

IZDAJE GENERALŠTAB VOJSKE JUGOSLAVIJE

UDK 355/359

YU ISSN 0042-8426

VOJNO DELO

opštevojni
teorijski
časopis

SAVET ČASOPISA

Dane AJDUKOVIĆ, Dimitrije BAUCAL, Jovan ČANAK (sekretar), Ljubomir DOMAZETOVIĆ, Milorad DRAGOJEVIĆ, Nikola ERCEGOVIĆ, Tomislav JOVANOVIĆ, Milutin KUKANJAC, Momčilo LAZOVIĆ, Nikola MANDARIĆ, Mirko MARINKOVIĆ, Ratko MARKOVIĆ, Slobodan MIKIĆ, Ratko MLADIĆ, Marko NEGOVANOVIĆ, Špiro NIKOVIĆ, Života PANIĆ (predsednik), Gavro PERAZIĆ, Milan PUJIĆ, Radovan RADINOVIĆ (zamenik predsednika), Milan RUŽINOVSKI, Milosav SIMIĆ, Dragoljub SIMONOVIĆ, Božidar STEVANOVIĆ, Momir STOJKOVIĆ, Vladan ŠLJIVIĆ, Nikola UZELAC, Vuleta VULETIĆ, Milan ZAKLAN

REDAKCIJSKI ODBOR

Dimitrije BAUCAL, Jovan ČANAK, Sreten ČUPIĆ, Nada DRAGIŠIĆ, Radovan GRUBAČ, Mensur IBRAHIMPAŠIĆ, Radivoje JOVADŽIĆ, Veljko B. KADIJEVIĆ, Miloš KOSIĆ, Milan OPAČIĆ, Oliver POTEŽICA, Radovan RADINOVIĆ, Milan RADOVINOVIĆ, Živojin RAKOČEVIĆ, Predrag SIMIĆ, Vojislav STOJKOVIĆ, Ivan TODOROVIĆ

REDAKCIJA

Glavni i odgovorni urednik
Jovan ČANAK

Urednici

Veljko B. KADIJEVIĆ
Nada DRAGIŠIĆ

Sekretar

Milka VLADANOVIĆ

Adresa: Redakcija časopisa „Vojno delo“, 11002 (VE) Beograd, Ul. Birčaninova br. 5 * Glavni i odgovorni urednik: gradski 681-565, centrala 656-122 i 665-122, lokali: 22-131 i 22-123; urednici: 22-125 i 22-137, sekretar 22-123 * Pretplata 32-937 (za časopis „Vojno delo“) * Pošt. fah 692 * Žiro račun VINC-a kod SDK 60823-849-2393 * Godišnja pretplata: za fizička lica 600, a za pravna lica 1.800 dinara * Za inostranstvo 30 USD.

Pogledi

Pukovnik mr Radovan Grubač	Neka aktuelna pitanja vojne strategije	7
Pukovnik u penziji vanr. prof. Stevo Tankosić	Izgradnja sistema mobilizacije Savezne Republike Jugoslavije	22
Potpukovnik mr Svetozar Radišić	Odnos mobilizacijske i borbene gotovosti kao činilaca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu	59
General-potpukovnik u penziji Ibrahim Alibegović	Mjesto i uloga artiljerije u operacijama strateških grupacija	75
Pukovnik mr Živorad Vujčić	Odnos cilja operacije i zadataka za njegovo ostvarenje	103
Doc. dr Dragan Simeunović	Državni udar kao vojno-politički fenomen .	119

Vaspitanje i obrazovanje

Potpukovnik doc. dr Vojislav Stojković	Problemski pristup nastavi ratne veštine i tehnike kreativnog rešavanja problema u obuci komandi – štabova	143
---	--	-----

Kritički osvrti

Jovan O. Despotović	Koreni sadašnjih sukoba u Jugoslaviji (Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, <i>Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije</i>) .	161
---------------------	---	-----

Iz istorije ratne veštine

Kapetan I klase Slobodan Simić	Odnos vojne organizacije i države u delima Nikola Makijavelija	167
-----------------------------------	--	-----

Iz inostranih armija

General-major Angel Ončevski	Mogućnosti otkrivanja i uništavanja letelica stelt-tehnologije	183
Pukovnik u penziji dr Todor Mirković	O modelima popune oružanih snaga	201

CONTENTS

Views

M Sc Radovan Grubač Colonel	Some current problems of military strategy	7
Ass. Prof. Stevo Tankosić Colonel, retd.	Build up of the system of mobilization of the Federal Republic of Yugoslavia	22
M Sc Svetozar Radišić Lt. Colonel	Mutual relation of the mobilization and combat readiness as factors of preparation of armed forces for the armed struggle	59
Ibrahim Alibegović Lt. General, retd.	Place and role of artillery in operations of strategic groupings	75
M Sc Živorad Vujčić Colonel	Relationship between the aim of an operation and the missions necessary for its accomplishment	103
Doc. D Sc Dragan Simeunović	Coup d'état as a military-political phenomenon	119

Training and education

Doc. D Sc Vojislav Stojković Lt. Colonel	Problemic approach to the training in the field of the art of war, and the techniques of creative solving of problems in the training of staffs and commands	143
---	--	-----

Critical reviews

Jovan O. Despotović	Roots of current clashes in Yugoslavia (Miodrag Zečević and Bogdan Lekić, <i>State borders and the internal territorial division of Yugoslavia</i>)	161
---------------------	--	-----

From the history of the art of war

Slobodan Simić Captain 1st Class	Relationship between the military organization and the state in the works of Niccolo Machiavelli	167
-------------------------------------	--	-----

From foreign armies

Angel Ončevski Major General	Possibilities for detection and destruction of the stealth technology aircraft	183
D Sc Todor Mirković Colonel, retd.	On models for replenishment of personnel of armed forces	201

SOMMAIRE

Points de vue

Colonel mr. Radovan Grubač	Certaines questions actuelles de la stratégie militaire	7
Colonel en retraite prof. hon. Stevo Tankosić	Formation du système de mobilisation de la République Fédérale de Yougoslavie	22
Lieutenant-Colonel mr. Svetozar Radišić	Le rapport entre la disposition de mobilisation et la disposition de combat comme le fait des préparatifs des forces armées pour le combat armé	59
Général de division en retraite Ibrahim Alibegović	Le place et le rôle de l'artillerie dans les opérations des groupements stratégiques . .	75
Colonel mr. Živorad Vujčić	Le rapport entre l'objectif de l'opération et des missions pour sa réalisation	103
Doc. dr. Dragan Simeunović	Le coup d'Etat comme le phénomène politico-militaire	119

Education et formation

Lieutenant-Colonel doc. dr. Vojislav Stojković	L'approche en problèmes de l'instruction de l'art de guerre et de la technique de la résolution créative des problèmes pendant l'entraînement des commandements et des état-majors	143
---	--	-----

Points de vue critiques

Jovan O. Despotović	Les racines des conflits actuels en Yougoslavie (Miodrag Zečević et Bogdan Lekić, <i>Les frontières externes et la division territoriale interne en Yougoslavie</i>)	161
---------------------	---	-----

De l'histoire de l'art de guerre

Capitaine de 1 ^{ère} classe Slobodan Simić	Le rapport entre l'organisation militaire et l'Etat dans les oeuvres de Niccolo Machiavelli	167
--	---	-----

Des armées étrangères

Général de brigade Angel Ončevski	Les possibilités de decouverte et de destruction des aéronefs de technologie stealt . . .	183
Colonel en retraite dr. Todor Mirković	Des modèles du complément des forces armées	201

	Взгляды	
Полковник канд. наук Радован Грубач	Некоторые вопросы военной стратегии .	7
Полковник в отставке экстраорд. проф. Стево Танкосич	Строительство системы мобилизации Со- юзной Республики Югославии	22
Подполковник канд. наук Светозар Радишич	Взаимоотношение мобилизационной и боевой готовностей как фактор подго- товки вооруженных сил к вооруженной борьбе	59
Генерал-подполковник в отставке Ибрахим Алибегович	Место и роль артиллерии в операциях стратегических группировок	75
Полковник канд. наук Живорад Вуичич	Взаимоотношение цели операции и задач по ее осуществлению	103
Доц. д-р Драган Симеунович	Государственный переворот как военно- политический феномен	119
	Воспитание и образование	
Подполковник доц. д-р Воислав Стойкович	Проблемный подход к преподаванию воен- ного искусства и техники творческого ре- шения проблем в обучении командований — штабов	143
	Критические очерки	
Йован О. Деспотович	Корни нынешних столкновений в Югосла- вии (Миодраг Зечевич и Богдан Лекич, <i>Государственные границы и внутреннее территориальное разделение Югославии</i>)	161
	Из истории военного искусства	
Капитан Слободан Симич	Соотношение военной организации и госу- дарства в трудах Николло Макиавелли .	167
	Из иностранных армий	
Генерал-майор Ангел Ончевски	Возможности обнаружения и уничтожения летательных аппаратов стелт-технологии	183
Полковник в отставке д-р Тодор Миркович	О моделях пополнения вооруженных сил .	201

Neka aktuelna pitanja vojne strategije

Pukovnik mr *RADOVAN GRUBAČ*

Aktuelni problemi naše vojne strategije ne mogu se razrešiti njenom dogradnjom i delimičnom transformacijom oružanih snaga, već je neophodno, prema načelima modelovanja i projektovanja organizacionih sistema, razviti i materijalizovati celovit model vojnog organizovanja i delovanja. Osnovni razlog je to što je – promenom sadržaja i oblika ugrožavanja bezbednosti zemlje spolja i iznutra, izmenom značenja prostora i vremena, i promenom prirode političkih, ekonomskih, demografskih i drugih ograničenja – vojnostrategijsko okruženje poprimilo sasvim nova obeležja. U takvim uslovima, nameću se sledeća pitanja: *prvo*, redefinisane funkcija i ciljeva oružanih snaga u sistemu bezbednosti i odbrane zemlje; *drugo*, pronalaženje i izbor odgovarajućih sadržaja i formi delovanja oružanih snaga jer se dosadašnjim rešenjima ne može odgovoriti na sve realne izazove iz okruženja, i *treće*, usklađivanje strukture i organizacije oružanih snaga prema projektovanim funkcijama i ciljevima i izabranim sadržajima i formama delovanja vojne organizacije.

U uslovima konstituisanja i delovanja potpuno novog društvenog sistema u Jugoslaviji i suštinski izmenjenog stanja i procesa u bližem i daljem okruženju prirodno je da se postavlja pitanje rekonstrukcije, odnosno reforme oružanih snaga i sistema odbrane u celini. Njoj bi trebalo pristupiti tek onda kada se prevaziđu snažne unutrašnje protivurečnosti, odnosno kada se obezbedi dovoljan nivo jedinstva u zemlji. To znači: (1) kada se eliminišu opasnosti od neposrednog ugrožavanja bezbednosti zemlje spolja i iznutra, uz ostavljanje mogućnosti za neophodne korekcije kako bi se zadovoljile aktuelne operativne potrebe; (2) kada se definiše funkcija oružanih snaga u sistemu bezbednosti i odbrane društva i

materijalna osnova njihovog razvoja, i (3) kada se razvije celovit model vojnog organizovanja i delovanja i, prema njemu, projektuju sadržaj, stepen i način promena u oružanim snagama.

Potpun model vojnog organizovanja i delovanja, kao i modeli drugih složenih organizacija, ima sledeće sadržaje: (1) vojnostrategijsko okruženje, odnosno analizu, procenu i predviđanje uslova, okolnosti i ograničenja organizovanja i delovanja oružanih snaga; (2) funkcije i ciljeve oružanih snaga, odnosno njihovu ulogu i zadatke u sistemu bezbednosti i odbrane zemlje; (3) sadržaje i forme delovanja kojima oružane snage realizuju zadatke i ostvaruju svoju funkciju, i (4) strukturu i organizaciju oružanih snaga razvijenu prema sadržajima i formama delovanja. Time se, uglavnom, iscrpljuje i predmet vojne strategije, s tim što treba praviti razliku između vojne strategije kao naučne discipline ratne veštine, koja za cilj ima da otkrije i ukaže na moguća rešenja vojnostrategijskih problema, i operativne (izvršne, primenjene) vojne strategije, čiji je cilj izbor jednog iz skupa mogućih rešenja. Aktuelna je dogradnja primenjene vojne strategije, ali se prethodno mora odgovoriti i na više pitanja iz teorije vojne strategije.

VOJNOSTRATEGIJSKO OKRUŽENJE

Sadržaj i priroda odnosa vojne organizacije i njenog okruženja posebni su ne samo zbog karaktera njihovih relacija nego i zbog karaktera relacija koje postoje između pojedinih elemenata okruženja vojne organizacije. Stoga, s obzirom na odnos tih elemenata i vojne organizacije, postoji negativno (neprijatelj – spoljni i unutrašnji), neutralno (priroda – prostor i vreme) i pozitivno okruženje (sistem odbrane i društvo u celini). Prvo se definiše prema uslovima i određuje varijantama mogućeg ponašanja, drugo okolnostima kojima se vojna organizacija prilagođava, a treće ograničenjima (politička, ekonomska, demografska i dr.) kao polazištima u dimenzioniranju vojne organizacije, njenog karaktera i sistemske politike.

Kada je reč o spoljnim uslovima profilisanja naše vojne organizacije polazi se od stava da postoje dva oblika ugroža-

vanja bezbednosti zemlje – specijalni rat i oružana agresija. Ta kategorizacija je prevaziđena, jer je došlo do proširenja i jasne izdiferenciranosti sadržaja i oblika ugrožavanja bezbednosti malih i samostalnih zemalja, tako da se sada može govoriti o širokom spektru mogućih dejstava – od informacionih do nuklearnih. On čini sistem agresija stepenovanih tako da omogućuju doziranu primenu nasilja do granice izdržljivosti zemlje žrtve agresije. Pri tome, primena višeg stepena agresija ne podrazumeva izostavljanje sadržaja nižeg. Naprotiv.

Prvi stepen ugrožavanja bezbednosti zemlje ima obeležja informacione agresije, kojom se u savremenim uslovima, s obzirom na značaj informacija u sveukupnom životu društva, usmeravaju društveni i, posebno, politički tokovi u zemlji radi ugrožavanja njenog političkog suvereniteta. Obuhvata sve oblasti života – od kulture, prosvete i nauke do ekonomije, politike i vojske, s orijentacijom na sadržaje kojima se mogu izazvati i produbiti socijalne, nacionalne, političke i verske tenzije. Informacionom agresijom se utiče na motivaciju, javno mnjenje i opredeljenje po osnovnim pitanjima razvoja i uređenja unutrašnjih odnosa i spoljne politike, što sve vodi ka narušavanju jedinstva u zemlji kao osnovnog činioca njene odbrambene moći.

Drugi stepen agresije – infiltriranje kadra (kadrovska agresija), nastavak je informacione agresije i čini njenu materijalizaciju radi postepenog preuzimanja upravnih funkcija u društvu i „prevođenja“ zemlje neoružanim putem u zavisnu poziciju. Taj tip agresije u savremenim međunarodnim uslovima za agresora je najracionalniji i, mada neposredno ne mora biti usmeren prema sistemu odbrane napadnute zemlje, njime se posredno neutrališu upravo komponente na kojima taj sistem opstaje (jedinstvo, patriotizam, finansiranje i dr.).

Treći stepen ugrožavanja bezbednosti zemlje, u formi agresije vojnoorganizacionog sadržaja, u suštini je prelazak na nasilne sadržaje i metode, tako da poprima i neke elemente vojne intervencije. Sprovodi se radi obezbeđenja kadrovske i materijalne osnove za razvoj tzv. pokreta otpora i oslobodilačkih pokreta u kriznim situacijama u zemlji, koje se najčešće planski izazivaju, odnosno za razvoj oružane komponente tih sukoba i izazivanje unutrašnjeg rata. Zavisno od razvoja

situacije, događaji se kasnije, s obzirom na uspostavljenu kontrolu nad njima, usmeravaju u željenom pravcu.

Četvrti stepen čini agresiju specijalizovanih oružanih snaga radi razbijanja sistema odbrane napadnute zemlje i uništavanja njenih vitalnih objekata. Specijalizovane oružane snage su deo oružanih snaga agresora koji je opremljen najmodernijim naoružanjem i organizovan i podržan tako da može dejstvovati prema najnovijim vojnooperativnim doktrinama. Njihov sastav je dvokomponentan, i ima vatreno-udarnu komponentu za ostvarenje prve faze agresije (vatrena priprema agresije, tzv. dejstva s distance) i udarno-manevarsku komponentu za razbijanje preostalih snaga branioca.

Peti stepen agresije ostvaruje se upotrebom konvencionalnih oružanih snaga u slučaju da se prethodnim tipovima agresije ne ostvare svi ciljevi. Kasnije, sukob može eskalirati u agresiju oružanih snaga za masovno uništavanje (*šesti stepen*), koja se, bez obzira na sve protivurečenosti u vezi s njom, ne može isključiti. Drugo je pitanje u kojim okolnostima je manje ili više verovatna, šta joj može biti osnovni sadržaj, kojim bi se metodama mogla realizovati i u odnosu na koje ciljeve. Pri tome, treba uzimati u obzir činjenicu da upotreba oružja za masovno uništavanje čini posebnu kategoriju rata, a ne specifične uslove oružane borbe, kako se to pitanje u nas uglavnom tretira.

Što se tiče ugrožavanja bezbednosti zemlje iznutra, naša vojna strategija nema odgovore na izazove te vrste, uprkos istorijskom iskustvu iz NOR-a. To potvrđuju i najnovija zbivanja u zemlji i pozicija u kojoj su se našle naše oružane snage. Kako se radi o vojnostrategijskom problemu čije se rešenje može iznaći analizom naše, na žalost, u tom pogledu bogate empirijske osnove, tako treba i postupiti. Sve ograde u tom postupku moraju se u celini odbaciti da se ne bismo ponovo našli u sličnoj situaciji, tim više kada se ima u vidu činjenica da bezbednost i odbrana malih i samostalnih zemalja zavise, pre svega, od unutrašnje stabilnosti i sposobnosti sistema odbrane i zaštite da eliminiše nosioce njenog narušavanja.

Potrebe za ponovnom ocenom značaja prostora i vremena i prevrednovanjem nekih naših opredeljenja posledica su promena u oblicima ugrožavanja bezbednosti zemlje i, posebno, promena materijalno-tehničkog činioca rata. Ta analiza

treba da otkrije i negativne i pozitivne implikacije prostora i vremena na agresora i naše oružane snage kako bi se obezbedio veći stepen prilagodivosti naše vojne strategije savremenim okolnostima. U tom kontekstu treba uvažiti i činjenicu o narušenoj prostornoj, ekonomskoj i demografskoj ravnoteži Jugoslavije, koncentraciji tog potencijala u gradovima, duž komunikacija i rečnih dolina na račun brdsko-planinskog i prigraničnog područja.

Razvoj i delovanje oružanih snaga društveno su limitirani politički, ekonomski, demografski itd., ali ta ograničenja imaju sasvim drugo značenje u uslovima novog društvenog uređenja u zemlji. Bitno je, u pogledu političkih ograničenja, da se prevaziđe dosadašnji deklarativni odnos prema tom značajnom činiocu odbrane, da se precizno definišu kriterijumi za njegovu ocenu i prognozu i dođe do operativnih smernica za delovanje oružanih snaga u uslovima višepartijskog političkog sistema. Što se tiče ekonomskih ograničenja i njihovog odraza na tehničko opremanje oružanih snaga i organizovanje sistema odbrane u celini, može se zaključiti da u dogledno vreme ekonomska osnova društva neće biti na zavidnom nivou. Rešenja se, stoga, moraju tražiti u vojnodoktrinarnim okvirima i zasnivati na antistrategiji, odnosno postupcima operativno-taktičke prirode, kojima se, pre svega, neutrališu i opstruiraju prednosti agresora. Izdizanje problema demografskog činioca na nivo strategijskog ograničenja nije odraz samo sadašnje krize našeg društva nego činjeničnog stanja kao posledice nekih socijalnih, u svetu takođe prisutnih pojava. One se ogledaju u neravnomernoj naseljenosti, razlici u natalitetu socijalnih i etničkih grupa, slabljenju psihofizičke sposobnosti stanovništva, velikim radnim i drugim migracijama, odsustvu volje za vojnu službu i sličnom.

FUNKCIJA I CILJEVI ORUŽANIH SNAGA

U postupku dogradnje vojne strategije neophodno je, iz više razloga, i redefinisavanje funkcija i ciljeva oružanih snaga. Prvo, promenjeno je vojnostrategijsko okruženje, pa prema tome i funkcija i ciljevi oružanih snaga i sistema bezbednosti i odbrane u celini. Drugo, sadržaji i forme delovanja oružanih

snaga menjaju se s promenom njihovih funkcija i ciljeva, i jedino se valjano mogu izabrati u uslovima potpuno razvijenog sistema funkcija i ciljeva oružanih snaga. Treće, najnovija sporenja oko uloge oružanih snaga u rešavanju aktuelnih problema u zemlji, potreba za traženjem „saglasnosti“ za ostvarivanje ustavom definisane uloge, pojava opstrukcije i redukcije nadležnosti i slično pokazuju da sadržaj i forma funkcija i ciljeva oružanih snaga nisu definisani na način kojim se obezbeđuje njihova operativna realizacija. Četvrto, nije definisana uloga oružanih snaga u slučajevima kada drugi elementi sistema bezbednosti i odbrane neostvarivanjem svoje uloge, s obzirom na međuzavisnost realizacije funkcija, dovode oružane snage u poziciju da svoju ulogu ne mogu u celini ostvariti.

Problem funkcije i ciljeva oružanih snaga, u načelu, mogao bi se rešiti na sledeći način: (1) preciznim definisanjem funkcije i ciljeva sistema bezbednosti i odbrane prema vojnostrategijskom i opštem okruženju zemlje; (2) dekomponovanjem funkcije i ciljeva sistema bezbednosti i odbrane i njihovom raspodelom na elemente sistema i bezbednosti, uključujući i oružane snage; (3) izradom instrumenata zaštite funkcije oružanih snaga u slučaju otkazivanja drugih elemenata sistema bezbednosti i zaštite; (4) izgradnjom sistema funkcije oružanih snaga, odnosno njenim dekomponovanjem do nivoa na osnovu kojeg se mogu skicirati konture organizacije oružanih snaga, i (5) izgradnjom sistema ciljeva, odnosno dekomponovanjem ciljeva do nivoa na osnovu kojeg se mogu izabrati osnovni sadržaji i forme delovanja oružanih snaga.

SADRŽAJ I FORMA DELOVANJA ORUŽANIH SNAGA

Sadržaj i forma delovanja oružanih snaga posredno su u vezi s vojnostrategijskim okruženjem, kao i sa principima ratne veštine, odnosno opšteusvojenim načelima delovanja oružanih snaga. Kako se principi ratne veštine menjaju prema objektivnim uslovima, a oni su realno promenjeni, neophodno je da se proceni njihova valjanost i obave potrebne korekcije. Međutim, kada se radi o principima jedinstva oružane borbe i jedinstvenog komandovanja i neprekidnog sadejstva i sarad-

nje problem je mnogo složeniji i treba da se rešava ne samo s vojnostrategijskog aspekta nego i šire.

Problem načela delovanja oružanih snaga time se ne bi mogao smatrati rešenim, jer se javlja i u drugoj, mnogo složenijoj formi. Naime, u našoj mirnodopskoj praksi, odnosno obuci, pa i u nekim operativnim rešenjima, uključujući i najnovije događaje u zemlji, postupci oružanih snaga u mnogo čemu nisu saglasni s proklamovanim načelima. To se naročito odnosi na poštovanje principa aktivnosti i inicijative, manevra, iznenađenja i nametanja vlastitih oblika i načina vođenja oružane borbe i borbenih dejstava. Rešenja su uglavnom stereotipna, o originalnim se skoro i ne može govoriti, prevladavaju pasivnost i defanziva, a osnovni je frontalni oblik oružane borbe. Uz sve to, odnos prema promenama u materijalno-tehničkom činiocu rata i njihovim implikacijama na sadržaj i formu oružane borbe je više nego zabrinjavajući.

Uzroci za takvo stanje mogu biti dvojaki. Prvo, moguće je da principi ratne veštine ne odgovaraju stvarnim uslovima oružane borbe i mogućnostima naših oružanih snaga, pre svega njihovoj tehničkoj opremljenosti. Istorijski, taj razlog bi se mogao veoma lako odbaciti s obzirom na činjenicu da u tehničkom pogledu naše oružane snage nisu inferiorne prema mogućem agresoru kao što su bile partizanske jedinice u NOR-u, a njihova borbena dejstva su se uglavnom zasnivala na navedenim principima. Drugo, razlozi se mogu tražiti i u odnosu prema proklamovanim principima, njihovom nepoštovanju, formalizmu u radu, neadekvatnim kriterijumima u obuci, slabom vrednovanju kreativnosti, nepotpunom određivanju sadržaja i formi delovanja oružanih snaga, ali i u nekim obeležjima prakse rukovođenja i komandovanja.

Upravljanje u oružanim snagama

Razlika između „upravljanja“ i već ustaljenog „rukovođenja i komandovanja“ nije samo terminološka. Suština je u tome što se upravljanje u oružanim snagama ne može svesti samo na rukovođenje i komandovanje, kako se to u nas uglavnom čini, jer ono obuhvata i druge upravljačko-informacione sadržaje.

Naš sistem rukovođenja i komandovanja treba podvrgnuti detaljnoj strukturno-funkcionalnoj analizi i koncipirati prema modelu koji nudi kibernetika i na njoj zasnovane savremene naučne discipline kako bi se stvorila mogućnost za efikasniju ugradnju upravljačke tehnike. Tek se na toj osnovi mogu formulirati valjani doktrinarni stavovi o upravljanju u oružanim snagama i razviti moderni sistemi upravljanja, uz istovremeno oslobađanje od nekih voluntarističkih rešenja i praktičističkih nazora. Činjenica je da se ni u toj oblasti, kao ni u drugima, bez korektnog definisanja i operacionalizacije i izgradnje pojmovno-kategorijalnog aparata ne može valjano ni misliti, ni delovati. Inače, postupak određivanja sadržaja upravljanja u oružanim snagama nije složen, s obzirom na jasnu izdiferenciranost elementarnih funkcija koje čine skladan sistem primeren vojnoj organizaciji i karakteru odnosa u njoj – to su operacije planiranja i rukovođenja i relacije komandovanja i izveštavanja.

Forme upravljanja u našim oružanim snagama nisu definisane. To je jedno od područja kojim se naša vojna strategija gotovo nije ni bavila. Određeni su organizacioni nivoi rukovođenja i komandovanja i oblici organizovanja rada komandi i štabova, ali ne i oblici rukovođenja i komandovanja. Oni nisu i ne mogu biti isti za različite slučajeve agresije, različite oblike oružane borbe i oblike organizovanja oružanih snaga, i slično. Što se tiče teorije upravljanja, u njoj postoji mnoštvo oblika upravljanja. Neki od njih se mogu pojedinačno ili kombinovano, uz prilagođavanje, koristiti i u upravljanju u oružanim snagama.

Politika upravljanja u našim oružanim snagama definisana je osnovnim principima rukovođenja i komandovanja kao kriterijumima za vrednovanje valjanosti tog sistema. Izostavljeni su kriterijumi odlučivanja, mada ih, istina posredno, ima u deskriptivnim sadržajima oružane borbe. Međutim, veći problemi nastaju prilikom ostvarivanja proklamovanih principa nego pri njihovom formulisanju, pa je neophodno ukazati na neke od njih.

Specifičnosti organizacije sistema odbrane, pa i oružanih snaga, ne mogu biti razlog za predimenzioniranost i kompleksnost sistema rukovođenja i komandovanja, jer takvi sistemi,

uz sva uvažavanja društvenih opredeljenja, s obzirom na veliki broj učesnika i hijerarhijskih i koordinirajućih nivoa, ne mogu valjano funkcionisati niti delovati u skladu s principima ratne veštine i kibernetike. Takvi sistemi su spori, inertni i, umesto da obezbeđuju funkcionisanje oružanih snaga, postaju njihova kočnica i teret. Njima ne može mnogo koristiti ni najsavremenija informatička i telekomunikaciona tehnika. Jednostavno, ne mogu se osloboditi tzv. prokletstva dimenzioniranosti, koje prati pojava mnoštva, uglavnom suvišnih informacija, koje se ne mogu obraditi u odgovarajućem vremenu, i hronična „glad“ za informacijama kojima bi se smanjila neizvesnost situacije i povećale mogućnosti predviđanja.

Princip brzine, kao jedan od osnovnih principa rukovođenja i komandovanja, nije proklamovan, što upućuje na zaključak da sve dimenzije rukovođenja i komandovanja u savremenim uslovima ratovanja još uvek nisu sagledane, dok druge armije, istovremeno, čitav sistem upravljanja, i ne samo njega, zasnivaju na principu delovanja u „realnom vremenu“. Naime, ne radi se o vremenu koje komandama stoji na raspolaganju (tzv. raspoloživom vremenu – njega ima dovoljno, naročito na višim nivoima komandovanja), već o zastarevanju informacija na osnovu kojih se odlučuje. U savremenim, veoma dinamičnim dejstvima tehnički moderno opremljenih armija informacije počinju zastarevati u trenutku njihovog formiranja, što znači da valjanost odlučivanja opada s dužinom njihovog trajanja, i obrnuto. U nekim slučajevima ono bi moglo i izgubiti smisao jer bi se svelo na odlučivanje o već završenim događajima.

Ono što je za sve armije u ovom veku bilo pitanje koncentracije i rastresitosti snaga za upravljanje u oružanim snagama sada je pitanje centralizacije i decentralizacije. Problem je posebno aktuelan za armije nižeg nivoa tehničke opremljenosti. Pošto se tehničkom modernizacijom ne može sve rešiti, moraju se nalaziti posve nove forme i organizovanja i funkcionisanja. Pitanje decentralizacije, na primer, moglo bi se rešiti opredeljenjem za kombinovanu primenu ciljnog i dopustivog upravljanja. Viši komandni nivoi bi određivali ciljeve, kriterijume i ograničenja, a sve ostalo bi bilo u nadležnosti nižih. Time bi se, pored ostalog, smanjila potreba

za razmenom informacija, što bi olakšalo rešavanje problema zaštite sistema veza. Slično rešenje imali smo u toku NOR-a. S druge strane, s obzirom na karakteristike i moć nekih savremenih sistema oružja, sve se više javlja potreba za tim da i komande najvišeg nivoa neposredno utiču na tok dejstva, odnosno jačaju zahtevi za centralizacijom. To je sada slučaj sa sistemom PVO, avijacijom, raketnim jedinicama, NHB-zaštitom i slično. Pitanje je u celini takvo da više ni naša vojna strategija neće moći da ga zaobilazi.

I u našim oružanim snagama su već ispoljene protivurečnosti između ratne i matematičke logike, s opasnošću da prevlada ova druga. Brzim uvođenjem tehničkih sistema u vojnu organizaciju povećava se vojna moć, ali se, uporedo s tim, smanjuje sloboda izbora njene upotrebe. Svi tehnički sistemi imaju jasno definisana ograničenja, odnosno polja moguće upotrebe, pa je logično da se u postupku odlučivanja za njihovu upotrebu traže optimalna rešenja primenom matematičkih metoda i kriterijuma. U sukobu dva sistema koji deluju na optimalan način uvek će gubiti slabiji, a jači, zbog pretrpljenih gubitaka, neće biti zadovoljan pobedom. Ratna logika, međutim, ne prihvata sukobe u kojima je već unapred jasno da će izgubiti. Prema tome, postavlja se pitanje koja je odluka (rešenje) prihvatljiva ako optimalna nije. Moguće je da odgovor na to pitanje sadrži i rešenje za suprotstavljanje tehnički opremljenijem protivniku, što za nas ima poseban značaj.

U radu naših komandi zapaža se pojava neuvažavanja nekih elementarnih logičkih normi. Ima slabosti u donošenju sudova i zaključivanju, a zabrinjava i pojava nekih logički potpuno neosnovanih konstrukcija. Jedna od takvih, već duboko ukorenjenih navika prisutna je u planiranju borbenih dejstava – prvo se „fiksira“ način dejstva protivnika, a potom, prema takvom rešenju za protivnika, planira dejstvo sopstvenih snaga. O mogućim posledicama takvog postupka skoro da i ne treba govoriti. Slično je, mada su druge prirode, s pojavama ograničavanja slobode odlučivanja komandama nižih nivoa od strane viših, praktikovanjem nekih sadržaja rada koji nemaju ni informacionu osnovu ni praktičnu vrednost itd.

Dejstva oružanih snaga

Oružana borba je jedinstven proces, sukob, odnosno konflikt konkretnih oružanih snaga na konkretnom prostoru i u konkretnom vremenu, pri čemu svaka od sukobljenih strana nastoji da ostvari svoje ciljeve. Ti ciljevi su potpuno oprečni, pa je prirodno da svaka od sukobljenih strana koristi njima primerene različite sadržaje i forme dejstva. U vezi s tim, sadržaje oružane borbe jedino je moguće definisati na osnovu principa jedinstva suprotnosti i izraziti kao relaciju akcija – reakcija, odnosno dejstvo – protivdejstvo, tj. sadržaje oružane borbe čine kompleksi dejstava i protivdejstava. U nas se kao osnovni sadržaji oružane borbe uglavnom navode protivdejstva, što je neprihvatljivo iz više razloga. Naime, protivdejstva su reakcije na dejstva protivnika, odnosno uslovljena su njegovim dejstvima, što upućuje na pasivnost, defanzivu i gubitak inicijative. Iz odnosa dejstva, tj. akcije, i protivdejstva, odnosno reakcije na akciju protivnika, proizilaze odnosi u oružanoj borbi. Samo se akcijom ispoljava ofanzivnost i izražava inicijativa, a sve drugo je odraz podređenog položaja i pasivnosti ili privremeno rešenje.

Analiza sadržaja oružane borbe nije samo teorijski i logički problem, već se njome, u suštini, rešava pitanje ne samo načina realizacije funkcija oružanih snaga nego i strukture i osnovnih svojstava tih snaga. Struktura treba da odgovara vrsti i prirodi izabranih dejstava i protivdejstava, dok se osnovne odlike – pokretljivost, vatrena moć i zaštićenost, uz manevarske sposobnosti, izvode prema elementarnim sadržajima borbenih dejstava (kretanje, vatra, zaštita).

Naša vojna strategija poznaje frontalni i partizanski oblik oružane borbe i njihovu kombinaciju, što je za savremenu oružanu borbu ipak mali broj varijanata, jer se njima ne može odgovoriti na sve oblike ugrožavanja bezbednosti zemlje. Uz to, frontalni oblik oružane borbe u uslovima tehničke superiornosti agresora, posebno kod dalekometnih i visokopreciznih oružja, imao bi za posledicu naše velike gubitke, a vođenje partizanskog rata na osiromašenim brdsko-planinskim područjima dosta je problematično. Razvojem gerilskog oblika oružane borbe stvorili bi se uslovi za aktiviranje ljudskog i materijalnog potencijala koncentrisanog u urbanim sredinama,

eliminirale neke prednosti agresora u tehničkoj komponenti, povećala žilavost odbrane, i slično. Iskustva iz savremenih ratova upućuju na zaključak da se radi o veoma efikasnom obliku oružane borbe. Inače, izbor oblika oružane borbe nije samo pitanje volje nego i mogućnosti da se izabrani oblik materijalizuje odgovarajućim sadržajima oružane borbe i kao takav nametne protivniku.

Operacije, bojevi i borbe u nas se shvataju kao oblici borbenih dejstava, što se ne može prihvatiti. Radi se o podeli koja upućuje na obim, odnosno veličinu angažovanih snaga i hijerarhiju postavljenih ciljeva, tj. o tipovima borbenih dejstava. Oblike je moguće razlikovati samo prema načinu iskazivanja sadržaja borbenih dejstava, a tom problemu naša vojna strategija skoro da i nije posvetila pažnju. Osim konstatacije da odbrana, kao vrsta dejstva, prema načinu izvođenja može biti odsudna i zadržavajuća, i instrukcija u vezi s primenom nekih oblika manevra u napadu nema potpunijih određenja po tom pitanju. Manevar se tretira kao princip ratne veštine, što znači da nisu definisani odnosi manevra i oblika dejstva, posebno za napad. Očito je, dakle, da naša vojna strategija još uvek nije odgovorila na pitanja manevra i oblika borbenih dejstava, a ona se ni u kojem slučaju ne mogu zaobilaziti.

STRUKTURA I ORGANIZACIJA ORUŽANIH SNAGA

Osnova, odnosno kriterijumi za organizovanje i izgradnju naših oružanih snaga formulisani su i, načelno, mogli bi se prihvatiti. Međutim, u dosadašnjoj praksi izgradnje oružanih snaga oni u mnogo čemu nisu ispoštovani, što je čest slučaj kada se radi o složenim organizacijama kakva je i vojna. Naime, takve organizacije se ne mogu zadovoljiti samo konstatovanjem kriterijuma, jer se oni, kao takvi, i ne mogu koristiti za kompariranje prilikom izbora rešenja, već se moraju razraditi do nivoa kojim se obezbeđuje barem elementarna egzaktnost u postupku odlučivanja. Osim toga, kako kriterijumi organizovanja oružanih snaga treba da su saglasni s vojnostrategijskim okruženjem i funkcijama, odnosno zadacima oružanih snaga, a obe te komponente su promenjene (pojedini

sadržaji i radikalno), nužna je ne samo njihova razrada nego i dopuna i preformulacija.

Tako, na primer, kriterijum ekonomičnosti definisan je odnosom potreba i mogućnosti i opredeljenjem za skladnost u razvoju po prioritetima, a izostalo je naglašavanje racionalnosti i efektivnosti kao jedinstvene mere odnosa troškova i koristi. Ti kriterijumi su osnovne mere u savremenim društvima, pa i u modernim armijama. Neposredna korist od njihove primene izražava se povećanjem efikasnosti tih armija na račun smanjivanja, a posredna materijalizacijom nekih potpuno novih sadržaja i oblika oružane borbe, na koje se, u slučaju agresije, ne može odgovarati opštim kvalitetom ljudskog i materijalno-tehničkog činioca, nego samo adekvatnim sredstvima i postupcima.

Kriterijumi elastičnosti i univerzalnosti nisu sporni kao polazišta u našem globalnom konceptu organizovanja oružanih snaga, ali u konkretnom slučaju mogu imati i negativne posledice. Jer, s povećavanjem stepena elastičnosti složenih organizacija rapidno raste njihova cena, a efekat je različit, zavisno od prirode zadataka na kojima se angažuju. Slično je i s univerzalnošću kao kriterijumom. Karakteristika savremenog vojnog činioca je to što se on upravo razvija prema suprotnom kriterijumu – specijalizaciji, pa većinu snaga čine specijalistički sastavi, naravno, povezani u funkcionalne celine. Suština nije u opredeljenju: univerzalne ili visokospecijalizovane funkcionalno povezane oružane snage, već u tom što univerzalni u mnoštvu konkretnih borbenih aktivnosti ne mogu parirati visokospecijalizovanim sastavima.

Pored opštevažećih kriterijuma organizovanja, treba uvažavati i posebne kriterijume vojne organizacije – upravljivost, pokretljivost, vatrenu moć i zaštićenost oružanih snaga. Ne radi se o zahtevu za projektovanjem vojne organizacije koja će biti tehnički opremljena i dimenzionirana tako da ima izražena sva navedena obeležja (što je posebno pitanje), nego o zahtevu za nalaženjem formi organizovanja kojima je to svojstvo imanentno. Takve odlike imaju organizacije visokog stepena autonomnosti, sposobne za samoorganizovanje i pogodne za procesno funkcionalno povezivanje u veće sastave. Tako organizovani oružani sastavi imaju veliku slobodu u odlučivanju, pa time i smanjenu potrebu za razmenom infor-

macija s pretpostavljenim komandama, lako su pokretljivi, dinamični i disperzivni, ne predstavljaju velike ciljeve, pogodni su za formiranje većih sastava i, što je posebno važno, takvom organizacijom značajno se smanjuje neborbeni deo oružanih snaga.

// Sadašnja struktura i organizacija naših oružanih snaga po mnogim odlikama je klasična. Karakteriše je strukturno-funkcionalna neusklađenost, pa je neprimerena savremenim sadržajima i formama oružane borbe. Organizacija ima prenaplašenu rodovsku, a posebno vidovsku strukturu. Polazeći od jedinstva oružane borbe na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru na našem, relativno malom ratištu, takva organizacija nema funkcionalno opravdanje. Ona, osim toga, usložava rukovođenje i komandovanje, obuku, materijalno obezbeđenje i slično. Kako su u strukturi naših vidova i oblika organizovanja ugrađeni, manje ili više, isti rodovski sastavi, sem nekoliko specijalističkih, nema opravdanja za dalje zadržavanje takve organizacije.

Pošto su izmenjeni uslovi mobilizacije i strategijskog razvoja i povećane potrebe za stalnim visokim stepenom borbene gotovosti dela oružanih snaga treba preispitati sadašnja rešenja u toj oblasti. Naime, sadašnjom organizacijom neke snage, koje bi, uz malu transformaciju, mogle imati atribut tzv. gotovih snaga, „vezane“ su obavezom mobilizacije i pokretanja drugih snaga. Odgovore treba tražiti i na pitanja strategijske rezerve i transformacije oružanih snaga prema obliku oružane borbe i drugim uslovima rata.

Predimenzioniranost oružanih snaga, uzrokovana kako veličinom, tako i organizacijom, vodi k padu njihovog kvaliteta i funkcionalnosti. S obzirom na savremene zahteve u pogledu mobilnosti, pokretljivosti, vatrene moći, zaštićenosti i upravljivosti oružanih snaga, koji se ne mogu ispuniti kvantitetom, i s obzirom na materijalna ograničenja razvoja naše vojne organizacije, kvalitet se jedino može poboljšati na račun kvantiteta. Osim toga, neki srodni ili isti zadaci u nadležnosti su većeg broja rodova i službi, što sve vodi k slabom iskorišćenju „kapaciteta“, neracionalnoj upotrebi snaga, predimenzioniranosti i nematerijalizovanosti funkcija, i slično. Radi se o neskladu između funkcionalnih potreba i angažovanih snaga, što najčešće ima za posledicu neizvršenje zadatka uprkos

upotrebi velikih snaga. Problem se može rešiti većim stepenom specijalizacije snaga, ali samo do nivoa kojim se ne narušava sposobnost svakog organizacionog dela za samostalno vođenje oružane borbe.

Pri projektovanju nove strukture i organizacije oružanih snaga treba imati u vidu da se ne radi o izgradnji potpuno novog sistema, već o reorganizaciji postojećeg. Kako su i takvi projekti veoma skupi, racionalno je, koliko je god to moguće, očuvati barem delove postojeće strukture i organizacije. Konačna rešenja treba da se donose nakon analize troškova i efekata reorganizacije sistema za svaki njegov deo posebno i za sistem u celini. ✎

*

Promenom sadržaja i oblika ugrožavanja bezbednosti zemlje spolja i iznutra, izmenom značenja prostora i vremena, kao i prirode političkih, ekonomskih, demografskih i drugih ograničenja, vojnostrategijsko okruženje je poprimilo sasvim nova obeležja. Takvom okruženju, prirodno, treba prilagoditi funkcije i ciljeve oružanih snaga, sistemski ih urediti i instrumentalno zaštititi za slučaj otkazivanja drugih elemenata sistema bezbednosti i odbrane zemlje. Da bi se takvi ciljevi i funkcije mogli ostvariti, sadržaje i forme delovanja oružanih snaga treba prevrednovati i podvrgnuti logičkoj kontroli. Osim toga, za više pitanja iz te oblasti vojna strategija mora naći odgovore, jer dosadašnji nisu prihvatljivi ili ih uopšte nema. U novonastalim uslovima sadašnja struktura i organizacija naših oružanih snaga ne mogu se smatrati odgovarajućim, pa je neophodno njihovo strukturno-funkcionalno usklađivanje prema projektovanim funkcijama i ciljevima i izabranim sadržajima i formama delovanja oružanih snaga. Prema tome, ne radi se samo o potrebi za dogradnjom naše vojne organizacije nego i o neminovnoj izmeni nekih njenih osnovnih odrednica i reorganizaciji oružanih snaga.

Izgradnja sistema mobilizacije Savezne Republike Jugoslavije

Pukovnik u penziji, vanr. prof. *STEVO TANKOSIĆ*

U članku se razmatraju specifični strateški problemi mobilizacije i neki aspekti izgradnje sistema mobilizacije Savezne Republike Jugoslavije. Argumentovano se ukazuje na neupotrebljivost sistemskih dokumenata nasleđenih od avnojske Jugoslavije u novim uslovima. Takođe, ukazano je na međusobnu uslovljenost i zavisnost nekih odbrambenih aktivnosti, nerazdvojno povezanih s mobilizacijskim koje se, stoga, moraju uporedo razmatrati i rešavati.

Osim toga, autor:

- razmatra i predlaže ešeloniranje mirnodopske armije u četiri namenska ešelona – „B“ (borbeni), „M“ (mobilizacijsko-razvojni), „N“ (nastavni) i „L“ (logistički), i daje globalne kriterijume za njihovu organizaciju i lokaciju;

- identifikuje sve činioce od kojih zavisi veličina mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga, i navodi metode za njihovo usklađivanje s kriterijumima za racionalno korišćenje ljudskog potencijala za vojne i civilne potrebe u svim fazama rata;

- predlaže integraciju nekih organa i njihovih aktivnosti radi racionalizacije i postizanja veće efikasnosti. Ukazuje na potrebu za razvojem vojnoteritorijalne komponente, ukidanjem štabova Teritorijalne odbrane na svim nivoima i formiranjem vojnoteritorijalnih komandi za kompleksno obavljanje mobilizacijskih i logističkih funkcija, obezbeđenjem teritorije i koordinacije svih aktivnosti značajnih za pripremu i vođenje rata na njihovoj teritoriji;

- argumentovano ukazuje na neupotrebljivost dosadašnjih metoda za određivanje trajanja mobilizacije i definiše matematički model koji omogućava uzimanje u obzir svih značajnih činilaca i usklađivanje tog vremena s realnim mogućnostima i operativno-strateškim zahtevima.

Jugoslovenska državna kriza posle mnogih dramatičnih zapleta, eskalirala je tokom 1991. i 1992. godine u oružani sukob širih razmera sa tragičnim posledicama. Ratni sukob u Jugoslaviji posledica je želje dela jugoslovenskih republika da formiraju svoje nezavisne države nasilnim putem, uz veliku spoljnu podršku i pomoć. Umesto osude tog nasilja, pod uticajem i snažnim pritiskom Nemačke, EZ i SAD prihvatile su politiku svršenog čina i legalizovale secesiju.

Da bi secesionisti i njihovi saveznici ostvarili svoj osnovni cilj – razbijanje i uništenje jugoslovenske države, prethodno su morali preduzeti energične i sveobuhvatne mere za uklanjanje JNA – najveće prepreke na tom rušilačkom putu. Zbog toga je njihov glavni udar bio usmeren na razbijanje JNA, spolja i iznutra, brojnim dobro koordiniranim aktivnostima, počev od propagandno-subverzivnih i diverzantsko-terorističkih, u kombinaciji s ofanzivnim borbenim dejstvima širih razmera. Međutim, najveće negativne posledice JNA imala je od: razbijanja njenih redova na nacionalističkim osnovama; znatnog smanjenja priliva regruta i teškoća da se taj smanjeni priliv nadoknadi mobilizacijom rezervnog sastava; nemogućnosti izvršenja mobilizacije ratnih jedinica JNA na teritoriji secesionističkih republika i republika koje su ih u prvoj fazi krize podržale, i teškoća zbog opstrukcije nekih političkih stranaka pri izvršenju mobilizacije na teritoriji Republike Srbije.

Međutim, i pored brojnih problema, Armija je obavila osnovne zadatke: zaštitila je srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od genocida i obezbedila uslove koji prisiljavaju EZ i druge činioce da uvažavaju nacionalni interes i tog naroda. Osim toga, očistila je svoje redove od kolebljivaca i „petokolonaša“, tako da sada čini značajnu snagu.

Pošto Jugoslavija nastavlja svoj kontinuitet, u suženim granicama, na osnovu izražene volje srpskog i crnogorskog naroda (čija je državnost međunarodno priznata pre 110 godina), Savezno veće Savezne skupštine proglasilo je Ustav Savezne Republike Jugoslavije 27. aprila 1992. godine. Međutim, uslovi u kojima se odvijao taj proces i u kojima se zemlja nalazi nedvosmisleno navode na zaključak da Savezna Republika Jugoslavija može zaštititi mir i dostojanstvo svojih građana i svoj teritorijalni integritet jedino snažnom odbranom. Stoga je transformacija JNA u Vojsku Jugoslavije jedan od prioriteta zadatka. Budući da obuhvata više strategijskih aktivnosti, s mnogim uzročno-posledičnim vezama i zahtevima koji su najčešće protivurečni, u okviru tog zadatka, radi ostvarenja optimalnih rešenja, moraju se, uporedo i kompleksno, razmatrati i rešavati sledeće aktivnosti:

(1) dimenzioniranje veličine i organizacijsko-formacijske strukture mirnodopske armije;

(2) dimenzioniranje veličine i organizacijsko-formacijske strukture ratnih oružanih snaga;

(3) izrada ratnog plana, i

(4) izrada vojnog i civilnog plana mobilizacije.

U postojećim uslovima, da bismo mogli pristupiti izradi plana mobilizacije savezne države, kao i planova na svim nižim stepenima državnog i društvenog organizovanja, i obezbediti njihovu realizaciju u kadrovskom i materijalnom pogledu, moramo imati odgovarajući sistem mobilizacije. Naime, takav sistem još ne postoji iz sledećih razloga:

a) avnojska Jugoslavija nikada nije imala celovit – jedinstven sistem mobilizacije;

b) postojećim sistemskim dokumentima nedostajali su sadržaji strategijskog karaktera i uglavnom su se bavili taktičkim i tehnološkim problemima koji se odnose na pripremu i izvršenje mobilizacije tzv. ratne jedinice (brigada, puk i odgovarajuće niže jedinice, komande i ustanove). Dokumenti sistemskog karaktera nisu imali rešenja za odgovarajuće uključivanje u proces planiranja i pripremu mobilizacije strategijsko-operativnih i operativnih komandi, a poslednji pokušaj u vezi s tim nije dao željene rezultate;

c) nikad nismo imali dokumente sistemskog karaktera kojima se reguliše rad na pripremi i izvršenju mobilizacije organa i organizacija civilnog sektora;

d) u dokumentima sistemskog karaktera pristup pojmu mobilizacije je segmentaran (nije uvažen princip permanentnosti). Stoga su zaobiđeni mnogi problemi koji imaju strategijski značaj, a bez čijeg se kompleksnog sagledavanja ne može realno zaključivati o potrebama i mogućnostima angažovanja ljudskog i materijalnog potencijala za vojne i civilne potrebe u početnim i narednim fazama rata, kao i odgovarajućim pripremanjima tog potencijala prema potrebama za njegovo angažovanje.

Osim navedenih, postoje i drugi sistemski nerešeni ili neadekvatno rešeni problemi, što ukazuje na potrebu za brzim koncipiranjem i izgradnjom odgovarajućeg sistema mobilizacije. Međutim, brzo koncipiranje i izgradnju *sistema mobilizacije* Savezne Republike Jugoslavije, pored ostalog, zahtevaju novi i bitno izmenjeni uslovi, kako zbog geostrategijskog položaja zemlje, tako zbog smanjenja raspoloživih ljudskih i materijal-

nih resursa, nužnosti poštovanja kriterijuma za njegovo angažovanje i neophodnosti da se znatno više ekonomiše u korišćenju prostora i vremena u novim uslovima.

O NEPRIHVATLJIVIM REŠENJIMA U MOBILIZACIJSKIM DOKUMENTIMA SISTEMSKOG KARAKTERA

U periodu mirnodopske izgradnje avnojske Jugoslavije više puta su činjeni naponi da se pojedina rešenja sistema mobilizacije inoviraju prema: vojno-političkim promenama u našem širem i užem okruženju; promenama u društveno-političkom sistemu; rezultatima razvoja privrede; razvoju ratne tehnike i naoružanja, ratne veštine i mnogim drugim činiocima koji su uslovljavali preduzimanje odgovarajućih mera za prilagođavanje sistema mobilizacije. Stoga su često menjana dokumenta sistemskog karaktera,¹ ali je deo tih promena bio formalan. Neka od tzv. novih pravila bila su korak nazad u odnosu na prethodna, pa čak i najnovije, još aktuelno *Pravilo o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ*, izdato 1985. godine. Budući da nemamo drugog pravila neophodno je da hitno donesemo novo, inače ćemo biti prinuđeni da prema postojećem pravilu vršimo pripremu mobilizacije Vojske Jugoslavije.

Pošto avnojska Jugoslavija nije nikada imala državni sistem mobilizacije, da bi rešila taj strateški problem i da bi, najzad, dobili celovit sistem mobilizacije, kao jedan od značajnih preduslova za uspešne pripreme i izvršenje mobilizacije na svim stepenima društvenog organizovanja u SSNO, 1984. godine, doneta je odluka da se izrade tri međusobno povezana i uslovljena dokumenta koji bi činili celovit sistem

¹ Dokumenta kojima je regulisana navedena problematika: (1) *Pravilo za pripremu i izvršenje vojne mobilizacije*, 1953; (2) *Uputstvo za rad organa uprave opštinskog narodnog odbora nadležnog za poslove narodne odbrane i vojnog odseka na poslovima narodne odbrane*, 1960; (3) *Uputstvo o popuni ljudstvom ratnih organizacijskih jedinica civilnog sektora*, 1962; (4) *Pravilo o vojnoj mobilizaciji*, 1964; (5) *Uputstvo o izvršenju odredaba o vojnoj mobilizaciji (pozadinsko obezbeđenje mobilizacije jedinica i ustanova JNA)*, 1964; (6) *Uputstvo o izvršenju odredaba Pravila o vojnoj mobilizaciji (rad komandi, jedinica i ustanova JNA)*, 1964; (7) *Uputstvo za izvršenje odredaba Pravila o vojnoj mobilizaciji (rad skupštine opštine)*, 1964; (8) *Uputstvo o sprovođenju odredaba Pravila o vojnoj mobilizaciji (rad komandi jedinica, uprava i ustanova JNA)*, 1968; (9) *Instrukcija o usavršavanju mobilizacijskih planova ratnih jedinica*, 1971; (10) *Pravilo o mobilizaciji oružanih snaga*, 1973; (11) *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije SFRJ*, 1984; i (12) *Pravilo o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ*, 1985. godine.

pripreme i izvršenja mobilizacije: *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije u SFRJ*; *Pravilo o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ* i *Uputstvo za pripremu i izvršenje civilne mobilizacije organa i organizacija u SFRJ*. Na žalost, ta dobra zamisao je nepotpuno, a donekle i neadekvatno realizovana.

*O osnovnim pojmovima
u doktrinarno-strategijskom dokumentu
„Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije u SFRJ“*

Problem shvatanja pojma mobilizacije² je znatno opredelio i sadržaj doktrinarno-strategijskog dokumenta *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije u SFRJ*. Prema tom dokumentu: „Mobilizacija je planski i organizovan prelazak radnih ljudi i građana, osnovnih i drugih organizacija udruženog rada, mesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija, društveno-političkih zajednica i njihovih organizacija i oružanih snaga, odnosno celokupnih snaga i sredstava SFRJ, iz mirnodopske organizacije i stanja na ratnu organizaciju i stanje spremnosti za vođenje opštenarodnog rata“³ (podvukao S.T.). Iz definicije nedvosmisleno proizilazi da je mobilizacija kratkotrajna aktivnost koja počinje prijemom naređenja za izvršenje, a završava se prelaskom svih društvenih činilaca sa mirnodopske na ratnu organizaciju. Međutim, postavlja se pitanje da li je, sa stanovišta strategije, prihvatljivo takvo shvatanje procesa mobilizacije, s obzirom i na iskustva iz minulih ratova, posebno iz prvog i drugog svetskog rata.

Posle prvog svetskog rata autor sovjetske strategije Svečin rekao je da je „još nedavno izgledalo da mobilizacija ne traje dugo, da je to samo jedan momenat“. On je ukazao da je ratna praksa promovisala princip permanentnosti mobilizacije,⁴ koji je potvrđen i u toku drugog svetskog rata. Na primer, u toku prvog svetskog rata na jednog vojnika mobilisanog u

² Reč *mobilizacija* (lat. mobilis) označava: motivisanje i pokretanje određenih efektiava ljudskog i materijalnog potencijala, prema postojećim okolnostima, radi ostvarenja određenog cilja.

³ Ta definicija bi, uglavnom, mogla biti prihvatljiva za taktički, ali ne i za strategijski nivo.

⁴ „Državna mobilizacija je prelazak iz redovnog stanja... u stanje gotovosti za rat svih zemaljskih snaga... i obnavljanje i popuna njihova tokom rata“. To znači da je u našem pravilu mobilizacije iz 1953. godine uvažavan princip permanentnosti mobilizacije. U tom pravilu posebne glave su: *Mobilizacija tokom rata* i *demobilizacija* (po završetku rata – primedba S.T.).

početnom periodu mobilisano je šest vojnika tokom rata, i to: 2,8 za popunu gubitaka (održavanje oružanih snaga) i 3,2 za formiranje novih jedinica (narastanje oružanih snaga). U toku drugog svetskog rata znatno je povećan broj novomobilisanih vojnika za popunu gubitaka (održavanja oružanih snaga), i dostigao je odnos 1:4,25. Na primer, mobilisanjem vojnika angažovanih za formiranje novih jedinica povećan je tokom rata broj sovjetskih divizija za više od četiri puta. Osim toga, u odnosu na predratni period, znatno je povećan broj zaposlenih radnika u industriji i drugim delatnostima značajnim za uspešno vođenje rata. Povećanje mobilizacije za račun fronta uporedo zahteva i povećanje mobilizacije ljudstava za potrebe ratne privrede.

Na osnovu iskustava iz minulih ratova, proces mobilizacije ne završava se prelaskom oružanih snaga i drugih društvenih činilaca sa mirnodopske organizacije na ratnu i dovođenjem te organizacije u stanje spremnosti za vođenje rata, već ostvarenje cilja rata (postizanje pobede), pored toga, zahteva permanentnu mobilizaciju ljudskog i materijalnog potencijala, kako za popunu gubitaka, tako i za odgovarajuće narastanje snaga tokom rata, jer se u protivnom ne može uspešno realizovati ratni cilj.

Veoma je teško odgovoriti na pitanje da li se proces mobilizacije završava s ostvarenjem cilja rata, jer se u doba mira razmišlja o ratu i obavljanju odgovarajuće odbrambene pripreme, a u ratu, posebno u završnoj fazi, razmišlja se o miru i preduzimanju neophodne pripreme za predstojeće mirnodopske mobilizacijske aktivnosti. Prema tome, nema prekida u procesu mobilizacije, već naprotiv, sa završetkom rata počinju obimne, složene i međusobno uslovljene mobilizacijske aktivnosti strategijskog značaja. To su aktivnosti kojima treba prevesti civilne i vojne institucije zemlje s ratne na mirnodopsku organizaciju i obezbediti njihovo uspešno delovanje u mirnodopskim uslovima. Međutim, uporedo s obavljanjem tih aktivnosti, obavljaju se odgovarajuće procene na osnovu kojih se na svim nivoima društvenog organizovanja rade planovi mobilizacije, stvara odgovarajuća organizacija za znanstvene i moralno-psihološke pripreme, koje se, prema promenama opštih i posebnih uslova, neprekidno ažuriraju i usavršavaju tako da bi u slučaju nove ratne opasnosti mogli za što kraće vreme preći sa mirnodopske na ratnu organizaciju.

Na osnovu navedenih procesa i aktivnosti strategijskog značaja, evidentno je da *mobilizacija ima neprekidni tok, kako u doba mira, tako i u toku rata, i prestaje samo u slučaju prestanka kontinuiteta države*. Prema tome, sa stanovišta teorije i prakse, za nas ne može biti prihvatljiva definicija mobilizacije u kojoj se ne uvažava princip njene permanentnosti, kao u definiciji u našem još uvek aktuelnom doktrinarno-strategijskom dokumentu *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije SFRJ*. Takvo segmentarno shvatanje pojma mobilizacije, pored ostalog, uzrok je znatno redukovanog sadržaja tog doktrinarno-strategijskog dokumenta, u kojem se ne daju čak ni osnovni stavovi za mnoge veoma složene i značajne mobilizacijske aktivnosti strategijskog značaja. Sve to ukazuje, pored ostalog, da proces mobilizacije ima neprekidni (permanentni i kontinuirani) tok u miru i ratu, odnosno da je *mobilizacija permanentni (neprekidni) proces (na svim nivoima društvenog organizovanja) pripreme i izvođenja mnogih i po sadržaju raznovrsnih, paralelnih, uzastopnih i međusobno uslovljenih aktivnosti, kojima se ostvaruje: plansko motivisanje i adekvatno uključivanje ljudskog i materijalnog potencijala zemlje u odbrambeni sistem radi postizanja određenog cilja – odbrane slobode, suvereniteta i teritorijalnog integriteta države*.

S obzirom na sadržaj aktivnosti u navedenoj definiciji, proces mobilizacije, uslovno, može se raščlaniti na dve komponente: motivacionu i tehnološko-tehničku. Dosadašnja iskustva su nedvosmisleno pokazala da bez odgovarajuće motivacije dobra tehnologija, pripreme i izvršenje mobilizacijskih aktivnosti ne mogu dati željene rezultate, ali i da, uz dobru motivaciju ljudskog potencijala, slaba tehnologija i organizacija mogu biti uzrok neuspeha u izvođenju pojedinih aktivnosti i mobilizacije u celini.

Sistem mobilizacije.⁵ U dokumentu *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije u SFRJ* posle definicije mobilizacije sledi stav: „Mobilizacija ... priprema se i izvršava na celoj teritoriji SFRJ po jedinstvenom sistemu mobilizacije...“ U narednom stavu data je i sledeća definicija: „*Sistem mobilizacije čine mere i postupci po kojima se priprema i izvršava mobilizacija u SFRJ*“ (podvukao S.T.).

⁵ *Sistem* (grč. sistema) – uopšte: povezan skup pojedinosti, mnoštvo predmeta, delova, članova, organa itd. okupljenih u neku složenu funkcionalnu celinu.

Nauka pod sistemom podrazumeva strukturno i funkcionalno jedinstvo elemenata ili posebnih činilaca određenih svojstava. Svaki sistem ima četiri osnovne vrste činilaca: (1) elemente ili organe koji čine strukturu sistema, (2) odnose i veze koji proizvode svrsishodne interakcije među elementima (organima) strukture sistema, (3) procese ili aktivnosti koji se obavljaju po određenim zakonitostima ili utvrđenim tehnološkim pravilima i (4) cilj ili ciljeve koje treba postići obavljanjem određenih aktivnosti.

Polazeći od te opšte, naučno verifikovane definicije sistema treba odgovoriti na pitanje koliko je adekvatna definicija sistema mobilizacije navedena u dokumentu *Osnove jedinstvenog sistema mobilizacije u SFRJ*, koja glasi: „Sistem mobilizacije čine mere i postupci po kojima se priprema i izvršava mobilizacija...“ Iz toga proizilazi da sistem mobilizacije čini tehnologija („mere i postupci“) pripreme izvršenja mobilizacije. U nauci postoji znatno kompleksniji pristup tom problemu i polazi se od toga da sistem čini strukturno i funkcionalno jedinstvo, tj. subjekti koji pokreću i usmeravaju određene procese, odnosno koriste odgovarajuću tehnologiju u procesu pripreme i obavljanju određenih aktivnosti. Prema tome, navedena definicija sistema mobilizacije ne odgovara naučnom shvatanju pojma sistema, pa predlažemo sledeću: *Sistem mobilizacije je organizacijsko-funkcionalni sistem koji obezbeđuje permanentno funkcionalno jedinstvo svih svojih elemenata i koordiniranu, pravovremenu i uspešnu pripremu i uspešno obavljanje svih mobilizacijskih aktivnosti u miru i ratu, na svim nivoima društvenog organizovanja i na svim delovima državne teritorije. Taj sistem ima složenu organizacijsku strukturu hijerarhijskog ustrojstva, adekvatnu organizacijskoj strukturi društva. Svaka zasebna organizacijska celina, a u okviru nje svaka organizacija (uža društveno-politička zajednica, organ državne uprave, preduzeće, itd., oružane snage, strategijsko-operativne i operativne komande, taktičke jedinice oružanih snaga, štabovi civilne zaštite itd.) čini podsistem hijerarhijski višeg sistema odnosno podsistema.*

Funkcionalno jedinstvo sistema obezbeđuje se odgovarajućim normativnim regulisanjem vertikalnih i horizontalnih veza i odnosa između svih organa strukture sistema (organa širih i užih društveno-političkih zajednica, komandi oružanih snaga

i dr.), a njegova efikasnost elastičnom primenom principa centralizacije i decentralizacije, kao i naučno zasnovane metodologije planiranja, strategije, taktike i tehnologije pripreme i izvršenja mobilizacijskih aktivnosti i mobilizacije u celini.

*O nekim stavovima
„Pravila o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ“*

U još aktuelnom *Pravilu o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ* tematika je sistematizovana u tri dela: *Opšte o mobilizaciji oružanih snaga*, *Priprema mobilizacije oružanih snaga* i *Izvršenje mobilizacije*. Toj sistematizaciji, sa stanovišta sadržaja, ne može se prigovoriti. Međutim, problem nastaje u vezi sa sadržajem navedenih delova, posebno prvim delom. Pored objašnjenja nekih osnovnih pojmova, u njemu se nalazi druga glava *Formiranje ratnih jedinica oružanih snaga u miru*, a u dugom delu četvrta glava je *Planiranje mobilizacije*. Iz toga proizilazi da za autore *Pravila formiranje ratnih jedinica* ne spada u domen pripreme mobilizacije, što je neprihvatljivo sa stanovišta teorije i prakse. Iz takvog redosleda proizilazi da prvo treba formirati ratne jedinice, a tek potom praviti planove, pored ostalog i one prema kojima se formiraju te jedinice.

Budući da za formiranje svake ratne jedinice treba obaviti mnogobrojne uzastopne, paralelne i međusobno uslovljenje aktivnosti, koje na relativno velikom prostoru realizuje veći broj organa i organizacija, a na koje u procesu pripreme i obavljanja utiče mnoštvo različitih činilaca, besmisleno je shvatanje autora navedenog pravila da je tako obiman, složen i osetljiv zadatak moguće obaviti bez odgovarajućeg procesa planiranja (procene, odluke i planski dokumenti), samo na osnovu nekih rutinskih administrativno-tehničkih aktivnosti.

Ni u jednom ranijem pravilu o mobilizaciji nije postojala izdvojena glava pod nazivom *Formiranje ratnih jedinica oružanih snaga u miru*. Međutim, u njoj se i ne pominju neke osnovne aktivnosti bez čije pripreme se ne može ni govoriti o njihovom formiranju. Osim toga, rešenja koja su data u toj glavi o prenošenju tzv. poslova vojne obaveze i mobilizacije na republike, pokrajine i uže društveno-političke zajednice olakšala su secesionističkim republikama blokadu našeg si-

stema mobilizacije i njegovo korišćenje za formiranje njihovih paravojnih formacija.

Na žalost, ni nekim naknadnim intervencijama nisu otklonjeni svi nedostaci, tako da i dalje važe odredbe prema kojima se ratne jedinice formiraju bez procena, obavljanjem rutinsko-tehničkih poslova. Otuda, i bez razmatranja ostalih odredaba toga pravila, na osnovu navedenog može se zaključiti da ono ne omogućava uspeh u radu koji nam predstoji u procesu transformacije mirnodopske i ratne JNA u Vojsku Jugoslavije.

Uputstvo za pripremu i izvršenje mobilizacije civilnog sektora

Svi dosadašnji pokušaji da se izradi takvo uputstvo nisu dali željene rezultate. Neke radne verzije su odbačene zbog „unitarističkog“ pristupa, a odbačene su i „samoupravno obojene“ verzije jer nisu sadržale minimum rešenja za postizanje željenog cilja. Tako i pored obaveza koje su društvenim dogovorom preuzele federacija, republike i pokrajine 1980. godine još nije rešen problem vođenja evidencije radno sposobnog stanovništva.

Zbog nedostatka takvog uputstva i evidencije radno sposobnog stanovništva u avnojskoj Jugoslaviji stepen mobilizacijskih priprema civilnog sektora, posebno privrede, bio je znatno ispod njenih potreba i mogućnosti. Na primer, imali smo neshvatljivo mali stepen angažovanja radnika u odnosu na jednog vojnika – 1:1,5, što je za 50 odsto manje u odnosu na broj radnika zaposlenih u društvenom sektoru u doba mira. Na jednog radnika u ratnoj privredi imali smo enormno veliki broj neangažovanih radno sposobnih građana (1:4), što je činilo velike rezerve neangažovanog radno sposobnog stanovništva, posebno kada se ima u vidu da u drugom svetskom ratu nijedna zemlja nije imala viška radne snage. Na to najbolje ukazuje veliki stepen angažovanja maloletnika i žena. Tako je u SSSR-u 1942. godine među radnicima bilo oko 15 odsto lica mlađih od 18 godina i 12 odsto starijih od 55 godina. Posebno je bilo mnogo žena (58 odsto), koje su obavljale mnoge poslove koji su pre rata smatrani muškim: elektromehaničari (50 odsto), mašinisti na kompresorima (44 odsto), traktoristi (50 odsto) itd.

NUŽNOST NAMENSKOG EŠELONIRANJA MIRNODOPSKE ARMIJE U NOVIM USLOVIMA

Raspad svetskog bipolarnog sistema ravnoteže snaga i pojava više novih činilaca moći na evropskom prostoru (posebno Nemačke), kao i pojava više novih državnica na tlu avnojske Jugoslavije povećavaju opasnost od ratnih sukoba na „trusnom“ balkanskom prostoru. Svakako, opasnost uvećava doprinos nekih zemalja EZ (posebno Nemačke) razbijanju avnojske Jugoslavije, kao i njen negativan stav prema odluci srpskog i crnogorskog naroda da očuvaju kontinuitet jugoslovenske države. Tu opasnost potenciraju i „neizmireni računi“ iz minulih ratova, kao i otvorena nemačka podrška novostvorenim državicama i nekim državama našim neposrednim susedima koji prema SRJ imaju teritorijalne pretenzije.

Geostrategijski položaj nove Jugoslavije u fazi konstituisanja izrazito je nepovoljan, posebno zbog potencijalne mogućnosti stvaranja antijugoslovenske vojno-ratne koalicije i njenih verovatnih ciljeva. Na primer:

(1) ratnohušakačkom propagandom, uz permanentnu demonstraciju vojne sile, prisiljavati Jugoslaviju na preduzimanje preventivnih odbrambenih aktivnosti koje bi iscrpljivale njenu ekonomsku moć i negativno se reflektovale na njen privredni razvoj, uz stalni pritisak radi iznuđivanja određenih političkih, ekonomskih ili teritorijalnih ustupaka;

(2) izvođenje jednovremene agresije s ograničenim ciljem na severozapadnom i jugoistočnom frontu i osvajanje pojedinih delova naše teritorije radi zadovoljenja teritorijalnih pretenzija svih članica antijugoslovenske vojno-ratne koalicije;⁶

(3) agresija s radikalnim ciljem manje je verovatna,⁷ jer bi uslovila duži prekid drumskog, železničkog i rečnog saobraćaja između Evrope i bliskoistočnih zemalja, što bi se negativno reflektovalo na privredu zemalja članica EZ, a i mnogih drugih. Stoga je teško poverovati da bi zemlje EZ mogle blagonaklono posmatrati ugrožavanje njihovih interesa na tom prostoru, a bez njihove podrške antijugoslovenska koalicija ne

⁶ Agresija antijugoslovenske vojno-ratne koalicije s ograničenim ciljem moguća je samo uz blagonaklon stav i svestranu podršku vodećih zemalja Evropske zajednice.

⁷ Međutim, u našim planovima mobilizacije i odbrane mora biti predviđena i ta mogućnost, kao i odgovarajuće protivmere.

bi smela, niti bi se mogla upustiti u tu avanturu, koja bi mogla prerasti u ratni požar širih razmera.

Navedene pretpostavke pored ostalog, moraju se odraziti na dimenzioniranje, organizaciju, lokaciju i popunu jedinica mirnodopske armije i njeno grupisanje prema nameni kao i na veličinu, organizaciju, mobilizacijski razvoj i popunu ratnih jedinica oružanih snaga, pripremu mobilizacije i brzinu njenog izvršenja i suprotstavljanja mobilisanih jedinica snagama agresora.

Vojna mobilizacija je postala obimna i složena strategijska aktivnost već u drugoj polovini devetnaestog veka, posle uvođenja opšte vojne obaveze i tzv. kadrovskog sistema. U tom periodu nastala je znatna razlika između mirnodopske i ratne organizacije oružanih snaga. Mirnodopska armija je postala „škola“ za obuku ljudstva za potrebe ratnih oružanih snaga i služi kao jezgro za njihov razvoj, a u savremenim uslovima, pored toga, ona treba da se suprotstavi iznenadnom napadu snaga agresora i da svojom borbom i otporom obezbedi prostor i vreme za mobilizaciju ratnih oružanih snaga i svih drugih državnih i privrednih činilaca. Dakle, radi se o veoma složenim zadacima, tim više što brojno stanje mirnodopskih armija malih zemalja najčešće iznosi oko 10–12 odsto brojnog stanja ratnih oružanih snaga. Da bi mirnodopska armija uspešno obavljala svoje osnovne namenske zadatke mora biti odgovarajuće organizovana, savremeno opremljena i grupisana u četiri namenska ešelona:⁸

– Ešelon „B“ (borbeni). Jedinice tog ešelona moraju u miru biti popunjene obučanim ljudstvom i opremljene po ratnoj organizaciji i formaciji, tako da se bez prethodne mobilizacije i koncentracije iz mirnodopskih garnizona lokacije mogu u svako doba suprotstaviti iznenadnom napadu snaga agresora i tako obezbediti prostor i vreme za izvršenje mobilizacije ratnih jedinica oružanih snaga i civilnih organa i organizacija na određenim ili svim delovima državne teritorije.⁹

⁸ Ova koncepcija ima mnoge specifičnosti u odnosu na postojeću klasifikaciju jedinica („A“, „B“ i „R“).

⁹ Združene taktičke jedinice KoV ešelona „B“, *pretežno*, treba locirati u prigraničnoj zoni s ciljem da spreče agresoru brz prodor ka prednjem kraju prvog pojasa odbrane i obezbede izvršenje mobilizacije jedinicama ešelona „M“, odnosno „M-1“ i posedanje najistaknutijih rejonu i zona na prvom pojasa odbrane. Jedinice RV i PVO i deo jedinica KoV ešelona „B“ treba da lociraju u odgovarajućim rejonima u dubini državne teritorije.

Lokaciju tih jedinica opredeljuje, pre svega, njihova namena. Ukupno brojno stanje, broj i vrsta jedinica zavise od broja operativnih i operativno-taktičkih pravaca koji sa teritorije potencijalnog agresora vode u dubinu naše državne teritorije, kapaciteta i prohodnosti tih pravaca, kao i od jačine snaga potencijalnog agresora koje bi u trenutku agresije, počev od „č“ do „č“ +24, mogle biti angažovane na svakom tom pravcu.

– *Ešelon „M“* (mobilizacijsko-razvojni) sačinjavaju komande, jedinice i ustanove znatno smanjenog sastava u odnosu na ratnu organizaciju i formaciju. Zapravo, to su mobilizacijska jezgra koja treba da pripreme i u određenom trenutku izvrše mobilizaciju svojih ratnih jedinica. U odnosu na njihove ratne jedinice imaju znatno manje brojno stanje, i, zavisno od konkretnih uslova, mesta i uloge njihove ratne jedinice u borbenom, odnosno operativnom poretku, kao i od zahteva vezanih za stepen mobilizacijske i borbene gotovosti i organizacijsko-formacijski sastavi (pukovi, brigade i sl.) mogu imati različite tipove mobilizacijskog jezgra, kako u pogledu ukupnog brojnog stanja, tako i u pogledu njihove organizacijsko-formacijske strukture. Na primer: „M-1“, „M-2“, „M-3“ itd.

Mobilizacijsko jezgro „M-1“, po pravilu, treba da imaju združene taktičke jedinice koje po završenoj mobilizaciji odlaze u rejone borbene upotrebe, na prvom polju odbrane (ili u neki drugi očekujući rejon u dubini državne teritorije), u gotovosti za uspešno obavljanje svog prvog ratnog borbenog zadatka. To zahteva i jezgro organizacijsko-formacijskog sastava koje može da obavlja veoma obimne i složene aktivnosti kojima se obezbeđuje tako visok stepen mobilizacijske i borbene gotovosti ratnih jedinica. Svakako, to podrazumeva intenzivnu obuku, uključujući izvođenje mobilizacijsko-taktičkih vežbi (s bojevim gađanjem) s celokupnim ratnim sastavom u određenim vremenskim intervalima, redovno podmlađivanje vojničkog i starešinskog sastava, organizovanje prigodnih sastanaka vojničkog i starešinskog sastava radi boljeg upoznavanja, jačanje međusobnog poverenja, razvijanje drugarstva i prijateljstva, što je značajan preduslov za izgradnju moralno snažnih borbenih kolektiva i zaloga za uspešno izvođenje svih ratnih zadataka. Borbena gotovost tih jedinica po završenoj mobilizaciji mora biti na nivou borbene gotovosti jedinica

ešelona „B“. Taj zahtev se može ispuniti dobrim planiranjem i organizacijom obuke rezervnog sastava i jedinica kao celine.

Mobilizacijska jezgra „M-2“ imaju istu namenu kao i „M-1“, ali su manjeg brojnog sastava i, po pravilu, pripremaju mobilizaciju ratnih jedinica namenjenih za posedanje rejona i zona na drugom pojasu odbrane. Pri izvođenju mnogih mobilizacijskih aktivnosti maksimalno se oslanjaju na rezervni sastav. Mobilizacijska i borbena gotovost jedinica za čiju su pripremu mobilizacije odgovorna jezgra „M-2“ proveravaju se u nešto ređim vremenskim intervalima, i to s nižim organizacijskim jedinicama iz sastava ratne jedinice. U odnosu na „M-1“, ratne jedinice koje razvijaju jezgra „M-2“, po pravilu, popunjavaju se sa znatno šire teritorije i mobilizacija može nešto duže trajati. Međutim, pri određivanju veličine teritorije za popunu i trajanje mobilizacije, pored ostalog, treba uzimati u obzir činjenicu da tim jedinicama, po završenoj mobilizaciji, pre obavljanja prvog borbenog zadatka treba obezbediti najmanje 2-3 dana za obuku i organizacijsko sređivanje.

Mobilizacijska jezgra „M-3“ mogu biti manjeg sastava u odnosu na jezgra „M-2“. Ona, po pravilu, razvijaju ratne jedinice, koje se popunjavaju skoro s celokupne državne teritorije, a mobilizacija im relativno duže traje. Te su jedinice po završenoj mobilizaciji rezerva vrhovne komande. Isto tako, po završenoj mobilizaciji a pre upotrebe, potrebno je obezbediti od pet do osam dana za obuku i organizacijsko sređivanje jedinice.

Bez mobilizacijskog jezgara, po pravilu, mobiliše se veliki broj manjih taktičkih jedinica TO kojima je osnovni zadatak kontrola teritorije i obezbeđenje značajnih objekata koji bi mogli biti cilj dejstva ubačenih diverzantsko-terorističkih grupa i „pete kolone“. To se odnosi i na dopunske centre vojnoteritorijalnih komandi i dopunske jedinice operativnih komandi i dopunske jedinice u sastavu viših združenih taktičkih jedinica Kopnene vojske.

Pored mobilizacijskih jezgara ešelona „M“, kojima je osnovni zadatak priprema i izvođenje mobilizacije, mobilizacijskim aktivnostima, u potrebnom obimu, bave se i jedinice i ustanove ostalih ešelona („N“- nastavni, „L“- logistički, a

„B“ – borbeni samo onima koje se odnose na mobilizaciju njihovih dopunskih jedinica i popunu gubitaka).

Ešelon „N“ (nastavni). Budući da savremene oružane snage imaju raznovrsna, složena i efikasna borbeno sredstva, za njihovo održavanje i efikasno korišćenje potrebni su brojni stručnjaci različitog profila, opšteg i specifičnog znanja i obrazovanja. Naime, radi se o nekoliko stotina tzv. vojnoevdencionih specijalnosti, što zahteva odgovarajuću kadrovsku i materijalno-tehničku bazu. Međutim, pošto je to „škola“ s mnoštvom „učenika“, njen kapacitet mora odgovarati veličini godišnje regrutne populacije, a školovanje svake specijalnosti ukupnom broju formacijskih mesta određenih specijalnosti prema ratnoj formaciji, kao i predviđenom učešću određene specijalnosti u strukturi očekivanih gubitaka u eventualnom budućem ratu. Ako se o tome ne vodi računa, već se polazi samo od potreba popune jedinica i ustanova mirnodopske armije, nastaju ozbiljni problemi popune ratnih oružanih snaga pojedinim specijalnostima.¹⁰ Na primer, mirnodopskoj JNA bile su potrebne 34 godine za obučavanje potrebnog broja poslužilaca MB-82 mm za popunu svih formacijskih mesta te specijalnosti u ratnim oružanim snagama, za poslužioce MB-120 mm – 20 godina, dok je za mnoge specijalnosti to vreme znatno kraće, i kreće se od dve do 10 godina.

Taj ešelon sastoji se od potrebnog broja nastavnih jedinica i nastavnih centara rodova i službi za obuku vojnika i vojnih škola i akademija za školovanje starešina. Po završenoj obuci, po pravilu, ljudstvo se upućuje za popunu jedinica i ustanova iz sastava ešelona „B“ (borbeni), „M“ (mobilizacijsko-razvojni) i „L“ (logistički). Međutim, ako se pri regrutovanju i dimenzioniranju nastavnih jedinica i nastavnih centara uzimaju u obzir samo potrebe popune ratnih oružanih snaga, pojavice se problem popune nekih formacijskih mesta ili nekih rodova i službi u celini, jer pri rešavanju organizacijskih problema mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga nemoguće je naći optimalna rešenja i eliminisati sve disproporcije između zahteva i potreba mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga. Taj problem se može ublažiti obukom suficitarnih specijalnosti za popunu njima bliskih deficitarnih specijalnosti, odnosno

¹⁰ Detaljnije: Stevo Tankosić, *Analiza stanja i osnovni problemi popune oružanih snaga SFRJ ljudstvom u ratu*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 1987.

izučavanjem dva, što je moguće srodnija programa. Osposobljenost za obavljanje obe formacijske dužnosti mora, pre upisivanja u jedinični karton vojnika, obavezno utvrditi komisija, jer je to veoma značajno i ne sme se prepustiti subjektivnoj oceni pojedinaca.

Mirnodopska lokacija jedinica i ustanova ešelona „N“ treba da se nalazi na delovima teritorije na kojima bi, uglavnom, bez premeštanja (uz odgovarajuću disperziju i nužno prilagođavanje ratnim uslovima) mogle nastaviti rad u toku rata, prema ratnim programima obuke regruta, preobuku suficitarnih specijalnosti, i obuku dobrovoljaca.

Ešelon „L“ (logistički) obuhvata jedinice, ustanove, remontne zavode i službe (saobraćajna, tehnička, intendantska, građevinska, sanitetska). Zadaci jedinica i ustanova tog ešelona su veoma obimni i složeni, kako u odnosu na zadovoljenje potreba mirnodopske armije, tako i u pogledu nabavke, čuvanja i održavanja materijalno-tehničkih sredstava za potrebe ratnih oružanih snaga. Veliki obim zadataka koji se obavljaju za mirnodopsku armiju i ratne oružane snage uslovljava znatnu razvijenost jedinica tog ešelona u miru u odnosu na njegovu brojnu zastupljenost u sastavu ratnih oružanih snaga. Svakako, to se neposredno odražava na obim mobilizacije i olakšava proces pripreme i izvršenja mobilizacije jedinica i ustanova tog ešelona.

Podela mirnodopske armije na četiri namenska ešelona je uslovna, a izvedena je prema osnovnoj nameni, iako jedinice i ustanove svakog ešelona mogu obavljati i izvesne zadatke drugih ešelona. Tako, na primer, jedinice ešelona „B“ mogu izvoditi više faze obuke (taktičke vežbe sa bojevim gađanjima, združene taktičke vežbe, manevre i sl.), kao i mobilizacijske aktivnosti kojima se stvaraju potrebni preduslovi za popunu gubitaka od samog početka rata. Pored osnovnog namenskog zadatka, jedinice i ustanove ešelona „N“ u potrebnom obimu obavljaju mobilizacijske aktivnosti radi njihovog prilagođavanja za rad u ratnim uslovima, upućuju obučene vojnike u jedinice drugih ešelona i primaju na obuku ratne partije regruta, dobrovoljce i vojne obveznike, radi osvežavanja znanja, doobuke i preobuke (prekvalifikacije) za deficitarne specijalnosti. Slično je i sa jedinicama i ustanovama ešelona „L“.

Navedena sistematizacija i grupisanje jedinica i ustanova mirnodopske armije u četiri namenska ešelona može znatno olakšati sagledavanje međusobnog odnosa između tih ešelona, a i realniju ocenu borbenih mogućnosti mirnodopske armije u slučaju iznenadne agresije, tj. njenih mogućnosti da obezbedi prostor i vreme za izvršenje mobilizacije ratnih snaga.¹¹

Prema tome, s obzirom na naš geostrategijski položaj i veoma ograničene mogućnosti mirnodopske armije da se za relativno duže vreme uspešno suprotstavi iznenadnom napadu snaga agresora, brza mobilizacija naših ratnih oružanih snaga i ostalih struktura društva dobija poseban značaj. U takvim uslovima realno je očekivati da će mobilizacija biti prvi strategijski cilj za koji će se boriti protivničke strane: agresor – da je onemogućiti, a branilac – da je izvrši. Da bi se u tako složenim uslovima omogućilo uspešno izvršenje mobilizacije nameće se potreba: (1) da se koliko je moguće smanji njen obim; (2) da se u celini ili većim delom izvede pre početka borbenih dejstava, tajno i postepeno prema zaoštavanju političkih odnosa; (3) da se ratne jedinice mobilišu u rejonima borbene upotrebe (taj zahtev se odnosi na jedinice „M-1“), te da se time maksimalno skрати vreme potrebno za koncentraciju i razvoj snaga; (4) da se preduzmu odgovarajuće mere bezbednosti i borbenog obezbeđenja na celokupnoj državnoj teritoriji, i (5) da sistem i konkretni planovi omogućće njeno uspešno izvršenje i u slučaju iznenadne agresije.

Zahtev za smanjenjem obima mobilizacije povećanjem mirnodopskih oružanih snaga i materijalnih rezervi realizovan je uspešno samo kod vodećih svetskih sila. Mnoge male, posebno nerazvijene zemlje ne mogu smanjiti obim svoje mobilizacije, jer u doba mira, zbog ograničene ekonomske moći, ne mogu izdržati brojno jake mirnodopske oružane snage i obezbediti velike materijalne rezerve. Zbog toga je i savremena mobilizacija tih zemalja veoma obimna, složena i

¹¹ Navedene prednosti grupisanja mirnodopske armije u četiri namenska ešelona podrazumevaju i analognu sistematizaciju redovnih i vanrednih izveštaja o borbenoj i mobilizacijskoj gotovosti jedinica i ustanova mirnodopske armije. Borbena sposobnost armije ne zavisi samo od njenog brojnog stanja, već, pre svega, od broja vojnika u njenom borbenom ešelonu, tehničke opremljenosti jedinica tog ešelona i obučenosti ljudstva da efikasno koristi borbenu tehniku i naoružanje. Avnojska Jugoslavija imala je brojnu mirnodopsku armiju, ali s malim brojem jedinica koje su bez prethodne mobilizacije mogle obavljati borbene zadatke. Savezna Republika Jugoslavija može, i mora, rešiti taj problem na znatno efikasniji način.

osetljiva, te brzina njenog izvođenja dobija sve veći strategijski značaj.

Iako je u savremenim uslovima znatno naglašena potreba izvršenja mobilizacije pre početka agresije, nije izvesno da li će to biti uvek moguće u zemljama žrtvama eventualne agresije, jer dostignuti stepen organizacije, materijalno-tehničke opremljenosti i borbene gotovosti mirnodopskih oružanih snaga potencijalnih agresora omogućava znatno skraćanje vremena potrebnog za neposrednu pripremu početnih ratnih dejstava. Skraćenje tog vremena otežava pravovremeno otkrivanje predstojeće opasnosti i pravovremeno donošenje odluke za izvršenje mobilizacije, što je značajan strategijski problem odbrane svih zemalja koje u doba mira nemaju dovoljno borbeno spremnih snaga da bi se u slučaju iznenadne agresije mogle bez prethodne mobilizacije duže vreme uspešno suprotstaviti iznenadnom dejstvu snaga agresora. U tim uslovima uspeh odbrane mnogih malih i ekonomski nedovoljno razvijenih zemalja, pored ostalog, umnogome će zavisiti od brzine izvršenja mobilizacije i brzine razvoja i suprotstavljanja mobilisanih jedinica snagama agresora, brzine prelaska svih drugih državnih i privrednih struktura s mirnodopske organizacije na ratnu i brzine dovođenja te organizacije u stanje spremnosti za uspešan rad u ratnim uslovima.

USKLAĐIVANJE VELIČINE MIRNODOPSKE I RATNE ARMIJE S LJUDSKIM RESURSIMA

Sada kada se nalazimo u završnoj fazi raspada avnojske i, uporedo s tim, u procesu konstituisanja nove Jugoslavije, u čijem su sastavu Republika Crna Gora i Republika Srbija, rukovodstvo nove države mora, gotovo istovremeno, razmatrati brojne probleme i doneti u jednom „paketu“ mnoge međusobno uslovljene strategijske odluke, koje se, neposredno ili posredno, odnose na mobilizaciju oružanih snaga i države u celini. Među tim odlukama najsloženije su: odluka o veličini i organizacijsko-formacijskoj strukturi mirnodopske armije i odluka o veličini i organizacijsko-formacijskoj strukturi ratnih oružanih snaga. Pre donošenja te dve međusobno tesno

povezane i uslovljene odluke moraju se razmotriti i naći optimalna rešenja za više značajnijih strategijskih problema.

Jedan od tih problema jeste i popuna mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga ljudstvom, a od njegovog rešenja zavise kvantitet i kvalitet mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga. Taj problem se često tretira i u sredstvima javnog informisanja, ali uprošćeno i površno. „Stručnjaci“ za vojna pitanja ističu da je kraj devedesetih godina ovog veka vreme profesionalnih armija. Smatraju da savremeni svet u svim aktivnostima zahteva profesionalnost, pa tako i u oružanim snagama u modernim zemljama. Međutim, teško da ta ideja odgovara našim ekonomskim mogućnostima i našem geostrategijskom položaju, koji uslovljava postojanje relativno jače mirnodopske armije i njeno višestruko narastanje u slučaju eventualne agresije antijugoslovenske vojno-ratne koalicije i borbe na dva fronta (jugoistočnom i severozapadnom).¹² Osim toga nijedna zemlja nema u miru profesionalnu vojsku koja, bez prethodne mobilizacije, tj. brojnog narastanja, može uspešno da ostvari svoj ratni cilj.

Jugoslavija je do sada imala kombinovani način popune. Profesionalcima su popunjavana formacijska mesta starešina, i formacijska mesta poslužilaca skupih i veoma složenih borbenih sistema. Uбудuće, trebalo bi da se to proširi i na celokupan sastav nekih specijalnih jedinica koje u doba mira moraju imati veoma visok stepen borbene gotovosti. U okviru tog kombinovanog načina popune i dalje će morati da ostane dominantna popuna na principu opšte vojne obaveze. Samo primenom takvog načina u postojećim uslovima, mogu se obezbediti odgovarajući kvantitet i kvalitet popune.

Razvoj ratne tehnike ne umanjuje, već potencira značaj ljudskog činioca, fantastično povećavajući njegove borbene mogućnosti. Zbog toga su odabiranje i osposobljavanje ljudi da znalački koriste savremenu tehniku jedan od značajnih zadataka daljeg razvoja i modernizacije oružanih snaga. Naime, sve zemlje posvećuju veliku pažnju razvoju i usavršavanju sistema mirnodopske popune svojih oružanih snaga, polazeći od sopstvenih društveno-političkih, ekonomskih, demograf-

¹² Profesionalizacija mirnodopske armije nameće problem početnih ratnih oružanih snaga, a posebno popune gubitaka tokom rata.

skih, doktrinarnih i drugih činilaca. Popuna naših oružanih snaga i ubuduće treba da se ostvaruje pretežno na principu *opšte vojne obaveze građana*, koja se sastoji „...iz regrutne obaveze, obaveze služenja vojnog roka i obaveze služenja u rezervnom sastavu“.¹³

Popuna mirnodopske armije prema principu opšte vojne obaveze građana zahteva precizno planiranje i usklađivanje množstva različitih činilaca u organizacijsko-formacijskoj strukturi mirnodopskih i ratnih oružanih snaga. Sistem te popune treba da omogući: pravilan izbor ljudstva potrebnog za popunu svih vidova, rodova, službi i pojedinih specijalnosti, a i odgovarajuću popunu svih jedinica i ustanova; nesmetano izvođenje obuke prema odgovarajućim planovima i programima i stvaranje obučениh rezervi ljudstva na određenim teritorijama prema potrebama popune ratnih jedinica koje se razvijaju na osnovu plana mobilizacijskog razvoja, a pored toga i odgovarajuće rezerve za popunu gubitaka tokom rata. Da bi se to postiglo organizacija popune mirnodopske armije mora, pored ostalog, odgovarati: izvorima regrutnog potencijala (regrutna populacija) i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu; organizacijsko-formacijskoj strukturi mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga; organizaciji i dužini obuke i vojnog roka.

Usklađivanje nekih činilaca u popuni mirnodopske armije

Jedinice i ustanove mirnodopske armije mogu se popunjavati *neposredno, posredno ili kombinovano*.

Usklađivanje veličine mirnodopske armije sa regrutnom populacijom i dužinom vojnog roka. Odgovarajuću popunu mirnodopske armije moguće je obezbediti samo ako je njena veličina određena na osnovu veličine regrutne populacije i trajanja vojnog roka. Približna veličina mirnodopske armije za koju se može obezbediti odgovarajuća popuna postojećom

¹³ U Zakonu o vojnoj obavezi se ističe: „Vojnoj obavezi podležu svi jugoslovenski građani“. Pri tome „žene ne podležu regrutnoj obavezi niti obavezi služenja vojnog roka“. Njihove obaveze u vezi sa služenjem u rezervnom sastavu JNA i Teritorijalnoj odbrani su različite. „Obavezi služenja u Teritorijalnoj odbrani podležu... sve žene sposobne za vojnu službu (vojni obveznici), a obavezi služenja u rezervnom sastavu JNA – žene – vojni obveznici koje imaju spremu za vršenje stručnih i tehničkih službi u JNA“. Taj zakon se mora preispitati i uskladiti sa zahtevima i potrebama odbrane nove države.

regrutnom populacijom, mogućim brojem angažovanih profesionalaca i trajanjem vojnog roka dobija se prema formuli:

$$V_a = \left(\frac{B_s \cdot P_g}{100} \cdot T_{vr} \right) + Pr,$$

gde je:

V_a – približna globalna veličina mirnodopske armije,

B_s – ukupan broj stanovnika zemlje,

P_g – veličina godišnje regrutne populacije izražena u procentima u odnosu na broj stanovnika,¹⁴

100 – konstantan broj,

T_{vr} – trajanje vojnog roka u godinama, i

Pr – broj mogućeg angažovanja profesionalaca.

Kako je mirnodopska armija jezgro za razvoj ratnih oružanih snaga i „škola“ za obuku ljudstva za njihovu popunu, veličina i organizacijsko-formacijska struktura mirnodopske armije mora biti usklađena s veličinom i organizacijsko-formacijskom strukturom ratnih oružanih snaga, a i sa svojim osnovnim zadacima. Veličina i organizacijsko-formacijska struktura ratnih oružanih snaga određuje se na osnovu svestrane procene svih uticajnih činilaca, tj. na osnovu strategijsko-operativnih potreba, ali je ograničena mogućnostima početne popune očekivanih gubitaka u svim fazama eventualnog budućeg rata, kao i ekonomskoj moći zemlje. Takođe, veličina mirnodopske armije, ograničena je mogućnostima njene popune, ali i ekonomskim mogućnostima države.

Na osnovu navedene formule može se odrediti najveća moguća veličina mirnodopske armije s raspoloživim izvorima za popunu. Ako bi mirnodopska armija bila veća od rezultata dobijenog prema navedenoj formuli, s postojećom regrutnom populacijom i angažovanim profesionalcima ne bi se mogla obezbediti odgovarajuća popuna te armije. To bi uslovlilo potrebu za produženje vojnog roka ili povećanje broja profesionalaca. Međutim, ako bi bila manja od rezultata dobijenih prema toj formuli, armija ne bi mogla prihvatiti svu regrutnu populaciju. To bi zahtevalo skraćivanje vojnog roka ili smanjenje

¹⁴ U odnosu na broj stanovnika, veličina godišnje regrutne populacije (regrutni kontingent) na pojedinim delovima teritorija je veoma različita. Tako, na primer, iznosi u: centralnoj Srbiji 0,7, Kosovu i Metohiji 3,5, Vojvodini 0,5 i Crnoj Gori 1,2 odsto. Od tog broja, zavisno od utvrđenih kriterija sposobnosti, na regrutovanju otpada oko 10 odsto.

broja profesionalaca, ali interesi obuke i borbene gotovosti mirnodopske armije ograničavaju te mogućnosti. Iz toga proizilaze potreba i značaj usklađivanja veličine mirnodopske armije s veličinom regrutne populacije i dužinom trajanja vojnog roka, kao i mogućnostima za angažovanje profesionalaca.

Predložimo *dva načelna primera* za određivanje moguće veličine mirnodopske armije za zemlju od 10.000.000 stanovnika, čija je godišnja populacija oko 0,75 odsto u odnosu na ukupan broj stanovnika i koja može angažovati oko 30.000 profesionalaca. U oba primera biće različito samo trajanje vojnog roka (u prvom primeru iznosi šest meseci, odnosno 0,5 godina, a u drugom 12 meseci, odnosno godinu dana).

Primer 1:

$$V_a = \left(\frac{10.000.000 \cdot 0,75}{100} \cdot 0,5 \right) + 30.000.$$

$$V_a = 67.500 \text{ ljudi.}$$

Primer 2:

$$V_a = \left(\frac{10.000.000 \cdot 0,75}{100} \cdot 1 \right) + 30.000.$$

$$V_a = 105.000 \text{ ljudi.}$$

Na osnovu proračuna sa brojnim vrednostima elemenata u prvom primeru, veličina mirnodopske armije iznosi oko 67.500 ljudi (neprofesionalni regrutni deo oko 37.500 i profesionalni deo 30.000), a u drugom primeru oko 105.000 ljudi (neprofesionalni regrutni deo oko 75.000 i 30.000 profesionalaca). U odnosu na prvi, u drugom primeru armija je veća za oko 37.500 ljudi. To je postignuto produženjem vojnog roka, a dalje povećanje bi se moglo postići takođe produženjem vojnog roka, povećanjem profesionalnog dela ili kombinovano. Međutim, produženje vojnog roka preko godine dana, pored političkih, stvara i mnoge socijalne probleme. S druge strane, povećanje broja profesionalaca uslovljava veće opterećenje poreskih obveznika (svako znatnije poresko opterećenje može imati višestruke posledice).

Da bi vojnički poziv bio ekonomski primamljiv, za *relativno kratak radni vek*, vojnik profesionalac treba da ima zaradu (platu) kojom će trajno rešiti svoje egzistencijalne probleme, jer se, u protivnom, neće moći obezbediti odgovarajući kvantitet i kvalitet popune. Svakako, to je jedan od najozbiljnijih problema u ostvarenju ideje o potpunoj profesionalizaciji vojske.

S elementima navedenim u prvom načelnom primeru dobijena je imponantna veličina armije (67.500). Međutim, za obuku vojnika potrebno je oko šest meseci, a kako je u tom primeru i dužina vojnog roka šest meseci, znači da će vojnik čitav vojni rok provesti u nastavnom centru, odnosno u nastavnoj jedinici. Pored toga, za obučavanje tih (37.500) vojnika-regruta potrebno je angažovati, globalno, oko 10.000 ljudi iz profesionalnog dela armije (pre završetka obuke vojnici se ne mogu angažovati za obavljanje borbenih i drugih zadataka). Stoga, u tom primeru, za obavljanje svih drugih zadataka, kao što su: organizacija i funkcionisanje sistema komandovanja i veza; obezbeđenje granice, popuna jedinica ešelona „B“ i „L“, priprema mobilizacije ratnih oružanih snaga itd., može se angažovati samo 20.000 ljudi iz profesionalnog dela armije. Navedeni primer ima isključivo načelan karakter i treba da podstakne na razmišljanje o problemima koji nastaju ako se trajanje vojnog roka svede na trajanje obuke, i ako se vojnici po završenoj obuci ne angažuju za popunu jedinica ešelona „B“ (borbeni), „M“ (mobilizacijsko-razvojni) i „L“ (logistički), već odu iz armije, dok se za popunu tih jedinica angažuju isključivo profesionalni vojnici. Naime, nameće se pitanje da li bi to mogla da podnese ekonomija i mnogo bogatije zemlje nego što je SR Jugoslavija.

Zavisno od organizacije i dužine obuke i vojnog roka, regruti se mogu upućivati u armiju jednom ili više puta godišnje, odnosno u toku trajanja vojnog roka. Isto tako, jednokratno ili višekratno upućivanje regruta može se odnositi na pojedine delove armije ili na armiju u celini. U svakom tom slučaju mora se voditi računa o tome *da intervali upućivanja regruta odgovaraju dužini trajanja obuke i da su sadržani u vojnom roku bez ostatka*. Svako odstupanje od mogućih intervala upućivanja regruta dovelo bi do neravnomerne popune jedinica, a dužina obuke do toga da jedinica istovre-

meno izvodi obuku s dve ili više partija regruta. To bi stvorilo velike teškoće u organizaciji i izvođenju obuke. Budući da se ne može uspešno izvesti obuka savremenog vojnika u periodu kraćem od šest meseci, ograničene su mogućnosti upućivanja regruta u armiju u toku jedne godine, odnosno u toku vojnog roka.

Neki elementi sistema popune mirnodopske armije

Popuna mirnodopske armije sastoji se iz više različitih i međusobno uslovljenih aktivnosti koje izvode odgovarajući vojni i civilni organi, počev od uvođenja regruta u evidenciju, do otpuštanja vojnika iz armije posle odsluženja vojnog roka. Za izvođenje tih aktivnosti potreban je odgovarajući sistem koji se naziva *sistem popune mirnodopske armije*, a koji ima dve međusobno uslovljene komponente: regrutovanje i popunu. Taj sistem je podsistem sistema mobilizacije, a njegove funkcije su značajne za funkcionisanje sistema mobilizacije u celini.

Prilikom izgradnje i usavršavanja sistema regrutovanja svaka zemlja polazi od svojih specifičnih potreba i zahteva. Međutim, regrutni poslovi u većini stranih zemalja pretežno su u nadležnosti vojnih organa. Istočnoevropske zemlje za te zadatke uglavnom imaju vojne komesarijate na nivou odgovarajućih organa vlasti, koji ih obavljaju preko regrutnih komisija, s tim što regrutovanju prethodi medicinska obrada regruta u civilnim zdravstvenim ustanovama. Zapadne zemlje imaju uglavnom regrutne centre koji su stalne i stacionarne armijske ustanove za obavljanje svih regrutnih poslova, uključujući medicinsku obradu i psihološku selekciju i klasifikaciju svih regruta. I u jednim i u drugim zemljama u centralnim (najvišim) organima objedinjena je funkcija regrutovanja i popune za razliku od izvršnih organa, u kojima su te dve funkcije odvojene (regrutne komisije, odnosno regrutni centri obavljaju regrutovanje, a posebni organi obavljaju poslove popune, odnosno neposredni raspored regruta i njihovo upućivanje u jedinice).

Kod nas su do 1986. godine sve planske i kontrolne funkcije regrutovanja i popune, a delimično i neke izvršne, obavljali vojni organi (Generalštab JNA, komande armija,

uprave vojnih okruga i regrutni centri), a organi za narodnu odbranu odnosnih društveno-političkih zajednica (opština), isključivo, vodili su evidenciju vojnih obveznika i izvršne poslove vezane za realizaciju planova vojnih organa. U toku 1986. godine preneti su svi poslovi u vezi s regrutovanjem i popunom mirnodopske armije i ratnih oružanih snaga, odnosno mobilizacijom, izuzev poslova iz nadležnosti Generalštaba JNA, na civilne organe – republičke, pokrajinske, zajednice opština i opštine. Ta odluka, koja je sada van snage, je imala već dobro poznate negativne posledice. U međuvremenu formirani su vojni okruzi i vojni odseci, pa imamo sličnu organizaciju koju smo imali neposredno posle drugog svetskog rata. Smatramo da je najveća slabost postojeće organizacije, pored ostalog, to što dva različita organa vode brigu o popuni oružanih snaga ljudstvom (Personalna uprava SSNO – profesionalcima, vojnicima i starešinama a Generalštab oružanih snaga – vojnicima regrutima i vojnicima u rezervnom sastavu, tj. ljudstvom koje se za popunu oružanih snaga angažuje na osnovu opšte vojne obaveze). Takva rešenja su neracionalna i neefikasna u miru, a u ratu bi mogla imati i ozbiljnije posledice. Neracionalnost i neefikasnost tog rešenja potencira i nedostatak tešnje organizacijske i funkcionalne povezanosti između navedenih organa i organa odgovornih za obavljanje logističkih funkcija, jer ljudi i materijalna sredstva su osnov svake organizacije, a samo dobro koordinirana i usklađena popuna ljudima i materijalno-tehničkim sredstvima može dati željene rezultate. Stoga, ne mogu se nezavisno rešavati problemi popune ljudstvom od problema njihove ishrane, zdravstvenog i materijalno-tehničkog obezbeđenja. S rešavanjem tih problema tesno mora biti povezano i dobro koordinirano obezbeđenje teritorije na kojoj se nalaze izvori za popunu oružanih snaga i izvori za obezbeđenje uslova za život i rad celokupnog stanovništva.

Organizacijsko i funkcionalno povezivanje organa za popunu oružanih snaga ljudstvom i logistiku

Da bi prevazišli utvrđene slabosti, smatramo da bi trebalo organizacijski objediniti poslove iz sadašnje nadležnosti navedenih organa. Svakako, radi se o funkcijama koje će, zbog

svog karaktera, biti u delokrugu budućeg ministarstva odbrane SRJ, za koje će biti odgovoran ministar odbrane. Višepartijski sistem i rešenja u Ustavu SRJ uslovljavaju drugačiju preraspodelu funkcija koje su do sada bile u nadležnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu i načelnika Generalštaba. Pri toj preraspodeli u nadležnosti načelnika Generalštaba mogu ostati samo operativne funkcije. Takođe, i ostale operativne komande trebalo bi rasteretiti poslova koji su vezani za teritoriju i vojnoteritorijalne organe. Stoga smatramo da treba transformisati postojeće štabove Teritorijalne odbrane i vojnoteritorijalne organe (vojne okruge i vojne odseke) u vojnoteritorijalne komande, koje bi imale sledeće funkcije:

1) regrutovanje i popunu mirnodopskih i ratnih oružanih snaga svim kategorijama ljudstva (vojnici regruti, vojnici profesionalci, rezervne i aktivne starešine, kao i aktivisti iz domena pripreme i izvršenja mobilizacije u miru i ratu);

2) obezbeđenje teritorije i značajnijih objekata na određenoj teritoriji. To znači da za obavljanje tih zadataka treba imati i odgovarajuće jedinice, ali po organizaciji i veličini bitno različite od postojećih jedinica teritorijalne odbrane;

3) logističku podršku, za koju moraju imati odgovarajuće jedinice i ustanove (saobraćajne, tehničke, intendantske, sanitetske, tehničke radionice, zavode i slično);

4) organizaciju saradnje i koordinacije s odgovarajućim državnim organima, političkim partijama i pokretima, verskim zajednicama u vezi s pripremom i obavljanjem aktivnosti značajnih za odbranu, život i rad, odnosno dejstvo vojske na određenoj teritoriji.

Pored navedenih jedinica i ustanova, vojnoteritorijalnim komandama su potčinjeni i dopunski centri, a one su odgovorne za pripremu njihove mobilizacije u miru i permanentnu mobilizaciju i kontinuiranu popunu gubitaka u ratu prema planovima (zahtevima) operativnih jedinica. U ratu se vojnoteritorijalnim komandama pretpotčinjavaju nastavni centri i nastavne jedinice, vojne škole i akademije.

Vojnoteritorijalne komande imaju hijerarhijsku organizacijsku strukturu. Najviša vojnoteritorijalna komanda bila bi komanda vojne oblasti, neposredno potčinjena ministru odbrane. Zavisno od konkretne procene, teritorija SRJ može biti podeljena na tri ili više oblasti. To bi trebalo da budu komande

znatno manjeg organizacijsko-formacijskog sastava i ranga od dosadašnjih komandi vojnih oblasti. Jezgro za njihovo formiranje trebalo bi da budu postojeći republički štabovi Teritorijalne odbrane.

Hijerarhijski niži stepen od prethodnog bila bi komanda vojnog područja. Postojeće zonske štabove TO i vojne okruge trebalo bi transformisati u te komande. Svakako, njima bi trebalo dati niži rang od ranga koji su nekada imale komande vojnih područja. One bi obavezno morale da imaju znatno manje brojno stanje od zbira brojnog stanja zonskih štabova TO i komande vojnih okruga. Radi što veće organizacijske racionalnosti i funkcionalne efikasnosti trebalo bi omogućiti integraciju nekih funkcija koje sada obavljaju regionalne uprave Ministarstva odbrane Republike Srbije. Smatramo da bi izučavanje tog problema potvrdilo mišljenje o mogućnosti i celishodnosti te zamisli.

Najniži hijerarhijski stepen bila bi opštinska vojnoteritorijalna komanda. Jezgro za formiranje tih komandi bili bi postojeći opštinski štabovi TO i vojni odseci. Ukupno brojno stanje tih komandi trebalo bi da bude znatno manje od ukupnog zbira brojnog stanja postojećih štabova TO i vojnih odseka JNA. Takođe, trebalo bi izučiti potrebe i mogućnosti za integraciju nekih aktivnosti koje obavljaju odeljenja narodne odbrane opština s aktivnostima koje bi obavljale opštinske vojnoteritorijalne komande. Smatramo da postoje takve mogućnosti i da bi to doprinelo racionalizaciji, a i većoj efikasnosti u obavljanju tih aktivnosti.

Mogućnosti za popunu ratnih oružanih snaga i druge potrebe i mogućnosti za angažovanje ljudskog potencijala

Mogućnosti popune ratnih oružanih snaga, pored ostalog, zavise od njihove veličine i organizacijsko-formacijske strukture, veličine i strukture očekivanih gubitaka ljudstva u eventualnom budućem ratu i od rezervi obučenog ljudstva. Zatim, koliko struktura specijalnosti tih rezervi odgovara formacijskim potrebama svakog roda i službe i očekivano učešće pojedinih specijalnosti u strukturi gubitaka, ali i koliki broj vojnih obveznika mogu angažovati oružane snage a da se ne dovede u pitanje uspešno funkcionisanje državnih organa,

privrednih preduzeća i društvenih delatnosti posebno značajnih za vođenje rata.

Veličina i organizacijsko-formacijska struktura ratnih oružanih snaga uslovljena je našim strategijsko-operativnim potrebama (koje proizilaze iz našeg geostrategijskog položaja, karakteristika našeg ratišta i očekivanog odnosa snaga na tom ratištu i, u okviru njega, na svakom potencijalnom vojištu). Međutim veličina tih snaga ograničena je raspoloživim resursima ljudskog potencijala i mogućnostima za materijalno-tehničko opremanje i njihovo izdržavanje u svim fazama rata. Pod raspoloživim resursima ljudskog potencijala podrazumevaju se obučeni vojni obveznici, kao i celokupan profesionalni sastav mirnodopske armije.

Broj obučenih vojnih obveznika kojima se mogu popunjavati ratne jedinice i ustanove, odnosno jedinice i ustanove početnih ratnih oružanih snaga, zavisi od: veličine godišnje regrutne populacije (P_g), odnosno regrutnog kontingenta; veličine prosečnog godišnjeg rastura (R_g), odnosno koeficijenta tog rastura (65 do 75), i dužine služenja u rezervnom sastavu (T_{sr}). Približan broj tih obveznika (B_o) dobija se po formuli:

$$B_o = \frac{P_g \cdot R_g}{100} \cdot T_{sr},$$

Prema toj formuli može se dobiti i približan broj obveznika za sledeće vrednosti tih elemenata: $P_g = 70.000$, $R_g = 70$ i $T_{sr} = 40$ godina.

Načelan primer:

$$B_o = \frac{70.000 \cdot 70}{100} \cdot 40$$

$$B_o = 1.960.000.$$

Prema tome, pri vrednostima elemenata navedenih u primeru, ukupni globalni resursi za popunu oružanih snaga su oko 1.960.000 obveznika.¹⁵ Međutim, ako bi se angažovao sav taj

¹⁵ Međutim, tom broju treba dodati još tri godišta: godišta na odluzenju vojnog roka, godišta koje je regrutovano i očekuje uput na odsluženje vojnog roka, i godišta koje će biti regrutovano u tekućoj godini. Verovatno, na osnovu opštih znanja koja je stekla ženska omladina u procesu redovnog školovanja, za popunu oružanih snaga moglo bi se bez većih teškoća angažovati oko 100.000 - 150.000 žena, pretežno u službama (sanitetska, intendantska, saobraćajna), vezi itd.

potencijal za početnu popunu ratnih oružanih snaga došlo bi do paralize skoro svih privrednih aktivnosti, uključujući i rad preduzeća i ustanova od posebnog značaja za snabdevanje oružanih snaga borbenim i životnim potrebama, prekida veza, železničkog i drumskog saobraćaja, onemogućilo bi se funkcionisanje državnih organa itd. Osim toga, ostalo bi se bez rezervi potrebnih za popunu gubitaka. Zbog nemogućnosti popune gubitaka brzo bi opadalo brojno stanje jedinica, što bi uticalo na njihov moral i ukupnu sposobnost.

Da bi se izbegli navedeni problemi, smatramo da početnu popunu treba svesti u tzv. okvire normalnog naprezanja. Naime, svaka zemlja ima specifičnosti koje opredeljuju stepen početnog naprezanja, ali se, najčešće, smatra da je to oko 10 godišta ili 25 odsto od ukupnog broja vojnih obveznika. Vojni obveznici su deo ljudskog potencijala zemlje bez čijeg maksimalnog angažovanja i uključivanja u sistem odbrane ne može biti uspešnog vođenja rata. Međutim, tom uključivanju moraju prethoditi odgovarajuće naučne, moralne i psihofizičke pripreme.

Kada se govori o potrebama i mogućnostima za angažovanje ljudskog potencijala za izvođenje aktivnosti koje se neposredno ili posredno reflektuju na vođenje rata, misli se na deo radno sposobnog stanovništva. Prema opšteprihvaćenim kriterijumima, to su sva lica muškog pola od 15 do 64 i ženskog pola od 15 do 59 godina starosti. U ukupnom broju stanovnika radno sposobno stanovništvo je zastupljeno sa oko 63 odsto. Muškarci su zastupljeni sa 66,4 odsto u kategoriji radno sposobnih građana, a žene sa 62,4 odsto.

Radno sposobno muško stanovništvo obuhvata 49 godišta, od čega su 42 godišta vojni obveznici, a u procentima bi taj odnos bio u korist vojnih obveznika 83,4:16,6 odsto. Međutim, tih 16,6 odsto čine godišta mlađa od 18 i starija od 60 godina starosti. Prema tome, vojni obveznici čine najstručniji i najproduktivniji deo radno sposobnog i radno aktivnog stanovništva. To je kategorija stanovništva bez čijeg odgovarajućeg angažovanja ne može biti uspešnog vođenja oružane borbe, ali potpuno izvlačenje svih vojnih obveznika iz procesa proizvodnje za mnoga preduzeća bi značilo potpuni prekid proizvodnje uz neizvesnost da li će i kada biti obnovljena. Pri tome, u najnepovoljnijoj situaciji bi se našla preduzeća

koja na oglas mobilizacije menjaju svoj proizvodni program radi prilagođavanja proizvodnje – delatnosti ratnim zahtevima i potrebama.

Rešavanje problema protivurečnih zahteva u pogledu angažovanja vojnih obveznika za potrebe popune oružanih snaga, potrebe privrede i ostalih delatnosti značajnih za uspešno vođenje rata presudno utiče na tok, pa i krajnji ishod rata. Svakako, to se ne bi smelo prepustiti samo administrativno-tehničkom aparatu ili starešinama najnižih vojnoteritorijalnih organa (kao do sada), koji ne mogu, zbog nedostatka odgovarajućih informacija, a ponekad i jednostranog obrazovanja, realno sagledati sve uzročno-posledične veze i odnose između svih činilaca značajnih za vođenje rata. Oni, naime, samo vide i uvažavaju potrebe popune oružanih snaga i, veoma često, rešavajući njihove zahteve stvaraju skoro nerešive probleme preduzećima i institucijama od posebnog značaja za oružane snage i društvo u celini, i to čak i u okolnostima kada postoje realni uslovi da se rešavanjem problema na jednoj, ne otvaraju nerešivi problemi na drugoj strani. Na to ukazuju i brojni primeri iz doskorašnje prakse.

Prilikom određivanja veličine oružanih snaga, pored ostalog, mora se voditi računa da se ne stvore nepremostive teškoće u pogledu zadovoljenja potreba civilnih struktura društva. Isto tako, treba uzimati u obzir činjenicu da se uporedo s povećanjem oružanih snaga povećavaju i potrebe za angažovanjem ljudi koji svojim radom obezbeđuju zadovoljenje životnih i borbenih potreba oružanih snaga i osnovnih životnih potreba civilnog stanovništva.

Međutim, ako bi angažovanje vojnih obveznika za početnu popunu ratnih oružanih snaga bilo u navedenim okvirima (10 godišta ili oko 25 odsto), postojale bi potrebne rezerve vojnih obveznika za popunu gubitaka u svim fazama rata, kao i rezerve neophodne za formiranje novih jedinica u odsudnoj fazi rata. Osim toga, preduzećima od posebnog značaja za vođenje rata ostalo bi kvalifikovano stručno jezgro (vojni obveznici kvalifikovani radnici, inženjeri i tehničari), koje bi, uz angažovanje nove radne snage (radno sposobno stanovništvo koje ne podleže vojnoj obavezi – žene, penzioneri i mlađa

godišta) moglo obezbediti kontinuirani proces proizvodnje. Ali, da bi se sve to postiglo, pored odgovarajućeg kvantiteta, potrebno je da i obrazovno-kvalifikaciona struktura raspoloživih resursa odgovara formacijskim zahtevima oružanih snaga i zahtevima utvrđenim ratnom organizacijom i sistematizacijom privrednih preduzeća i drugih civilnih institucija.

Očigledan je nesklad između potreba i mogućnosti za njihovo zadovoljenje, ali, nesporno, bez odgovarajuće analize ne mogu se dobiti sve relevantne informacije neophodne za planiranje i preduzimanje konkretnih aktivnosti za realizaciju planova prekvalifikacije suficitarnih i neodgovarajućih vojno-videncionih specijalnosti u skladu s ratnim formacijskim potrebama, kako na makro, tako i na mikroplanu. Trenutno, na osnovu nekih pokazatelja, moguća su globalna zaključivanja o navedenom problemu i njegovim dimenzijama. Naime, radi se o veoma obimnoj i složenoj aktivnosti (prekvalifikacija) strategijskog značaja, koja će, verovatno, morati da obuhvati veliki deo rezervnog sastava (40–50 odsto) koji se angažuje za početnu ratnu popunu oružanih snaga. To je urgentan zahtev, koji mora biti rešen u relativno kratkom vremenu, jer bi, u protivnom, bila ozbiljno ugrožena odbrambena sposobnost nove države.

METOD ODREĐIVANJA VREMENA TRAJANJA MOBILIZACIJE

Trajanje mobilizacije svake ratne jedinice zavisi od mnoštva različitih činilaca, a u određenim uslovima može presudno uticati na uspeh realizacije vojno-ratnog plana. Stoga se rad na vojno-ratnom planu i planu mobilizacije mora odvijati uporedo jer se neusklađenost tih planova može negativno reflektovati na tok, pa i krajnji ishod rata.

Za nas je neprihvatljiv dosadašnji još aktuelni metod za određivanje trajanja mobilizacije. Njegova suština se ogleda u sledećem: na osnovu razlike između mirnodopskog i ratnog brojnog stanja, jedinice su razvrstane u tri klase („A“, „B“ i „R“), i svim jedinicama iste klase i istog organizacijsko-formacijskog ranga određeno je isto trajanje mobilizacije.

KOMANDA, JEDINICA – USTANOVA	TRAJANJE MOBILIZACIJE U ČASOVIMA		
	„A“	„B“	„R“
Samostalna četa i njoj odgovarajuća jedinica – ustanova	6	10	14
Bataljon i njemu odgovarajuća jedinica – ustanova	8	12	16
Samostalni bataljon i njemu ravna jedinica – ustanova	10	14	18
Puk i njemu ravna jedinica – ustanova	12	18	24
Brigada i njoj ravna jedinica – ustanova	14	20	24
Divizija KoV i njoj ravna jedinica – ustanova	14	24	24

Osnovna zamerka takvom pristupu određivanja trajanja mobilizacije jeste to što se ne uzimaju u obzir: konkretni uslovi teritorije (lokacije i međusobna usklađenost izvora za popunu), lokacija mobilizacijskih zborništa i rejonu borbene upotrebe u odnosu na teritoriju potencijalnog agresora i mesto i uloga jedinica u početnom operativnom poretku, kao i snage agresora i njihove borbene mogućnosti.

Trajanje mobilizacije određeno prema klasifikaciji ratnih jedinica ne može biti realan izraz vremenskih potreba i mogućnosti izvršenja mobilizacije, niti osnova za usklađivanje tih potreba i mogućnosti. Stoga treba definisati metode kojima će se otkloniti navedene slabosti.

Metod za određivanje trajanja mobilizacije prema realnim mogućnostima i operativno-strategijskim zahtevima

S obzirom na to da postoji realna mogućnost za iznenadnu agresiju i da u tim uslovima uspeh naše odbrane zavisi od brzine izvršenja mobilizacije i brzine razvoja i suprotstavljanja mobilisanih jedinica snagama agresora, treba uporedo da se razmatraju mogućnosti mobilizacijskog razvoja ratnih jedinica i njihove upotrebe. Pri tom, osnovni je problem određivanje najistaknutijih položaja i rejonu koje će, u slučaju iznenadne agresije, moći da posednu i brane mobilisane jedinice. *Lokacija tih položaja i rejonu u odnosu na državnu granicu i teritoriju potencijalnog agresora, pre svega, zavisi od trajanja*

mobilizacije i maksimalno mogućeg tempa prodora kopnenih snaga agresora,¹⁶ kao i od opštepoznatih operativno-taktičkih zahteva.

Srazmernim povećanjem tempa prodora kopnenih snaga agresora i smanjenjem rastojanja između teritorije potencijalnog agresora i najistaknutijeg rejona borbene upotrebe mobilisane jedinice (jedinica), kao i povećanjem vremena potrebnog za prenošenje naređenja za izvršenje mobilizacije, dovodnjem mobilisane jedinice sa mobilizacijskog zborništa u rejon borbene upotrebe, posedanjem i najnužnijim inženjerskim uređenjem tog rejona, skraćuje se vreme koje se može koristiti za izvršenje mobilizacije, i obratno – veće rastojanje, sporiji tempo i brže prenošenje naređenja, a pored toga i kraći rok za dovođenje mobilisane jedinice sa mobilizacijskog zborništa u njen rejon borbene upotrebe i posedanje i uređenje tog rejona obezbeđuju više vremena za izvršenje mobilizacije.

Rejon borbene upotrebe (RBU) mobilisane jedinice i trajanje njene mobilizacije, vreme potrebno za dovođenje te jedinice u njen rejon borbene upotrebe i posedanje tog rejona (u slučaju iznenadne agresije) odgovaraju operativnim zahtevima i potrebama ako je

$$\frac{Dn}{Te} > \left| \left(T_{pn} + T_{ur} + T_{pr} + \frac{Dn(\max)}{V_{kr}} \right) \cdot 1,25 + \left(\frac{Dmz}{V_k} + T_{zj} + T_{pu} \right) \right| \quad (1)$$

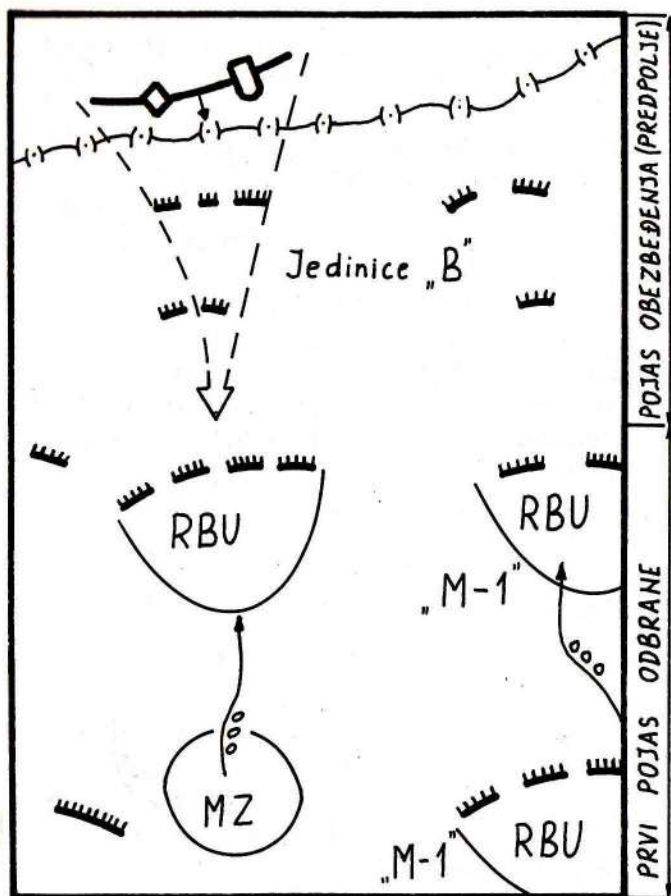
gde je:

Dn – rastojanje u kilometrima između najistaknutijeg rejona borbene upotrebe mobilisane jedinice (RBU) i državne granice, odnosno teritorije potencijalnog agresora;

Te – maksimalno mogući prosečni tempo prodora snaga agresora u km/h;

T_{pn} – vreme, u časovima, potrebno za prenos signala (naređenja) za izvršenje mobilizacije određenoj ratnoj jedinici (jedinicama) i drugim subjektima odgovornim za izvršenje mobilizacije;

¹⁶ Brzina izvršenja mobilizacije i njeno trajanje zavise od lokacije izvora za popunu i njihove međusobne uskladenosti, kvaliteta mobilizacijskih priprema i uticaja agresora i unutrašnjeg neprijatelja na njen tok. Mogući tempo prodora kopnenih snaga agresora zavisi od više različitih činilaca, a naročito od: zemljišta, sastava i jačine mirmodopskih snaga branioca (ešelona „B“) koje se suprotstavljaju snagama agresora, i sastava i jačine snaga agresora, tj. odnosa snaga (u pojasu obezbeđenja – pretpolju) na svakom operativno-strategijskom pravcu posebno).

Tur – vreme potrebno za uzbuđivanje – pozivanje rezervnog sastava u časovima, odnosno objavljivanje mobilizacije na određenoj teritoriji;

Tpr – vreme, u časovima, potrebno za neposrednu pripremu rezervnog sastava za odlazak na mobilizacijsko zbornište;

Dn (max) – rastojanje u kilometrima između najudaljenijeg naselja iz kojeg se ratna jedinica popunjava rezervnim sastavom i mobilizacijskog zborništa određene ratne jedinice;

Vkr – brzina kretanja rezervnog sastava u km/h pri odlasku na mobilizacijsko zbornište;

1,25 – koeficijent kojim se potrebno vreme za dolazak celokupnog sastava na mobilizacijsko zbornište uvećava za

jednu četvrtinu, potrebnu za izvođenje završnih aktivnosti i pripremu jedinice za odlazak u rejon borbene upotrebe;

Dmz – rastojanje u kilometrima između mobilizacijskog zborišta i RBU.

Vk – brzina kretanja jedinice u km/h od mobilizacijskog zborišta do RBU na prvom pojasu odbrane;

Tzj – vreme prekida marša (zadržavanje jedinice) zbog dejstva agresora i unutrašnjeg neprijatelja, u časovima, pri odlasku sa mobilizacijskog zborišta u RBU;

Tpu – vreme, u časovima, potrebno za posedanje i najnužnije uređenje rejona borbene upotrebe.

Za određivanje dužine trajanja mobilizacije u određenim uslovima, koja će odgovarati realnim mogućnostima, kao i operativno-strategijskim zahtevima i potrebama (T_{m_0}), koristi se sledeći model:

$$T_{m_0} = \left| \left(M = T_{pn} + T_{ur} + T_{pr} + \frac{D_n(\max)}{V_{kr}} \right) \cdot 1,25 + \left(O = \frac{D_{mz}}{V_k} T_{zj} + T_{pu} \right) \right| < \frac{D_n}{T_e} \quad (2)$$

gde je:

M – vreme potrebno za izvršenje mobilizacijskih aktivnosti, i
O – vreme potrebno za izvršenje operativno-taktičkih aktivnosti.

Ostale aktivnosti imaju navedeno značenje.

Kako T_{m_0} , dobijen po modelu (2), sadrži, pored vremena trajanja mobilizacijskih aktivnosti (M), i vreme trajanja operativno-taktičkih aktivnosti (O), konačan rezultat, tj. vreme trajanja mobilizacije određene ratne jedinice (bez vremena potrebnog za izvođenje operativno-taktičkih aktivnosti) dobija se po modelu (2.1.):

$$T_m = T_{m_0} - O \text{ samo pod uslovom da je } O < M. \quad (2.1.)$$

Primer:

$$T_{m_0} = \left[\left(M = 1 + 1,5 + 3 + \frac{20}{5} \right) \cdot 1,25 + \left(O = \frac{30}{15} + 1 + 4 \right) \right] < \frac{60}{3}, \quad (2)$$

$$T_{m_0} = [M = 12 + O = 7] < 20,$$

$$T_{m_0} = 19 < 20,$$

$$\begin{aligned}
 T_{m_0} &= 19, \\
 T_m &= T_{m_0} - O, \\
 T_m &= 19 - 7, \\
 T_m &= 12 \text{ časova.}
 \end{aligned}
 \tag{2.1.}$$

Budući da je prema brojnim vrednostima navedenih elemenata dobijeno T_{m_0} koje je manje od $\frac{D_n}{T_e}$ ($T_m=19 < \frac{D_n}{T_e} = 20$ časova), a da je $O < M$ ($M = 12 > O = 7$ časova), dobijeno je vreme trajanja mobilizacije ($T_m = 12$ časova) koje odgovara realnim mogućnostima za njeno izvođenje u postojećim uslovima, kao i operativno-strategijskim zahtevima i potrebama. To znači da će jedinica iz ovog primera moći pravovremeno da izvrši mobilizaciju, dođe u svoj rejon odbrane i organizuje odbranu pre nego što snage agresora izbiju pred prednji kraj rejona.

Kako su različiti uslovi za izvršenje mobilizacije jedinica na pojedinim delovima državne teritorije i različiti operativno-strategijski zahtevi u pogledu trajanja njihove mobilizacije, postoji nekoliko različitih modela za određivanje dužine trajanja mobilizacije. Međutim, smatramo da je dovoljan i navedeni model i njegova načelna aplikacija za uočavanje prednosti u odnosu na ranije primenjivani i još aktuelni „recept“, kojim je za sve jedinice iste klase i ranga propisano isto vreme trajanja mobilizacije, nezavisno od njihovih realnih mogućnosti u određenim uslovima i operativno-strategijskim potrebama.

Osim navedenih, postoje i mnogi drugi problemi koje treba svestrano razmatrati i u određenim uslovima tražiti odgovarajuće rešenje. U vezi s tim značajne su sledeće napomene:

1. Mobilizacijska dokumenta sistemskog karaktera koja je SRJ nasledila od avnojske Jugoslavije ne omogućavaju novoj državi rad na principu civilne i vojne mobilizacije na bilo kojem hijerarhijskom stepenu organizovanja.

2. Savezna Republika Jugoslavija nalazi se u početnoj fazi konstituisanja, pa najviše rukovodstvo nove države mora uporedo razmatrati i rešavati nekoliko krupnih, međusobno uslovljenih strategijskih problema iz oblasti odbrane, koji se, zbog te uslovljenosti, moraju rešavati, u jednom „paketu“. Pri

razmatranju i rešavanju tih problema nezaobilazna su dva osnovna činioca – ljudski i materijalni potencijal, a njegovo angažovanje je predmet teorije i prakse mobilizacije.

3. Zbog postojećeg geostrategijskog položaja nove države i znatno smanjene teritorije kao i ljudskog i materijalnog potencijala, u odnosu na avnojsku Jugoslaviju, neophodan je kvalitetno nov pristup u tretiranju značaja prostora i vremena i racionalnijeg korišćenja ljudskog i materijalnog potencijala u svim fazama rata.

Na osnovu navedenog, jasni su razlozi koji nedvosmisleno ukazuju na potrebu i značaj zahteva za koncipiranje i izgradnju sistema mobilizacije SRJ koji bi morao odgovarati njenim aktuelnim i perspektivno-razvojnim potrebama odbrane i ljudskom i materijalnom potencijalu.

Zakašnjenje u realizaciji tog zahteva može se negativno odraziti na uspeh reorganizacije i transformacije JNA u Vojsku Jugoslavije i na odbrambenu sposobnost nove države u celini.

Odnos mobilizacijske i borbene gotovosti kao činilaca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu

Potpukovnik mr *SVETOZAR RADIŠIĆ*

Ukoliko se mobilizacijska i borbena gotovost posmatraju s aspekta odnosa njihovih ciljeva (mobilizacije i borbe) i pri tome se kao kriterijum koristi uspešnost jedinice u izvođenju borbenih zadataka posle mobilizacije nameće se zaključak da se mobilizacijska gotovost ne može smatrati užom od borbene gotovosti i njenim elementom. Da mobilizacijska gotovost ne bi trebalo da čini element borbene gotovosti može se dokazati mnoštvom primera iz postojeće prakse i brojnim matematičkim i logičkim metodima. Regulisanjem odnosa između te dve gotovosti stvaraju se uslovi za uređenje klasifikacija vezanih za pripremu oružanih snaga za oružanu borbu.

U istraživanju koje je osnova ovog razmatranja dokazano je da definicije i klasifikacije u okviru pripreme oružanih snaga za oružanu borbu nisu dobre, što je uzrokovalo nedovoljno dobru podelu na elemente pripreme oružanih snaga i borbene, odnosno mobilizacijske gotovosti.

Nedostatak valjanih definicija i klasifikacija uzrokovao je i nedostatak odgovarajućeg modela koji bi omogućio usavršavanje procesa pripreme oružanih snaga za oružanu borbu, a pre svega procesa izgrađivanja borbene i mobilizacijske gotovosti.

U radu se razmatraju neki aspekti odnosa mobilizacijske i borbene gotovosti radi ukazivanja na problem koji ometa vrednovanje obe vrste gotovosti jer neposredno utiče na način i sadržaj njihove kontrole i ocenjivanja, a time i na mogućnost njihovog usavršavanja.

Savremene doktrine i snage za njihovu realizaciju¹ opredeljuju i stepen pripremljenosti oružanih snaga za oružanu borbu. Mobilizacijska i borbena gotovost su najvažnije komponente pripreme za rat i osnovni rezultat rada vojne organizacije kao sistema u uslovima mira.

Trajanje neposrednih priprema za ratna dejstva i početnog perioda rata sve se više skraćuje usled ubrzanog razvoja materijalno-tehničkog činioaca rata i istovremenog povećanja opštih sposobnosti ljudskog činioaca. Zbog progressa u mehani-

¹ Uprkos pomaku ka smanjenju arsenala nuklearnog i hemijskog oružja, sve oružane snage i dalje opremaju i naoružavaju svoje jedinice najsavremenijim konvencionalnim naoružanjem. Granica moći među taktičkim nuklearnim i konvencionalnim naoružanjem visoke moći se pri tom sve više gubi.

zaciji i automatizaciji, a posebno zbog sve većih mogućnosti za dejstva sa distance, povećava se značaj mobilizacijske gotovosti, što potvrđuju i sledeće činjenice: (1) povećane su mogućnosti za iznenađivanje, maskiranje, obmanjivanje, perfidije i različita ratna lukavstva, kao i pokretljivost, vatrene i obaveštajne mogućnosti oružanih snaga; (2) posledice u slučaju neuspeha mobilizacije su katastrofalne ili veoma teške; (3) minimalna je mogućnost za ispravku grešaka za vreme mobilizacije (uslovljenih nedovoljno valjanim radom u pripremi) i otklanjanje posledica; (4) mobilizacijom se obuhvataju svi resursi društvene zajednice, a borbenom gotovošću pretežno resursi oružanih snaga; (5) snažan je uticaj društvenih uslova na pripremu, tok i uspeh mobilizacije, i posebno na moralno-političko stanje oružanih snaga; (6) postojanje sve više jedinica „R“ klasifikacije, zbog brojnog smanjenja mirnodopskih oružanih snaga, potencira mobilizacijsku u odnosu na druge vrste gotovosti oružanih snaga; (7) vreme donošenja odluke i sama odluka – da li, kada i na koji način izvesti mobilizaciju – izuzetno su značajni. Ta odluka ima i političku, a ne samo vojnu dimenziju, i (8) uspeh, odnosno neuspeh mobilizacije presudno zavise od mobilizacijske gotovosti.

Odnos mobilizacijske i borbene gotovosti može se, i mora, razmatrati pre svega stoga što ga određuje nekoliko očiglednih nelogičnosti: (1) jedna vrsta gotovosti je deo druge vrste, iako bi bilo logično da se opštija gotovost deli na nekoliko komponenata, pa bi se u tom slučaju, na primer, borbena gotovost delila na nekoliko vrsta borbenih gotovosti, a ne bi joj element bila mobilizacijska gotovost i drugi elementi koji nisu gotovosti;² (2) posmatranjem te dve vrste gotovosti s aspekta odnosa njihovih ciljeva (mobilizacija i borba) može se zaključiti da je nelogično smatrati mobilizacijsku gotovost užom od borbene (a samo u tom slučaju joj može pripadati), pošto mobilizacija često obuhvata veće snage i sredstva, a mobilizacijska gotovost može imati i veći značaj, posebno neposredno pred rat; (3) nemoguće je da po jednoj klasifikaciji budu istog ranga, kao elementi pripreme oružanih snaga za oružanu borbu (prema *Strategiji ONO i DSZ SFRJ*),³ a po

² Prema postojećoj podeli na elemente borbenu gotovost, čine, osim njenih stvarnih elemenata, činioci i uslovi koji utiču na njeno određenje i vrednost.

³ *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, SSNO, COSSIS „Maršal Tito“*, Beograd, 1987, str. 115.

drugoj da je jedna element druge, kako je normativno određeno pravilnikom za kontrolu i ocenjivanje borbene gotovosti,⁴ gde je mobilizacijska element borbene gotovosti; (4) posmatrano matematički,⁵ kada bi mobilizacijska bila element borbene gotovosti one ne bi mogle biti ni u jednoj varijanti iste vrednosti, a to se sukobljava s istinom da mobilizacijska gotovost može u pojedinim slučajevima biti i značajnija, sadržajnija i obimnija. Smatramo da je teško odrediti koja je od njih značajnija i tvrditi da mobilizacijska više uslovljava borbenu, nego borbena mobilizacijsku gotovost.⁶

U ovom radu ćemo metodom analize, polazeći od iskustvenih sadržaja, sveobuhvatnim misaonim operacijama i primenom više kriterijuma⁷ približnije odrediti problem korelacije između dve navedene gotovosti. Dakle, predmet razmatranja nisu definicije i analize sadržaja te dve gotovosti (i da li je u redu klasifikacija unutar njih), već njihov odnos unutar klasifikacije u kojoj su one elementi. Naime, nedovoljno regulisan i određen odnos između te dve gotovosti izaziva izuzetno značajne posledice u praksi,⁸ koje najčešće nastaju iz nepravilno uspostavljenog odnosa.

⁴ Postojeće klasifikacije u teoriji ratne veštine jasno razdvajaju te dve vrste pripremljenosti oružanih snaga za oružanu borbu. Te podele su dovoljan argument. Ako nisu korektne, to se odražava i na normativna dokumenta i na praksu. Njih treba poštovati sve dok se ne dokaže da postoje bolje.

⁵ Savremeni matematički metodi omogućavaju dosta verno i sa organizacijskog stanovišta podobno preslikavanje složenih i dinamičnih društvenih pojava u modele kojima je moguće upravljati i koji se mogu kontrolisati i koristiti za istraživanje zakonitosti tih pojava.

⁶ Ako bi to bilo tačno i dokazano bile bi neophodne mnoge izmene u teoriji, a mobilizacija i njena gotovost dobile bi značajnije mesto, što znači drugačiji tretman i drugu raspodelu snaga i sredstava u prostoru i vremenu.

⁷ Na primer, upoređivanjem sadržaja dva pojma, elemenata, sadržaja i uslova, zatim nastanka, trajanja, odnosa prema rukovođenju i komandovanju i sl. Slični kriterijumi će biti i za ostale misaone operacije u analizi sadržaja.

⁸ Postojeći jugoslovenski model je višestruko prevaziđen jer nije usklađen sa brojnim društvenim promenama. Insistiranjem na jugoslovenskoj specifičnosti nisu dovoljno poštovana dostignuća u savremenoj teoriji ratne veštine. Suviše dugo je zadržana ideološka zasnovanost svih odnosa u oružanim snagama, koji su osnova za osposobljavanje ljudskog činioca. Što je najvažnije, osnovna podela na gotovosti nije korektna, a to je praksa redovno potvrđivala u miru, za vreme mirnodopskih kontrola mobilizacija pojedinih jedinica. Najnovija potvrda za to su problemi ispoljeni tokom delimične mobilizacije (u periodu juni-oktobar 1991) i povećani gubici na bojnopolju kojima se plaćaju svi propusti iz mirnodopskog rada, a isto tako pristup i rad za vreme pripreme i izvršenja mobilizacije. Zapravo, uspešnost jedinica u izvođenju ratnih zadataka jeste i jedini kriterijum za ocenu da li je dobro rađeno u toku mira i za vreme mobilizacije. Neki od uzroka brojnih propusta vezanih za mobilizacijsku i borbenu gotovost su: (1) ometanje priprema oružanih snaga iz spoljne sredine kroz upravnu funkciju Predsedništva SFRJ i vlade SFRJ i kroz stranačku aktivnost nedovoljno razvijenog višepartijskog sistema; (2) nedovoljno dobra teorijska, normativna i praktična rešenja u sistemu

NEKI PROBLEMI ISTRAŽIVANJA ODNOSA MOBILIZACIJSKE I BORBENE GOTOVOSTI

Kao što u ratnoj veštini, koja je i sama model, na određeni način, u odnosu na predmet istraživanja (ratna stvarnost), postoje ograničenja u istraživanju, tako i u slučaju borbene i mobilizacijske gotovosti postoje značajna istraživačka ograničenja, jer se spremnost za borbu može odrediti tek početkom borbe, a spremnost za mobilizaciju samo u toku mobilizacije. Realna istraživanja se mogu sprovesti u borbi i za vreme mobilizacije, a van toga stvaranjem odgovarajućeg modela u uslovima približno stvarnim, mada problemi modelovanja nisu, ni u ovom slučaju, manji od epistemoloških i gnoseoloških problema.

Odnos mobilizacijske i borbene gotovosti određuje njihovo mesto i ulogu u prostoru, a time i odgovarajuću klasifikaciju u teorijskom modelu u koji su preslikani. U slučaju da se odnos ne spozna, ne postoji ni odgovarajuća klasifikacija, ni odgovarajući model.⁹ Prema našoj teoriji ratne veštine i na osnovu normativnih rešenja, mnogi sadržaji elemenata pripreme oružanih snaga za oružanu borbu su „izmešani“. Tako, na primer, disciplinovanost istovremeno pripada i rukovođenju i komandovanju i moralnom stanju, uređenje teritorije, iako samostalni element pripreme oružanih snaga za oružanu borbu, pripada i rukovođenju i komandovanju, finansiranje se pojavljuje i kao izdvojeni element borbene gotovosti itd. Predstavu o teorijskoj konfuziji upotpunjava odnos borbene gotovosti prema ostalim činionicima pripreme oružanih snaga za oružanu borbu, formulisan stavovima u *Strategiji ONO i DSZ SFRJ* i *Strategiji oružane borbe*, gde su praktično iz istog

rukovođenja i komandovanja oružanim snagama; (3) propusti u informacionom sistemu, posebno nedovoljno poznavanje protivničkih i sopstvenih snaga, uz istovremeno oticanje podataka o sopstvenim snagama, a u vezi s tim – propusti u zaštiti podataka, i (4) pristup zadatku mobilizacije, koji se najviše manifestovao kroz nedovoljnu obučenost za mobilizaciju (videti: Milisav Sekulić, *Propusti kao opomena*, „Narodna armija“, Beograd, br. 2.737, oktobar 1991, str. 46).

⁹ Događa se da o istom delu stvarnosti postoje brojne klasifikacije, jer su nastale iz podeljenosti na nauke i naučne discipline u tzv. analitičkom pristupu stvarnosti (na primer, vojnoinženjerska psihologija je podsistem vojne nauke, a može jednako biti i podsistem psihologije). S aspekta dijalektike, to je štetno i neprincipijelno, jer je taj deo stvarnosti ono što jeste samo kao celina, a do celine se može stići jedino sintezom. Analize su nedijalektične (mada su neophodne u procesu spoznaje), zasebno gledano, pa se tek sintezom dostiže celina i potpun sadržaj, a time i razvoj, dinamičnost, kompleksnost.

izvora (Centar oružanih snaga za strategijska istraživanja i studije) potekle različite relacije i definicije elemenata pripreme oružanih snaga za oružanu borbu. Naime, prema *Strategiji ONO i DSZ SFRJ*, borbena gotovost je jedan od činilaca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu,¹⁰ a prema *Strategiji oružane borbe* – svi činioци pripreme oružanih snaga za oružanu borbu imaju za cilj postizanje visokog stepena borbene gotovosti oružanih snaga.¹¹ Svakako, to nije i ne znači isto, posebno kada se zna šta se smatra elementima pripreme oružanih snaga za oružanu borbu. Stoga se nameće zaključak da je definisanje mobilizacijske kao elementa borbene gotovosti, specifičnost naše teorije ratne veštine, nastalo više iz praktičnih razloga, nego iz teorijskih, naučno verifikovanih postavki. Posebno je uočljivo da su pojmovi mobilizacijske i borbene gotovosti i njihova korelacija malo obrađivani i da je postojeća literatura, verovatno zbog poverljivog sadržaja, uopštena, štura i gotovo neupotrebljiva¹² za unapređivanje teorije iz te oblasti. Osim u *Strategiji oružane borbe oružanih snaga SSSR*¹³ i oružanih snaga zemalja koje su pripadale VU,¹⁴ ni u jednoj se drugoj strategiji mobilizacijska gotovost ne smatra elementom borbene gotovosti. Stoga, na osnovu navedenog, treba odgovoriti na osnovno i suštinsko pitanje u kakvom su odnosu mobilizacijska i borbena gotovost.

Mada se ne može tvrditi da nije bilo pokušaja da se drugačije odrede elementi borbene gotovosti u našoj teoriji ratne veštine,¹⁵ ni u jednom od navedenih dela, čak ni u sličnim istraživanjima COSSIS-a, ne postavlja se problem čiste klasifikacije u okviru elemenata pripreme oružanih snaga za oružanu borbu i poštovanja odnosa rada i rezultata rada, o čemu je, uz poštovanje ostalih kriterijuma, trebalo voditi računa.

¹⁰ *Strategija ONO i DSZ SFRJ, isto*, str. 115.

¹¹ *Strategija oružane borbe, SSNO (COSSIS)*, Beograd, 1983, str. 157–158.

¹² Videti: V. Peregudov, *Bojeva gotovost i kako je shvatiti?*, Voenoie izdatelstvo ministarstva obroni SSSR, Moskva, 1969, str. 23–25.

¹³ V.D. Sokolovski, *Vojna strategija*, VIZ, Beograd, 1965.

¹⁴ Videti: Slavčko Grigorov, *Održavanje visoke borbene gotovosti i usavršavanje ratne veštine garancija su pobjede u savremenom ratu*, Armejski komunist, Sofija, (1975) 10, okt., i A. Preuhs, *Kako se proverava bojna gotovost vodova?*, Militarwesen, (1975) 5, mai.

¹⁵ Činili su to mnogi autori u svojim radovima, kao D. Pekić, M. Stanišić, Ž. Gerbec, M. Džankić i drugi.

ODNOS MOBILIZACIJSKE I BORBENE GOTOVOSTI KAO KRITERIJUM ZA NJIHOVO BLIŽE ODREĐENJE

Mada mobilizacijska i borbena gotovost postoje otkad i oružana borba,¹⁶ nisu, ipak, jasno i potpuno određene,¹⁷ pa definicija ima koliko i autora. Odnos mobilizacijske i borbene gotovosti određen je njihovim ciljem, značajem, strukturom i sadržajem. Nije sporno da su srodne prema sadržaju, a različite prema cilju i značaju. Dok im se ciljevi i sadržaji menjaju u odnosu na koncepcije i doktrine, značaj im zavisi od opšte vojno-političke situacije, razvoja činilaca rata i konkretnih uslova u bližem i daljem okruženju, što znači da je on mnogo promenljiviji. Samostalnost borbene i mobilizacijske gotovosti potvrđuje činjenica da istovremeno može postojati visoka borbena gotovost, a niska mobilizacijska, i obratno, iako su najčešće srazmerne i uzajamno uslovljene, a razlog je verovatno to što mobilizacija vremenski i prostorno prethodi borbi.

Sintagma „mobilizacijska i borbena gotovost“, uspostavljena korelacijom između ta dva činioca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu, često se pominje u teoriji ratne veštine, a posebno u stavovima koncepcije ONO i DSZ o strategiji oružane borbe.¹⁸ U primeni, pak, ta sintagma ne postoji, već se mobilizacijska gotovost najčešće smatra elementom borbene gotovosti i njen je osnovni indikator.¹⁹ Preduslov za definisanje tih odnosa jeste analiza definicija mobilizacijske i borbene gotovosti, kao i definicije pripreme oružanih snaga za oružanu borbu, kao opštije. Nakon analize definicija gotovosti kao opšteg pojma, na kojima se zasnivaju definicije mobilizacijske i borbene gotovosti, nije jasno da li je gotovost posebna kategorija spremnosti, vreme, rok ili spremnost. U svakom slučaju, postojeće definicije nisu uverljive i nisu odgovarajuća teorijska podloga za dalju konkretizaciju i operacionalizaciju pojma „gotovosti“. To bi se moglo tolerisati da

¹⁶ Videti: Željko Gerbec, *Neka pitanja borbene gotovosti*, „Vojno delo“, br. 7–8/1961, str. 455–466.

¹⁷ Dokaz – sva literatura iz navedene tematike.

¹⁸ Strategija oružane borbe, *isto*.

¹⁹ *Pravilnik o kontroli i ocenjivanju borbene gotovosti u oružanim snagama*, SSNO (GINO), Beograd, 1977.

nema i drugih mogućnosti za definisanje, ili da je prilikom definisanja do kraja ispoštovan bilo koji kriterijum.²⁰ Slično je i sa mobilizacijskom i borbenom gotovošću.

Poređenjem borbene i mobilizacijske gotovosti može se uočiti da: (1) u teoriji ratne veštine ne postoji uređena relacija između te dve vrste gotovosti;²¹ (2) nije ustanovljena razlika između skupova njihovih sadržaja; (3) nije dovoljno potencirana razlika u njihovim ciljevima, i (4) nisu utvrđene njihove specifičnosti u odnosu na njihovo prostorno i vremensko određenje. Sve to povećava potrebu za konvencijom o tretmanu odnosa mobilizacijske i borbene gotovosti, zasnovanom na naučnom istraživanju²² tog odnosa. Naime, na osnovu rezultata istraživanja treba odlučiti koja je relacija, zbog njihove stalne razvojnosti, procesnosti, dinamičnosti i kompleksnosti – optimalna. To podrazumeva iznalaženje korelacije koja matematički izražena daje model koji se može koristiti kao kibernetički. Odnosno, koja omogućava da se na osnovu rezultata (izlaza) unapređuje (povratnom spregom) celokupan proces izgradnje mobilizacijske i borbene gotovosti, a time i njihov nivo i, konačno, priprema jedinice (ili u opštem smislu oružanih snaga) za oružanu borbu.

Jedan od najboljih kriterijuma za određivanje vrednosti borbene gotovosti jesu borbene mogućnosti jedinice (vatrene, prostorne, manevarske, mogućnosti otpora i sposobnost snaga). Adekvatan kriterijum za mobilizacijsku gotovost trebalo bi da su mobilizacijske mogućnosti jedinice (na primer, mogućnosti aktiviranja pozivarske službe, mogućnosti pozivarske službe, mogućnosti povećavanja brzine – smanjenje trajanja mobilizacije, mogućnosti organizovanja i osposobljavanja ljudi, životinja i materijalnih sredstava prema ratnom planu itd.). Kao zajedničko za obe vrste gotovosti mogu se smatrati: (1) organizacija jedinice u kojoj se izgrađuju i održavaju; (2)

²⁰ Definiens nije precizan i tačan. Najčešće su definicije nominalne, bez potrebne i odgovarajuće konvencije, te nisu usklađene i očito su iz različitih izvora.

²¹ Na primer, prema načelima francuske teorije ratne veštine borbena gotovost je kombinacija statičkog stanja, tzv. operativne sposobnosti i dinamike, tzv. taktičke sposobnosti. Mobilizacijska gotovost ne postoji kao posebna vrsta gotovosti. U našoj teoriji ratne veštine postoje pojmovi: mobilizacijske pripreme, pripremanje mobilizacije, mobilizacijska gotovost. Prava slika teorijske (ne)određenosti odnosa te dve gotovosti u nas je prikazana u *Strategiji oružane borbe*: „borbena gotovost omogućava sprovođenje mobilizacije...“ i „zadatak mobilizacije je dovođenje u gotovost za borbena dejstva...“

²² U istraživanju treba poći od primenjenih metoda na osnovu kojih je stvorena postojeća podela. Razlog za istraživanje je i osavremenjavanje postojećih, primenjenih metoda.

kvalitet i uvežbanost rukovođenja; (3) veze; (4) popunjenost; (5) moralno stanje ljudstva; (6) zaštićenost; (7) pozadinska obezbeđenost jedinice, i drugo.

Mada se verifikovani stavovi i u naučnoj teoriji dobijaju nadgradnjom i unapređivanjem već postojećih (sve drugo je nivoa naučnog otkrića), u našoj teoriji nema tragova o preobražaju mobilizacijske u element borbene gotovosti.²³ Naprotiv, o njima i njihovim modalitetima (izgradnja i održavanje borbene gotovosti i mobilizacijske pripreme) postoje stavovi u *Strategiji ONO i DSZ SFRJ* kao o ravnopravnim činiocima pripreme oružanih snaga za dejstvo u vanrednim prilikama i opštenarodnom odbrambenom ratu.

Podela borbene gotovosti na elemente, prema kojoj je mobilizacijska deo borbene gotovosti, nije potvrđena u teoriji ratne veštine, ali ima visoku upotrebnu vrednost i gotovo je neprikosnovena zbog pravne verifikacije. Naime, *Ustavom SFRJ* i, na osnovu njega, *Zakonom o ONO* (1984, čl. 84) regulisana je obaveza SSNO da konkretizuje postupak kontrole borbene gotovosti. Donošenjem odgovarajućih propisa i normativnih dokumenata to je i učinjeno. Prihvaćena podela na elemente borbene gotovosti, sankcionisana zakonom, u primeni je i ne postavlja se pitanje njene korektnosti, a na taj način je, zapravo, određen i odnos mobilizacijske i borbene gotovosti. Iako taj odnos treba istražiti kao poseban problem, čini se da u njemu ima više stavova koji nisu sporni, na primer:

– borbena i mobilizacijska gotovost su jednako nedovoljno određene, pa se u oba slučaja postavlja pitanje da li se radi o spremnosti, sposobnosti ili osposobljenosti za borbu, odnosno mobilizaciju;

– to su jedina dva elementa pripreme oružanih snaga za dejstvo – upotrebu, koji se nazivaju „gotovost“;

²³ Iako se može tvrditi da borbena i mobilizacijska gotovost postoje od kada i oružane snage, pre i neposredno nakon drugog svetskog rata različito su nazivane: borbena vrednost, sprema za rat, bojna ili bojeva gotovost i sl. (videti: Miloje Jelisijević, *O borbenoj vrednosti naših pukova u minulim ratovima*, „Ratnik“, Beograd, mart 1924, str. 41). Termin „borbena gotovost“ upotrebljavan je pre drugog svetskog rata samo u političkim govorima (Lenjin – bojevaja gotovost), a u našoj teoriji ratne veštine tek od 1961. godine (Ž. Gerbec, *Neka pitanja borbene gotovosti*, „Vojno delo“, br. 7–8/1961, str. 455–466). Od tada, a naročito od prihvatanja tog termina i u doktrinarnom dokumentu *Strategija oružane borbe* i svi termini na engleskom navedeni kao combat readiness prevode se kao „borbena gotovost“, pa se čini da je i na Zapadu taj termin uveden istovremeno, iako on ima više različitih značenja (spremnost, raspoloživost, sposobnost i sl.), uglavnom u smislu operativne spremnosti za borbu.

– sadržaji radnog procesa u kojima se izgrađuju borbena i mobilizacijska gotovost određeni su sadržajima koji se očekuju u borbi i za vreme mobilizacije;

– obe vrste gotovosti odnose se prema ostalim komponentama pripreme oružanih snaga za dejstvo na isti način kao prema uslovima, jer je u njima suština pripreme;²⁴

– međuzavisnost mobilizacijske i borbene gotovosti uslovljena je zajedničkim sadržajima, elementima organizacije u kojoj nastaju i održavaju se i zajedničkim osobinama;²⁵

– za njihovo objedinjavanje, u postojećoj praksi, verovatno je presudno (1) pojednostavljivanje procesa njihove izgradnje; (2) cilj na istom pravcu; (3) više zajedničkih osobina, i (4) praktičnost – mogućnost da se pod jednim elementom pripreme oružanih snaga obuhvate sadržaji svih ostalih.²⁶

Da bi se uopšte moglo govoriti o aspektima navedenog odnosa prvo treba predstaviti postojeći, barem njegove osnovne karakteristike, a zatim protumačiti i druge moguće varijante. Izgradnjom borbene izgrađuje se najveći deo mobilizacijske gotovosti.²⁷ Sličnost između njih posebno je izražena u odnosu na druge elemente borbene gotovosti. Dok za mobilizacijsku gotovost može da se tvrdi da je, kao i borbenu, čine *BM*, *BO*, *IS*, *BiS* i *SMS*,²⁸ to se ne može tvrditi za ostale elemente borbene gotovosti.²⁹ Analizom ostalih činilaca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu dolazi se do sličnog zaključka – da je srodnost mobilizacijske i borbene gotovosti mnogo veća od srodnosti svake od njih pojedinačno s drugim činionicima. Ako se, na primer, uporede mobilizacijska gotovost i „uređenje teritorije“, uočavaju se potpuno različiti sadržaji. Isto je sa ciljem i zadacima, a i sa značajem upoređenih činilaca. Dakle, po svemu sudeći, mobilizacijska i borbena gotovost jesu

²⁴ Stoga ne treba da čudi to što su u normativnim aktima ostale komponente pripreme oružanih snaga „ubačene“ u sadržaj borbene gotovosti.

²⁵ Poput sledećih osobina: kontinuelnost, potpunost, visok nivo, usmerenost ka cilju i slično.

²⁶ To je, verovatno, i dovelo do konfuzije u sadržaju borbene gotovosti i do problema njenog definisanja.

²⁷ Tu relaciju je moguće analizirati metodom „crne kutije“. Naime, pošto su ulazni i izlazni elementi pri izgrađivanju mobilizacijske i borbene gotovosti isti, odnosno veoma slični, onda se i njihov sadržaj ne može značajno razlikovati.

²⁸ *BM* – borbeni moral; *BO* – borbena obuka; *IS* – informaciono stanje; *BiS* – bezbednost i samozastita; *SMS* – stanje materijalnih sredstava.

²⁹ Na primer, *BO* ne može da se sastoji od *BM* ili *BiS*, iako oni utiču jedni na druge u svojstvu delova celine, formirajući osobine elemenata i celine.

srodne, ali nisu isto, i jedna ne čini deo druge, barem ne u svim situacijama.³⁰ Dokaz za to je njihova samostalnost i izražena međusobna konvergencija i divergencija, zavisno od promena vojno-političke situacije i statusa jedinica.

Vreme mobilizacije je zasebno,³¹ a prethodi vremenu borbe, što mobilizacijsku gotovost izdvaja kao posebnu dimenziju, jer se mobilizacija, načelno, realizuje pre prve borbe. Prostor za mobilizaciju se obično ne poklapa s mestom upotrebe mobilisanih snaga i posebno se određuje, a mobilizacijska gotovost je neposredno vezana za taj prostor prilikom planiranja, organizovanja i uvežbavanja. Promene i stanje u društvu mnogo neposrednije utiču na mobilizacijsku nego na borbenu, jer je borbena gotovost više izolovana i pod kontrolom mirnodopske komponente oružanih snaga. Dakle, i mobilizacijskoj gotovosti pripada deo n-dimenzionalnog prostora, sa više dimenzija koje se mogu meriti i vrednovati. Njen prostor se menja u skladu s promenama vrednosti elemenata od kojih je i sama sačinjena.

Korelacija između navedenih gotovosti može se analizirati i na druge načine. Posmatrano u prostoru i vremenu, mirnodopskom periodu je bliža realizacija mobilizacijske gotovosti, a da bi bila uspešna, ona mora sadržati visok stepen borbene gotovosti. Naime, nema borbene gotovosti pre i bez mobilizacijske, a to znači da borbeni moral (BM) ne postoji kao element borbene gotovosti do mobilizacije (do nje bi pre mogao biti element mobilizacijske gotovosti). Tek od mobilizacije postaje element borbene gotovosti transformisan iz prethodnog stanja. Za vreme mobilizacije preduzimaju se mnoge mere za podizanje nivoa borbene gotovosti, kao: izvođenje borbene obuke, intenziviranje moralnog vaspitanja, postupci za poboljšanje samozaštite i bezbednosti, podizanje na najviši nivo stanja borbenih i drugih tehničkih sredstava, povećanje resursa i slično. Mobilizacijska gotovost je, u većini

³⁰ Zavisno od klasifikacije jedinice.

³¹ S aspekta vremenskog i prostornog određenja, gotovost oružanih snaga bi se mogla podeliti na: gotovost za realizaciju zadataka u mirnodopskim uslovima (kada se postavljaju temelji pripreme za mobilizaciju i borbu), gotovost za izvršenje mobilizacije (mobilizacijska gotovost) i gotovost za borbu (borbena gotovost). Sve tri gotovosti se mogu kontrolisati samo onda kada postoje. Upravo zato ono što kontrolišemo u miru kao borbenu gotovost, u stvari, čini gotovost za izvođenje svakodnevnih zadataka s elementima pripremljenosti za mobilizaciju i elementima pripremljenosti za izvođenje borbenih zadataka.

slučajeva, veća u jedinicama u kojima je bolji moral, borbena obučenost, samozaštita i bezbednost i bolje stanje materijalnih sredstava. Sadržaji obe gotovosti se podudaraju, jer je mobilizacijska gotovost šira za aktivnosti koje se preduzimaju samo tokom mobilizacije.³² Kod mobilizacijske gotovosti elementi borbene gotovosti su širi za obim snaga koje se mobilizuju izvan mirnodopskog jezgra i njemu priključuju. Činjenica da mobilizacijska može da obuhvati celokupnu borbenu gotovost ne znači da je borbena element mobilizacijske gotovosti, već ukazuje na kompleksnost njihove veze, uzajamnost i prožimanje, ali i negira postojeću poddelu na elemente borbene gotovosti. Odnos među elementima borbene i mobilizacijske gotovosti, koji mogu da budu identični, u suštini je sličan. S jedne strane, to su elementi procesa u kojem se gotovosti izgrađuju, a s druge strane – elementi tih gotovosti. Odnos među elementima unutar gotovosti može slikovito da se prikaže matematičkim modelom zasnovanim na navedenoj uzročno-posledičnoj relaciji, preko teorije skupova,³³ radi lakše spoznaje korelacije između te dve vrste gotovosti. Ako se rad označi sa d , a rezultat rada sa r , onda u dvodimenzionalnom sistemu postoji relacija $d R r$, pa je to, u uprošćenom obliku, izraženo pomoću uređenih parova: $[(MV, BM), (BO, OiU), (IR, IS), (BR, BiS), (PzR, SMS)]$.

Međutim, pravi odnos se može slikovito prikazati i konkretnije:

$[(MV, BM), (MV, OiU), (MV, IS), (MV, BiS), (MV, SMS), (BO, BM), (BO, OiU), (BO, IS), (BO, BiS), (BO, SMS), (IR, BM), (IR, OiU), (IR, IS), (IR, BiS), (IR, SMS), (BR, BM), (BR, OiU), (BR, IS), (BR, BiS), (BR, SMS), (PzR, BM), (PzR, OiU), (PzR, IS), (PzR, BiS), (PzR, SMS)]$.

Prikazane relacije su reflektivne, tranzitivne i najčešće antisimetrične. Prirodne su i lako se dokazuju jer su očigledno logički korektne. Na primer, uređeni par u skupu koji je formiran elementom procesa izgradnje borbene (mobilizacijske) gotovosti i elementom tih gotovosti (BO, SMS) čini svojom prvom koordinatom *borbenu obuku*, a drugom *stanje materijalnih sredstava*. Relacija izražena na taj način znači da borbena obuka utiče na stanje materijalnih sredstava. Zapr-

³² U jedinicama različite klasifikacije ta podudarnost je različitog stepena.

³³ Teorija skupova relacije izražava matematički.

vo, može se reći da neposredno međusobno utiču, odnosno da je njihov međusobni uticaj upravo proporcionalan.

Navedene vrste prikaza relacija među elementima procesa izgradnje borbene (mobilizacijske) gotovosti i elemenata te dve gotovosti na najbolji način pokazuju kompleksnost njihovog odnosa. Pošto u tim relacijama nema rukovođenja, a samim tim ni komandovanja, zbog specifičnosti, treba im, jer objektivno postoje i povezani su s borbenom (mobilizacijskom) gotovošću, odrediti mesto u radnom procesu. Za to postoje najmanje dva realna načina.³⁴ *Prvi način* je da se uspostavi nova veza (koja do sada u teoriji nije predviđena) rukovođenja i komandovanja sa njihovim elementima, tako da elementi budu moralno vaspitanje (MV), borbena obuka, informacioni (IR), bezbednosni (BR) i pozadinski rad (PzR). U toj varijanti bi se rukovođenje i komandovanje ostvarivalo, kroz navedene elemente, funkcijama planiranja, organizovanja, komandovanja, koordinacije i kontrole, jer postoje relacije između radnog procesa i procesnih funkcija rukovođenja. Prema tom pristupu, rukovođenje i komandovanje usmeravaju celokupan rad u jedinici, sačinjen od navedenih elemenata i ispoljen kroz navedene funkcije. *Drugi način* je da se rukovođenju i komandovanju, zbog relativne samostalnosti, budući da usmeravaju ukupan rad u jedinici i da se prožimaju radom i rezultatima rada (odnosno, neposredno utiču na kvalitet rada i na rezultate rada), prida treća dimenzija.³⁵ U tom slučaju bi postojala relacija između rada, rezultata rada i rukovođenja i komandovanja, koje bi u određenom smislu bilo metarad ili nadrad.³⁶ Tada bi bile jasnije i neke druge relacije, na primer, nastajanje borbenog morala iz moralnog vaspitanja, uz istovremeni uticaj rukovođenja i komandovanja (slika 1).

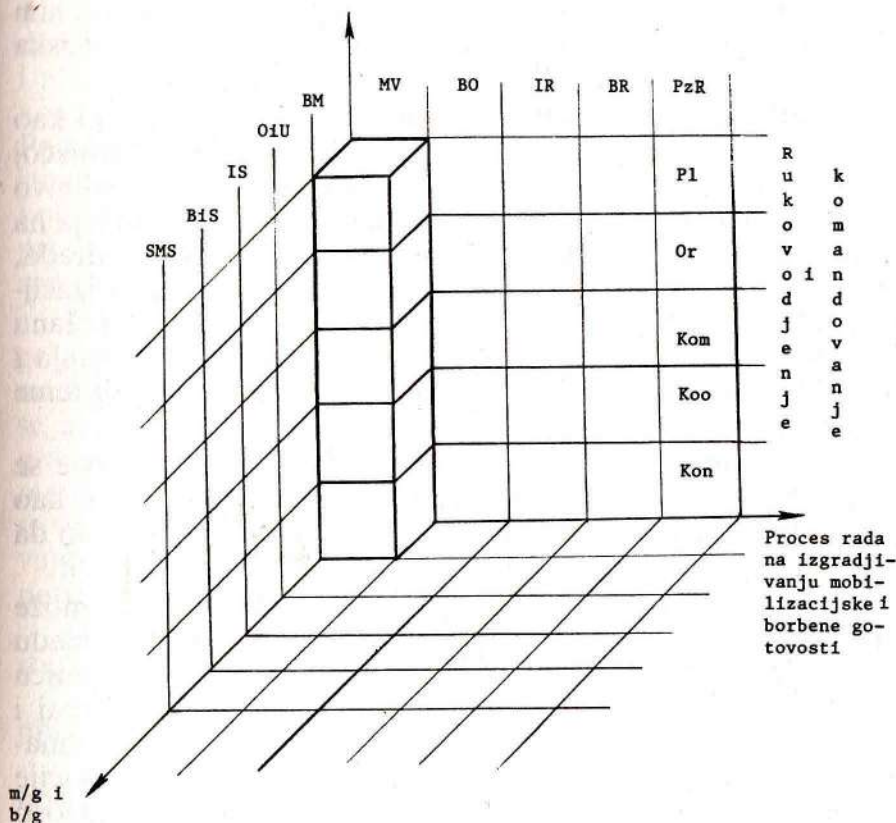
Očigledno je da se i jednom i drugom relacijom može rešiti pitanje odnosa mobilizacijske i borbene gotovosti istovre-

³⁴ U primeru je rukovođenje i komandovanje namerno izostavljeno jer ga nema van radnog procesa u jedinici, pošto se realizuje kroz planove, organizaciju i komandovanje, moralnim vaspitanjem, borbenom obukom, informacionim, bezbednosnim i pozadinskim radom, a van njih nema ni prostora ni vremena prema planu i programu.

³⁵ To nije neobično, jer kompleksni i dinamični procesi mogu biti višedimenzionalni, čak je manje verovatno da su dvodimenzionalni u svom matičnom odnosu.

³⁶ U takvom odnosu rukovođenja i komandovanja prema radu rukovođenje dobija na značaju. Tako se oprirođuje postavka da na rukovodećim mestima moraju biti najumniji i najsposobniji, što je jedna od osnovnih postavki efikasnosti sistema u kojem postoji rukovođenje.

menim pomeranjem obuke iz procesa pripreme oružanih snaga za oružanu borbu u radni proces u jedinici, jer njemu pripada. Uz to, potrebno je proširiti sadržaj obuke za sadržaje vezane samo za mobilizacijsku gotovost,³⁷ a to znači dodati sadržaje u funkciji mobilizacije, koncentracije i strategijskog razvoja.

Odnosi između mobilizacijske i borbene gotovosti ne iscrpljuju se primenom navedenih metoda. Jedan od višenamenskih modela koji može da pomogne u određivanju odnosa jeste višekriterijumsko programiranje, kojim se, zapravo, obezbeđuje uređenje odnosa i rangiranje elemenata po težini, značaju i vrednosti, i izdvajanje manje značajnih elemenata,

³⁷ Naravno, težišno u obuci starešina.

te ukazuje na optimalno rešenje njihove klasifikacije.³⁸ Taj metod bi se mogao primeniti za klasifikaciju elemenata pripreme oružanih snaga za oružanu borbu i za uređenje činilaca mobilizacijske i borbene gotovosti. Ekspertizom se mogu odrediti kriterijumi, njihove vrednosti i vrednosti intenziteta relativne važnosti kriterijuma. Preslikavanjem u uređenu grupu kriterijuma, varijante (elementi procesa izgradnje određene vrste gotovosti) mogu da se rangiraju prema postavljenim zahtevima. Tim metodom se može proveriti da li mobilizacijska pripada borbenoj gotovosti ili su istog ranga.³⁹

Mobilizacijska i borbena gotovost mogu se tretirati i kao jedna gotovost. Takav pristup se može zasnivati na postojećoj podeli, s tim da se mobilizacijska gotovost podigne na isti nivo na kojem je borbena gotovost, raspodelom njenog sadržaja na ostale elemente, a i da se terminološki drugačije odrede, odnosno objedine (naziv bi mogao biti: borbena i mobilizacijska gotovost – element pripreme oružanih snaga za oružanu borbu). To bi zahtevalo novi sistem njihovog vrednovanja i usavršavanja, a omogućilo bi značajno unapređivanje pripreme oružanih snaga za oružanu borbu.

Prema jednoj varijanti, mobilizacijska gotovost može se suziti na razliku sadržaja između nje i borbene gotovosti, kao što je sadašnjim pravilnikom regulisano, ali je neophodno da se kompleksnije sagleda i da joj se preciznije odrede sadržaji.

Nekoliko navedenih aspekata,⁴⁰ na osnovu kojih se može sagledati taj problem, potvrđuje dijalektičku vezu između činilaca pripreme oružanih snaga za oružanu borbu i činjenicu da svi oni nisu isti i da nemaju jednaku vrednost, značaj i uticaj. Teško je, posebno zbog njihove promenljivosti, dinamičnosti i složenosti, utvrditi neke nepromenljive relacije među njima. Međutim, odnos dve osnovne vrste gotovosti oružanih snaga treba spoznati i savremenim metodima odrediti optimalnu korelaciju radi usavršavanja činilaca procesa njihove izgradnje i tog procesa u celini.

³⁸ Serafim Opricović, *Višekriterijumska optimizacija*, „Naučna knjiga“, Beograd, 1980, i grupa autora, *Višekriterijalno programiranje*, „Informator“, Zagreb, 1978.

³⁹ Jer, ako su prema više kriterijuma istovremeno elementi jednaki po vrednosti, onda su isti i po rangu i po nivou opštosti. Matematički je nemoguće da istu vrednost imaju dve alternative, a da jedna bude element druge. Svakako je vrednija i značajnija alternativa većeg stepena opštosti.

⁴⁰ Mogući su i drugi interdisciplinarni i intradisciplinarni aspekti.

Zaključna razmatranja

Dileme u vezi s odnosom mobilizacijske i borbene gotovosti ostaju, a varijante mogu biti veoma različite, određene primenjenim metodima i kriterijumima, koji treba da budu što funkcionalniji i savremeniji.

Mobilizacijsku gotovost, kao posebnu vrstu, moguće je i potrebno izdvojiti. Zatim joj, planiranjem i programima, treba dati odgovarajući sadržaj, a time i značaj i odgovarajuće mesto i ulogu. Na taj način bi mobilizacijska gotovost dobila mesto koje joj pripada i samostalnost potrebnu za dalje usavršavanje. Pod samostalnošću se podrazumeva veći deo izdvojenih sredstava, bolji odnos prema kadrovskim problemima i veća konkretizacija poslova na pripremi mobilizacije, koja može presudno da utiče na prvu borbu, početni period rata i na samu borbenu gotovost.⁴¹

Da bi se uspostavila stvarna korelacija između navedenih gotovosti neophodno je, pre svega, mobilizacijskoj gotovosti odrediti konkretan sadržaj i podeliti ga na elemente. Elementi se mogu rangirati primenom metoda višekriterijumskog programiranja. Pošto se radi o elementima procesa kojima se menjaju značaj, obim, sadržaj, vrednost i ostale osobine, oni se mogu rangirati uz predviđanje daljeg razvoja, što omogućavaju metodi operacionih istraživanja. Da bi se to postiglo potrebna su sledeća istraživanja:

(1) uticaj rukovođenja i elemenata procesa rada na izgrađivanje borbene i mobilizacijske gotovosti;

(2) odnos borbene i mobilizacijske gotovosti na osnovu njihovih elemenata;

(3) teorijsko određenje sadržaja pojedinih elemenata borbene i mobilizacijske gotovosti;

(4) određenje optimalnih metoda ocenjivanja dostignutog nivoa borbene i mobilizacijske gotovosti;

(5) optimalizacija upravljanja procesom izgrađivanja borbene i mobilizacijske gotovosti.

Sva predložena istraživanja zahtevaju timski rad, uz obavezno prisustvo eksperata iz oblasti u kojoj se istražuje,

⁴¹ Samo pravilnim pristupom mobilizacijskim zadacima, adekvatnim, temeljnim i stručnim radom, moguće je sprečiti probleme koji su ispoljeni prilikom poslednje delimične mobilizacije naših oružanih snaga.

koji treba da vode računa o rezultatima s aspekta prakse. Na osnovu njih bi trebalo izvesti izmene i dopune u teoriji ratne veštine, i to prvo u *Strategiji oružane borbe*, a potom i u normativnim dokumentima. Trebalo bi, posle istraživanja, izraditi i novi pravilnik o kontroli i ocenjivanju mobilizacijske i borbene gotovosti u oružanim snagama.⁴²

Bez obzira na to koja će se od navedenih klasifikacija primeniti, na osnovu uređenog odnosa dve gotovosti, neophodno je da se prema njoj izradi odgovarajući kibernetički model radi objektivnije kontrole i praćenja rada jedinice i realnijeg ocenjivanja nivoa njene borbene (mobilizacijske) gotovosti. Primena takvog modela bi omogućila bolje sagledavanje i vrednovanje celokupnog stanja jedinice, jer bi se morali uzimati u obzir ne samo rezultati rada već i rad jedinice, opšte stanje i ostali uslovi. Izjednačavanje mobilizacijske gotovosti (po rangu) sa borbenom omogućilo bi bolju pripremu za mobilizaciju, a time i bolju pripremu jedinica u toku mobilizacije za uspešno obavljanje borbenih zadataka.

⁴² Pravilnik može biti objedinjen kao što je ovde navedeno, a može biti i zaseban za svaku vrstu gotovosti.

Mjesto i uloga artiljerije u operacijama strategijskih grupacija

General-potpukovnik u penziji *IBRAHIM ALIBEGOVIĆ*

Autor smatra da se mjesto i uloga artiljerije u operacijama strategijskih grupacija najpotpunije mogu sagledati kroz aktivnosti u kojima ona učestvuje, prvenstveno kroz *probleme grupisanja* i način njenog *angažovanja*, tj. na osnovu zadataka koji opredjeljuju njenu ulogu u operacijama. Takođe, nezavisno od činjenice da li se radi o operacijama operativnog ili strategijskog nivoa, napadnim ili odbrambenim, uloga artiljerije u ostvarivanju postavljenih ciljeva uslovljena je obimom, tj. vrstom i brojnošću zadataka koje obavlja u različitim etapama.

Da bi se obezbijedilo što efikasnije i operativnije rukovođenje aktivnostima kroz koje uloga artiljerije optimalno dolazi do izražaja u sistemu vatrene podrške i protivoklopne borbe neophodno je, sa stanovišta organizacijsko-formacijske strukture, preispitati sastav i jačinu organa artiljerije u štabovima komandi korpusa i strategijskih grupacija. Takođe, neophodno je podvrgnuti analizi brojnost i sadržaj borbenih dokumenata koje je obavezan da radi organ artiljerije i razmotriti da li su neophodni isti borbeni dokumenti na svim nivoima rukovođenja.

Nijedan rod kopnene vojske nije uslovljen ulogom pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica i njihovim aktivnostima koliko artiljerija. Osnovna zamisao za ostvarenje ciljeva u operacijama strategijskih grupacija odražava se na način upotrebe artiljerije i uslovljava obim i razmjere njenog angažovanja, a time i njeno mjesto u strukturi borbenog rasporeda. Zbog toga, saradnja organa artiljerije sa ostalim organima štaba mora biti neprekidna i strogo definisana planom rada komande u procesu pripreme operacije, a sadejstvo sa podržanim jedinicama osnova za efikasno angažovanje artiljerije u toku njenog izvođenja.

POLAZNE OSNOVE

Strategijska grupacija je sastav koji – prema ukupnim borbenim mogućnostima i jedinstvenoj zamisli, na određenom prostoru i za određeno vrijeme trajanja borbenih dejstava,

uz odgovarajuću vazduhoplovnu podršku – postiže strategijske ciljeve. Operacija je najviši oblik borbenih dejstava, a njen ukupni sadržaj, prema razmjerama i postavljenim ciljevima, ima strategijski značaj i čini osnovu za potpunije sagledavanje uloge artiljerije u toku izvođenja borbenih dejstava i analizu njenog mjesta u strukturi borbenog rasporeda. U svim operacijama, bez obzira na to o kojem se vidu borbenih dejstava radi, do konačnog cilja dolazi se prema jedinstvenoj zamisli, bez obzira na njihov zamah, način izvođenja i vrijeme trajanja. Sve aktivnosti, vremenski i prostorno, moraju biti usaglašene s ciljevima, kako bi se racionalnim angažovanjem snaga i sredstava postigli optimalni rezultati, osim ostalog i u okviru borbene upotrebe artiljerije.

Osnovna razlika između napadnih i odbrambenih operacija strategijskih grupacija je u radikalnosti postavljenih ciljeva, koje opredjeljuje ukupni odnos snaga. U napadnim operacijama radikalnost ciljeva je jače izražena, a ciljevi se svode na razbijanje operativnog rasporeda, uz istovremeno nanošenje što većih gubitaka neprijatelju u ljudstvu i sredstvima ratne tehnike i što brže ovladavanje određenim prostorom (objekti i rejoni) koji ima strategijski značaj za dalji tok oružane borbe u cjelini. U odbrambenim operacijama planirani ciljevi se svode na slabljenje udarne moći neprijatelja u napadu, uz nanošenje što je moguće većih gubitaka dejstvima sa distance prije nego što dođe do neposrednog sudara, kako bi se neprijatelj prisilio da u najpovoljnijoj varijanti za branioca odustane od planiranih namjera ili da se dobije u vremenu radi dovlačenja novih snaga i stvaranja uslova za preuzimanje inicijative i prelazak osnovnih snaga strategijske grupacije u aktivna dejstva širih razmjera.

Nezavisno od dominantnog vida borbenih dejstava u operacijama strategijskih grupacija, kako je i proklamovano u zvaničnim pravilima i uputstvima, artiljerija je osnovni nosilac vatrene podrške, sa tačno naznačenim zadacima, čijim se obavljanjem i ispunjava njena uloga u ostvarenju utvrđenih ciljeva. Zbog toga se uloga artiljerije u svim sadržajima operacija, u suštini, svodi na niz pokreta i vatrenih udara po vitalnim elementima borbenog rasporeda neprijatelja, pri čemu utrošak municije zavisi od otpornosti na vatreno dejstvo. S obzirom na razmjere operacija i složenost borbenih aktivno-

sti koje čine njihov osnovni sadržaj, kao i mogućnosti za brze i iznenadne promjene situacije, zahtjev da najveći broj artiljerijskih jedinica koje se nalaze u strukturi borbenog rasporeda bude u gotovosti za otvaranje vatre i neposrednu podršku borbenih dejstava pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica, kao prioritetan, mora biti ugrađen u osnove planiranja ukupnih aktivnosti artiljerije strategijske grupacije i njoj potčinjenih sastava (prije svega, korpusa u sastavu glavnih snaga). Na osnovu navedenog i stavova o upotrebi artiljerije u zvaničnim pravilima i uputstvima, prelazak na brigadno-korpusnu formaciju jedinica i stvaranje vojnih oblasti koje pokrivaju određene prostore ratišta nisu uslovlili radikalnije promjene – izmjenu uloge i mjesta artiljerije u operacijama strategijskih grupacija, i sadržaja namjenskih zadataka kroz koje se ostvaruje uloga artiljerije. Naprotiv, njen značaj se povećao u uslovima kada se ne upotrebljava NHB oružje. Osim toga, organizacijske promjene su nametnule potrebu da se u rukovođenju i komandovanju, posebno na strategijskom, a dijelom i na nižim nivoima, uloga i mjesto artiljerije podvrgnu analizi i što je moguće više usklade sa tim promjenama kako bi još više došli do izražaja. To se posebno odnosi na grupisanje artiljerije i na metod i sadržaj *planiranja* borbene upotrebe (kada se radi o njenoj ulozi), pri čemu treba uzimati u obzir činjenicu da se planiranje upotrebe artiljerije svodi na utvrđivanje metoda i načina obavljanja zadataka i na stvaranje uslova za njeno što efikasnije angažovanje. To je kontinuiran proces u domenu organa artiljerije u komandi strategijske grupacije, koji proizilazi iz karaktera angažovanja artiljerije. Naime, artiljerija se masovno angažuje tamo gdje je težište borbenih dejstava u operaciji i u situacijama koje su prelomne za dalji tok borbenih dejstava. Zbog toga su artiljerijske jedinice koje su neposredno potčinjene komandantu strategijske grupacije uvijek angažovane u borbi i ostvaruju podršku za račun snaga u prvom ešelonu. To znači da one neprekidno učestvuju u borbi bilo da su pridate, ili da se angažuju kao posebni elementi borbenog rasporeda strategijske grupacije.

U napadnim operacijama, u okviru izvođenja artiljerijske pripreme, prilikom nasilnog prelaska vodenih prepreka, odbijanja protivudara branioca i stvaranja uslova za uvođenje snaga drugog ešelona, artiljerija mora maksimalno doprinijeti

vatrenim dejstvom i angažovanjem protivoklopnih sastava u paralisanju aktivnih dejstava branioca. Međutim, u odbrambenim operacijama artiljerija se mora maksimalno angažovati na težištu odbrane, u podršci glavnih snaga, sprečavanju uvođenja drugog ešelona napadača i protivdesantnoj borbi operativnih razmjera, a posebno u pripremi i stvaranju uslova za izvođenje protivudara.

Navedeni sadržaji operacija moraju biti osnova za sagledavanje mogućeg načina izvođenja borbenih dejstava neprijatelja prilikom procjene situacije organa artiljerije strategijske grupacije. U tim okvirima organ artiljerije pri utvrđivanju zadataka potčinjenim sastavima (korpusi KoV), sa stanovišta uloge i mjesta artiljerije, mora sagledati autonomnost tih sastava u obavljanju dobijenih zadataka i, u vezi s tim, predlagati način upotrebe artiljerije. Problem njihove autonomnosti mora da bude ključno pitanje u procjeni jačine i sastava sopstvenih snaga, a ogleda se u slijedećem: da li korpusi koji imaju osnovnu ulogu u operaciji (ili u jednoj od njenih etapa) mogu sopstvenom artiljerijom samostalno da podržavaju borbena dejstva oklopno-mehanizovanih i pješadijskih jedinica i postižu planirane ciljeve, ili ih treba ojačati određenim brojem artiljerijskih jedinica za podršku, i kako to razriješiti; da li odobrene količine municije odgovaraju obimu postavljenih zadataka; treba li ojačati potčinjene sastave (brigade, divizije) i, u okviru snaga, treba li da imaju posebne elemente borbenog rasporeda (artiljerijske grupe).

Prilikom analize navedenih i drugih problema mora se uvijek polaziti od principa na kojima se zasniva upotreba artiljerije u operacijama i njenih ukupnih borbenih mogućnosti. Pri tome je posebno značajan zahtjev za neprekidnošću vatrene podrške i njemu podređene cjelokupne aktivnosti u pripremi artiljerije za dejstvo. Da bi se to moglo što konkretnije analizirati neophodno je da se definišu sadržaji obaveza organa artiljerije na svim nivoima rukovođenja i komandovanja i tačno preciziraju obaveze svakog člana tih organizacijskih cjelina u štabu grupacije ili korpusa.

Na strategijskom nivou rukovođenja i komandovanja obaveze organa artiljerije nisu definisane u postojećem privremenom uputstvu. One se mogu razmatrati na osnovu pravila o upotrebi artiljerije na operativnom nivou, tj. u okviru

borbenog rasporeda korpusa KoV, prema kojem osnovu za planiranje artiljerijske podrške čine: zadatak korpusa i odluka komandanta, zaključci iz procjene situacije organa artiljerije, izvod iz plana dejstva i naređenja za borbu načelnika artiljerije strategijske grupacije. Oslonac za razradu obaveza organa artiljerije sadržan je u stavu koji se odnosi na sve rodove: da su organi za rodove stručni organi komande korpusa koji pripremaju i obezbjeđuju uslove za dejstvo jedinica rodova, prate stanje u jedinicama rodova i predlažu njihovu upotrebu.

Na osnovu tog opšteg stava mogu se definisati obim i sadržaj aktivnosti organa artiljerije i kroz osnovne sadržaje operacija utvrditi obaveze čijim se izvršavanjem najpotpunije ostvaruje uloga artiljerije u operacijama. Da bi se obezbijedili uslovi za dejstvo artiljerije u operacijama treba uzimati u obzir činjenicu da organi artiljerije imaju značajno mjesto u okviru ukupnih aktivnosti u planiranju borbenih dejstava snaga koje čine borbeni sastav strategijske grupacije u operaciji. Oni imaju veliki obim zadataka koji se često moraju obaviti za kratko vrijeme. Značaj prethodnih i pripremnih naređenja u artiljeriji ima poseban značaj za stvaranje uslova za organizovanje vatrene sisteme. Zbog toga organ artiljerije mora u svom sastavu imati oficire visokih stručnih sposobnosti sa iskustvom koje garantuje neprekidnu operativnost u radu. Osim toga, mora veoma organizovano raditi, sa tačno utvrđenim obavezama svakog pojedinca. Radi racionalnog angažovanja i pravovremenog ispunjavanja obaveza, naročito u periodu koji prethodi donošenju odluke strategijske grupacije, organ artiljerije mora ostvariti tijesnu saradnju sa ostalim organima komande, posebno sa onima čije se rodovske jedinice vremenski i prostorno angažuju na istim zadacima. Neophodno je ostvariti saradnju sa obavještajnim, a zatim sa vazduhoplovnim organom i organima PVO i inženjerije. Precizno ispunjavanje obaveza i stvaranje uslova za međusobnu zamjenjivost radi neprekidnog rukovođenja zalag su efikasnosti rada organa artiljerije.

Organ artiljerije u sastavu štaba vrhovne komande mora da zna: stanje borbene gotovosti artiljerije strategijske grupacije na svakom vojištu posebno; ukupne vatrene i protivoklopne mogućnosti artiljerijskih jedinica u svakoj grupaciji u odnosu na zadatke koji predstoje i čije je obavljanje u toku;

stanje municije i potrebe za pretpotčinjavanjem artiljerijskih jedinica iz jedne strategijske grupacije u drugu prema zamislama za dalje vođenje oružane borbe na ratištu. Jedan od njegovih težišnih zadataka je obezbjeđenje narednih dejstava i sagledavanje, sa stanovišta vatrene podrške i protivoklopne borbe, mogućnosti određene strategijske grupacije da u zahvatu određenog strategijskog pravca samostalno, bez ojačanja, ostvaruje ciljeve koje joj odredi štab vrhovne komande. Osim toga, organ artiljerije u komandi strategijske grupacije mora neprekidno da prati situaciju kod korpusa koji su neposredno angažovani u borbi, da pothranjuje obavještajnim podacima organe artiljerije u njima i brine o borbenoj gotovosti. Prema razvoju situacije, predlaže komandantu strategijske grupacije kako i na koji način da se razriješe novonastali problemi angažovanjem artiljerije.

Na osnovu navedenog, mjesto i uloga artiljerije u operacijama strategijskih grupacija najpotpunije se mogu sagledati kroz aktivnosti u kojima učestvuje, prvenstveno kroz *probleme grupisanja* i način njenog *angažovanja*, tj. na osnovu zadataka koji opredjeljuju njenu ulogu u operacijama.

GRUPISANJE I RASPODJELA ARTILJERIJE

Odnos snaga sukobljenih strana ima ključnu ulogu u procesu odlučivanja, pa uslovljava grupisanje i raspodjelu artiljerijskih jedinica između korpusa KoV u operacijama. Način grupisanja i raspodjela artiljerijskih jedinica proizilaze iz temeljne procjene situacije i na osnovu nje se materijalizuje osnovna zamisao komandanta. Adekvatnim grupisanjem i raspodjelom utvrđuje se mjesto artiljerije u strukturi borbenog rasporeda i stvaraju organizacijski uslovi za što optimalnije ostvarenje uloge artiljerije u sistemu vatrene podrške i protivoklopne borbe. Pri tome su odnos snaga i grupisanje u uzročno-posljedičnoj vezi. Polazeći od stava da artiljerija ima veoma značajnu ulogu u sistemu ukupne vatrene podrške, njenom grupisanju se, upravo sa stanovišta stvaranja povoljnog odnosa snaga, mora posvetiti posebna pažnja. Zbog toga grupisanje artiljerije i raspodjela između korpusa moraju biti takvi da obezbjeđuju:

u prvom ešelonu (na pojasu odbrane gdje je težište), stalnu gotovost za nanošenje efikasnih i iznenadnih vatrenih udara.

Da bi se artiljerija grupisala i raspodijelila prema osnovnoj zamisli neophodno je, kroz procjenu situacije i uslova u kojima će biti angažovane artiljerijske jedinice, da se sagleda potreba za ojačavanjem potčinjenih jedinica. Pri tome treba sagledati ukupne vatrene mogućnosti za jedan borbeni komplet municije. Upoređivanjem vatrene mogućnosti korpusa sa obimom zadataka koji ih očekuju treba sagledati da li artiljerijske jedinice mogu samostalno i bez ojačavanja da obave dobijene zadatke i količinu municije koja im je potrebna da se zahtjevi postavljeni artiljeriji u vezi s vatrenom podrškom što je moguće potpunije ispune. Da bi se to postiglo, rad organa artiljerije mora biti strogo koordiniran sa radom operativnog i obavještajnog organa. Naime, iz takve saradnje proizilazi i obim zadataka artiljerije u konkretnim uslovima, što utiče na način grupisanja artiljerije, tj. utvrđivanje njenog mjesta u borbenom rasporedu strategijske grupacije. Uporedo sa tim, dolazi se do zaključka o potrebi za pridavanjem artiljerije korpusima, kao i o tome da li je neophodno da se od artiljerijskih jedinica obrazuju posebni elementi borbenog rasporeda strategijske grupacije.

Do optimalnog grupisanja artiljerije dolazi se kroz sagledavanje mogućeg odnosa snaga za vatrenu podršku i protivoklopnu borbu. Pri tome, najveći značaj imaju sadržaji oružane borbe koji su u određenim uslovima, uz karakteristike prostora, odlučujući za otpočinjanje i dalji tok borbenih dejstava. To se, u vezi s mjestom artiljerije u strukturi borbenog rasporeda strategijske grupacije, prvenstveno odnosi na probleme protivartiljerijsko-raketne, protivpješadijske i protivoklopne borbe. Takođe, pored kvantitativnog parametra za sagledavanje odnosa snaga, neophodno je uzeti u obzir i kvalitativnu komponentu tog odnosa, barem elemente koji su približno mjerljivi.

Problem sagledavanja odnosa snaga u sredstvima vatrene podrške, kao jedne od dominantnih komponenata u procjeni materijalno-tehničkog činioca, najkompleksniji je. Pored brojnosti sredstava za vatrenu podršku i njihove uloge u borbi, problem se usložava zbog karakteristika savremenih borbenih

dejtava (tj. naglih prelaza iz jednog vida borbenih dejtava u drugi itd.), od čega zavisi način njihovog grupisanja i upotrebe.

Postoji nekoliko osnovnih činilaca koji ukazuju na značaj tog pitanja:

– veliki broj borbenih sredstava na bojnopolju čija je otpornost na vatreno dejstvo ista nezavisno od vida borbenih dejtava u kojima učestvuju (tenkovi, oklopni transporteri, samostalna oklopna oruđa itd.);

– aktivnosti čija je posljedica da u okviru odbrambenih borbenih dejtava širih razmjera niži sastavi izvode napadna dejstva i time se stavljaju u drugačiju ulogu, tj. povećavaju se njihove potrebe za vatrenom podrškom, a smanjuje otpornost na vatrena dejstva;

– raznovrsnost borbenih sredstava (oruđa i minobacači) različitih vatrenih mogućnosti i dometa.

Razjašnjenje tog pitanja zasniva se na shvatanju uloge vatrene podrške u okviru savremenih borbenih dejtava. Naime, vatrena podrška se svodi na neutralisanje (uništenje) žive sile, vatrenih i drugih borbenih sredstava neprijatelja radi stvaranja povoljnih uslova združenim taktičkim jedinicama – osnovnim nosiocima borbenih dejtava za uspješno izvršavanje namjenskih zadataka i ostvarenje postavljenih ciljeva. Znači, na vatreno dejstvo po ciljevima koji u konkretnoj situaciji najneposrednije utiču na tok borbenih dejtava. Da bi se to što potpunije ostvarilo potrebno je da se što racionalnije grupišu snage i sredstva za vatrenu podršku i stvore uslovi za njihovo angažovanje u združenom boju i operaciji.

Vatrene mogućnosti treba cijeniti – proračunavati na osnovu jedinstvenih pokazatelja. U savremenim borbenim dejtavima najpotpunije će se sagledati ako se iskazuju kroz mogućnost neutralisanja *zaklonjene žive sile*, pod uslovom da se svi raspoloživi kalibri svedu na jedinstveni uslovni kalibar (kalibar najbrojnijeg oruđa). Tako bi se, u konačnom, kroz ukupnu masu čelika i eksploziva koju mogu da izbace oruđa različitih kalibara dobio za svaku vrstu oruđa koeficijent koji bi poslužio za iskazivanje što realnijeg odnosa sredstava vatrene podrške suprotstavljenih strana. Time bi se doprinijelo realnijem grupisanju artiljerije, posebno na planinskom zemljištu (prilikom izbora vatrenih položaja i planiranja vatri). To je još izraženije u slučaju *artiljerijskih jedinica za vatrenu*

podršku, što se u konkretnoj situaciji iskazuje kroz kvalitativnu analizu sistema oruđa koja se nalaze u naoružanju, tj. sagledavanjem taktičko-tehničkih karakteristika i njihovog uticaja na intenzitet i jačinu artiljerijskih vatri. Polaznu osnovu za sagledavanje kvalitativne komponente odnosa snaga kada se radi o problemu vatrene podrške čine kalibri oruđa, masa i razorna moć projektila, brzina gađanja i veličina i struktura borbenih kompleta koji se nalaze uz oruđa.

Da bi se što približnije iskazala vatrena vrijednost pojedinih artiljerijskih sistema koji se nalaze u borbenom sastavu jedinica suprotstavljenih strana i dobio što realniji odnos snaga u sredstvima vatrene podrške njihove vrijednosti treba da se iskažu preko koeficijenata dobijenih iz odnosa prosječnih utrošaka municije neophodnih za neutralisanje žive sile.

Prosječni utrošci municije po jednom hektaru sa efektom neutralisanja (En) 25 odsto¹

Vrsta i karakteristike cilja	Topovi – haubice i minobacači (mm) na daljinama do 10 km					VBR (mm) na svim daljinama
	100-105	122-130	152-155	203	120	128
Tenkovi i OT van zaklona, živa sila i vatrena sredstva u nepotpunim zaklonima, KM u nepotpunim zaklonima ili na vozilima	250	150	110	50	140	240

Radi pojednostavljenja rada za osnovu treba uzeti kalibar koji je osnovni i najmasovnije zastupljen u naoružanju jedinica (haubica 122 mm):

$$K_{152-155} = \frac{\text{utrošak municije za 122 mm na 1 ha}}{\text{utrošak municije za 152-155 mm na 1 ha}} = \frac{150}{110} = 1,4.$$

Na taj način koeficijenti vatrene vrijednosti ili poravnanja iznose:

- za 105 mm 0,6; – za 128 mm 0,6;
- za 120 mm 1,1; – za 203 mm 3,0.

Koeficijenti poravnanja uzeti iz odnosa količine kalibra cijevnih oruđa iznose:

¹ *Artiljerijsko pravilo gađanja*, VINC, Beograd, 1991, str. 216.

$$\frac{203 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,7; \quad \frac{175 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,4; \quad \frac{155 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,3;$$

$$\frac{152 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,2; \quad \frac{130 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,1; \quad \frac{120 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 1,0;$$

$$\frac{105 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 0,9; \quad \frac{82 \text{ mm}}{122 \text{ mm}} = 0,7;$$

Znači ako se prema veličini kalibra oruđa izračunava odnos snaga u sredstvima vatrene podrške neophodno je broj oruđa pomnožiti s koeficijentom vrijednosti. Tako bi svaki divizion kalibra 155 mm u poređenju sa divizionom 122 mm bio iskazan u vatrenoj vrijednosti kao divizion 122 mm od 25 oruđa.

Vatrene mogućnosti artiljerije strategijske grupacije sa 1 blk municije (primjer mogućeg obrasca)

JEDINICE		KALI- BAR (mm)	BROJ ORUDJA	VELIČINA b/k		Utrošak municije na jedan hektar	VATRENE MOGUĆNOSTI (ha)	BROJ JEDINICA	UKUPNE VATRENE MOGUĆNOSTI (ha)
				za jedno oruđe	za sva oruđa				
1. K KoV	pbr	120 122							
	mtbr	120 122							
	map	128 155							
	SVEGA								
Neposredno potčinjene art. jedinice	map	130 152							
	mabr	130 152 128							
	UKUPNO								
Odobreni utrošak municije za operaciju:									

Problem odnosa snaga pri procjeni mogućnosti za vođenje protivoklopne borbe ne bi trebalo sagledavati kroz poređenje ukupnog broja tenkova i oklopnih transportera koji se nalaze u borbenom sastavu suprotstavljenih strana, što je u praksi

uobičajeno. Takav odnos u našim uslovima ne iskazuje suštinu problema, već nas, a obzirom na masovnu zastupljenost oklopnih borbenih sredstava kod agresora, uvijek dovodi u inferioran položaj. Zbog toga, odnos snaga u protivoklopnoj borbi, i uopšte, treba razmatrati kroz mogućnosti borbenih sredstava koja su suprotstavljena u oružanoj borbi i uvijek zavise od vida borbenih dejstava i uslova koje obezbjeđuju ostali činiooci oružane borbe. Znači, suština odnosa snaga u POB svodi se na *odnos između broja oklopnih borbenih sredstava* agresora koji se očekuje u određenoj zoni borbenih dejstava ili u zahvatu određenog operativno-strategijskog ili taktičkog pravca *i ukupnih protivoklopnih mogućnosti* cjelokupnih snaga na tom prostoru koje im se suprotstavljaju. Pri tome, prilikom poređenja broja tenkova uvijek treba polaziti od načina njihove upotrebe u borbi i preovlađujućeg vida borbenih dejstava. Takvo viđenje odnosa snaga omogućava donošenje optimalnih zaključaka o načinu grupisanja, manevru, načinu izvođenja borbenih dejstava i stepenu njihove upornosti u ostvarivanju postavljenog cilja.

Posebno pitanje u sagledavanju grupisanja artiljerije jeste sastav i jačina grupa za vatrenu podršku, koje čine posebne elemente borbenog rasporeda združenih taktičkih i operativnih jedinica i strategijskih grupacija. Suštinu tog pitanja čini sastav artiljerijskih grupa na različitim nivoima rukovođenja i komandovanja u različitim operacijama. Naime, grupisanjem artiljerije na različitim nivoima treba da se postigne što veća efikasnost u ostvarenju njene uloge u operacijama, posebno napadnim, kada se teži da se u što kraćem vremenskom roku, u skladu sa situacijom, ostvari postavljeni cilj. Stoga bi brigadne artiljerijske grupe koje se angažuju na pravcu nanošenja glavnog udara (u sastavu glavnih snaga korpusa u idealnim uslovima ojačanja) trebalo da budu takvog sastava da se svaki bataljon u prvom ešelonu može neposredno podržati sa jednim artiljerijskim divizionom i da, osim toga, komandant brigade ima posebni divizion u sastavu grupe za neposredno ispoljavanje uticaja na tok borbenih dejstava u slučaju iznenadnih promjena borbene situacije. To znači da bi najmanje tri divizona trebalo da budu u sastavu brigadne artiljerijske grupe kada brigada napada na glavnom pravcu sa dva bataljona u prvom ešelonu. Kada se radi o korpusnim

artiljerijskim grupama, prema Nacrtu *pravila korpus KoV*, formiraju se 1-2 KAG, a mogu biti sastava 2-5 artiljerijskih divizionara, što zavisi od konkretne situacije i uslova u kojima artiljerija djeluje. Sastav korpusne artiljerijske grupe mora da bude takav da se uspješno može voditi protivartiljerijsko-raketna borba i ostvarivati zadaci iz domena vatrene podrške snaga na pravcu glavnog udara.

PRELOMNE SITUACIJE KAO OSNOVNI SADRŽAJI PLANIRANJA

Nezavisno od činjenice da li se radi o operacijama operativnog ili strategijskog nivoa, napadnim ili odbrambenim, uloga artiljerije u ostvarivanju postavljenih ciljeva uslovljena je obimom, tj. *vrstom i brojnošću zadataka* koje obavlja u različitim etapama operacije. Analizom strukture borbenog rasporeda jedinica, sastava eventualnih protivnika i načina njihovog grupisanja može se zaključiti da je oko dvije trećine njihovih sastavnih elemenata (prosječni ciljevi) raspoređeno u taktičkoj dubini i da se nalaze u granicama uspješnog dometa artiljerije za podršku, čijom vatrom se u najvećem procentu i neutrališe. To znači da je uloga artiljerije veoma značajna u svim etapama operacije. Uloga artiljerije je još izraženija kada se ne upotrebljava nuklearno oružje i druga sredstva za masovno nanošenje gubitaka. Tada se povećava obim zadataka koje obavlja artiljerija, a time i potreba za ojačavanjem združenih taktičkih i operativnih jedinica sa artiljerijskim jedinicama odgovarajućeg sastava i jačine. Te činjenice treba uzimati u obzir kada se razmatra problem grupisanja artiljerije za podršku u operacijama i njeno mjesto u borbenom rasporedu podržavane jedinice. Potreba za većom autonomnošću združenih taktičkih i operativnih jedinica, s obzirom na taktičko-tehničke osobine artiljerijskih sistema, bitno opredjeljuje mjesto artiljerije u borbenom rasporedu. Uporedo s tim, povećava se i utrošak artiljerijske municije zbog povećanja ne samo broja ciljeva koje je neophodno neutralisati (uništiti) već i zbog potrebe da se dejstvom sa distance neutrališe veći broj neosmatranih ciljeva, čijim se privremenim izbacivanjem iz borbe određene snage lišavaju mogućnosti da neposredno utiču na tok borbenih dejstava.

Karakteristike upotrebe artiljerije u napadnim operacijama

U *napadnim operacijama* ima nekoliko karakterističnih situacija u kojima je uloga artiljerije maksimalno izražena. To se prvenstveno odnosi na obezbjeđenje nastupanja jedinica koje se nalaze u sastavu prvog ešelona kada se napadna operacija izvodi iz pokreta i kada je neophodno savladati osiguravajuće dijelove protivnika, zatim na učešće u vatrenoj pripremi i vatrenoj podršci na čitavoj dubini zadatka, učešće u odbijanju protivnapada i protivudara, ograničavanje i sprečavanje manevra oklopno-mehanizovanih sastava protivnika, učvršćivanje uspjeha na dostignutim linijama i osvojenim objektima, kao i na stvaranje što povoljnijih uslova za nasilno savlađivanje vodenih prepreka.

Učešće u vatrenoj pripremi u okviru koje se artiljerijska priprema izdvaja kao poseban sastavni elemenat jedna je od najsloženijih faza operacije u kojoj se angažuje artiljerija. To je period u kojem organ artiljerije komande odgovarajućeg nivoa (najčešće operativnog, u određenim okolnostima i taktičkog) mogu ispoljiti potpunu odgovornost i iskazati visok nivo organizovanosti, sposobnosti i krajnju preciznost u planiranju upravo zbog toga što dejstvo artiljerije prethodi početku napada. Artiljerijska priprema se može ponavljati u toku operacije na pravcima nastupanja snaga u neposrednom dodiru na kojima se protivnik organizovano suprotstavlja i čvrsto drži posjednute položaje. Opšti zadatak vatrene pripreme se svodi na nanošenje što većih gubitaka protivniku radi smanjenja odbrambene sposobnosti, tj. dezorganizovanja vatrene sistema i sistema rukovođenja i komandovanja. Zbog toga cilj vatrene dejstva artiljerije moraju biti najbliži objekti na koje se izvodi napad, artiljerijske baterije, minobacačke čete i bliže rezerve koje su u gotovosti za aktivna dejstva. *U operacijama strategijskih grupacija artiljerijska priprema treba da se organizuje po korpusima.* Organ artiljerije u štabu korpusa mora biti osnovni nosilac obaveza oko organizovanja i planiranja artiljerijske pripreme i koordinator saradnje sa ostalim organima koji se angažuju u planiranju vatrene pripreme. Pri tome, treba uzimati u obzir karakter zemljišta i moguću odvojenost pravaca dejstva, a polazna osnova pri organizovanju artiljerijske pripreme treba da bude mogućnost da se na jedinstven

način organizuje artiljerijska priprema na pravcu nanošenja glavnog udara i da je korpus nosilac obaveza artiljerije. Na drugim pravcima napada tu obavezu, uz određene smjernice i sugestije, treba prepustiti komandama brigada ili divizija.

U toku organizovanja artiljerijske pripreme na pravcu nanošenja glavnog udara organ artiljerije komande korpusa mora da predvidi obim zadataka artiljerije na pravcima napada brigada-divizija koje se nalaze u prvom ešelonu u sastavu glavnih snaga. Osim toga, prema saznanjima o stanju kod protivnika, stepenu popunjenosti jedinica i utvrđenosti objekata, treba da sagleda mogući stepen neutralisanja, broj i sastav artiljerijskih jedinica koje će učestvovati u artiljerijskoj pripremi i njihove vatrene mogućnosti. Takođe, potrebno je da sagleda neophodnost angažovanja artiljerije i drugih borbenih sredstava za neposredno gađanje ciljeva na prednjem kraju i da, u vezi s tim, ostvari saradnju s ostalim organima štaba oko: utvrđivanja njihovih obaveza, utroška municije koji je neophodan da bi se planirani zadaci obavili, trajanja i strukture artiljerijske pripreme, kao i zadataka artiljerijskih jedinica koje ostaju pod neposrednom komandom komandanta korpusa u sastavu artiljerijske grupe korpusa.

Pri organizovanju artiljerijske pripreme na pravcima na kojima brigade-divizije samostalno nastupaju, komandant korpusa, na osnovu proračuna organa artiljerije, ukazuje koje ciljeve u njihovim zonama napada neutrališe artiljerija pod njegovom neposrednom komandom (KAG, KGVBR), određuje utrošak municije prema očekivanom broju ciljeva i procjenjuje da li se u podršci njihovih jedinica angažuju artiljerijske jedinice koje nisu u njihovom sastavu. Nezavisno od toga da li je nosilac organizovanja artiljerijske pripreme organ artiljerije korpusa ili brigade-divizije, radi jasnoće u planiranju, obim zadataka artiljerije određuje se na osnovu *očekivanog* grupisanja snaga protivnika, a konkretne vatre se planiraju prema *tačno utvrđenim ciljevima na zemljištu*. Zbog pokretljivosti ciljeva i usavršavanja vatrenog sistema organ artiljerije, preko izviđačkih organa, mora neprekidno da prati ciljeve u borbenom rasporedu protivnika, da dalje razotkriva vatreni sistem i, na osnovu dobijenih podataka, neprekidno planira vatre i raspodjeljuje ih između artiljerijskih jedinica.

Po svaku cijenu mora se izbjeći statičan odnos i do početka artiljerijske pripreme mora se obaviti kontrola tačnosti izviđačkih podataka kako ne bi došlo do otvaranja vatre po praznom prostoru.

Intenzitet artiljerijske vatre, tj. stepen neutralisanja žive sile u zaklonima i borbenih sredstava, određuje se na osnovu odobrenog utroška municije, proračuna organa artiljerije korpusa i rasporeda ciljeva u borbenom rasporedu protivnika. Pri tome treba uzimati u obzir stepen njihove otpornosti na vatreno dejstvo i činjenicu da će dio ciljeva po dubini biti neutralisan u skladu s tempom napada snaga prvog ešelona. Tačan utrošak municije za te ciljeve zavisi od karaktera situacije i zaključaka do kojih se dođe u toku procjena. U osnovi, s najvećim stepenom neutralisanja moraju biti gađani ciljevi od kojih zavisi rukovođenje borbenim dejstvima (komandna mjesta) i stabilnost vatrenog sistema (prije svega artiljerija na vatrenim položajima).

Učešće artiljerije u vatrenoj pripremi zavisi od uslova u kojima se izvodi napad, odnosno od toga da li se napad izvodi iz neposrednog dodira ili iz pokreta. U oba slučaja učestvuje brigadna ili divizijska artiljerija, kao i minobacačke čete bataljona koji se nalaze u prvom ešelonu. U napadu iz pokreta mogu se angažovati, s određenim utroškom municije, i artiljerijske jedinice koje su zatečene u neposrednom dodiru i koje su obezbjeđivale dovođenje svježih snaga koje su nosilac napada. I u jednom i u drugom slučaju na pravcu nanošenja glavnog udara obavezno učestvuje artiljerija korpusa. Ukoliko se na pravcu glavnog udara angažuju dvije i više brigada u sastavu glavnih snaga korpusa, radi efikasnijeg ispoljavanja neposredne vatrene podrške, artiljerijska grupa korpusa treba da bude jačeg sastava i da može da se podijeli na podgrupe sa definisanim obavezama za svaku brigadu posebno. U tom slučaju, ukoliko se u prvom ešelonu nalaze oklopne ili mehanizovane brigade, divizioni krupnijeg kalibra i većeg dometa obično se, zbog obezbjeđenja višeg tempa napada, namjenjuju za podršku tih brigada. Da bi se skratilo vrijeme artiljerijske pripreme i, istovremeno, pojačao intenzitet vatrenog dejstva za izvođenje artiljerijske pripreme mogle bi da se angažuju i artiljerijske grupe iz brigada u drugom ešelonu korpusa.

Analizom navedenih stavova dolazi se do utroška municije, koji proizilazi iz odnosa obima zadataka koje treba obaviti u artiljerijskoj pripremi i vatrenih mogućnosti (sa jednim borbenim kompletom municije) artiljerije koja se u njoj angažuje.

broj ciljeva (hektara) koje treba neutralisati
vatrene mogućnosti (ha) sa 1 b/k

Na trajanje artiljerijske pripreme utiču: zamisao za izvođenje operacije; broj i vrsta ciljeva koje treba neutralisati; broj angažovanih artiljerijskih jedinica i njihove vatrene mogućnosti; željeni efekat neutralisanja i raspoložive količine municije. Osnovni činioci od kojih zavisi trajanje artiljerijske pripreme jesu brojnost artiljerije koju je moguće angažovati i željeni efekat neutralisanja.

Prilikom utvrđivanja strukture artiljerijske pripreme organ artiljerije korpusa mora da polazi od toga da li se napad izvodi iz pokreta, neposrednog dodira ili kombinovano. Dejstvo artiljerije mora da bude isplanirano tako da u trenucima kada su naše snage najosjetljivije na vatreno dejstvo i kada objektivno mogu biti izložene većim gubicima vatra sopstvene artiljerije bude najvećeg intenziteta po ciljevima koji su najopasniji. To znači, ako se napad izvodi iz pokreta u samom početku artiljerijske pripreme u prvi plan dolazi dejstvo po artiljeriji protivnika na vatrenim položajima, a nakon nastupanja bataljona prvog ešelona – po utvrđenim položajima neprijatelja na prednjem kraju.

Učvršćivanje uspjeha na dostignutim linijama, odbijanje protivudara i stvaranje uslova za uvođenje drugog ešelona, sa stanovišta uloge artiljerije, veoma je kompleksan i višeslojan problem za organe artiljerije na svim nivoima rukovođenja. Naime, sve navedene aktivnosti su odlučujuće za dalji tok izvođenja operacije. U toj fazi operacije princip neprekidnosti vatrene podrške mora biti potpuno izražen. Sve te aktivnosti vremenski i prostorno moraju biti predviđene i sadržane u ideji za ostvarenje cilja operacije u cjelini ili u nekoj od etapa. Angažovanje artiljerije u tim aktivnostima mora da se poklapa sa aktivnostima pješadijskih i oklopno-mehanizovanih sastava. U utvrđivanju uspjeha na dostignutim linijama preovlađuju

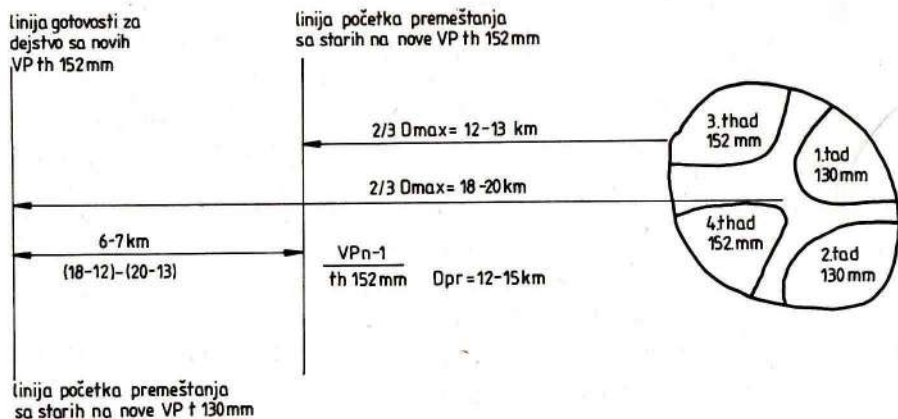
odbrambena dejstva u kojima se manevrom protivoklopnih artiljerijskih sastava stabilizuje borbeni raspored snaga na dostignutim linijama i stvaraju uslovi za sprečavanje protivudara snaga protivnika. Pravovremenim posijedanjem elemenata borbenog rasporeda artiljerije za podršku sprečava se organizovano podilaženje i stupanje u borbu snaga neprijatelja. Te aktivnosti zahtijevaju da se u određenim vremenskim intervalima izvede manevar i pregrupiše artiljerija, obezbijedi neophodna količina municije i dobro organizovanim sistemom prikupljanja podataka ustanove raspored i jačina neprijatelja, i time stvore povoljni uslovi za efikasno vatreno dejstvo. Na osnovu pravovremenog sagledavanja situacije i predviđanja razvoja borbenih dejstava, organ artiljerije u štabu strategijske grupacije usmjerava rad organa artiljerije u korpusima. Planiranju *premještanja artiljerije* posvećuje se velika pažnja radi stvaranja uslova za obezbjeđenje neprekidne podrške snaga u prvom ešelonu i da, s druge strane, u odlučujućim situacijama većina artiljerijskih jedinica bude u gotovosti da efikasno podržava jedinice koje imaju najznačajniju ulogu u navedenim situacijama.

Izbor narednih elemenata borbenog rasporeda i planiranje premještanja artiljerije moraju biti usklađeni tako da u najkritičnijim situacijama što veći broj artiljerijskih divizionara bude na novim vatrenim položajima u gotovosti za dejstvo. Zbog toga se načinu i metodi planiranja premještanja posvećuje posebna pažnja prilikom planiranja borbenih dejstava artiljerije. Polaznu osnovu upravo čini princip neprekidnosti vatrene podrške, a to znači da je premještanje artiljerije uslovljeno početnim grupisanjem, kao i obimom zadataka koje u vatrenoj podršci preuzima pretpostavljena komanda. Prilikom planiranja premještanja artiljerije moraju se uvažiti slijedeće pretpostavke: da je sva artiljerija, ili njen najveći dio, uvijek u gotovosti za obavljanje najvažnijih zadataka, da je obezbijeđeno neprekidno sadejstvo sa pješadijskim i oklopno-mehanim jedinicama (brigadama), da se dejstvo po ciljevima ostvaruje na najpogodnijim daljinama ($2/3$ maksimalnog dometa) i da se rukovođenje borbenim dejstvima odvija neprekidno. Da bi se u konkretnim uslovima ostvarilo što realnije planiranje mora se raspolagati određenim parametrima.

Parametri Kalibri oruđa	Najpovoljnija daljina gađanja (2/3 Dmax)	Vrijeme neop- hodno za napuštanje vatrenog položaja	Vrijeme za posjedanje na- rednog vatrenog položaja	Ukupno vrijeme	Tempo nastupanja pješ. i OMJ		Brzina premje- štanja
					Do poč. napada	U toku napada	
t 130 mm	18–20 km	15 min	25 min	40 min	4 km/čas	3 km/čas	3 min za 1 km ili 20 km/čas
th 152 mm	12–13 km	15 min	25 min	40 min	4 km/čas	3 km/čas	4 min za 1 km ili 15 km/čas
h 122 mm	10 km	10 min	20 min	30 min	4 km/čas	3 km/čas	2,5 min za 1 km ili 25 km/čas

Kada su u sastavu artiljerijske grupe oruđa istog dometa, onda se premještanje izvodi uz zadavanje linije na kojoj, pri izbijanju pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica, artiljerija (određeni broj jedinica) mora biti u gotovosti za otvaranje vatre sa novih vatrenih položaja, ili se naznači rejon vatrenih položaja i, prema tempu napada, odredi linija početka premještanja. Suština planiranja premještanja je u utvrđivanju načina i redosljeda premještanja, uz pretpostavku da je obezbijeđena neprekidnost vatrene podrške. Zavisno od dometa oruđa i tempa napada predviđaju se naredni rejoni vatrenih položaja i, na osnovu proračuna, dolazi do konačnog zaključka o tome koja linija po izbijanju pješadijskih i oklopno-mehanizovanih jedinica označava početak premještanja. Zatim se sagledava njen položaj u odnosu na dominantan sadržaj borbenih dejstava u periodu premještanja i naznačeni rejon vatrenih položaja. Ukoliko ne odgovara, analizira se opravdanost predviđenog rejona vatrenih položaja i ponovo izvode proračuni sve dotle dok se ne izabere najpovoljniji rejon i dok se ne uskladi s predviđenim redosljedom i načinom premještanja i zahtjevima koji mogu proizići iz konkretne borbene situacije.

Prilikom planiranja premještanja za artiljerijske grupe u čijem su sastavu jedinice s oruđima različitog dometa (što je često u korpusnim artiljerijskim grupama) metodologija planiranja premještanja je slijedeća:

Razlika u dometu (6-7 km) pretvara se u vrijeme neophodno pješadiji da savlada taj prostor D (km) : $t(\text{min}) = (6-7 \text{ km}) : (4 \text{ km/h}) = 90-100 \text{ min}$ (1). Zatim se određuje vrijeme potrebno za napuštanje VP_o i premještanje na VP_n (90-100 min) - 40 min i utvrđuje vrijeme koje je dozvoljeno za kretanje divizionu, tj. 50-60 min, odnosno koliko divizion može biti isključen iz vatrenog dejstva (2); poslije toga se vrijeme (50-60 min), kroz brzinu premještanja, pretvara u udaljenost u kilometrima tj. $(50-60 \text{ min}) : 4 \text{ km/min} = 12-15 \text{ km}$ (3), i, na kraju, po odobroj marš-ruti kretanja odmjerava se dužina 12-15 km i naznačava mogući rejon vatrenih položaja (4).

Karakteristike upotrebe artiljerije u odbrambenim operacijama

U odbrambenim operacijama artiljerija najčešće izvodi dejstva bez ojačanja. Borbeni sastav strategijske grupacije obično je uslovljen stanjem snaga i sredstava, zadatkom, sastavom i jačinom protivnika i uslovima zemljišta za organizovanje i izvođenje borbenih dejstava na vojištu. Zavisno od ukupne situacije na ratištu i konkretnih uslova na pojedinim vojištima, ciljevi odbrambenih operacija mogu biti različiti. No, bez obzira na postavljeni cilj operacije, koji može biti slabljenje nadmoćnosti snaga protivnika, nanošenje gubitaka u živoj sili i borbenim sredstvima, slamanje napada ili dobijanje u vremenu radi grupisanja i stvaranja uslova za aktivna dejstva širokih razmjera, zajedničko im je to da obezbjeđuju ofanzivna dejstva snaga s kojima vrhovna komanda planira odlučujuće

da utiče na tok oružane borbe u određenom periodu rata. Zbog toga se grupisanju snaga, organizovanju vatrenog sistema i utvrđivanju pridaje najveći značaj, bez obzira na ukupni odnos snaga. Sve tri komponente su veoma važne i realizuju se po jedinstvenoj zamisli. Zbog toga struktura odbrambene zone ne smije biti stereotipna i šablonska, već mora imati, zavisno od situacije, osobenosti čijim se uvažavanjem mogu postići maksimalni rezultati. Opšti zahtjevi su da odbrambena operacija uvijek bude protivoklopna, aktivna i da ne dozvoli organizovano desantiranje snaga protivnika na moguće desantne prostorije. Njena aktivnost mora doći do potpunog izražaja u situacijama kada snage prvog ešelona protivnika izvedu prodor i uklinjavanje u borbeni raspored. Uvijek treba težiti da pri utvrđivanju snage budu grupisane u dva ešelona, sa jačim snagama u dubini odbrambene zone (vojišne prostorije), radi što povoljnijih uslova za manevar na ugrožene pravce i priprema protivudara. Raspored snaga treba da je izraženiji po vjerovatnim pravcima nastupanja protivnika. Dakle, uloga artiljerije u odbrambenim operacijama ostvaruje se kroz zadatke koje obavlja do početka napada protivnika, na početku napada i u toku borbenih dejstava, do ostvarenja postavljenog cilja.

Da bi se uloga artiljerije što potpunije ostvarila moraju se procijeniti i znati ukupne vatrene mogućnosti raspoložive artiljerije. One se sagledavaju prema: mogućnostima za nanošenje gubitaka glavnoj grupaciji protivnika odobrenim utroškom artiljerijske municije i raketa, mogućnosti da se korpusi ojačaju artiljerijom za vatrenu podršku i protivoklopnu borbu i mogućnostima za vođenje protivoklopne borbe. Artiljerija se u odbrambenoj operaciji grupiše s istim zahtjevima kao i u napadnoj operaciji. Artiljerijskoj grupi korpusa rejoni vatrenih položaja biraju se tako da sa njih može podržavati više jedinica i, naročito, štiti spoj između njih. Mogu se formirati 1–2 protivoklopna odreda radi lakšeg manevra i zaštite od dejstva iz vazdušnog prostora i vođenja efikasnije protivdesantne borbe, a njihov sastav i jačina moraju se procjenjivati veoma odgovorno. Zbog intenziteta borbenih dejstava u odbijanju napada oklopno-mehanizovanih sastava protivnika protivoklopni odredi moraju biti autonomni za vođenje borbe i maksimalno podržani i zaštićeni. Sadejstvo sa snagama za

vatrenu podršku i PVO, kao i sa sastavima koji obavljaju zaprečavanje, mora biti do kraja precizirano. Vatre artiljerije za podršku moraju biti planirane ispred protivoklopnih položaja do granice brisanog dometa, a minska polja branjena. Dejstvom lakih artiljerijsko-raketnih jedinica PVO po helikopterima koji prate tenkove najefikasnije se štite protivoklopna borbena sredstva u zaklonima i sprečava njihovo otkrivanje.

Neutralisanje artiljerijskih grupa protivnika značajan je sadržaj protivoklopne borbe jer umanjuje intenzitet njihovog dejstva po protivoklopnim položajima naših snaga. Da bi se predvidio optimalni sastav protivoklopnih odreda na nivou korpusa i strategijskih grupacija treba sagledati, kroz procjenu situacije, broj tenkova i oklopnih transportera koji se očekuju na tenkoprohodnom pravcu; iz toga broja treba isključiti broj oklopnih borbenih sredstava koji može biti izbačen iz borbe dejstvom lovačko-bombarderske avijacije, artiljerije za podršku i snaga TO na privremeno zaposjednutoj teritoriji; sagledati borbeni sastav i ukupni broj angažovanih protivoklopnih sredstava u sastavu združenih taktičkih jedinica u prvom ešelonu i njihove protivoklopne mogućnosti; utvrditi broj tenkova i oklopnih transportera koji ne mogu biti izbačeni iz borbe navedenim sredstvima i, na osnovu koeficijenta efikasnosti, odrediti broj protivoklopnih borbenih sredstava koja su neophodna u sastavu protivoklopnog odreda.

Osim planiranja protivoklopne borbe, u odbrambenoj operaciji jedan od posebno važnih zadataka jeste sagledavanje učešća i stvaranje uslova za izvođenje *protivudara* artiljerije. Rad organa artiljerije strategijske grupacije i korpusa koji je nosilac borbenih dejstava mora biti podređen cilju protivudara i opredijeljen uslovima u kojima se on priprema i izvodi. U suštini, protivудар, koji je za strategijsku grupaciju element odbrambene operacije, za korpus je napadna operacija čiji je cilj, obično, razbijanje snaga protivnika koje su uspjele da prodru i da se uklone u borbeni raspored strategijske grupacije i stvaranje povoljnih uslova za preuzimanje inicijative i prelazak u napad glavnih snaga ili strategijske grupacije u cjelini. U situaciji kada je jačina snaga ograničena, protivудар se može izvesti radi uspostavljanja početne situacije u zoni odbrane. On je uvijek rentabilan kada je korpus iz dubine, koji je nosilac borbenih dejstava, sačuvao potpunu borbenu sposobnost,

kada je sačuvana stabilnost odbrane, snage protivnika razbijene, dejstva dezorganizovana, narušen borbeni raspored, iscrpljene bliže rezerve, a snage u dubini (operativne rezerve) zadržane dejstvom lovačko-bombarderske avijacije i aktivnostima snaga TO na privremeno zaposjednutoj teritoriji. Organ artiljerije strategijske grupacije u pripremama za izvođenje protivudara utvrđuje moguće zadatke artiljerije, razmatra ojačavanje korpusa koji je nosilac protivudara sa određenim brojem artiljerijskih jedinica za vatrenu podršku i protiv-oklopnu borbu; određuje koje će artiljerijske jedinice učestvovati u podršci protivudara i naznačava njihove rejone vatrenih položaja; određuje i predlaže neophodne količine municije i raketa; obezbjeđuje način pregrupisanja artiljerije i manevar, i utvrđuje realne rokove gotovosti artiljerijskih jedinica koje se angažuju. Pored toga, određuje aktivnosti koje treba preduzeti kako bi se zadržale linije na kojima će se razviti snage korpusa koji izvodi protivudar, a u saradnji s organom artiljerije korpusa utvrđuje način organizacije i planiranja vatrene pripreme protivudara i podrške u toku njegovog izvođenja. Pri tome, uzima iste osnovne objekte neutralisanja kao pri planiranju artiljerijske pripreme u napadnim operacijama korpusa.

Planiranje utroška artiljerijske municije u operaciji

U okviru sagledavanja mogućnosti jedinica i njihove osamostaljenosti za obavljanje dobijenih zadataka problemu raspodjele municije ne posvećuje se dovoljno pažnje pri izvođenju primijenjenih formi obuke komandi. Raspodjela municije (odobravanje utroška) direktno je uslovljena borbenom situacijom, raspoloživom količinom municije i stanjem združene taktičke jedinice u trenutku prijema zadataka, nezavisno od toga da li se radi o odbrambenim ili napadnim operacijama. Utvrđivanje utroška municije i raspodjela po fazama – etapama operacije jedno je od osnovnih pitanja pri njihovom planiranju, pa mu se mora posvetiti odgovarajuća pažnja nezavisno od toga da li se borbena dejstva pripremaju i izvode na frontu, privremeno zaposjednutoj teritoriji ili u vlastitoj pozadini. Ono čini osnovu saradnje organa artiljerije sa operativnim organima tehničke službe.

ishod. Zbog toga pri raspodjeli municije uvijek treba polaziti od osnovne zamisli za izvođenje borbenih dejstava, od mjesta i uloge združenih taktičkih jedinica u borbenom rasporedu i obima zadataka koji im je postavljen.

Da bi se to što potpunije ostvarilo, prilikom procjene neophodnih količina municije i odobravanja utroška treba uvijek polaziti od toga da li je odgovarajuća jedinica u sastavu glavnih snaga i na težištu odbrane (ili u zahvatu pravca glavnog udara u napadu), ili je u sastavu pomoćnih snaga; u kojem obimu neposredno učestvuje u razrješavanju problema vezanih za obavljanje zadataka, a koliko ostvarenju cilja borbenih dejstava doprinose podržavajuće i sadejstvjujuće jedinice svojim snagama i sredstvima; da li se lovačko-bombarderska avijacija angažuje u zoni dejstva i koliki je obim učešća snaga TO u obavljanju dobijenog zadatka; kakav je sastav i jačina sopstvenih snaga za vatrenu podršku i protivoklopnu borbu u svakoj od potčinjenih jedinica, i kolike su im mogućnosti sa jednim borbenim kompletom municije. Isto tako, moraju se poznavati vrijednosti veličina borbenih kompleta kako bi se postojeće stanje što optimalnije uskladilo sa potrebama. Navedeni pokazatelji su dobra osnova da se u procesu planiranja (u granicama odobrenog utroška municije) usklade potrebe sa mogućnostima za svaku združenu taktičku jedinicu posebno.

Raspodjela municije prema ulozi i mjestu svake združene taktičke jedinice u borbi i njenim mogućnostima, uz pravovremeni dotur, značajan je činilac neprekidnosti borbenih dejstava. Da bi se to što dosljednije izvelo neophodno je u korpusu sagledati broj brigadnih borbenih kompleta i pridržavati se metodologije za utvrđivanje potreba u municiji.

Odobrovanje utroška municije prema ulozi i mjestu operativnih i združenih taktičkih i rodovskih (artiljerijskih) jedinica u strukturi borbenog rasporeda strategijske grupacije uslov je da se ispolji težište borbenih dejstava u pojedinim etapama operacije i obezbijedi neprekidnost vatrene podrške, a time i samostalnost u vođenju borbenih dejstava i čvrstina odbrane. Raspodjelu municije i praćenje stanja organ artiljerije mora da ostvaruje u tijesnoj saradnji sa operativnim i organom tehničke službe. Da bi to uspješno obavio, u fazi priprema za dejstvo mora poznavati stanje popunjenosti artiljerijskih jedinica municijom po nivoima rukovođenja. Pored toga, na

osnovu očekivanog obima zadataka i postupnosti u njihovom obavljanju mora se uzeti u obzir mogućnost dotura municije, odobreni utrošak za operaciju, redosljed pristizanja i angažovanja drugih snaga i sredstava za vatrenu podršku u zoni borbenih dejstava.

Jedinice	Obim zadataka artiljerije (ha)	Obim zadataka artiljerijskih jedinica pretpostavljenog i susjeda sa odobrenim utroškom municije (ha)	Obim zadataka koji ostaje u nadležnosti artiljerije (brigada-divizija) (ha)	Vatrene mogućnosti artiljerije pri upotrebi 1b/k (ha)	Utrošak municije u brigadnim b/k
1	2	3	4	5	6
SVEGA:					

Da bi se racionalno raspodijelila municija između brigada na nivou korpusa neophodni su podaci o vrijednosti borbenih kompleta. Taj podatak se može dobiti iz odnosa broja oruđa u formacijskom sastavu pojedinih jedinica:

$$\frac{\text{broj art. oruđa u mtbr (mbr; partd; partb)},}{\text{broj art. oruđa u pbr}}$$

a ukupna količina municije koja podliježe raspodjeli dobija se kada se broj potčinjenih jedinica pomnoži brojem borbenih kompleta odobrenih korpusu za izvođenje operacije:

$$N_k = (N_{pbr} \times 1) + (N_{mtbr} \times K_{mtbr}) + (N_{mbr} \times K_{mbr}) + (N_{partd} \times K_{partd}).$$

Zaključna razmatranja

U vezi s polaznim osnovama za sagledavanje uloge i mjesta artiljerije u operacijama strategijskih grupacija, radi stvaranja što povoljnijih uslova artiljeriji i omogućavanja da se što potpunije izrazi, može se zaključiti slijedeće:

1. Da bi se obezbijedilo što efikasnije i operativnije rukovođenje aktivnostima kroz koje uloga artiljerije optimalno dolazi do izražaja u sistemu vatrene podrške i protivoklopne borbe neophodno je, sa stanovišta organizacijsko-formacijske strukture, preispitati sastav i jačinu organa artiljerije u štabovima komandi korpusa i strategijskih grupacija. Na takav zaključak navodi karakter i način upotrebe artiljerije u operacijama i obim zadataka koje mora da obavlja, kao i potreba za stvaranjem uslova za efikasnu upotrebu i stalnim uvidom u stanje borbene gotovosti. Stoga je neophodno sagledati obim aktivnosti u oblasti planiranja, kao i angažovanja organa artiljerije u procesu rukovođenja borbenim dejstvima. Pored ostalog, neophodno je podvrći analizi brojnost i sadržaj borbenih dokumenata koje je obavezan da radi organ artiljerije i razmotriti da li su neophodni isti borbeni dokumenti na svim nivoima rukovođenja. Logično je da se u organima artiljerije korpusa i strategijske grupacije vode *planovi borbene upotrebe artiljerije* umjesto planova dejstva, s obzirom na to da je rukovođenje i upravljanje artiljerijskom vatrom u neposrednoj nadležnosti taktičkog nivoa rukovođenja.

2. Kada bi nosilac borbene upotrebe artiljerije bio štab korpusa postigla bi se veća autonomnost operativnih sastava i veća samostalnost u izvođenju različitih vidova borbenih dejstava, što bi se odrazilo i na jedinice brigadnog sastava. Zbog toga treba preispitati ustaljeni način grupisanja artiljerije u operacijama strategijskih grupacija. Samostalne artiljerijske jedinice strategijske grupacije trebalo bi prvenstveno da služe za ojačanje korpusa radi stvaranja snažnije artiljerijske grupe i omogućavanje komandantima ojačanje brigade na težištu borbenih dejstava, naročito u napadnim operacijama i kada korpusi učestvuju u protivudaru strategijske grupacije. U okviru borbenog rasporeda strategijske grupacije treba zadržati kao posebne elemente helikopterske eskadrile za protivoklopnu borbu i pojedine protivoklopne artiljerijske sastave jačine brigade radi intervencije na pojedinim operativnim pravcima.

Grupisanju snaga koje su u organskom sastavu neophodan je mnogo elastičniji pristup. Komandant strategijske grupacije, radi prilagođavanja organizacijsko-formacijske strukture korpusa dobijenom zadatku i borbenog rasporeda uslovima

zemljišta i ukupnoj borbenoj situaciji, trebalo bi prepočinjavanjem jedinica ranga brigada da podiže efikasnost operativnih sastava i stvori uslove za što uspješnije rješavanje najvažnijih problema. U prilog takvom razmišljanju su i prirodna svojstva prostora naše zemlje kao eventualnog ratišta. Sagledavanjem grupisanja artiljerije u operacijama na takav način došlo bi se do zaključka o optimalnom mjestu artiljerije u borbenom rasporedu i do saznanja o realnim mogućnostima u obavljanju namjenskih zadataka u toku izvođenja operacije.

3. Zbog obima poslova i zahtjeva da se stalno prati tok borbenih dejstava u kojima artiljerija neprekidno učestvuje moraju se strogo ograničiti obaveze pojedinih izvršilaca u organima artiljerije radi što efikasnijeg planiranja njene upotrebe. Neophodno je izdvojiti aktivnosti kojima se mora neprekidno rukovoditi i poznavati stanje, prvenstveno otkrivanje i određivanje mjesta ciljeva čijim se neutralisanjem obavljaju osnovni zadaci artiljerije u nadležnosti određenog nivoa rukovođenja, kao i problematika neprekidnosti vatrene podrške kroz raspodjelu i dotur odobrenih količina municije i raketa.

S obzirom na značaj artiljerijske vatre u oružanoj borbi uopšte, a posebno u operacijama, neophodno je da se problem upotrebe artiljerije izdigne sa taktičkog na operativni nivo (lekcije, skripte i druga literatura). U konačnom, teorija upotrebe artiljerije u sferi operatike bila bi oblikovana u uputstvu za borbenu upotrebu artiljerije u operacijama strateških grupacija.

Odnos cilja operacije i zadataka za njegovo ostvarenje

Pukovnik mr ŽIVORAD VUJČIĆ

U radu se ukazuje na pojmovnu i terminološku nerazgraničenost između cilja operacije i zadataka za njegovo ostvarenje. Definisanjem osnovnih obeležja cilja, kao što su sadržaj, interval i obim postizanja, autor doprinosi pojašnjavanju tih pojmova. Radi utvrđivanja kvaliteta odabranog cilja, a naročito radi sprovođenja analize njegovog ostvarenja, obrađeni su kriterijumi za izbor i merenje ostvarenja cilja operacije.

Mera kvaliteta ostvarenja cilja u odnosu na angažovane resurse je rezultat, koji ima kvantitativnu i kvalitativnu komponentu. Kvantitativnu komponentu čini efektivnost, a kvalitativnu efikasnost ostvarenja cilja.

U okviru predmeta kojim se bavi operatika, kao jedna od najvažnijih grana ratne veštine, odnos između cilja operacije i zadataka strategijske grupacije koja izvodi operaciju jedan je od njegovih manje istraženih delova. Odgovor na pitanje šta je uzrok takvom stanju može se dobiti samo pomoću dublje i sveobuhvatnije analize. Međutim, sigurno je da su, pored nedovoljnog poznavanja i korišćenja informatičke podrške, razlog i terminološka neodređenost pojmova *cilj* i *zadatak*. Naime, u svakodnevnom govoru često se zamenjuje značenje pojmova *cilj* i *zadatak*, a na osnovu tumačenja u raznim leksikonima i rečnicima i ne postoji između njih neka veća razlika u značenju, jer i *cilj* i *zadatak* imaju zajedničke odrednice: „ono što treba uraditi, postići, ostvariti“, itd. Međutim, u operatici i uopšte u ratnoj veštini *cilj* i *zadatak* se razmatraju i tretiraju kao dva posebna pojma, koji su međusobno zavisni i veoma povezani. No, ni u vojnoj literaturi se ne može naći odgovarajuće naučno postavljeno metodološko i pojmovno razgraničenje između cilja i zadatka. To i jeste razlog što se pri izradi komandno-štabnih dokumenata, diplomatskih radova itd. ta dva pojma često ne razlikuju, a u nekim slučajevima i poistovećuju. Na primer, u internoj literaturi i tim radovima definicije cilja i zadatka odbrambene operacije strategijske grupacije često se mogu naći u sledećem obliku:

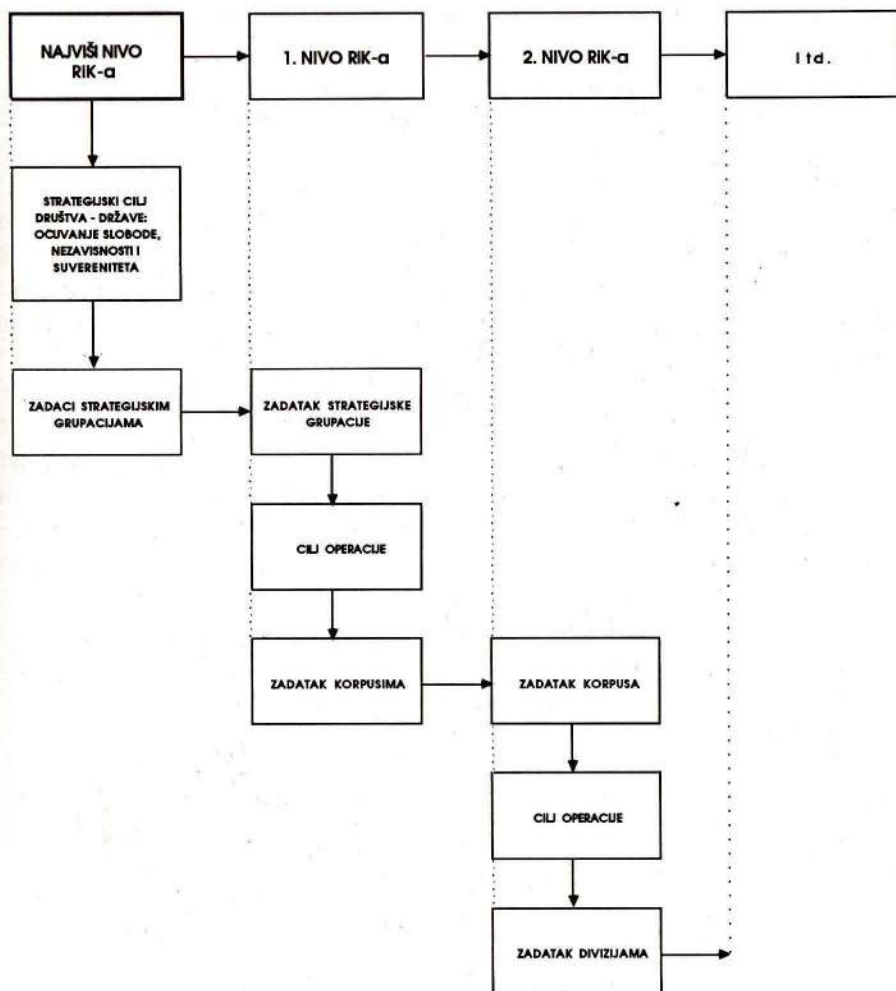
„Cilj odbrambene operacije strategijske grupacije je da se neprijatelju nanese što veći gubici, usporavaju i razvlače njegove snage, zaustavi njihov napad, sačuvaju vlastite snage od većih gubitaka, preuzme inicijativa i stvore uslovi za prelazak u napadnu operaciju strategijskog značaja radi njegovog izbacivanja sa naše teritorije“.

„Osnovni *zadatak* strategijske grupacije je da zavisno od vrste agresije, vida dejstva i drugih uslova u kojima se operacija izvodi, nanosi neprijatelju gubitke, brani ili zauzima određeni prostor, razvlači mu snage, slama njegovu napadnu moć, preuzima inicijativu, razbija ga i stvara uslove za izbacivanje i izbacuje ga sa određenog dela naše teritorije“.

Očigledno, u navedenom primeru definicije cilja i zadatka imaju mnogo zajedničkih elemenata jer se u njima ponavljaju sintagme, odnosno izrazi i rečenice: „nanošenje neprijatelju što većih gubitaka“, „razvlačenje njegovih snaga“, „preuzimanje inicijative“ i „stvaranje uslova za izbacivanje sa naše teritorije“, što ukazuje na poistovećivanje cilja i zadatka.

Uništenje neprijateljeve žive sile, u načelu, ne treba definisati kao cilj operacije strategijske grupacije, već to može biti samo jedan od zadataka za ostvarenje cilja. Međutim, uništenje neprijateljeve žive sile može biti cilj borbenih dejstava taktičkog nivoa, a izuzetno i operacije, i to samo u slučaju operacije protivvazdušnog desanta, gde je osnovni cilj njegovo razbijanje i uništenje. Shodno takvom stanovištu, navedena definicija cilja odbrambene operacije mogla bi, načelno, da glasi: zaustaviti napad neprijatelja do linije A–B–C–D, sačuvati vlastite snage od većih gubitaka, preuzeti inicijativu i stvoriti uslove za prelazak u napadnu operaciju radi izbacivanja neprijatelja sa naše teritorije. U ovoj definiciji cilja odbrambene operacije izostavljen je način ostvarenja, odnosno dostizanja cilja: „nanošenjem neprijatelju što većih gubitaka“, „razvlačenjem njegovih snaga“ itd., jer su to elementi zadatka operacije.

Proces rukovođenja i komandovanja (RiK) višesložni je hijerarhijski sistem koji, zbog tog svojstva, ne može imati iste ciljeve na različitim nivoima komandovanja. Umesto istih, on se sastoji od „drveta ciljeva“. U praksi, na pojedinim „granama drveta“ cilj se transformiše u zadatak, obično na nivou komandovanja nižem za jedan stepen. Naime, cilj najvišeg

nivoa komandovanja transformiše se u zadatak 1. nivoa, cilj 1. nivoa u zadatak 2. nivoa i tako do najnižeg nivoa rukovanja i komandovanja (sl. 1). Takođe, na određenom nivou RiK-a na osnovu dobijenog zadatka od višeg nivoa određuje se cilj sopstvenog nivoa. Navedene obostrane transformacije su možda i osnovni razlog što nema jasne razlike između cilja i zadatka. Međutim, na istom nivou komandovanja mora se praviti razlika između cilja i zadatka jer treba početi od načela da je razlog za obavljanje jednog zadatka uvek iniciran dostizanjem željenog cilja. Zbog navedenog, postavlja se pi-

tanje šta treba da sadrži definicija cilja, a šta definicija zadatka. Naime, tačno definisanje pojmova *cilj*, *zadatak* i *rezultat* umnogome će doprineti jasnoći i preciznosti naređenja i olakšati njihovo praćenje i kontrolu realizacije.

OSNOVNA OBELEŽJA I DEFINICIJA CILJA

U svakodnevnom životu i radu, u nauci, filozofiji i ostalim ljudskim delatnostima pojam *cilj* ima veoma široko značenje: beleg u koji se gađa, crta do koje se trči ili pliva, vrh do kojeg se penje ili dno do kojeg se spušta itd., a figurativno: ono čemu se teži, što želi da se postigne, svrha itd.

Pod ciljem se u operacionim istraživanjima podrazumeva tačka u prostoru stanja u koje želimo da prevedemo naš sistem a da, pri tome, kriterijum koji smo postavili dostigne ekstrem. Drugim rečima, cilj je željeno stanje sistema, željeni izlaz ili željeni podskup u okviru stanja sistema, odnosno izlaza.

U opštijem smislu, u vojnoj terminologiji „cilj označava htenje (nameru) da se nešto postigne svesnim delovanjem (akcijom) pojedinca, grupe ili jedinice. U tom smislu, u njemu je sadržaj i krajnji efekat (rezultat) akcije – uništiti ili zarobiti protivnika, zauzeti ili odbraniti određeni objekat (teritoriju), sprečiti neprijatelja da nešto postigne i sl.“¹ Ovako postavljena definicija cilja takođe nije kompletna, jer se u njoj poistovećuju rezultat i cilj iako je poznato da je rezultat mera kvaliteta ostvarenja cilja.

Navedena značenja cilja imaju osnovna obeležja koja se prepoznaju u svakom cilju. M. Thomas smatra da su to sadržaj, interval i obim cilja.²

Sadržaj cilja

Prvo i najvažnije obeležje svakog cilja jeste njegov sadržaj, koji treba da bude definisan tako da omogući kvantifikaciju i merljivost cilja. Taj zahtev daje cilju egzaktnost, kako u kontroli ostvarivanja, tako i u analizi nakon ostvarenja. To znači da sadržaj cilja operacije mora biti realno određen i jasno

¹ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, knjiga 2, VIZ, Beograd, 1971, str. 172.

² Maximilian J. Thomas, *Militarishes Führen und Entscheiden*, Hamburg, 1978, p. 87.

definisan, jer su svaka nerealnost i nejasnoća u koliziji sa zahtevom za egzaktnošću.

Sadržaj cilja operacije čini skup ciljeva jedinica koje izvode bojeve, borbe i druge taktičke radnje prema jedinstvenoj zamisli izvođenja operacije. Složenost sadržaja cilja operacije posledica je složenosti i kompleksnosti aktivnosti i činilaca koje je u obliku zadataka nužno realizovati – obaviti radi dostizanja postavljenog cilja. Sadržaj cilja mora biti ostvarljiv i jasno i precizno utvrđen. U odnosu na značaj sadržaja, cilj operacije može biti *operativni i strategijski*:

„*Strategijski* cilj nekog borbenog dejstva obuhvata vojnu interesnu vrednost za čije se ostvarenje preduzima operacija najvišeg nivoa i značaja za određene oružane snage. To je načelno opšti cilj za čije ostvarenje se koriste odgovarajuće snage“.³

„*Operativni* cilj nekog borbenog dejstva obuhvata vojnu vrednost za čije se ostvarenje preduzima odgovarajuće (uglavnom) operativno borbeno dejstvo, odnosno za čije se ostvarivanje preduzima odgovarajuća operacija – u našoj doktrini označena kao operacija operativnog nivoa i značaja“.⁴

Interval cilja

Interval cilja ili period trajanja realizacije cilja obuhvata period za koji, ili nakon kojeg, cilj treba da bude ostvaren. Pošto se cilj operacije najčešće ostvaruje postupno, kao izvršenje više uzastopnih zadataka koji se sprovode po etapama, najčešći interval cilja u operaciji je *etapa*.

Broj i trajanje intervala cilja (etapa) različiti su i zavise od vrste operacije, odnosa snaga, vremena, načina dejstva neprijatelja, oblika borbenih dejstava, veličine zone, karakteristika zemljišta i drugih uslova. Operacije se najčešće izvode u dve-tri etape, od kojih svaka ima jasno utvrđen cilj, odnosno potcilj opšteg cilja operacije. Ciljevi operacije, prema intervalu, dele se na bliže, sledeće i krajnje ciljeve. Ta podela je hijerarhijska, postavljena je tako da se ide od najnižeg ka najvišem, odnosno od bližeg ka krajnjem cilju, pošto je

³ R. Šuljagić, *Neki teorijsko-metodološki aspekti ciljeva borbenih dejstava*, „Vojno delo“, br. 6/1988, str. 97.

⁴ *Isto*.

ostvarenje krajnjeg cilja uslovljeno ostvarenjem bližeg i sledećeg cilja.

Obim postizanja cilja

To svojstvo cilja u operaciji obično je definisano stepenom približavanja cilju u slučaju kada se očekuju problemi vezani za ostvarenje osnovnog cilja. Obimom postizanja cilja obično se utvrđuju potciljevi, što je naročito značajno kada pre početka i u toku planiranja i izvođenja operacije nema dovoljno informacija o „plavom“, pa se mogu očekivati iznenađenja. Tako se, pored određivanja osnovnog – „optimalnog“ cilja, daje i naredni – „dovoljni cilj“ – u slučaju da se značajno odstupi od predviđanja u proceni situacije. Ukoliko cilj nema nijedno od navedenih obeležja, nerealan je i neostvarljiv, pa i nije cilj, već želja. Zbog toga se pri njegovom određivanju treba pridržavati osnovnih načela koja ga determinišu, a to su:

- 1) da je cilj ostvarljiv,
- 2) da je ostvarljivost moguća u realnom i željenom vremenu,
- 3) da je „cena“ dostizanja cilja prihvatljiva,
- 4) da je moguće praćenje ostvarivanja postavljenog cilja preko kontrole realizacije zadataka.

Osim tih načela, za pravilan izbor cilja važno je utvrditi i pravilo ili kriterijume koji služe za izbor, a kasnije i za određivanje mere dostizanja planiranog cilja.

KRITERIJUM ZA IZBOR I MERENJE OSTVARENJA CILJA OPERACIJE

Kriterijum služi za utvrđivanje principa ili pravila prema kojima se može odrediti cilj operacije ili mera dostizanja ili ostvarenja cilja. U teoriji sistema kriterijum je definisan kao komparativna prednost sadašnjeg u odnosu na neko pređašnje stanje. Ukoliko se ta prednost ne može iskazati jednim kriterijumom, onda se to čini skupom kriterijuma ili kriterijumskom funkcijom. Kriterijumi za merenje ostvarenja cilja operacije treba da budu definisani tako da omogućavaju ocenu željenog u odnosu na postojeće stanje. Radi lakšeg određivanja kvaliteta odabranog cilja, a naročito radi docnijeg provođenja

analize njegovog ostvarenja, mnogi autori smatraju da kriterijum mora omogućavati merljivost.⁵ Međutim, kriterijum ne mora uvek da ima kvantitativni karakter, jer se može definisati i kao mera kvaliteta upravljanja, rukovođenja ili komandovanja, tako da sistem vrednosti iskazuje opisno. U tehničkim sistemima kriterijum može biti funkcija svih mogućih parametara sistema.

Postoje dva prilaza određivanju cilja. Prvi je određivanje cilja bez poznavanja pojedinih ili čak ijednog kriterijuma, a drugi je određivanje na osnovu jasnih i preciznih kriterijuma. Zato se može tvrditi da za svaki cilj, bez obzira na to kako je postavljen, postoji skup kriterijuma na osnovu kojih se kvalitativno i kvantitativno definiše i utvrđuje. Sasvim je drugo pitanje da li donosilac odluke poznaje skup kriterijuma u trenutku kada određuje cilj.

Međutim, najčešće se ne mogu istovremeno zadovoljiti svi kriterijumi iz skupa dopustivih, pa se pre određivanja cilja obavlja njihova selekcija, pri čemu se u obzir uzimaju samo relevantni. Zbog toga ima autora koji smatraju opravdanim posmatranje samo jednog kriterijuma, dok se svi ostali iz skupa sažimaju u jednu kriterijumsku funkciju. Najjednostavniji način za sažimanje kriterijuma jeste pravljenje linearnih kombinacija određenih kriterijuma. No, baš zbog jednostavnosti, taj način je i najneprecizniji. Stoga se sve češće, primenom diferencijalnih jednačina i savremenih računara, modelira i iznalazi „optimalni kriterijum“.

Američki ekonomisti E. Quade, G. Fisher i drugi iz Rond instituta u Santa Moniki smatraju da je pri određivanju cilja najvažniji kriterijum „troškovi – efikasnost“. Pošto on objedinjava tehničke i ekonomske zahteve, i u vojnom rukovođenju, posebno u miru, taj kriterijum će se sve više uvažavati. Međutim, u ratu, a naročito u toku izvođenja borbenih dejstava, ima mnoštvo značajnijih ili kriterijuma približnog ranga.

Izbor kriterijuma pomoću kojeg se određuju kvalitet i vrednost cilja naročito je značajan kada ostvarenje glavnog – imperativnog cilja zavisi od ostvarenja ciljeva podskupova. To je naročito važno prilikom izvođenja operacija, jer se cilj operacije provodi preko ciljeva brigada – pukova, njihovi ciljevi

⁵ „Kriterijum je mera dostizanja zadanog cilja i on mora uvek imati kvantitativni karakter“. M. Stojiljković, *Proces donošenja odluke*, VIZ, Beograd, 1984, str. 88.

preko ciljeva bataljona – divizionna, pa sve do vojnika – borca, neposrednog učesnika u operaciji.

Prilikom planiranja cilja operacije ne radi se o postojanju i utvrđivanju samo jednog cilja, već o uređenom skupu, lestvici ili sistemu ciljeva. Zbog toga je za svakog komandanta važno da, prilikom određivanja ciljeva, svakom potcilju odredi mesto u sistemu ciljeva, jer je njihovo ostvarenje međusobno uslovljeno. To je posebno važno za sadejstvo i saradnju između jedinica. Naročiti problem za komandanta nastaje kada umesto jednog treba da odredi više ciljeva (tzv. multivarijabilna funkcija cilja), jer sistem, u načelu, mogu da čine: komplementarni, indiferentni, konkurentni i ekstremno konfliktni ciljevi. Ukoliko je raznolikost ciljeva veća, utoliko je i njihova kvantifikacija teža. Da bi ciljevi mogli međusobno da budu merljivi treba, ako je moguće, da se prethodno svedu na istu *jedinicu merljivosti*. Međutim, već tada se javlja prvi i možda najteži problem – nalaženje zajedničke jedinice merljivosti. Pošto se ona veoma teško nalazi, često se uvodi funkcija koristi (preferencije).

Kada se određuje cilj operacije moraju se uzeti u obzir svi činioci koji je determinišu, a to su: sopstvene snage i mogućnosti za njihovu primenu; jačina, sastav i raspored neprijatelja; vid borbenih dejstava; osnovni sadržaji borbenih dejstava; prostor izvođenja operacije; karakteristike zemljišta; odnos prema frontu i značaj za borbeno dejstvo na ratištu. Svi ti činioci, načelno, determinišu vrstu operacije, a ona je osnovna odrednica cilja operacije. Tako, na primer, za napadnu operaciju na privremeno zaposednutoj teritoriji cilj može da bude *osvajanje* određenog prostora – teritorije; u odbrambenoj operaciji *zadržavanje* određenog prostora; za diverzantsku operaciju *promena* stanja infrastrukture teritorije; za operaciju protivvazdušnog desanta cilj je njegovo *razbijanje i uništenje* itd.

OSNOVNA OBELEŽJA I DEFINICIJA ZADATKA

U dostupnoj literaturi nema zadovoljavajuće definicije zadatka. U *Vojnoj enciklopediji*, na primer, u definiciji zadatka javlja se i pojam cilj, čime se i u tako značajnoj leksikografskoj građi potencira neodređenost ta dva pojma.

„Zadatak u taktičko-operativnim dejstvima je postavljen ili utvrđen *cilj* koji treba ostvariti određenim snagama, na određenom prostoru i u određeno vreme“⁶ (podvukao Ž.V.).

„Zadatak je ostvarenje određene aktivnosti u preciziranom intervalu vremena“.⁷

Smatramo da je najprihvatljivije da se zadatak definiše kao skup mera, postupaka i aktivnosti usmerenih ka ostvarenju određenog cilja. To znači da između obavljanja svakog zadatka i njegovog uticaja na ostvarenje cilja postoji funkcionalna zavisnost. Oblik te funkcije zavisi od više činilaca, kao što su vreme, prostor, resursi, organizacija itd. Funkcionalna zavisnost se utvrđuje procesom planiranja. Da bi proces planiranja bio sveobuhvatan i da bi obezbedio konzistentnost plana izvođenja zadataka operacije nužno je da obuhvati izgradnju strukture plana, zatim vremensko programiranje – dinamički plan dejstava, i na kraju raspodelu i angažovanje resursa.

Zavisno od prostora, vremena i angažovanih resursa, zadaci se, slično kao ciljevi, mogu podeliti na: strategijske, operativne i taktičke, na bliži, sledeći i krajnji zadatak itd. Svaki od njih ima svoje mesto na lestvici izvršavanja, čime im je određen i redosled. Skup zadataka neophodnih za dostizanje određenog cilja utvrđenih planom i obezbeđenih potrebnim resursima jedna je od varijanata za ostvarenje cilja. Koju će varijantu upotrebe snaga i sredstava u operaciji odabrati komandant zavisi od više činilaca. Međutim, sigurno je da se radi izbora najbolje sve varijante moraju uporediti.

UPOREĐIVANJE VARIJANATA ZA OSTVARENJE CILJA

Preduslov za dostizanje cilja na optimalan način jeste izbor odgovarajuće varijante za njegovo ostvarenje. Zato je, posle pravilnog izbora cilja, veoma važan pravilan izbor varijante (skup zadataka) za njegovo dostizanje. Većina autora smatra da je mnogo važniji pravilan izbor cilja nego varijante. Prema M. Stojiljkoviću: „U procesu odlučivanja važnije je

⁶ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, knjiga 10, VIZ, Beograd, 1975, str. 635.

⁷ M. Milosavljević i J. Todorović, *Planiranje i razvojna politika preduzeća*, „Savremena administracija“, Beograd, 1990, str. 62.

odrediti realne i moguće ciljeve nego varijante“,⁸ a E. Quade kaže: „Važnije je izabrati pravi cilj nego izvršiti pravi izbor između alternativa. Izbor pogrešne alternative može značiti da je izabran sistem koji je nešto slabiji od najboljeg“. ⁹ Međutim, skoro svi autori se slažu da nema pravog odlučivanja bez više varijanata za ostvarenje cilja, jer ako nema varijanata, nisu potrebni ni kriterijumi. Naime, tada nema dileme za odluku, pa se proces odlučivanja u tom slučaju svodi na „da“ ili „ne“. Ali, ne može se ni svaka zamisao dejstva smatrati jednom od varijanata za izvođenje operacije. Prema S. Thomasu,¹⁰ svaka varijanta mora da ispuni sledeće zahteve: nezavisnost u pogledu koristi, stvarnu potpunost i vremensku potpunost.

Nezavisnost varijanata u pogledu „koristi“ ostvarena je onda kada komandant, štab ili donosilac odluke može da proceni ostvarenje rezultata jedne varijante nezavisno od procene očekivanog rezultata ostvarenja cilja u slučaju izvođenja operacija prema drugim varijantama.

Stvarnu potpunost varijanta ima ako su za vreme trajanja operacije obuhvaćena – planirana sva raspoloživa sredstva – resursi koji su nužni za ostvarenje planiranog cilja operacije. To znači da moraju biti konzistentni svi elementi plana operacije.

Varijanta izvođenja operacije ima *vremensku potpunost* ako je njenim planom obuhvaćen celokupan vremenski interval potreban za dostizanje cilja operacije. To podrazumeva pravilno određen broj etapa operacije, odnosno njihova dužina mora biti dovoljna za ostvarenje ciljeva etapa.

Za izbor varijanata razvijeno je više naučnih metoda, kao što su: drvo odlučivanja, metod morfologije, Delfi-metod, Brain-storming-metod, PATTERN-metod, višekriterijumska analiza, logički i drugi metodi itd. Međutim, njihova primena prvenstveno zavisi od mogućnosti izrade modela za određenu varijantu. Za svaku očekivanu (moguću) situaciju i izvodljivu varijantu, u odnosu na postavljeni cilj, prognoziraju se rezultati, što omogućava utvrđivanje najefikasnije varijante za obavljanje zadatka. Rezultati se procenjuju upoređivanjem,

⁸ M. Stojiljković, *isto*, str. 48.

⁹ E.S. Quade and W. Bousher, *Systems analysis and policy planing*, p. 13.

¹⁰ Maximilian J. Thomas, *isto*, p. 102.

pri čemu se kao bolja varijanta proglašava ona koja daje isti rezultat uz manje konsekvence. Na kraju, u toj fazi rada komande utvrđuje se „prag“ rizika ostvarenja zadatka. Ispod te vrednosti rezultata varijantu treba odbaciti i tražiti drugu.

Sve te ocene, procene i proračuni daju se komandantu kao predlog, nakon čega on donosi odluku, a potom se izrađuje plan operacije, čije se provođenje kasnije kontroliše. Preporučuje se štabu da prilikom formiranja predloga ne daje komandantu necelishodne i teško ostvarljive varijante, jer ga to samo može opteretiti, a u ekstremnim slučajevima i uticati na donošenje loše odluke. Pored navedenog, pri definisanju zadatka treba polaziti i od toga da se omogući njegovo izvođenje, te da, ako bude u funkciji ostvarenja cilja, vodi ka bitnoj promeni operativne situacije u korist sopstvenih snaga i da stvori povoljne uslove za dalja dejstva. Zbog toga je važno da:

- zadatak karakterišu određenost, konkretnost i visoka efikasnost, koja se iskazuje preko optimalnog rezultata;

- za ostvarenje cilja postoji optimalni redosled zadataka, dejstva pojedinih jedinica učesnika operacije. Neostvarenje tog redosleda umanjuje očekivani rezultat operacije;

- samo ispravno postavljeni, jasno definisani i materijalno potkrepljeni zadaci, usklađeni tokom odvijanja operacije, mogu dovesti do ostvarenja postavljenog cilja.

Između zadataka koje treba obaviti radi ostvarivanja cilja i cilja postoji značajna interakcija. To znači da obavljanje jednog zadatka značajno utiče na realizaciju ostalih zadataka, a time i cilja. To zahteva sistemski pristup pri izboru optimalne varijante za obavljanje zadataka strategijske grupacije, jer optimalni cilj strategijske grupacije nije prost zbir optimalnih ciljeva i zadataka jedinica koje učestvuju u operaciji. Zbog toga je neophodno da se planom operacije prvo utvrdi redosled izvođenja zadataka, pa tek onda treba težiti optimalizaciji načina njihovog izvođenja.

U praksi se često utvrđeni zadatak u potpunosti obavi, a cilj ne ostvari. Na primer, komandant korpusa zna da se neprijatelj sprema za uvođenje rezerve u borbu. Da bi to sprečio i olakšao situaciju jedinica u dodiru, odlučio je da jedna mehanizovana brigada izvede proboj kroz neprijateljeve položaje i da prodorom u njegovu pozadinu iznudi angažovanje

njegove rezerve. Komandant brigade je izveo proboj neprijateljevih položaja i duboko prodro u njegovu pozadinu. Međutim, neprijatelj ne angažuje svoju rezervu za napad na brigadu, već je uvodi u borbu na frontu. Očito, komandant brigade je obavio zadatak, ali komandant korpusa nije ostvario postavljeni cilj jer pri njegovom određivanju nisu poštovana sva osnovna načela koja ga determinišu (4. načelo: moguće je praćenje ostvarivanja postavljenog cilja preko kontrole realizacije zadatka). To je još jedan dokaz da postoji visok stepen zavisnosti između cilja i zadatka, pa komandanti jedinica treba više nego do sada da je uvažavaju, a vojna nauka da je dalje istražuje.

REZULTAT KAO MERA KVALITETA OSTVARENJA CILJA

Kvalitet ostvarenja cilja direktno zavisi od *rezultata* dobijenih realizacijom planiranih zadataka za dostizanje željenog cilja. Rezultat je mera dostizanja cilja u odnosu na angažovane resurse, a ima kvantitativnu i kvalitativnu komponentu. Za ocenu kvaliteta jedne odluke i mere dostizanja planiranog cilja koriste se različiti metodi i kriterijumi, od kojih su najrelevantniji kriterijum efikasnosti i kriterijum efektivnosti ostvarenja cilja. U stručnoj literaturi ne postoji opšteprihvaćena definicija za pojmove efikasnost i efektivnost. To i jeste razlog što neki autori ne prave razliku između ta dva pojma, već ih često poistovećuju, što je u suštini pogrešno, jer između njih postoji kvalitativna razlika. Prilikom planiranja određene operacije i utvrđivanja njenog cilja uvek se računa na određene rezultate i efekte koji treba da proisteknu iz uspešno izvedene operacije. Ti efekti se mogu postići različitim obimom angažovanih snaga, za različit vremenski period i uz različite gubitke, odnosno različitim stepenom efikasnosti. To znači da *efektivnost* ostvarenja cilja operacije odražava kvalitativnu komponentu izvedenog plana operacije, koja se u vidu opažanja odražava na okruženje u obliku određenih efekata. *Efikasnost* ostvarenja utvrđenog cilja može se definisati kao sposobnost njegovog dostizanja planiranim obimom angažovanja snaga i utroškom svih ostalih resursa. Efikasnost ima kvantitativni

karakter i mogućnost merljivosti, koja se, najčešće, iskazuje stepenom ili koeficijentom efikasnosti. Između efikasnosti i efektivnosti ostvarenja cilja postoji određena uzajamnost koju tek treba istražiti.

Stepen efikasnosti ostvarenja cilja definiše se kao odnos između očekivanih ili ostvarenih rezultata operacije prema potrebnim resursima ili resursima koje je bilo neophodno angažovati ili utrošiti da bi se postigli ostvareni rezultati. Ako se stepen efikasnosti operacije označi sa E_o , očekivani rezultati ili korist sa R_i , a potrebni resursi za izvođenje operacije sa S_i ($i=1, \dots, n$), onda je:

$$E_o = \frac{R_i}{S_i}.$$

Iz tako formulisanog matematičkog izraza može se zaključiti da stepen efikasnosti ostvarenja cilja operacije raste sa povećanjem rezultata i smanjenjem uložених resursa, odnosno opada ako sa povećanjem resursa ne dolazi do povećanja rezultata.

Efikasnost, a naročito efektivnost operacije teško je utvrditi, pre svega zato što se rezultat ili korist od ostvarenja njenog cilja ne može u potpunosti i egzaktно kvantifikovati. U nekim slučajevima to je lakše ostvarljivo, što zavisi od cilja operacije. Da li će se u toku definisanja cilja operacije težiti najvećoj efektivnosti zavisi od okolnosti u kojima se utvrđuje cilj i izvodi operacija (stanje na frontu i u pozadini, međunarodni odnosi i raspoloženje prema sukobu, odnos snaga itd.). Načelno, u slučaju velike inferiornosti i prilikom izvođenja diverzantskih operacija i operacija na privremeno zaposednutoj teritoriji pri utvrđivanju cilja težište treba da bude na većem stepenu efektivnosti, što može značajno da utiče na podizanje morala boraca i stanovništva, na formiranje pozitivnog stava međunarodnog javnog mnjenja itd. U svim drugim uslovima pri izboru cilja operacije treba težiti maksimiziranju koeficijenta efikasnosti, tj. da se planirani cilj ostvari sa što manje gubitaka, angažovanih sredstava i za najpovoljnije vreme, jer će to biti najviši stepen u gradaciji kvaliteta ostvarenja cilja.

*

Nijedan upravljački, a posebno kibernetiski proces nema smisla ako nije u funkciji ostvarenja pravilno utvrđenog cilja. Pravilan izbor cilja naročito je značajan u oružanoj borbi, jer su operacije, bojevi i borbe ireverzibilni procesi i zbog svoje neponovljivosti zahtevaju veću preciznost pri izboru i utvrđivanju cilja. Korekcija pogrešno odabranog cilja, ako je zbog vremena, prostora i snaga uopšte moguća, izaziva ogromne gubitke, od kojih su najteži i nenadoknadivi oni u živoj sili.

Za vitalnost i konzistentnost, odnosno uspeh operacije, pored pravilnog izbora i definisanja cilja, veoma je važno da se odabere varijanta za njegovo ostvarenje koja uz najmanje konsekvence daje najviše koristi. To je utoliko značajnije kada se uzme u obzir činjenica da se izborom cilja determinišu i skup zadataka i način njihovog izvođenja, pa ukoliko se odabere rešenje iz nekog drugog skupa izostaje otpimalizacija.

U procesu planiranja, pripreme i, naročito, izvođenja operacije veoma je teško precizirati i definisati sve ciljeve i zadatke jer su kompleksni i složeni. Oni se ostvaruju, uglavnom, u uslovima neizvesnosti, što toj problematici daje element stalne neodređenosti. Komandant je, stoga, često u dilemi kako i kojim metodom da izabere najpovoljniju varijantu. Pri tome, nužno je da ona obezbedi da se od mnoštva loših, malo poželjnih i jednog optimalnog izabere baš optimalni cilj. Tu problematiku uveliko otežava i pojmovna neodređenost cilja i zadatka, zbog čega može doći do nepotrebnog gubljenja vremena u procesu donošenja odluka i izdavanju naređenja i zapovesti.

Izvesno je da se cilj operacije može ostvariti samo ako se realizuje određeni skup zadataka, a to znači da postoji uzajamnost i zavisnost između cilja i zadataka za njegovo ostvarivanje. Ukoliko se utvrdi da se zavisnost ponaša po nekom od poznatih zakona čije se iskazivanje može dati putem ekonomskih, statističkih ili metoda operacionih istraživanja, onda se korišćenjem analogije i poznatih sistemskih modela, zavisno od promene cilja, odmah mogu definisati potrebni zadaci za njegovo ostvarenje. Međutim, najčešće je u savremenim uslovima izvođenja borbenih dejstava odnos između cilja i zadatka specifikum za svaku operaciju. Za ostvarenje cilja postoji

optimalni redosled zadataka, kao i dejstava pojedinih jedinica učesnika operacije. Za svaki drugačiji redosled potrebno je i veće angažovanje resursa.

Zadatak treba da karakterišu određenost, konkretnost i visoka efikasnost, koja se iskazuje preko optimalnog rezultata. Samo ispravno postavljeni, jasno definisani i materijalno potkrepljeni zadaci, usklađeni tokom odvijanja operacije, mogu dovesti do ostvarenja postavljenog cilja. Pri tome, radi kontrolisanja dostizanja cilja nužno je kontrolisati realizaciju zadataka za njegovo ostvarenje. Između zadataka koje treba obaviti radi ostvarenja cilja i cilja postoji značajna interakcija. To znači da obavljanje jednog zadatka značajno utiče na realizaciju ostalih zadataka, a time i cilja. To zahteva sistemski pristup pri izboru optimalnog načina za obavljanje zadataka strategijske grupacije, jer optimalni cilj strategijske grupacije nije prost zbir optimalnih ciljeva i zadataka jedinica koje učestvuju u operaciji. Zbog toga je nužno da se planom operacije prvo utvrdi redosled izvođenja zadataka, pa tek onda treba težiti optimalizaciji načina njihovog izvođenja.

Odnos cilja operacije i zadataka operativnog sastava koje treba izvesti radi dostizanja tog cilja nije još dovoljno istražen, kao ni metode za kvantifikaciju rezultata koji proisteknu nakon završetka operacije. Da bi se to poboljšalo nužna je i znatno šira primena informatičke podrške, uz primenu savremenih metoda naučnog istraživanja.

Literatura:

a) Knjige i udžbenici

1. M. Cupara, *Ekonomski činilac u vojnom rukovođenju*, VINC, Beograd, 1989.
2. N. Čubra, *Kibernetika u rukovođenju razvojem oružanih snaga*, VIZ, Beograd, 1977.
3. B. Jovanović, *Uvod u teoriju vojnog rukovođenja*, VIZ, Beograd, 1984.
4. M. Milosavljević i J. Todorović, *Planiranje i razvojna politika preduzeća*, „Savremena administracija“, Beograd, 1990.
5. S. Marjanović, *Donošenje odluke u privrednim organizacijama*, „Informator“, Zagreb, 1975.
6. J. Ninković, *Teorijske osnove operatike*, VIZ, Beograd, 1985.

7. J. Ninković, *Nastanak i razvoj ratne operacije*, VIZ, Beograd, 1984.
8. J. Petrić, Z. Petrić, *Operaciona istraživanja u vojsci*, VIZ, Beograd, 1974.
9. V. Rjabčuk, V. Kovaljev, *Psihologija komandantovog odlučivanja*, VIZ, Beograd, 1979.
10. S. Sakrisjan, *Prognozirovanie razvitija boljših sistem*, „Statistika“, Moskva, 1975.
11. M. Stojiljković, *Proces donošenja odluke*, VIZ, Beograd, 1975.
12. M. Stojiljković i S. Vukadinović, *Operaciona istraživanja*, VIZ, Beograd, 1984.
13. M.J. Thomas, *Militarisches Führen und Entscheiden*, V. Decker's Verlag, Heidelberg, Hamburg, 1978.

b) Stručni radovi, studije i naučni prikazi

1. R. Abduli, *Modernizacija sistema rukovođenja i komandovanja i komandno-informacioni sistemi*, „Vojno delo“, br. 1/1990.
2. B. Gluščević, *Odrednice u procesu odlučivanja*, SKUPS, Vrnjačka Banja, 1969.
3. Gardon R. Sullivan, *Obuka o donošenju odluka na operativnom nivou vođenja rata*, „Informativni bilten prevoda“, Beograd, br. 8/1988.
4. Hans Henning von Sandrart, *Razmatranje borbe po dubini fronta*, „Informativni bilten prevoda“, Beograd, br. 8/1988.
5. Timothy L. Mc Mahon, *Donošenje odluke u savremenom ratu*, „Informativni bilten prevoda“, Beograd, br. 5/1987.
6. R. Šuljagić, *Neki teorijsko-metodološki aspekti ciljeva borbenih dejstava*, „Vojno delo“, br. 6/1988.
7. V. Šepec, *Neprekidnost informacionih tokova – pretpostavka uspešnosti rukovođenja i komandovanja*, „Vojno delo“, br. 4/1987.

Državni udar kao vojno-politički fenomen

Doc. dr DRAGAN SIMEUNOVIĆ

Nastanak ovog rada uslovlila je potreba da se državni udar, kao vojno-politički fenomen, u nauci precizno pojmovno odredi i pojasni, i time distancira od srodnih violentnih fenomena kao što su puč i politička revolucija, čime se smanjuju mogućnosti za poistovećivanje i zamenjivanje tih pojmova kako u naučnom vojno-političkom, tako i u kolokvijalnom vokabularu.

Poseban naučni izazov za autora bila je činjenica o nedovoljnoj istraženosti tog fenomena, odnosno njegovom zapostavljanju kao predmeta naučnog interesa u nas. Ovaj rad ima naučno-studijski karakter i jedan je od prvih koji se na tu temu objavljuje u našim časopisima.

DRŽAVNI UDAR

Iako odavno poznat u političkoj istoriji¹ kao specifičan oblik vojno-političke akcije, državni udar je u 20. veku, a naročito posle drugog svetskog rata, postao relativno čest politički fenomen, posebno u zemljama u razvoju, gde se, u proseku, između 1945. i 1972. godine događao svaka tri meseca,² a između 1960. i 1975. godine, prema „Le Mond Diplomatique“, čak jednom mesečno.

U posleratnom razdoblju državni udar se dogodio u 75 od 167 nezavisnih država, što čini 44 odsto svih zemalja sveta, a ukupan broj izvedenih državnih udara iznosi 274, ne računajući sve prevrate (u proseku jednom godišnje) u zemljama s izrazitom pučističkom tradicijom, poput Bolivije, Gvatemale, Hondurasa i Venecuele, gde državni udar, kao „pronunciamento“,³ pripada tradicionalnom nacionalno-političkom koloritu. Na primer, samo u Boliviji, odnosno u ukupnoj 150-godišnjoj istoriji njene državnosti, izvedeno je više od 200 državnih udara.⁴

¹ Prema posledicama, kao važniji istorijski primeri državnih udara mogu se označiti: Kromvelov 1653, Napoleonov 1799, Luja Bonaparte 1891, Primo de Rivere 1923. i državni udar Pilsudskog 1926. godine.

² Prema: G.K. Bertsch, et al.: *Comparing political systems: power and policy in three worlds*, New York, 1978, str. 431.

³ Pronunciamento (špan.) – poziv na otpor; u kolokvijalnom vokabularu latinoameričkih zemalja označava ne samo poziv na prevrat nego i sam prevrat.

⁴ Prema: E. Zimmermann, *Krisen, Staatsstreich und Revolutionen*, Opladen, 1981, str. 117.

Mada u savremenoj Evropi državni udari nisu ni izdaleka konstanta unutrašnje politike kao u zemljama u razvoju, ipak nisu ni sasvim retka pojava. Osim državnog udara u Grčkoj 1967, Portugalu 1974. i Turskoj 1960, 1971. i 1980. godine, zabeleženi su i pokušaji državnog udara u Francuskoj (dva puta posle drugog svetskog rata), Albaniji 1961, Italiji 1970 (princ J.V. Borghese), Španiji 1981 (kapetan Tejer) i SSSR-u 1991. godine. U socijalističkim zemljama nije bilo nijednog uspešnog državnog udara, ali je i u Kini, pored SSSR-a i Albanije, učinjen pokušaj 1971 (ministar odbrane Lin Biao), a neke značajne elemente državnog udara sadržali su i događaji u Jugoslaviji i ČSSR-u 1948, kao i događaji u Mađarskoj 1956. godine. Očigledno je da, iako nije uobičajeni put razrešenja internih i eksternih konflikata kada se radi o socijalističkim zemljama, državni udar u njima nije ni nemoguć, uostalom ni kao oblik njihove spoljne vojno-političke akcije. Državni udar izveden u Avganistanu krajem 1979. godine specifičan je upravo po tome što je dolasku nove garniture na vlast otvoreno pomogla mnogo više oružana sila SSSR-a nego avganistanski vojni krugovi, a zatim i zbog toga što se kao akter – nosilac interesa jednog državnog udara pojavila prvi put, bar oficijelno, i jedna socijalistička država. Karakteristična potvrda za to je posebno vidljiva u komplementarnom vidu izvođenja tog državnog udara, koji se, po tehnici, bitno ne razlikuje od drugih savremenih državnih udara, jer je glavna uloga zaposedanja gradova, obezbeđenja vojnih objekata i glavnih saobraćajnica pripala sovjetskoj armiji, dok je avganistanskoj bilo prepušteno suzbijanje ustanika.

Karakteristično je za brojne radove na temu državnog udara navođenje različitih podataka o njihovom ukupnom broju i učestalosti. To je, najčešće, posledica ne samo korišćenja različitih izvora podataka nego i različitih definicija državnog udara. Zbog toga se često dešava da su u zbirnim tabelama kao državni udari svrstani i oslobodilački ratovi ili oslobodilačke revolucije u zemljama u razvoju, ili da se, s druge strane, tabelarno prikaže mnogo manji broj državnih udara od realnog, jer su oni najčešće prikazani na drugom mestu, obično u podacima o broju ostvarenih revolucija.

Definicija

Različite forme preuzimanja *vlasti* u određenoj strukturi koje nisu u odgovarajućoj saglasnosti sa važećim konceptom preuzimanja i normom, odnosno sadržinom norme, društva, institucije, organizacije ili važećim moralnim kodeksom određenog društva, mogu se odrediti kao *politički udar*. Na osnovu toga, državni udar je uži pojam od političkog udara i samo jedna od njegovih formi. Težeći što preciznijoj definiciji, izdvajamo egzemplarno iz mnoštva savremenih, uglavnom nepotpunih formulacija državnog udara one koje sadrže izvesne elemente i kriterijume definicije, poput Tomsonove (Thompson), iz koje se vidi da je cilj državnog udara osvajanje vrhovne izvršne vlasti,⁵ ili Repoportove (Rapoport), koja ukazuje na iznenadnost, ilegalnost i neke druge, manje značajne oblike državnog udara.⁶

Ima autora koji državni udar definišu kao vrstu konspiracije, pa čak i kao njenu najvišu formu,⁷ što nije sasvim netačno određenje, ali je, bez sumnje, i veoma daleko od nivoa naučne dovoljnosti za potpuno definiciono obuhvatanje državnog udara kao, ipak, bitno složenije društvene i političke pojave nego što je konspiracija. Zato pojmovna i definiciona ispresecanost državnog udara i konspiracije može biti izražena konstatacijom da državni udar kao zavereničku akciju odlikuje, između ostalog, i visok stepen konspiracije.

U našoj literaturi se državni udar definiše kao „jedna od najkrupnijih operacija specijalnog rata“ i „forma borbe za održavanje već postojećih pozicija strane sile“,⁸ odnosno kao „nasilno i protivustavno preuzimanje vlasti od pripadnika najvišeg državnog aparata“.⁹ Međutim, pretpostavka za jednu celovitiju definiciju jeste obuhvat sledećih elemenata: *državni udar* je prostorno usko, na centar političke moći, odnosno sedište vlasti ograničena nasilna zaverenička vojno-politička akcija, koju radi iznenadne neustavne totalno-aberativne

⁵ W.R. Thompson, *The grievances of military coup-makers*. Sage Professional Paper in Comparative Politics. Series no. 01-047, Beverly Hills and London, 1973, str. 6.

⁶ D.C. Rapoport, *Coup d'etat; the view of the men firing pistols* Friedrich; J. Carl, *Revolution*, Nomos VIII, New York, 1966, str. 60.

⁷ E.J. Hobsbawm, *Revolution und Revolte*, Frankfurt am Main, 1977, str. 149.

⁸ D. Vilić, i M. Ateljević, *Specijalni rat*, Beograd, 1983, str. 147.

⁹ O.Ž. Đorđević, *Osnovi državne bezbednosti*, Beograd, 1980, str. 130.

promene u poziciji nosilaca vrhovne izvršne vlasti u jednoj zemlji planira i u veoma kratkom vremenskom roku izvodi ograničen broj odabranih aktera iz redova nosilaca državne vlasti, uz pomoć nacionalnih oružanih snaga i obaveštajnih struktura, bez stvarnog učešća ili uticaja narodnih masa, a kada su organizatori državnog udara inostrani politički i ekonomski činioци, i uz pomoć inostranih obaveštajnih struktura i, ređe, oružanih snaga, najčešće, i pored izmene režima, s izraženom tendencijom opstajanja prevratničke akcije u okvirima postojećeg društveno-političkog uređenja, kao i njegove zaštite. Pri tome se nova politička, vrhovna garnitura formira, po pravilu, iz redova aktera – realizatora državnog udara. Državni udar je, dakle, prevashodno *način* nasilnog prevratničkog preuzimanja vlasti, a odlikuje ga visok stepen organizovanosti relativno malog broja aktera – izvršilaca kao svojevrsne elite, isključenje masa iz akcije ili izolovanost od njih i, najčešće, državno uski ciljevi, koji se obično svode na izmenu političke garniture na vrhu. Mnogi od tih elemenata su upravo ono što brojni građanski teoretičari odavno¹⁰ smatraju suštinskom odlikom jedne revolucije.

Uzroci i uslovi izvođenja

Kao osnovni uzroci državnih udara mogu se odrediti:

- 1) kolapsne krize političkog sistema jednog društva kao rezultati njegovog nedovoljnog ili pogrešnog (samousmeravanog ili izvana dirigovanog) ekonomskog i političkog razvitka;
- 2) strategijski ekonomski, politički i vojni interesi¹¹ velikih sila da steknu, održe ili povećaju stepen svog uticaja u tom regionu kroz uspostavljanje sebi odanih vlada;
- 3) posebnoklasni interes za efikasno predupređenje (kontra)revolucionarnog vrenja;
- 4) nužnost trenutnog prevazilaženja političke krize na taj, kao jedino mogući način.

Iako među veoma različitim tezama i zaključcima o uzrocima državnih udara ima i onih koji osporavaju privrednu

¹⁰ Na primer, Pitiram Sorokin, *Die Soziologie der Revolution*, München, 1928, str. 54; Karl Brinkmann, *Soziologische Theorie der Revolution*, Göttingen, 1948, str. 28.

¹¹ Na primer: R. Kühnl, *Oblici građanske vladavine (Liberalizam-fašizam)*, Beograd, 1978, str. 194–195.

nestabilnost kao mogući uzrok, većina istraživača¹² se slaže s tim da je *pogoršana privredna situacija*, a posebno dugotrajna ekonomska kriza,¹³ jedan od osnovnih uzroka državnih udara. Takođe, veoma je indikativno da se pokušaji državnog udara okončaju mnogo uspješnije po zaverenike (čak 85 odsto)¹⁴ ukoliko se izvode u vreme privrednih kriza, nego u periodu političke i ekonomske stabilnosti jednog društva.

Prilikom analiziranja uzroka državnih udara ne treba potcenjivati ni *tradiciju* njihovog izvođenja kao jedan od značajnih uzročnih činilaca ne samo u nekim zemljama već i na čitavim kontinentima (na primer, u Latinskoj Americi je „državni udar rasprostranjenja forma promene vlada nego izbori“).¹⁵ Uloga tako oblikovane političke kulture nije bez značaja za održavanje akcionističko-prevratničke atmosfere koja se ispoljava u opstajanju određenih običaja. Jedan od njih jeste da se u latinoameričkim zemljama većina učesnika neuspelog državnog udara ne kažnjava uopšte, ili barem ne prestrogo, što ima reliktni koren u davno rasprostranjenom monarhomaškom učenju o pravu na otpor i tiranoubizmu. Posebno razvijano i podržavano u crkvenim krugovima srednjovekovne Španije, to učenje je, preneto u toku kolonizacije u Latinsku Ameriku, preživelo određenu transformaciju, izranjajući na površinu savremenih idejnih kretanja najčešće u socijalno konfliktnim situacijama. U tako tradicionalno strukturiranom miljeu politička tradicija sada deluje povratno i osnažuje prevratničke ambicije saznanjem o relativno niskom stepenu ličnog rizika, odnosno podnošljivim posledicama u slučaju neuspeha.

Prema istraživanjima više autora, verovatnoća događanja državnog udara u nekoj zemlji je znatno veća ukoliko su oni

¹² Fasum čak navodi da je u periodu 1907–1966. godine u latinoameričkim zemljama zabeleženo čak dvostruko više državnih udara u godinama privrednih kriza nego u godinama privrednog poleta (Egil Fossum, *Factors influencing the occurrence of military coups d'etat in Latin America*, „Journal of Peace Research“, 4, no. 3/1967, str. 237).

¹³ Na primer, prema podacima MMF, najveća stopa inflacije na svetu je dugo bila u Boliviji, koja drži i neslavan svetski rekord i po učestalosti i po ukupnom broju državnih udara. U junu 1986. inflacija je iznosila fantastičnih 20.000 odsto. Njen galopirajući tempo možda se najbolje vidi na kursu pezosa, prema kojem je 1984. američki dolar vredeo 2.000, a 1986. godine dva miliona pezosa.

¹⁴ W.R. Thompson, *Regime vulnerability and the military coup*, *Comparative Politics* 7, no. 4/1975, str. 476.

¹⁵ S.E. Finer, u predgovoru knjige: E. Luttwak, *Coup d'etat a practical handbook*, Harmondsworth: Penguin Books, 1969.

već izvođeni u njenoj istoriji. Zatim, inače tradicionalno velika, uloga armije u nekim regionima sveta postaje u uslovima zaoštrenih međunarodnih odnosa i povećanih unutrašnjih socijalnih tenzija sve veća, što ima za posledicu povećanje njenih zahteva za kontrolom vršenja vlasti, a time i za direktnim uticajem na izmenu njenih nosilaca. Iz tog procesa, međutim, treba *izuzeti* uglavnom sve zemlje u kojima država nije tvorac armije, nego je ona *samonikla u revoluciji* iz najširih slojeva naroda ili njegovom voljom, zbog čega je i njen položaj u sferi vlasti objektivno drugačiji. Ona se tada tretira, a i sama sebe smatra, više narodnom institucijom za odbranu zemlje nego za nadzor unutrašnje politike, što je bitno razlikuje od armija u drugim zemljama, u kojima sve više problem lojaliteta armije vladi nije ništa drugo do problem obezbeđenja njene podređenosti.

Među ostalim, mnogobrojnim uzrocima značajniji su: privredna recesija; velike socijalne razlike; stalni sukobi političkih elita, koji vode zapostavljanju razvojne politike društva; nužnost sprečavanja dolaska političkih protivnika na vlast ili nužnost njihovog uklanjanja, težnja za korekcijom taktičkih promašaja koji mogu ugroziti strateške ekonomske i političke interese velikih sila; posebni neokolonijalistički interesi; produblјivanje političke krize, koje se naročito manifestuje naglim opadanjem autoriteta političkog vođstva (što kod militantnih, prevratu sklonih političkih krugova stvara uverenje o nužnosti njihove zamene nasilnim putem); nizak opšti nivo političke kulture i opšta društvena zaostalost; nedostatak druge organizovane snage u društvu, osim armije, koja bi nosila dalji progres; socijalni nemiri i, uopšte, haotično stanje u zemlji izazvano ekonomskom i političkom krizom.

Međutim, konstatovanjem da su uzroci državnog udara samo ekonomske i političke prirode ne bi se dobio ni pravi, ni dovoljan uvid u njihovu raznovrsnost, tim pre što ima mnogo kategorija koje se teško mogu odrediti samo kao ekonomske ili samo kao političke. Stoga su navedeni uzroci samo deo mogućih uzroka državnih udara, a opredeljenje za njihovo navodjenje je uslovljeno racionalnošću izbora usled njihove učestalosti ili dominantnosti. Suprotno takvom istraživačkom stavu, savremeni bihevoristi su, u svom forsiranju ne samo stvarno iskustvenog već i iracionalnog kao iskustvenog,

skloni da vide kao glavni uzrok državnih udara *zapostavljanje izvesnih oficira u unapredjivanju*. Iako smatramo da se frustrirani oficiri pre mogu svrstati u povode, a ne u uzroke, jer su nezadovoljnici iz redova oficira uglavnom neposredni izvršioци, a samo retko organizatori, to ne znači da, s druge strane, treba olako previdati objektivne osnove *nezadovoljstva vojnih krugova*, koje, kao realan uzrok prevrata, svakako zaslužuje ozbiljnu analizu. Tako, na primer, kao posebno važan pokazatelj pučističke situacije može da se odredi nezadovoljstvo u vojnim krugovima kao integralnom delu opšteg rasta nezadovoljstva u društvu.

Pored nezadovoljstva uslovljenog nekim opštim kretanjima u društvu, postoje uvek i osećanja nezadovoljstva izazvana nemogućnošću realizacije (potpune ili dovoljne) nekih *posebnih interesa*. Kako je jedan od posebnih uzroka nezadovoljstva najčešće u smanjivanju izdataka za odbranu, ne čudi podatak da je broj državnih udara u priličnoj, čak skoro proporcionalnoj srazmeri s *uzastopnim smanjivanjem izdataka za vojne potrebe*. Smanjenje prihoda direktno uslovljava smanjenje ekonomske i političke moći armije, a time i pogoršanje društvenog uticaja i prestiža njenih pripadnika, koje je praćeno pogoršanjem njihovog materijalnog položaja. Kako čovek, što zna nauka, ne živi onako kako misli, već misli onako kako živi, a kad živi sve lošije sklon je da se sve više poredi i iz takve komparacije izvlači i šire zaključke, koji se ne odnose samo na njegov socijalni položaj, razumljivo je da i vojni krugovi, kao sastavni deo svoga društva, reaguju na istovetan način. Time se lako objašnjava zašto je njihovo nezadovoljstvo utoliko veće ukoliko u stanju opštedruštvene krize vladajuće političke strukture zadržavaju ili uvećavaju svoje privilegije, kako u odnosu na najšire slojeve stanovništva, tako i u odnosu na armiju, a posebno ukoliko se u okviru toga trenda s nerazumevanjem odnose prema potrebama vojnog činioca, koje su nužno u porastu.

Kada se radi o reaktivnosti vojnog činioca na društvenu krizu, sve je primetnije da su državni udari uzrokovani i neartikulisanošću razvoja novih *dimenzija društvene funkcije* armije. Naime, evidentno je da ona, pored klasične funkcije odbrane poretka od spoljnog neprijatelja, sve više razvija i preuzima i funkciju odbrane od unutrašnjih neprijateljskih

snaga. Taj, inače regionalno neujednačeni proces je u nekim delovima sveta toliko odmakao da je, prema najnovijim, dobro fundiranim istraživanjima, funkcija održavanja „unutrašnje sigurnosti i nacionalnog razvoja (od strane armije) u takvim zemljama kao što su Peru, Brazil i Indonezija postala dominantnija“¹⁶ nego klasična, spoljnoodbrambeno orijentisana funkcija zaštite društva.

Prilikom razmatranja uslova za izvođenje državnog udara složićemo se s Lutvakom da je povoljan uslov *visok stepen centralizacije sistema političkog odlučivanja*. U zaključku svoje knjige o državnom udaru, on naglašava da postojanje više različitih centara moći značajno ograničava izvođenje državnog udara.¹⁷ Izrazita politička i ekonomska *zavisnost* od neke druge, posebno od moćne države izuzetno je povoljan uslov za izvođenje državnih udara.

Dovođenje u korelaciju ekonomske i političke zavisnosti, na primer, latinoameričkih zemalja od SAD, s angažovanjem SAD ne samo u čileanskom puču kontrarevolucionarnih snaga već i u pripremi brojnih državnih udara u drugim zemljama¹⁸ posredstvom CIA i multinacionalnih kompanija radi sprečavanja dolaska manje proameričkih elemenata na vlast, pokazuje tesnu *povezanost* upravo *ekonomske i političke nesamostalnosti* sa zavereničkim nasilnim promenama vlada. Teško je navesti, pored toga, primer zemlje u kojoj je izveden državni udar a koja skoro ni od koga politički i ekonomski nije zavisila. Neki autori, poput Reuva, dovode čak u direktnu vezu pomoć zemljama u razvoju s izvođenjem državnih udara u njima. Isti autor, na osnovu praćenja podataka za 85 zemalja u periodu od 1948. do 1972. godine, tvrdi da američka vojna pomoć ima za posledicu povećanje broja državnih udara u zemljama sa demokratskim režimima i civilnim vladama, i učvršćenje militarističkih režima koji su već na vlasti: „ukratko, američka vojna pomoć se potvrđuje kao činilac koji doprinosi podrivanju civilnih elemenata i potpomaže nastupanje pretorijanizma (militarizma) u slabije razvijenim područjima sveta“.¹⁹

¹⁶ A. Stepan, *The state and society: Peru in comparative perspective*, Princeton, 1978, str. 129.

¹⁷ E. Luttwak, *isto*, str. 25.

¹⁸ Na primer, u Južnom Vijetnamu, koji je bio potpuno ekonomski, vojno i politički zavisna zemlja, od 1963. do kraja vijetnamskog rata, CIA izvela je čak sedam državnih udara. Prema: *Studija Pentagona*, Beograd, 1971.

¹⁹ E.T. Rowe, *Ald and coups d'etat: aspects of the impact of American military assistance programs in the less developed countries*. *International Studies Quarterly*, 18, N°. 2/1974, str. 253.

Uspeh izvođenja državnog udara ne zavisi nikad isključivo od stepena aktivnosti samih zaverenika, već često mnogo više od stepena ostvarenosti nekih uslova za njegovo izvođenje, kao što su obezbeđenje odgovarajuće inostrane, vojne, obaveštajne, političke i ekonomske podrške, zatim obezbeđenje pasivnosti postojećeg državnog aparata, rasprostranjeni oportunizam i indiferentnost u najširim političkim krugovima, nizak stepen budnosti vladajućih i visok stepen pasivnosti masa. Ređe uspeh izvođenja državnog udara zavisi od ostvarenosti nekih drugih uslova, na primer, od stepena reakcije međunarodne javnosti. U Čileu, na primer, bez obzira na žestoku političku i moralnu osudu najvećeg dela međunarodne javnosti, pučistički režim se veoma dugo i potpuno bezbedno održao.

Značajni uslovi za otpočinjanje faze neposrednog izvođenja državnog udara su i povoljna unutrašnjopolitička klima (na primer, široko rasprostranjeno politizovano nezadovoljstvo i nepoverenje u vladajuću garnituru i sl.), vojna prednost u odnosu na političke rivale i mogućnost moćne međunarodne podrške na planu brzog međunarodnog priznanja novog režima.

Koliko su uslovi značajni za prevratničke operacije pokazuju brojni primeri da i neuspeli državni udar, odnosno već i sam dobro organizovani pokušaj državnog udara može da izazove ozbiljne društvene posledice ukoliko su za to stečeni potrebni uslovi kao neophodne okolnosti i odnosi koje stvara stalna borba društvenih grupa. Tako, na primer, iako neuspešan, Frankov puč u Španiji je značajno uticao na izazivanje građanskog rata, iz kojeg su neuspeli pučisti izašli kao pobednici.

Osnovne faze i tehnika izvođenja

Za sve do sada izvedene državne udare moglo bi se reći da su se odvijali u tri osnovne faze.

Faza pripreme obuhvata početne zavereničke operacije, kao što su formiranje čvrstog zavereničkog akcionog jezgra, stvaranje tajne podrške u zemlji i inostranstvu na vojnom, ali i ekonomskom i diplomatsko-obaveštajnom planu, širenje i produbljanje nezadovoljstva i priprema planova za izvođenje

sledećih faza, pogotovu faze neposrednog izvođenja. Kako je nezavisno od ciljeva, a i uzroka, svaki državni udar brižljivo planirana i strogo konspirativna zaverenička akcija, u kojoj slučajnosti nastoje da se isključe ili svedu na optimalni minimum da bi faktor iznenađenja ostao na strani zavereničke grupe, tu fazu karakterišu stalne procene i vremenska neodređenost čekanja (najčešće traje godinama) na sticanje neophodnih uslova za otpočinjanje sledeće faze.

Faza neposrednog izvođenja čina državnog udara traje, u odnosu na druge dve faze, enormno kratko. U većini državnih udara završava se za nekoliko časova, a najduže za nekoliko dana. Ukoliko prevrat ne uspe u tom vremenu, najčešće dolazi do kraha akcije ili do približavanja građanskom ratu, što praktično pokazuju i nedavni primeri poput državnog udara u Južnom Jemenu (februar 1986), ili pokušaji na Filipinima (1989. i 1990) i u SSSR-u (1991).

Za tu fazu je karakteristična efikasnost i visok stepen preciznosti u sprovođenju planova, kao i visok stepen koordinacije sa stranim faktorima, posebno ukoliko su oni akteri – organizatori.

Podrška *spolja* se obezbeđuje kao:

- 1) direktna (vojna intervencija i agresija), i
- 2) indirektna (ekonomski i politički pritisci, manifestovanje sile kroz manevre u blizini granica, upućivanje vojnih i ekonomskih stručnjaka i sl.).

Mada se vlast preuzima neustavno i nasilno, tu fazu najčešće ne karakteriše izvođenje direktnog, fizičkog nasilja. Organizatori državnog udara se ni u jednom trenutku prevratničkog čina ne oslanjaju stvarno na mase (iako računaju na njihovu kasniju podršku), već prevashodno na savršenost tehnike izvođenja.

Otkako je prvi značajniji državni udar u istoriji izveo Julije Cezar 49. godine pre nove ere, na osnovu brojnih primera, osnovna *tehnika* njegovog *izvođenja* nije se značajno menjala. Kao što je nekada bilo važno zauzeti palatu vladara i njega smaknuti, sada se, pored smene vlade, osnovna akcija svodi samo na zauzimanje centralnih političkih institucija u jednom mestu – obično glavnom gradu, ili u nekoliko važnijih centara moći. Broj institucija – ciljeva, pritom, povećava se uporedo sa stepenom usložavanja državnog aparata i komunikacione

tehnike. Kako je davno primetio Malaparte, uspeh državnih udara u 20. stoleću nezamisliv je bez zaposedanja javnih radio-stanica, saobraćajnih čvorova (železničke stanice, važne raskrsnice, ulazi u grad itd.), PTT-centara, pa čak i vodovoda i kontrolnih centara snabdevanja električnom i drugom energijom.²⁰

Značajna pretpostavka uspešnosti svakog državnog udara jeste njegovo izvođenje u što kraćem vremenskom roku i, ako je moguće, bez ili sa što manje ljudskih žrtava. Oko 80 odsto državnih udara u periodu od 1945. do 1970. godine nije uopšte karakterisalo neposredno fizičko nasilje u toj fazi izvođenja, ili je njegov obim bio neekstenzivan i neznatan.²¹ Brojni slučajevi pokazuju da je moguće izvesti tu fazu državnog udara čak bez ijedne ljudske žrtve (na primer, državni udar u Peruu 1968, ili državni udar koji je, 1. septembra 1969, u Libiji izveo Moamer el Gadafi). U puču 27. marta 1941. u Jugoslaviji je bila u fazi izvođenja jedna, tako reći slučajna žrtva.²² Međutim, ukoliko je u nekoj situaciji primena nasilja nužna, tada se ono najčešće planira, kao jedna od varijanata, veoma intenzivno, i to, pre svega, opet radi dobijanja u vremenu.

Mada *odsustvo vodeće političke ličnosti* iz zemlje ili iz centra političke moći nije ni nužna ni dovoljna pretpostavka uspešnosti državnog udara, oni se ipak izvode veoma često u odsustvu političkih lidera,²³ i to kako iz psiholoških razloga, tako i usled uspešnog sadejstva s inostranim obaveštajnim službama i vladama, koje često organizuju državni udar u nekoj zemlji dok je njen predsednik kod njih u gostima. U ustaljene metode spada i korišćenje poverenog zapovedništva nad vojnim trupama, policijom i funkcionalno važnijim delovima državnog aparata za okretanje tih struktura protiv vladajućih, ili bar za njihovo neutralisanje u fazi preuzimanja vlasti. Kao osnovni način (metodi) isključivanja snaga lojalnih vladi mogu se odrediti: informativna manipulacija (lažni podaci pre i za vreme izvođenja državnog udara), indirektna upotreba

²⁰ Opširnije: C. Malaparte, *Der Staatsstreich von Cäsar bis Trotzki*, Frankfurt, 1930.

²¹ M. Solaun i M. Quinn, *Sinners and heretics. The politics of military intervention in Latin America*. Urbana; University of Illinois Press, 1973.

²² Prema: N. Milovanović, *Vojni puč i 27. mart*, Beograd, 1960.

²³ Na primer, odsustvo Nkrumaha iz Gane rezultiralo je državnim udarom 1966, kralja Idriza iz Libije 1969, Obotea iz Ugande 1971, Busia iz Gane 1972, Gavona iz Nigerije 1975. godine.

sile (na primer, blokada lojalnih jedinica, presecanje komunikacija sa mestom glavnog zbivanja i drugi oblici sabotaze) i direktno nasilje nad njima.

Jaka motivisanost težnjom da se uveća izvesnost pozitivnog ishoda planirane akcije dovodi do toga da se akteri – nosioci, i pored razumljive želje da izbegnu nasilje, u slučaju komplikacija skoro redovno opredeljuju za intenzivnu i kratkotrajnu primenu sile, a ne za odustajanje od akcije, pri čemu im je, očito po kriterijumu efikasnosti, mnogo važnija pravovremenost i odabir pravih ciljeva nego obim nasilja. Pri tome, bez obzira na to što su većinu do sada izvedenih državnih udara povezanih s intenzivnom upotrebom nasilja izvele konzervativne, desne snage, tehniku nasilnog osvajanja vlasti jednako prilježno su koristile i neke leve snage kada nisu imale drugog načina da dođu na vlast.

Treću fazu, *fazu konsolidacije*, najčešće karakteriše intenzivno izvođenje fizičkog nasilja masovnih razmera radi učvršćenja nove vlasti i potpunog akcionog onemogućavanja revanšu sklonih zbačenih snaga i njima odanih pristalica, kao i mogućih sledbenika. Nasilje je posebno intenzivno ukoliko deo armije ostane lojalan bivšem političkom vrhu. Kako je cilj zaverenika što brže uspostavljanje relativno legitimne situacije u zemlji, metodi njihovog delovanja nakon osvajanja vlasti, u krajnjem, svode se na iskazivanje moći kroz intenzivnu represiju, totalnu kontrolu nad društvom pomoću intenzivnog i monopolskog korištenja sredstava informisanja, potpomognutog sredstvima klasične propagande (leci, plakati, javni govori), kao i kroz raznovrsne oblike demonstracije snage kao potencijalnog nasilja (tipična je izrazita prisutnost vojnih jedinica na ulicama i sl.) radi smanjenja svake volje za otporom i opšteg prihvatanja novostvorene situacije kao legitimne i, ujedno, kao definitivnog čina.

Iako je posledica državnog udara uvođenje autoritarnog poretka, pa čak i diktature u formi strahovlade, novouspostavljena vladajuća garnitura, radi održanja u unutrašnjim i priznanja u spoljnim državnim okvirima, teži pribavljanju *naknadne demokratske legitimacije*. Po pravilu, put ka tome je aklamacija. Ukoliko to ne zadovoljava međunarodnu javnost, organizatori uvek prvi nastoje, čim se za to steknu uslovi, da u zemlji obave izbore, pri čemu se ulažu veliki naponi za pripremu

apsolutne pobede stranke odane vladi, kojoj mogu pripadati i sami zaverenici, mada se njihova podrška najčešće svodi na direktno uplitanje u izborni proces sa pozicija ekonomske, vojne i političke moći. Pri tome je teror, ispoljen kroz najraznovrsnije oblike političkog nasilja, često osnovno sredstvo za obezbeđenje „jednoglasnosti narodne volje“ u izborima čije je održavanje pouzdan znak vladine procene da su fizički uništene nepoželjne istaknute opozicione ličnosti, a njihovi politički istomišljenici razbijeni, i da je, u situaciji primerenoj obimu i intenzitetu, obezbeđeno i prisustvo straha u nelojalnom delu masa, kao značajan činilac njihovog izbornog „opredeljenja“. Rečju, izborni rizik za vladajuće sveden je na nulu. Poslednji primer za to su izbori u Turskoj 1983. godine, kojima je legalizovano stanje nakon poslednjeg od tri državna udara izvedena u manje od dve decenije.

Gotovo zakonita nužnost *prenošenja vlasti* na najčešće samo formalno demokratske, a u suštini strogo kontrolisane ili potpune marionetske civilne snage ima osnovu i u saznanju da prevratničkoj vladi, bez obzira na stepen njene etabliranosti, kao trajna oznaka ostaje hipoteka ilegimiteta. U svakom pojedinačnom slučaju potvrđuje se kao nesporno to da, i pored svih uloženi napora, faza konsolidacije uvek traje *najduže*. Na primer, kontrarevolucionarnim državnim udarom u Čileu, i pored represije enormnih razmera i velike inostrane podrške, novouspostavljeni poredak se ni izdaleka nije konsolidovao već u početku onako kako je to planirano i najavljeno.

Interesantno je da se u tzv. naučno-uputnoj literaturi za obaranje po dominantnu silu neugodnih vlada nekog regiona nalaze, između ostalog, i veoma rafinirane preporuke za održanje pučista na vlasti, koje su zasnovane na veoma temeljitim analizama. Na primer, Lutwak savetuje da posle izvedenog državnog udara, odnosno puča, treba više nego do tada dopustiti slobodno delovanje ekonomskih zakonitosti u društvu, čime bi se kroz trenutni privredni polet potvrdila i opravdala moralna i ekonomska razložnost izvedenog državnog udara. Zbog toga, kao i zbog brojnih sličnih praktičnih saveta, njegova knjiga,²⁴ iako široko korištena kao jedno od temeljitijih istraživanja fenomena državnog udara, ipak ujedno deluje i kao strogonamenska literatura za poduku potencijalnih pučista.

²⁴ Lutwak, *isto*.

Akteri

Državni udari nikada nisu, i ne mogu biti, akt volje i izraz moći jednog čoveka. Čak i kada u nekom konkretnom slučaju sve izgleda tako da se državni udar može odrediti kao individualna politička akcija, pažljiva analiza pokazaće da je on oblik složene, *kolektivno* vođene i realizovane vojno-političke akcije, i da, u stvari, ne volja, ne prethodni istorijski razvitak, već „klasna borba stvara okolnosti i odnose koji jednoj osrednjoj i grotesknoj ličnosti omogućavaju da igra ulogu heroja“.²⁵ To što je u istoriji uobičajeno obeležavanje državnih udara prema imenima njihovih nosilaca – eksponenata, očigledno, za sada ipak najviše služi boljem memorisanju historiografije.

Kako je tendencija svakog zavereničkog organizovanja svođenje akcije i, u okviru nje posedovanja informacije, na što manji broj lica, akteri državnog udara su, po pravilu, okupljeni u brojno ograničenu zavereničku grupu, koju obično predvodi jedna ili više akciono moćnih, po mogućnosti uticajnih političkih ili vojnih ličnosti. Za razliku od aktera revolucije, barem deo aktera državnog udara mora biti iz *redova nosilaca vlasti*, i to iz neposredne blizine onih kojima oduzimaju vrhovnu vlast. Ta blizina, odnosno pripadnost aktera političkim, ekonomskim i vojnim vrhovima je za neke autore, a posebno za Lutvaka, toliko važna da je vide kao glavno svojstvo državnog udara. Lutvak, na primer, čak tvrdi da se „državni udar sastoji u infiltraciji jednog malog, ali odlučujućeg segmenta državnog aparata koji biva zato korišćen da istrigne vladi kontrolu nad ostalim delovima“.²⁶

Tokom istorije, državni udar su najčešće izvodili pripadnici armija određenih zemalja, a mnogo ređe strane intervencionističke, ubačene ili plaćene naoružane snage. Nama bliže istorijske potvrde da su nedovoljno privrženi, nekontrolisani ili osamostaljeni vojni krugovi oduvek bili opasnost za nosioce vrhovne vlasti jesu prevratničke akcije janjičara u Otomanskom carstvu ili ruskih gardijskih oficira u 18. veku kao careubica, a u našim nacionalnim istorijskim okvirima ubistvo Aleksandra Obrenovića 1903. godine od strane sopstvenih

²⁵ K. Marx, *Osamnaesti brimer Luja Bonaparte, isto*, str. 11.

²⁶ E. Lutwak, *Coup d'etat. A practical Handbook*, New York, 1969, str. 12.

oficira. I dok su vladajući, iz straha od prevratničkih moći armije, obraćali uvek, poučeni istorijom, veliku pažnju na taj problem, jedna druga, sigurnosna supstruktura države – policija, a posebno *obaveštajna služba*, sve više je *de facto* zauzimala poziciju odlučujućeg uticaja na značajne personalne izmene u sferi vlasti, pa čak i poziciju stvarne vlasti u savremenoj državi. Tako je sada nedovoljno kontrolisan obaveštajni vojni i policijski aparat, naglo razvijen od 19. veka, često jedan od osnovnih činilaca kako u stvaranju uslova za promenu političkog vrha, tako i u pripremi i realizaciji državnih udara ne samo u sopstvenoj zemlji već i u drugim sredinama, i to posebno efikasno u slučajevima sprege sa inostranim, kao moćnijim obaveštajnim mehanizmima. Pri tome, iz pripremnih prevratničkih operacija najčešće bivaju ne samo isključeni već i otpisani tradicionalni oblici policije, kao što su snage za održavanje javnog reda, suzbijanje kriminala i slično, što odlično ilustruje državni udar izveden na Haitiju u februaru 1986. godine. Naime, vojni krugovi su iskoristili postojeće nezadovoljstvo masa i zbacili diktatora Bejbi Dok Divalijeja (Duvaliae), a javna policija je pritom bila žrtvovana, posluživši kao katalizator gneva masa, koje su tako manipulativno preusmerene od eventualnog radikalnog socijalnog gibanja ka izlivima „nezabranjenog“ direktnog fizičkog nasilja nad policijom kao simbolom neposredno ispoljene vladavine omrznutog diktatora.

Za razliku od vojnih zavereničkih krugova, obaveštajno-policijske strukture angažovane u državnom udaru ostaju i nakon njega, po nekom nepisanom pravilu, iako često neposredni akteri, potpuno anonimne za širu javnost, što je verovatno uslovljeno specifičnošću njihovog posla. Takođe, te strukture, za razliku od vojnih zaverenika, nerado preuzimaju direktne upravljačke funkcije. Naravno, saradnja između te dve strukture ne samo da je moguća već je, najčešće, i neophodna u praksi izvođenja savremenih državnih udara.

Prema statistikama, kao potencijalno najopasniji, najbrojniji i najambiciozniji pučisti označeni su *viši i srednji deo oficirskog kora*. Generali, mada dobijaju apsolutnu vlast u slučaju uspelog državnog udara, nisu previše zainteresovani jer suviše gube u slučaju neuspeha, ali su najčešće neophodni, barem kao paravan. Niži oficiri, pak, nisu u stanju da pokrenu

dovoljan broj pripadnika armije. Jedina mogućnost za uspeh im je harizma i srećan sticaj okolnosti, i to u veoma nerazvijenim zemljama i, uopšte, primitivnim sredinama. Viši i srednji delovi oficirskog kora su dovoljno obrazovani da upravljaju, poseduju direktan naredbodavni kontakt s običnom vojskom, imaju strateški povoljno mesto u protoku informacija²⁷ i stalnu mogućnost za pokretanje dovoljno velikog broja vojnika. Osim toga, državni udar vide i kao mogućnost za munjevito napredovanje u društvenoj hijerarhiji. Stoga, i kada je neki general na čelu puča najčešće su upravo oni motor prevratničke akcije.

Socijalno poreklo višeg i srednjeg oficirskog kora, kao najčešćih aktera državnih udara u zemljama Latinske Amerike, ukazuje na njihovu pretežnu pripadnost srednjim i najvišim društvenim slojevima, što umnogome uslovljava da se njihovi prevrati zadržavaju u granicama očuvanja postojećeg društveno-ekonomskog uređenja. Na primer, u Argentini je već decenijama visok procenat generala (73 odsto)²⁸ poreklom iz najviših društvenih slojeva, što uglavnom određuje njihovo ideološko usmerenje i neposredne političke interese.

Uz klasična svojstva vojne organizacije, koja proizilaze iz njenog društveno-političkog položaja, savremena armija, posebno u zemljama u razvoju, sve više stiče i karakteristiku najmodernije i najstabilnije institucije u društvu. To je uslovljeno i posedovanjem najmodernije tehnologije, visokoobrazovnim kadrom i monopolom naoružanja (pre svega, teškog), što armiju kvalifikuje kao društvenu snagu sa najvećim potencijalom nasilja i doprinosi njenoj, neretko opštoj nadmoći nad drugim institucijama određenog društva, koja se najčešće ispoljava prednjačenjem na organizacionom i funkcionalnom planu, kao i posedovanjem strogo poverljive, zatvorene, a ipak radnointenzivne i obimne interne komunikacione mreže i informativnih sistema koji kvalitetno obrađuju široku društvenu problematiku, između ostalog, i zbog veoma intenzivnog dotoka informacija.

Mada ima mnogo osnova za tvrdnju da politički vrhovi „vojnike nastoje držati tako da im je pogled stalno uperen u

²⁷ Videti: K. Beyme, *Savremene političke teorije*, Zagreb, 1977, str. 12.

²⁸ L.I. José, *Los Que Mandan*, Buenos Aires, 1976 (prema šapirografisanom prevodu na nemački jezik).

tuđinu“,²⁹ ipak, zbog stalne pripravnosti i profesionalne usmenosti na otkrivanje pojava destruktivnih po poredak i društvo, odnosno opasnih po njih, vojni krugovi razvijaju i specifičan senzitivitet za *otkrivanje slabosti i u sopstvenom društvu*. Stoga je i njihovo prevratničko reagovanje radi zauzimanja izvršne vlasti uglavnom reaktivno, što se vidi i iz postavljenih zadataka, kao što su: „spas nacionalne časti“, očuvanje jedinstva države ili nacije i, najčešće, odstranjenje ili bar ograničenje političko-privrednih nedaća do kojih je dovela vladajuća garnitura svojom voljom ili neumešnoću da se suprotstavi volji eksternih i internih činilaca koji izazivaju krizu.

Prema stepenu posedovanja svesti razlikuju se tri grupe nosilaca interesa:

prvu grupu čine oni koji su najsvesniji sopstvenih interesa i koji su u stanju da ih definišu. Dakle, nosioci interesa svesno sistematizovanih kao ciljeva;

drugu grupu čine oni koji su svesni osnovnih ili potencijalnih interesa;

treću grupu čine oni koji uopšte nemaju istinsku svest o sopstvenim interesima.

Prema načinu učešća razlikuju se:

- *posredni akteri* – inspiratori i inicijatori, i
- *neposredni akteri* – organizatori i izvršioci.

Kao *posredni akteri* – inspiratori i inicijatori, mogu se označiti visoki vojni, politički i ekonomski krugovi u zemlji ili van nje (na primer, pojedine države, multinacionalne kompanije, koncerni), sa pretenzijama na dominantni uticaj u toj sredini, kojima je u interesu brza i nasilna smena vlade u zemlji radi ostvarenja sopstvenih ekonomskih, vojnih i političkih interesa. Pod političkim krugovima podrazumevaju se u tom slučaju ne samo političari u vrhu već i viša politička birokratija, raznovrsne grupe za pritisak i interesne grupe. Posredni akteri, kao pretežno najsposobniji nosioci interesa, imaju položaj koji im omogućava manipulaciju neposrednim akterima. Oni uvek teže da ostanu u senci i pritom, najčešće, armiju i obaveštajne službe prikazuju kao potpuno samostalne, odnosno osamostaljene činioce.

Opšti pojam *neposrednih aktera* obuhvata sve one koji aktivno sudeluju u interakciji koja se odigrava prilikom izvo-

²⁹ L.W. Pye, *Aspects of political development*, Boston, 1966, str. 178.

đenja državnog udara. Dakle, i deo strukture koji se neposredno protivi uzimanju vlasti. U užem smislu, pojam neposrednih aktera odnosi se samo na one koji neposredno osvajaju vlast. Neposredni akteri, organizatori i izvršioци, najčešće su pripadnici viših, i srednjih vojnih krugova i obaveštajnih struktura, a ređe klasične policije i spoljnih vojnih intervencionističkih regularnih ili plaćeničkih snaga.

Metodi i nivoi saradnje posrednih i neposrednih aktera mogli bi se klasifikovati na sledeći način:

A) Potpuno svesno i na interesnom i ideološkom opredeljenju zasnovano učešće neposrednih aktera u pripremi i izvođenju državnog udara, pri čemu mogu postojati različiti nivoi saradnje neposrednih i posrednih aktera:

- a) nadređeni položaj posrednih aktera,
- b) ravnopravni položaj posrednih i neposrednih aktera,
- c) nadređeni položaj neposrednih aktera (najređa varijanta).

B) Delimična manipulacija vojnim krugovima od strane posrednih aktera kroz indoktrinaciju ili pripremu pomoću pogrešnih informacija i sličnih postupaka, koji ih dovode do uverenja da je njihova prevratnička intervencija neophodna i jedino rešenje za spas društva.

C) Totalna manipulacija neposrednim akterima, koja se najčešće javlja kada su nosioci interesa političke i ekonomske snage van zemlje, a odvija se uz obilnu pomoć obaveštajnih službi³⁰ zemalja koje imaju posebne interese u tom regionu, pri čemu se, ipak, teško može govoriti o potpunoj nesvesnosti neposrednih aktera o stvarnoj sopstvenoj ulozi. U toj varijanti ličnosti koje sačinjavaju celokupno akciono jezgro (ili bar njegov pretežni deo) aktera – izvršilaca, ili već jesu agenti i saradnici tih obaveštajnih službi, regrutovani najčešće iz redova onih lica koja su već u toku inostranog, najčešće vojnog školovanja pripremljena za ulogu političkih marioneta, ili to postaju postepeno u toku faze pripreme izvođenja državnog udara.

Neophodna *homogenost* zavereničke grupe kao osnovne forme grupisanja aktera državnog udara obezbeđuje se:

³⁰ Na primer, o sudelovanju CIA-e u državnom udaru koji je izveden 1967. u Grčkoj. Videti: S. Dousseas, *Militärputsch in Griechenland oder im Hintergrund der CIA*, Reinbeck. b. Hamburg, 1968, i R. Kühnl, *Oblici građanske vladavine liberalizam-fašizam*, Beograd, 1978, str. 194.

- 1) usklađenošću interesnih osnova i klasno-slojnom povezanošću, što je u konačnom determinisano osnovnim klasnim odnosima u datom društvu;
- 2) istom ideološkom opredeljenošću;
- 3) istom nacionalnom, religijskom ili sektnom, kao i rasnom pripadnošću;
- 4) prisnim međuljudskim odnosima (pre svega, porodični i prijateljski).

Kvalitet homogenosti se postiže odabirom konspirativnih i snažnih ličnosti koje poseduju političku, ekonomsku i vojnu moć, ili uživaju određeni društveni ugled i imaju sposobnost uticaja na okolinu, pri čemu je veoma poželjno i značajno da nemaju izrazite karakterne poroke.

RAZLIKE IZMEĐU DRŽAVNOG UDARA I REVOLUCIJE I MOGUĆA KORELACIJA

Postoje neke *terminološke* nedoslednosti na tom planu, koje najčešće proizilaze iz definicionih izjednačavanja državnog udara i revolucije. Pored jedne od najvećih – nazivanje državnog udara „revolucijom odozgo“,³¹ veoma često je u upotrebi i izraz „dvorska revolucija“, ili samo „nasilna revolucija“. Ako se već ne može govoriti o „revoluciji odozgo“, može se ipak reći da postoje svojevrсни „državni udari odozgo“, kao forma državnog udara u kojoj vrhovni nosilac vlasti, obično monarh ili šef države, nastoji da apsolutizuje svoju vlast, odnosno da je proširi na sferu izvršne vlasti. Uopšte, kada su izvođači državnog udara nosioci najviših državnih funkcija, onda su uvek nosioci egzekutivne vlasti ti koji odizimaju vlast datu nosiocima legislativne vlasti.

Za otpočinjanje te vrste državnih udara karakteristično je pozivanje na volju (obično nezadovoljnog) naroda, koji navodno ne želi posrednike između sebe i „omiljenog vladara“, odnosno političkog vođe. Zatim sledi odstranjivanje političkih tela i svih drugih ustavnih činilaca iz političkog života (posebno političkih partija) i, konačno, u fazi konsolidacije, organizova-

³¹ Takvo označavanje državnih udara je u zapadnoevropskoj političkoj kulturi već toliko uobičajeno da je prisutno ne samo u stručnoj literaturi već i u kolokvijalnoj upotrebi, pa čak i kao odrednica u poznatijim leksikonima (na primer, *Herder-Lexikon*, Freiburg, Basel-Wien, 1981).

nje raznovrsnih, strogo kontrolisanih plebiscitnih formi potvrđivanja prevratničkog čina kao legalnog i legitimnog radi dokazivanja uspostavljenosti „harizmatiskog“ oblika vladavine.

Tipičan primer „državnog udara odozgo“ jeste državni udar koji je izveo predsednik francuske republike Luj Bonaparta, koji se nakon prevrata proglasio za cara Napoleona III. U istoriji jugoslovenskih naroda kao „državni udar odozgo“ mogu se označiti državni udar koji je 1893. godine izveo Aleksandar I Obrenović i državni udar koji je, 6. januara 1929, radi zavodenja diktature, izveo Aleksandar I Karađorđević. Naučno su neodrživa i promišljanja prema kojima je državni udar obavezna forma revolucije, ili je moguć samo kao revolucionarni, a ne i kao kontrarevolucionarni čin. Na primer, Kolvert (Calvert) svrstava državni udar u „tri glavne forme“ isključivo revolucionarne akcije.³²

Iako mogućnost osvajanja vlasti putem kombinovanja državnog udara i revolucionarne akcije od strane revolucionarnih snaga (posebno u zemljama u razvoju) ne treba poricati, jer bi to bio dogmatiski prilaz teoriji revolucije, ne mogu se, s druge strane, ni brojna mišljenja, poput Kolvertovog, prihvatiti kao naučno valjana stoga što državni udar sam po sebi *nije* nikakva, a najmanje obavezna ili najviša *forma* revolucionarne akcije. Naime, sam čin osvajanja vlasti od strane revolucionarnih snaga je jedno, a revolucionarna akcija, odnosno revolucija, nešto drugo, što se ne poklapa s državnim udarom niti sadržinski niti kvantitativno-kvalitativno, te se ne može staviti znak jednakosti između svake akcije koju izvedu snage koje teže ostvarenju revolucije i revolucionarne akcije, odnosno istinske revolucije kao mnogo šireg pojma od revolucionarne akcije. Zato je pravilnije reći da je državni udar *metod osvajanja političke vlasti* koji *može* biti korišten i u okviru realizacije političke, a time, potencijalno-sledstveno, i socijalne revolucije, ukoliko je ta politička revolucija početna faza ostvarivanja socijalne. U toj korelaciji državni udar ipak ostaje najčešće vezan samo uz pojam političke revolucije i samo njen sastavni deo (što u evropskim razmerama potvrđuje i ne tako davni portugalski primer), jer politička revolucija koja je započeta državnim udarom, po pravilu, nema dovoljno

³² P. Calvert, *Revolution and international Politics*, London, 1984, str. 105.

revolucionarne moći i naklonosti masa da se nastavi kao socijalna revolucija. U vezi s naklonošću masa prema prevratnicima, istorijska praksa je odavno potvrdila pravilo da bez nje prevratničkoj garnituri nema opstanka na vlasti, te sada svakom pripremljenom državnom udaru prethodi borba za naklonost masa, ili barem procena o mogućoj naklonosti prevratničkoj, kao novoj vladajućoj strukturi usled izrazite nenaklonosti masa staroj, zbog svojevrsnog negativnog legitimiteta, odnosno postojanja saglasnosti naroda za promenu, koja ne mora čak biti ni jasno definisana.

PUČ

Kako se i u naučnoj i u kolokvijalnoj upotrebi često pojmovno i terminološki ne pravi razlika između državnog udara i puča, neophodno je ukazati na sledeće:

– puč je posebno militantna forma državnog udara koji izvode isključivo nacionalne oružane snage, a ne plaćeničke ili strane intervencionističke trupe;

– značajna karakteristika puča jeste to da vrhovnu vlast obavljaju vojna lica sama, ili predominantno učestvuju u njenom obavljanju u okviru mešovitih vojno-civilnih vlada;

– često su pučistički krugovi u direktnoj ili indirektnoj, javnoj ili tajnoj sprezi sa spoljnim snagama koje u tom regionu imaju određene svoje interese;

– pučem dolaze na vlast ljudi van vladajućih struktura;

– kao osnovni, mogu se odrediti sledeći *oblici* pučističke vlade: (1) čisto vojno vođstvo – nakon izvođenja puča neograničena politička vlast ostaje u rukama nacionalne armije, odnosno oficira pučista. Uobičajeni naziv za takvu vladajuću garnituru je hunta, (2) kombinacija vođa puča i malog broja odanih civila – članova vlade, koji su, i pored privrženosti, strogo kontrolisani i veoma zavisni od volje vojnih krugova u donošenju bilo kakvih odluka;

– tehnika izvođenja puča je istovetna s tehnikom ostalih državnih udara, a akteri su uglavnom viši, srednji, niži i, ređe, visoki vojni krugovi;

– za razliku od ustaljenih formi državnog udara, nakon većine pučeva armija rigoroznije kontroliše društvenu situaciju

i često preuzima i ulogu i zadatke policije. Uobičajeni pratilac uspešnog puča je totalna cenzura, kao i zabrana delovanja svih partija društva;

– puč je posebno rasprostranjen u zemljama Južne Amerike, gde kao „pronunciamento“ (golpe de estado) pripada već tradicionalnom arsenalu kolokvijalne političke semantike, a izrazit je i u istoriji Balkana. Kao tipičan primer „evropskog“ puča najčešće se u literaturi navodi tzv. berlinski kap-puč, izveden 1920. godine. Klasičan primer puča je i puč izveden 27. marta 1941. u Jugoslaviji. Izvela ga je grupa oficira, uz pomoć obaveštajne službe Velike Britanije, iskoristivši široko neraspoloženje masa zbog prilaska Jugoslavije Trojnom paktu;

– bez obzira na to koliko je načelno vezivan za zemlje u razvoju, puč nije nemoguća, ni nepoznata pojava u savremenoj evropskoj političkoj praksi. Direktno mešanje vojske u izmenu političkih nosilaca vrhovne vlasti ili čak preuzimanje najviših državnih funkcija putem puča u Grčkoj (1967) i Turskoj (1960, 1971. i 1980), odnosno vojno potpomaganje ostvarenja političke revolucije u Portugalu (1974) i Rumuniji (1989), sasvim su relevantni i aktuelni primeri za to;

– kao povod za puč se najčešće navodi potreba za uspostavljanjem reda, mira i sigurnosti u zemlji, dok su stvarni uzroci najčešće sadržani u potrebi da se zaštite interesi vladajuće klase, čije ostvarivanje postojeća vlada nije dovoljno obezbeđivala. Međutim, puč je specifična forma državnog udara i po tome što, posebno u zemljama u razvoju, dolazak vojske na vlast može stvarno označiti raspad starog tlačiteljskog sistema u krizi. Tada se, istorijski iznimno, usled nepostojanja ili nedostatka kvaliteta (pre svega intenziteta) političke akcije na to orijentisanih i organizovanih snaga toga društva, armija javlja kao nosilac *izvesnog* društvenog napretka;

– osnovni uzrok neprerastanja puča u širu društvenu akciju jeste socijalni položaj, kao i socijalno-politička funkcija profesionalnih vojnika, odnosno oficirskog kora.

Umesto zaključka

Iako skoro svaki državni udar, pa čak i njegov pokušaj, redovno izaziva znatnu medijsku pažnju širom sveta i budi interesovanje ne samo političara i naučnika, značaj državnog

udara kao instrumenta za izmenu kvaliteta društvenih odnosa u pojedinim zemljama i svetu uopšte ne treba precenjivati, i to ne samo u sadašnjem trenutku, nego u novijoj političkoj istoriji uopšte. Uvek treba uzimati u obzir činjenicu da je enorman medijski, pa i svojevrstan kultno-istraživački tretman tog fenomena deo vekovima građenog socijalnog mita o „istorijskoj vrednosti politike prečice“, a time i uloge snažnih političkih ličnosti, koji je od 19. veka dodatno pothranjivan učenjima, a od polovine 20. veka i novim mitovima o uspešnosti nasilja kao moćnog sredstva radikalizacije političke akcije i, uopšte, visokoj vrednosti svakojakog, pa i takvog elitističkog angažmana u politici.

S druge strane, ne treba potceniti ni nemalu kvantitativnu prisutnost državnih udara u sferi izmene, što uvek znači, u krajnjem, i izvesno oblikovanje i razvoj brojnih političkih sistema širom sveta, posebno u drugoj polovini ovog veka. Sigurno je da će, kada se sa potrebne istorijske distance bude oslikavao politički profil ovoga stoleća, objektivni istraživač odgovoriti na pitanje o intenzitetu tog violentnog političkog fenomena.

U sadašnjem trenutku državni udar nije ni previše aktuelan, ni naročito rasprostranjen fenomen. Iako statistika može da navede na zaključak o njegovom porastu, radi se o prividu usled prostog prirasta njime zahvaćenih zemalja i, naročito, pokušaja, kao i usled osciliranja brojki dešavanja po regionima.

Na osnovu analize tog fenomena, može se zaključiti da su najveću otpornost prema njemu pokazala, uglavnom, izuzetno privredno razvijena i politički stabilna društva sa dugom demokratskom tradicijom, što, naravno, ne znači da se državni udari nisu i ne mogu nikada dogoditi ili pokušati i u zemljama sa razvijenom institucionalnom demokratijom. Ipak, realno se može očekivati ne samo da se državni udar u njima ne dogodi nego i da se izmešta iz sve politički stabilnijih regiona „trećeg sveta“ u nova politički trusna područja, u kojima će se činiti pokušaji da se koristi kao i do sada – kao način radikalnog ugrožavanja pojedinih vlada ili očajnički modus njihovog spasavanja. Takođe, u novoformiranim, pre svega separacijom stvaranim državnim tvorevinama, u kojima je, pored opštedruštvenog kriznog sindroma, prenaplašena uloga vojnog fak-

tora u politici i zavisnost od spoljnopolitičkih faktora, kao i veliko i permanentno nezadovoljstvo vojnih krugova promenjenim društvenim statusom i uopšte izmenama političkih uslova u društvu, odnosno u kojima ne postoji dovoljno društvenih i političkih osnova za lojalnost armije vladajućim krugovima, moguća je njegoa pre skromna, nego nekakva naglašena prisutnost.

Prilikom određivanja dalje perspektive državnog udara kao vojno-političkog fenomena moralo bi se poći od brojnih pokazatelja koji, uglavnom, ukazuju na njegovu postepenu, ali sigurnu buduću nekonjuktornost. S velikom izvesnošću može se tvrditi da državni udar kao fenomen neće iščeznuti namah s političke pozornice sveta, ali i to da će se pojavljivati sve ređe i sve više kao pokušaj, kao izraz izvesne vojne moći i izrazite političke akcione nemoći nestabilnih društava, sve dok konačno ne iščezne usled demokratizacije sveta kao limita svakoj, pa i ovovrsnoj nasilnosti politike.

Vaspitanje i obrazovanje

Problemski pristup nastavi ratne veštine i tehnike kreativnog rešavanja problema u obuci komandi – štabova

Potpukovnik doc. dr *VOJISLAV STOJKOVIĆ*

Autor polazi od pretpostavke da će u savremenom ratu mogućnost mehaničke primene stečenih znanja i iskustava starešina u procesu rukovođenja pripremom, organizacijom i izvođenjem borbenih dejstava biti gotovo isključena. Zato će sposobnost kreativnog delovanja u složenim i nepredvidivim uslovima mirnodopske i ratne prakse biti jedna od osnovnih komponenata profila oficira početkom dvadeset prvog veka. Kreativnost, kao intelektualna sposobnost, dispozicija je ličnosti koja se može unapređivati. Na području ratne veštine njeno unapređivanje je moguće razvojem specifičnih kreativnih sposobnosti polaznika tokom školovanja i stvaranjem uslova u procesu rada koji stimulišu nastajanje ideja i deblokiraju kreativne potencijale starešina. Zato autor u radu razmatra i elaborira modele nastave pogodne za razvoj kreativnih sposobnosti u oblasti ratne veštine i tehnike kreativnog rešavanja problema za koje pretpostavlja da u radu komandi – štabova mogu omogućiti korišćenje kreativnih potencijala starešina stečenih tokom školovanja, ali i na drugi način.

Totalitet ratnih dejstava, kao značajno i dobro znano obeležje savremenog rata, ne podrazumeva samo angažovanje ukupnih ljudskih, materijalnih, prostornih i drugih resursa zaraćenih već i totalitet ukupnih snaga, sposobnosti i napora (intelektualne, psihičke i fizičke) svakog pojedinca. Složenost borbenih dejstava, neponovljivost uslova u kojima se odvijaju, brze promene situacije i prekidi informacionih tokova isključuju mogućnost mehaničke primene ranije stečenih znanja i iskustava starešina u procesu rukovođenja jedinicama i obavljanju borbenih zadataka. Zato je sposobnost kreativnog delovanja u složenim i nepredvidivim uslovima jedna od

značajnih komponenata profila starešine koju zahteva savremeni rat.¹

Nauka ima dovoljno empirijskih dokaza da se kreativnost, kao ljudska sposobnost, može unapređivati. Polazeći od teorijskih saznanja psihologije, u edukaciji se primenjuju različite metode kreativnog učenja i sistemi razvoja stvaralaštva.² *Razvoj kreativnosti, kroz razvoj mišljenja i misaonih operacija, jedan je od osnovnih zadataka savremeno shvaćenog institucionalnog obrazovanja.*³ Osim u obrazovanju, poslednjih decenija i u različitim drugim oblastima ljudskog rada razvijene su *tehnike kreativnog mišljenja* kojima se stimuliše nastajanje novih ideja i deblokiraju kreativni potencijali pojedinaca koji ih poseduju. *Na taj način, delujući na uslove, utiče se i na unapređivanje kreativnosti.*

U ovom radu prvo se razmatra problemska nastava kao pogodan model razvoja specifičnih kreativnih sposobnosti u rešavanju problema u oblasti ratne veštine u vojnim školama, a zatim neke od tehnika (postupci) koje su razvijene u drugim oblastima ljudskog rada a mogu se uspešno primenjivati u obuci i procesu rada komandi – štabova i na taj način, omogućiti korišćenje već razvijenih kreativnih sposobnosti starešina. Prethodno se, ukratko, razmatraju pojam i karakteristike kreativnog mišljenja, jer je ono osnova problemske nastave i tehnika kreativnog rešavanja problema koji su elaborirani u ovom radu.

Kreativno mišljenje

Kreativno mišljenje obuhvata proces uočavanja problema, razvijanje novih ideja ili rešenja, njihovu proveru i primenu.⁴ Osnovne komponente kreativnog mišljenja su: originalnost, divergentnost, fleksibilnost, fluentnost, imaginacija, kreativna

¹ Šire: Vojislav Stojković, *Vojnoandragoški aspekti promena u fizionomiji savremenog rata*, „Teorija i ratna praksa“, Beograd, 14/87.

² Kračfildov, Osbornov, Toransov, Gordonov i drugi sistemi. Šire: Radivoj Kvaščev, *Psihologija stvaralaštva*, ICS, Beograd, 1978, str. 369–442.

³ U nastavnim planovima i programima svih vojnih škola i akademija definisan je jedan ili više zadataka koji se odnose na razvoj kreativnih sposobnosti polaznika.

⁴ To je jedna od mnogih definicija, a odabrana je zbog svoje širine. Autorstvo se može pripisati P. Toransu, iako slične definicije daju Mak Kinon, Rodžers, Tejlor i drugi.

generalizacija, tolerancija prema neodređenosti, otvorenost iskustva i prilagođenost stvarnosti.⁵

Originalnost je komponenta kreativnog mišljenja koja podrazumeva sposobnost produkcije ideja i rešenja koji su retki i neobični, ali relevantni za konkretni problem i određene uslove.

Divergentnost je usmerenost mišljenja na više različitih rešenja. Za razliku od divergentnog, konvergentno mišljenje je usmereno, uvek i samo, ka jednom jedinom rešenju problema. Divergentnost je imanentna kreativnom, a konvergentnost reproduktivnom mišljenju.

Fleksibilnost je komponenta kreativnog mišljenja koja se odnosi na savitljivost (elastičnost) u pristupu problemu i izboru metoda i postupaka za dolaženje do rešenja, kao i u menjanju direkcije mišljenja u toku njegovog rešavanja.

Imaginacija je komponenta kreativnog mišljenja koja je izražena u nestrukturiranim situacijama. U traženju rešenja imaginacijom se pravi pomak od striktnog realizma ka slobodnim asocijacijama sve do kreativne (ali uvek funkcionalne) fantazije. Imaginacija je sposobnost zamišljanja objekata i pojava izvan postojećeg i utvrđenog okvira.

Fluentnost podrazumeva proizvođenje što većeg broja ideja za rešenje konkretnog problema.

Kreativna generalizacija je uopštavanje informacija koje imaju suprotna značenja i razvijanje novih skladnih celina.

Tolerancija prema neodređenosti je komponenta kreativnog mišljenja koja otklanja blokade u rešavanju problema kada je situacija nejasna, neodređena ili nesaglasna očekivanoj.

Otvorenost znanja i iskustva jeste sposobnost prihvatanja novih saznanja i informacija disparatnih postojećem znanju i iskustvu.

Prilagođenost stvarnosti je komponenta kreativnog mišljenja koja usmerava traganje za rešenjem samo onih ideja koje objektivno mogu biti primenjive.

Kreativnost nije privilegija genija, ali je ne poseduju svi ljudi. Nužne, ali ne uvek i dovoljne pretpostavke kreativnosti jesu odgovarajuće intelektualne sposobnosti, znanje relevan-

⁵ O kreativnom mišljenju šire: Radivoj Kvašček, *Psihologija stvaralaštva*, ICS, Beograd, 1978, str. 3–31. Neke od komponenata kreativnog mišljenja na primerima rešavanja operativno-taktičkih problema razradio je i prof. dr Đorđe Stanić u knjizi *Obuka starešina*, VINC, Beograd, 1987, str. 124 i dalje.

tno za oblast rešavanja problema i odgovarajući mikro i mikrosocijalni uslovi. Naime, psihologija je napravila značajan pomak u odnosu na početni stav da između kreativnosti i inteligencije stoji znak jednakosti. Kreativnost se pogotovu ne može izjednačiti sa znanjem. U savremenoj psihologiji ona se tumači kao svojevrsan sklop osobina (crta ličnosti) koje u određenim okolnostima omogućuju pojedincu iznadprosečan rezultat (učinak, proizvod). U okviru toga „određene okolnosti“ se odnose na pogodnu makrosocijalnu i opštu klimu, u kojoj se nove ideje *a priori* ne odbacuju, već se prihvataju i razmatraju.

Problemski pristup u nastavi ratne veštine

Klasična predavačka nastava verbalno-frontalnog tipa jeste nastavni sistem koji je izgrađen na izvesnoj naučnoj zabludi. Naime, u vreme njegovog nastajanja, zbog nepostojanja elementarnih naučnih postavki teorije učenja, verovalo se da se znanje i sposobnosti mogu predati i preneti na druge. Razvojem psihologije i pedagogije ta velika naučna zabluda je otkrivena, ali u školama nastavnici još uporno pokušavaju da svoje znanje „predaju“ drugima.

Problemska nastava ima izvorište u saznanjima savremene teorije učenja, koja polazi od stava da je razvoj mišljenja i misaonih operacija presudan činilac u razvoju ličnosti. Mišljenje se jedino može razvijati ukoliko onaj ko uči sam rešava probleme. Prema tome, rešavanje problema mora biti okvir za didaktičko-metodičko oblikovanje savremenog nastavnog procesa.

Problemskom nastavom se nastoje ostvariti dva velika cilja: da polaznici usvoje određena znanja definisana nastavnim programom i da, istovremeno rešavanjem postavljenog problema, koji čini formu za usvajanje znanja, razvijaju svoje kreativno mišljenje. Nema potrebe posebno dokazivati da se suština problemske nastave – usvajanje znanja uz istovremeno razvijanje kreativnih sposobnosti – u celini poklapa sa ciljem i zadacima nastave ratne veštine. U ratnoj veštini na taktičkom, operativnom i strategijskom nivou objektivno postoje različiti problemi.

Prvu grupu čine oni koji su i teorijski i empirijski rešeni, a oni su najčešći u taktici i najviše se izučavaju u vojnim akademijama. Rešenja te grupe problema nisu poznata polaznicima, pa objektivno postoji mogućnost za primenu problemske nastave. Rešavanje problema koji su ranije rešeni, ali njihova rešenja nisu poznata polaznicima specifična je forma kreativnosti, jer se radi o kreativnosti u psihološkom, a ne i u socijalnom smislu.⁶

Drugu, najveću grupu čini kategorija problema koji su teorijski obrađeni, ali njihova rešenja u praksi nisu verifikovana. Tipičan primer su raznovrsni problemi koji se rešavaju kroz taktičke, operativne i strategijske zadatke u školama operativno-taktičkog i strategijskog nivoa. Ukoliko se realizuju u okviru problemske nastave, takvi sadržaji zahtevaju odmeren i elastičan pristup nastavnika, jer ni on, u krajnjem, ne može biti siguran u potpunu ispravnost rešenja koje zastupa.

Treću grupu čine problemi u ratnoj veštini koji ni teorijski ni praktično nisu razjašnjeni, ali se naslućuju. Toj kategoriji pripadaju i problemi traženja odgovarajućih oblika suprotstavljenih novim doktrinama potencijalnih agresora, novim sistemima naoružanja, i slično. Sadržaji te vrste mogu se realizovati u okviru problemske nastave samo na najvišim nivoima vojnog školovanja, gde su nastavnici i polaznici približno istog znanja i iskustva. U takvim slučajevima dobro organizovana problemska nastava može inicirati deo rešenja.

Organizaciona struktura i metodičko oblikovanje problemske nastave u ratnoj veštini, zavisno od karakteristike sadržaja (taktika, operatika, strategija), mogu biti različito modelovani. No, svaki od modela mora sadržati deo didaktički transformisanih postupaka iz metodologije naučnoistraživačkog rada – uočavanje i definisanje problema, postavljanje hipoteza, traženje rešenja i proveru (verifikacija) hipoteza. Model problemske nastave koji se prezentira dovoljno je načelno postavljen da obuhvata veliki broj različitih slučajeva i nastavnih situacija u realizaciji sadržaja ratne veštine.

Prezentirani model problemske nastave podesan je za rešavanje različitih problema studijskih (nastavnih) sadržaja ratne veštine, a može se primenjivati i u okviru realizacije

⁶ U socijalnom smislu otkrivanje rešenja nekog problema koji je odavno rešen i u literaturi obrađen ne znači ništa, ali psihološki mnogo znači polazniku koji je to uspeo.

obimnijih operativno-taktičkih zadataka (nakon preseka situacije i sl.).

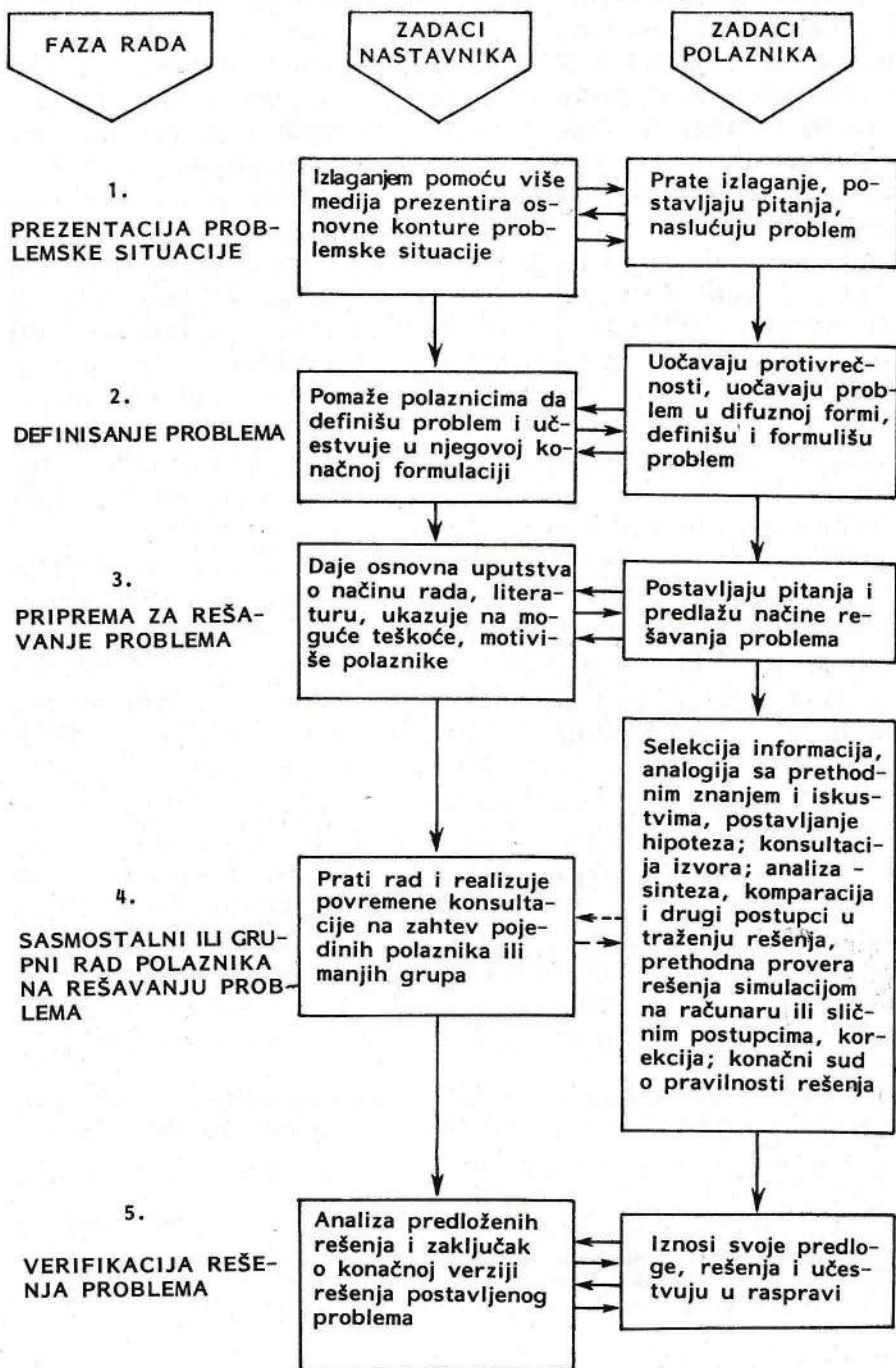
Za sada su didaktičko-metodički potpuno razrađene sve faze rada u problemskoj nastavi, sem osnovne faze – rad polaznika na rešavanju problema. Ta faza je nerasvetljena i sa psihološkog aspekta, i još uvek čini „crnu kutiju“, pa nedostaje njeno odgovarajuće didaktičko-metodičko oblikovanje. Upravo zato je neophodna, a i moguća, kombinacija sa tehnikama kreativnog mišljenja koje su razvijene u drugim područjima čovekovog rada. Ta faza – rad polaznika na rešavanju problema – može se realizovati tehnikom *oluja ideja*, tehnikom *ulaz – izlaz* i drugima, što može značajno doprineti efikasnosti problemske nastave.

TEHNIKE KREATIVNOG REŠAVANJA PROBLEMA U OBUCI KOMANDI – ŠTABOVA

Prilagođavanje obuke komandi – štabova promenama u ratnoj veštini imperativni je i aktuelni zadatak teorije i prakse vojne edukacije. Njegovim rešavanjem u miru moguće je unaprediti proces rada komandi – štabova na pripremi i organizaciji borbenih dejstava u ratu. Prilagođavanje se može ostvariti u više smerova, a osnovni su: aktuelizacija postojećih i implementacija novih sadržaja obuke, uvođenje i korišćenje savremene informatičke tehnike i tehnologije i racionalizacija organizacije i metoda rada komandi – štabova.

Inkorporacija tehnika kreativnog rešavanja problema koje su se dokazale kao valjane i efikasne u različitim oblastima u neke od faza u procesu obuke komandi – štabova mogla bi biti veoma korisna. Čini se mogućom njihova primena i u procesu rada komande – štaba u pripremi i izvođenju borbenih dejstava, naročito u varijanti kada komanda radi po posebno formiranim timovima. Postojećim uputstvima regulisano je da se, kada treba doneti odluku o više različitih problema, formira onoliko timova koliko problema treba rešiti. Uputstvima se ne određuje način rešavanja problema, već samo načelna organizacija rada. Dakle, barem kada se radi o normativnoj sferi nema prepreka za primenu različitih tehnika (postupci) u rešavanju problema komande u procesu rada na

Načelni model problemskog pristupa nastavnim sadržajima ratne veštine

pripremi i organizaciji borbenih dejstava.⁷ No, svakako, valjanost pretpostavke prethodno je trebalo proveriti u praksi obuke komande – štaba. Uostalom, tehnike se već primenjuju u vojnim školama SAD i drugih zapadnih zemalja,⁸ a nije isključena njihova primena i u praksi, o čemu nema podataka. Tehnike kreativnog mišljenja su poslednjih decenija razvijene i primenjuju se u različitim oblastima ljudskog rada radi stimulacije nastajanja novih ideja i deblokiranja kreativnih potencijala pojedinaca koji ih poseduju. One se razlikuju od metoda kreativnog učenja pre svega po tome što ne utiču na razvoj kreativnosti, ali omogućuju korišćenje već stečenih kreativnih potencijala i zato su prilagođene psihosocijalnim karakteristikama odraslog čoveka.⁹ Prve tehnike kreativnog mišljenja razvijene su u industriji radi povećanja inventivnosti. Međutim, sada se primenjuju i u rešavanju različitih tehničkih, tehnoloških, organizacionih, marketinških, kadrovskih i drugih problema i u institutima, administraciji, medicinskim ustanovama, na univerzitetima i u drugim oblastima.¹⁰

Do sada je registrovano više od pedeset različitih tehnika kreativnog mišljenja.¹¹ Neke od njih mogu se primeniti u kreativnom rešavanju problema iz različitih oblasti. Međutim, većina je primenjiva samo za određeno usko područje. Tehnike kreativnog mišljenja se dele na dve osnovne grupe: analitičku i integralnu. Analitičkim tehnikama se predmet razmatranja (gradivo, sadržaj), postupkom misaone analize, razlaže na osnovne komponente, a zatim se postupkom misaone sinteze sastavlja na različite načine u ograničen broj kombinacija. Na kraju, utvrđuje se kombinacija koja na najbolji način rešava problem. U slučaju da komponenta ima mnogo, proces rešavanja se simulira na računaru. Analitičkim tehnikama se rešavaju problemi koje je moguće rastaviti na elemente, ali ne i problemi čije rešenje zavisi od promene principa. Zato se primenom analitičkih tehnika kreativnog

⁷ Šire o organizaciji i tehnologiji timske komande: pukovnik Milan Đurović, *Timski metod rada komande združene taktičke jedinice u procesu donošenja odluke*, „Teorija i ratna praksa“, 14/87, str. 79–97.

⁸ Prof. dr Vid Pečjak, *Primena metoda i tehnika stvaralačkog mišljenja*, Andragoški centar, Zagreb, 1991, str. 8.

⁹ To je jedan od razloga zbog kojih su tehnike kreativnog mišljenja pogodne za rešavanje problema na području ratne veštine.

¹⁰ Primenjuju ih svetski renomirane korporacije, kao što su General Electrics, General Motors, IBM, Xerox, Dow Chemical, i druge.

¹¹ Prof. dr Vid Pečjak, *Putevi do ideja*, Ljubljana, 1989.

mišljenja teško mogu dobiti radikalne inovacije. Integralne tehnike iniciraju produkciju celovitih ideja i rešenja problema. Prema nekim psihološkim teorijama, celovito rešavanje problema je moguće zahvaljujući paralelnim misaonim procesima, koji se razlikuju od postupne analize i sinteze. Paralelne misaone procese teško je i introspektivno raščlaniti i opisati, i ne mogu se prouzrokovati voljom. Međutim, može se uticati na uslove u kojima se oni javljaju, a to se postiže integralnim tehnikama kreativnog mišljenja.

U odnosu na organizaciju primene, tehnike kreativnog mišljenja se dele na individualne i grupne, mada se neke od tehnika mogu koristiti i na jedan i na drugi način. U ovom radu su eksplicirane one tehnike kreativnog mišljenja kojima se mogu rešavati različiti problemi i čija je primena jednostavna. Sve elaborirane tehnike su pokazale visoku efikasnost u kreativnom rešavanju problema u različitim oblastima ljudskog rada.

Oluja ideja (brainstorming)

Oluja ideja,¹² zbog jednostavnosti i efikasnosti, najčešće je korištena grupna integralna tehnika kreativnog mišljenja. Zasniva se na poznatim principima mišljenja, od kojih je A.F. Osborn vešto konstruisao postupak.¹³ Kod te tehnike odvojena je faza produkcije ideja od faze njihove kritike, provere i vrednovanja kako vrednovanje i kritika, odnosno samokontrola i samokritika, ne bi kočili proces produkcije ideja. Zato ih je Osborn vremenski razdvojio. Slobodno iznošenje ideja o rešenju nekog problema, bez neposredne argumentacije i kontraargumentacije, smanjuje misaone fiksacije i sprečava negativni transfer nagomilanog znanja i iskustva. Istovremeno, svaka pojedinačna ideja saopštena pred grupom stimuliše i inicira članove grupe na produkciju novih rešenja.

Autor je u konstrukciji oluje ideja svesno išao na produkciju što većeg broja ideja, jer je eksperimentalno i empirijski

¹² U našoj literaturi susreću se i nazivi „blesak misli“, „oluja u mozgu“, „vihor duha“ i „mozgovni napad“.

¹³ Alex F. Osborn je tu tehniku eksperimentalno testirao još 1930. godine u agenciji Batten Borton Durstine and Osborn, kojom je rukovodio. Američka korporacija RAND među prvima je, početkom pedesetih godina, koristila brainstorming u traženju novih rešenja u oblasti strategije i spoljne politike.

potvrđeno da su samo 5–10 odsto ideja kreativne. Grupa od šest do 12 članova (optimalan broj članova grupe) za 40–60 minuta (optimalno vreme produkcije ideja) proizvode od 50 do 100 ideja.¹⁴ U tom ukupnom broju realno je očekivati od tri do deset kreativnih i primenjenih rešenja problema, među kojima je jedno optimalno za određene uslove.

Grupa koja primenjuje oluju ideja treba da bude sastavljena od stručnjaka za područje kojem pripada konkretan problem. Međutim, preporučuje se da u sastavu grupe budu jedan do dva stručnjaka iz dodirnih područja. Značajno je da grupa bude heterogena po godinama starosti i drugim obeležjima, jer heterogena grupa daje raznovrsne ideje. Grupa ne sme da ima manje od pet niti više od 15 članova.¹⁵ Jedan član grupe ima funkciju voditelja. Kada se oluja ideja koristi u edukativnim situacijama voditelj je nastavnik, a u obuci komandi-štabova to može biti jedan od članova štaba.¹⁶

Oluja ideja se ostvaruje u nekoliko faza, a osnovne su sledeće: (1) prezentacija problemske situacije; (2) definisanje problema; (3) produkcija ideja; (4) selekcija i procenjivanje ideja i (5) izbor osnovnog i alternativnih rešenja problema.

Ukoliko grupa nije uvežbana u korišćenju oluje ideja (na primer, prvi put je primenjuje), na početku rada voditelj daje kraća uputstva (najbolje na grafofoliji) i objašnjenja. Uputstva se razlikuju zavisno od zadatka grupe, a načelno sadrže sledeće napomene: (1) predlaže se što više ideja o načinu rešavanja problema; (2) ideje se iznose bez detalja; (3) poželjni su originalni predlozi; (4) povezuju se ideje drugih sa svojim, integrišu i, na osnovu njih, predlažu nova rešenja problema i (5) ne komentarišu se i ne kritikuju ideje drugih. Nakon tih uputstava, radi uvežbavanja i pripreme, daje se testni problem, koji u odnosu na glavni problem mora biti neutralan i relativno

¹⁴ Podrazumeva se da broj mogućih rešenja zavisi od širine problema koji se rešava. U rešavanju užih problema broj ideja je znatno manji.

¹⁵ Sve te uobičajene uslove koji se odnose na sastav grupe moguće je ispuniti u rešavanju problema iz ratne veštine u nastavi (VA, KŠS, RŠ) i u obuci komandi – štabova. Ukoliko su nastavne grupe veće od 15 polaznika, prilikom korišćenja te tehnike treba formirati dve grupe koje će odvojeno raditi.

¹⁶ Praksa primene oluje ideja u različitim područjima pokazuje da nije dobro da voditelj grupe bude lice koje je pretpostavljeni rukovodilac ostalim članovima grupe, pogotovu ako se radi o rukovodiocu sa autokratskim stilom rukovođenja. To se odnosi samo na fazu produkcije ideja. Međutim, u fazi verifikacije, tj. izbora konačnog rešenja problema rukovodilac (u obuci komande – štaba načelnik štaba ili komandant) ima nezaobilaznu ulogu.

jednostavan, tako da ne zahteva intenzivno angažovanje učesnika. Ta predfaza ne bi trebalo da traje duže od ukupno 10 minuta.¹⁷

Prezentacija problemske situacije prva je od osnovnih faza.¹⁸ U njoj voditelj kratkim izlaganjem, uz eventualnu primenu odgovarajućih medijatora (grafoskop, skice, šeme, radna karta i dr.), saopštava značajne informacije na osnovu kojih se nazire problem za rešavanje. Nakon toga članovi grupe, zajedno sa voditeljem, definišu problem. Ponekad učešće članova grupe u definisanju problema nije potrebno, jer je problem jasan, pa ga definiše voditelj.

Produkcija ideja je osnovna faza, u kojoj članovi grupe spontano i opušteno izlažu moguća rešenja ili ideje, pri čemu se deblokira kreativno mišljenje pojedinaca. Voditelj registruje ideje (zapisuje na papir, grafofoliju, snima na kasetofon i sl.), ali i saopštava svoje predloge.¹⁹ Iskustvo u primeni te tehnike pokazuje da u prvih deset minuta grupa daje stereotipne predloge, a da se najveći broj kreativnih i originalnih ideja javlja kasnije. Produkcija ideja naglo opada nakon 50 minuta rada, pa je optimalno vreme rada grupe od 40 do 60, a za jednostavnije probleme 20–30 minuta.

Selekcija i procenjivanje ideja i predloga rešenja problema obavljaju se naknadno i u svakom slučaju odvojeno od faze produkcije ideja.²⁰ U njoj učestvuje voditelj i manji deo učesnika grupe, ali i jedan ili dva stručnjaka koji nisu učestvovali u fazi produkcije. Njihovo učešće doprinosi objektivnosti procene, jer nisu emotivno vezani za predložena rešenja.

Selekcija ideja se obavlja prema više kriterijuma, koji zavise od prirode problema koji se rešava (prihvatljivost,

¹⁷ Neki autori rešavanje testnog problema smatraju obaveznom fazom, čiji je cilj pripremanje članova grupe za kreativno rešavanje osnovnog problema.

¹⁸ U literaturi se kao prva faza navodi prezentacija problema, a ne prezentacija problemske situacije. To je opravdano za uže probleme. Međutim, ako se radi o kompleksnijem problemu realno je pretpostaviti da problem neće uvek biti prethodno precizno i tačno definisan. Time je traženje rešenja značajno otežano, pa neki autori, kao međufazu pri rešavanju složenijih problema, navode ponovno definisanje problema (na primer, prof. dr Vid Pečjak, *Putevi do ideja*, Ljubljana, 1989). Smatramo da je naša inovacija – uvođenje faze prezentacije problemske situacije, korisna i opravdana kad se rešavaju problemi u oblasti ratne veštine.

¹⁹ Nije potrebno isticati da voditelj inicira i motiviše članove grupe na slobodno saopštavanje što većeg broja ideja i predloga za problem koji se rešava.

²⁰ Kada je moguće treba obezbediti selekciju, a procenjivanje se obavlja narednog dana. Ako se radi o nastavi, onda narednog časa. U obuci komande – štaba to se može obaviti istog dana ako je neophodno zbog plana rada komande – štaba.

izvodljivost, originalnost i dr.). Kada ima mnogo predloženih rešenja preporučuje se njihovo grupisanje prema sličnosti, a zatim se iz svake grupe izdvaja po nekoliko najboljih ideja. U procesu izbora predložena rešenja se sagledavaju sa svih relevantnih aspekata, kritikuju i vrednuju.

Nakon selekcije i procenjivanja bira se jedan osnovni i više alternativnih predloga rešenja problema. Ako je oluja ideja primenjivana u procesu obuke komande – štaba (ŠRV, KŠRV, ZTV i dr.), izabrana rešenja se prezentuju nadležnom starešini (komandantu, načelniku štaba) i on obavlja konačni izbor. Time je u celini ispoštovan princip subordinacije i jednostarešinstva. Ukoliko se ta tehnika kreativnog rešavanja problema primenjuje u nastavi ratne veštine (rešavanje taktičkih i operativnih zadataka ili sl.), nastavnik na narednom času, zajedno sa polaznicima, uz detaljnu analizu, bira optimalno rešenje problema.

Pored prezentovanog integralnog postupka oluje ideja koriste se i neki modaliteti te tehnike kreativnog mišljenja. Najčešće se koristi *skraćeni oblik oluje ideja* (poznat pod nazivom *Philip buzz*).²¹ On podrazumeva odvojeni rad više manjih grupa, sastavljenih od pet–šest članova, na rešavanju istog problema. Grupe rade 6–10 minuta, a zatim voditelji grupa biraju najbolja rešenja. Raspravu o izabranim rešenjima vode svi učesnici zajedno.

U *SIL* modalitetu oluje ideja od četiri do šest učesnika, jedan za drugim, saopštavaju predloge rešenja problema, a neposredno zatim vrednuju predložena rešenja i biraju najpovoljnije.

Poslednjih godina u literaturi se javlja i *obrnuta oluja ideja*.²² Primenjuje se nakon realizacije klasične tehnike. Nakon vrednovanja i izbora nekoliko najboljih predloga rešenja problema, grupa traži odgovor na pitanje: „Na koje sve načine ta ideja može da doživi neuspeh?“

U oblasti naučnog predviđanja razrađeni su, i za tu namenu prilagođeni, još neki specifični modaliteti oluje ideja – *metod kolektivne saglasnosti*, *metod operativnog stvaralaštva* i *direktni „mozgovni napad“*.²³

²¹ Autor je Donald Philips, bivši rektor koledža Hillsdale.

²² Prof. dr Vid Pečjak, *Putevi do ideja*, Ljubljana, 1989.

²³ Navodi ih dr Zlatko Rendulić u okviru intuitivnih metoda predviđanja (*Naučnoistraživački progres i naoružanje*, VIZ, Beograd, 1981, str. 32).

Cirkularno zapisivanje misli (Brainwriting)

Brejnrajting²⁴ tehnika kreativnog mišljenja spada u grupne integralne tehnike, a zasniva se na pisanoj komunikaciji između članova grupe. Tom tehnikom, kao i olujom ideja, rešavaju se problemi koji zahtevaju paralelne misaone procese. Tehnika daje veliki broj ideja, a pogodna je za ljude koji nisu govornjivi. Grupa koja primenjuje brejnrajting tehniku ima 4–7 osoba,²⁵ a tehnika ima iste ili slične faze realizacije kao i oluja ideja. Značajna razlika je u fazi produkcije ideja.

Nakon što je problem za rešavanje definisan, svaki učesnik beleži svoje ideje na list papira čije zaglavlje ima u horizontalnom redu oznake za potreban broj učesnika (na primer, za pet učesnika biće A, B, C, D i E), a u vertikalnom redni broj predloga rešenja (I, II i III). Svaki učesnik beleži na svoj list prva tri predloga rešenja zadatog problema. Nakon toga, listovi se zamenjuju (da ne bi došlo do zbrke najbolje u smeru kazaljke na satu). Učesnici kratko prouče napisane predloge, a onda upisuju svoje tri nove ideje. Zatim se ponovo razmene listovi sa zapisanim idejama. Postupak se ponavlja onoliko puta koliko grupa ima članova. Autor tehnike cirkularnog zapisivanja misli smatrao je da svaki krug treba da traje pet minuta, uključujući razmišljanje i zapisivanje. Međutim, vreme može biti i duže, što zavisi od vrste problema koji se rešava. Ukoliko grupa ima pet članova, tom tehnikom se može prikupiti 75 ideja za rešenje zadatog problema.

Selekcija, procenjivanje i izbor najboljih rešenja mogu se obaviti na isti način kao i u tehnici oluja ideja. Druga mogućnost je da sami učesnici cirkularnog zapisivanja misli vrednuju ideje, i to tako da svaki član grupe na svakom listu izdvoji i označi tri najbolje ideje (na primer, ocenom od jedan do tri).²⁶ Ideje sa najvećom frekvencijom se razmatraju pred

²⁴ Cirkularno zapisivanje misli nije najadekvatniji prevod originalnog naziva BRAINWRITING, kako je ovu tehniku nazvao njen autor Rohbrack.

²⁵ Očito da je broj članova grupe pogodan za metod rada komande na donošenju odluke po posebno formiranim timovima. U nastavi osnovnu nastavnu grupu treba podeliti na više manjih celina.

²⁶ Prilikom izdvajanja najboljih ideja učesnik ne bi smeo da vrednuje vlastite ideje, već samo ideje drugih članova. U literaturi se to ograničenje ne navodi, ali je realno pretpostaviti da ta inovacija može biti korisna, jer se na takav način otklanja emocionalna vezanost (subjektivnost) za vlastite predloge rešenja problema.

čitavom grupom i između njih se izdvaja jedno osnovno i nekoliko alternativnih rešenja zadatog problema. Međutim, najpopularnije ideje ne moraju uvek biti i najbolje, a zbog originalnosti najkreativnije rešenje može ostati izvan tako utvrđene rang-liste.

Lista atributa (attribute-listing technique)

Lista atributa je jednostavna i brza individualna tehnika analitičkog tipa.²⁷ Pogodna je za rešavanje problema koji se mogu raščlaniti na pojedinačne komponente (karakteristike, obeležja), tj. attribute. Problemi koji imaju mnogo atributa ili ih je teško odrediti (tzv. otvoreni problemi) ne mogu se rešavati tom tehnikom. Tehnika se sastoji od pet faza. Prvom se definiše problem, na primer, „borbeni moral jedinice podići na potreban nivo“ (1). Zatim se pravi lista svojstava, karakteristika, funkcija itd. U ovom primeru lista bi sadržala opšte i posebne činioce od kojih borbeni moral zavisi (2). U trećoj fazi se definiše sadašnje stanje svojstava, karakteristika i funkcija. Za odabrani primer stanje borbenog morala jedinice definisalo bi se prema osnovnim indikatorima (3). U narednoj fazi taksativno se navedu sve moguće promene, odnosno radnje i postupci koji mogu izazvati određene promene. U našem primeru to su informisanje, odmor, popuna i drugo (4). U poslednoj fazi procenjuje se koje će od definisanih radnji izazvati željene promene sadašnjeg stanja, odnosno na koji način se definisani problem najbolje rešava (5). U navedenom primeru to neće sigurno biti samo jedna od mogućih mera za podizanje borbenog morala, već više njih, što će zavisiti od konkretne situacije i mogućnosti.

U procesu primene te tehnike može se koristiti grafička tabela. U prvi stubac tabele unose se osobine (karakteristike, atributi), u drugi sadašnje stanje, a u treći moguće promene, odnosno mere i postupci koji će dovesti do promene. Lista atributa najviše doprinosi sistematičnosti u rešavanju problema, tj. sagledavanju svih aspekata, pa je njena primena i zbog toga značajna u nastavnom procesu i obuci.

²⁷ Autor te tehnike je američki psiholog Robert Crawford.

Tehnika morfološke analize (morphological analysis technique)

Morfološka analiza pripada grupi analitičkih tehnika kreativnog mišljenja.²⁸ Tom tehnikom se rešavaju problemi koje je moguće rastaviti na potprobleme i zasebne komponente. Nije prikladna za rešavanje integralnih problema. Prednost joj je u tome što omogućuje za kratko vreme produkciju velikog broja mogućih rešenja. Međutim, primenom te tehnike teško je pronaći originalno rešenje, jer se ono ne može dobiti kombinacijom elemenata.

Tehnika morfološke analize ostvaruje se u više faza. Definisane problema je prva faza, u kojoj se određuje cilj koji se želi postići i svi značajni aspekti problema. Druga faza obuhvata utvrđivanje potproblema ili komponenata od kojih se osnovni problem sastoji. U trećoj fazi taksativno se definišu moguća rešenja svakog potproblema. Četvrta faza je izrada morfološke šeme. Naime, na osnovu utvrđenih potproblema i njihovih mogućih rešenja izradi se tabela. U vertikalnom stupcu navedu se svi potproblemi, a u horizontalnim redovima moguća rešenja prema karakteristikama ili kriterijumima.²⁹ Na taj način rešavalac problema ima vizuelnu sliku mogućih rešenja svih potproblema. U petoj fazi se analiziraju moguća rešenja, čiji je ukupan broj obično veoma veliki. Na morfološkoj šemi se različitim bojama spaja nekoliko mogućih kombinacija rešenja, a u poslednjoj, šestoj fazi se bira jedna od kombinacija kao optimalno rešenje.

Tehnika ulaz – izlaz (input – output)

Ulaz – izlaz je individualna analitička tehnika kreativnog mišljenja i čini jednu od klasičnih tehnika tog tipa.³⁰ Sastoji se od nekoliko faza. Kao i kod većine ostalih tehnika kreativnog mišljenja, prva faza se odnosi na definisanje problema.

²⁸ Autor tehnike je Fritz Zwicky, profesor na Kalifornijskom inštitutu za tehnologiju.

²⁹ S obzirom da mogućih rešenja u odnosu na karakteristike ili kriterijume ima više, tabela podseća na šahovsku ploču, pa se u literaturi ta tehnika ponegde naziva i metod šahovske ploče.

³⁰ Nastala je u korporaciji General Electric, a u stručnoj literaturi detaljno je opisana još pedesetih godina. U novijoj literaturi samo se uzgredno spominje. Budući da se pretežno primenjivala na tehničkom području (elektronika, elektroenergetika i dr.), zamenjena je metodama programiranja i simulacije na računaru, kojima je na izvestan način i prethodila.

Druga faza je definisanje ulaza i izlaza: definisanje ulaza podrazumeva opis početnog stanja, a izlaz se definiše kao konačni cilj ili kao zahtevi koje rešenje mora da zadovolji. Treća faza obuhvata postupno određivanje koraka, tj. pojedinih faza (segmenti rešenja), koje od početnog stanja (ulaz) vode ka postavljenom cilju (izlaz).

Rešavanje zadatog problema sukcesivno prema strukturalnim segmentima (koraci, faze), obavezuje rešavaoca da za svaki deo problema traži najbolje rešenje. Pri tome se mogućnosti računaju u više pravaca, od kojih je, za određene uslove, samo jedan optimalan. U toj tehnici se naizmenice primenjuje divergentno (produkcija više ideja za svaki korak rešavanja problema) i konvergentno mišljenje (izbor jednog od više mogućih rešenja za svaki segment zadatog problema).

Klasičnu tehniku ulaz – izlaz moguće je inovirati novijim postupcima algoritimizacije sadržaja i toka rešavanja problema. U tom slučaju bi se svaki korak (segment) u rešavanju problema razlagao na logičke uslove i operacije, a čitav proces bi se usmerio na izgradnju algoritma (algoritamskog hodograma), koji bi u konačno mnogo koraka vodio ka sigurnom rešenju problema.³¹ Tehnika ulaz – izlaz, može se primenjivati u rešavanju različitih problema u nastavi ratne veštine i obuci komandi – štabova, naročito u taktici – planiranje marševanja, prevoženja, nasilnog prelaska reke, premeštanja komande, i drugo.

Osim navedenih još neke tehnike, ali u znatno manjem obimu, mogu se primenjivati u kreativnom rešavanju problema, prvenstveno u nastavnom procesu.

Tehnika misaonih uzoraka³² je proizvod saznanja da čovekov mozak ne obrađuje informacije sukcesivno, jednu za drugom onako kako ih perceptorji registruju, već više informacija istovremeno. Između kodovanih informacija u mozgu odvija se stalna interakcija. Otuda se pretpostavlja da funkcionisanju mozga pri rešavanju nekog složenog problema ne odgovaraju linearne beleške, već prostorni misaoni uzorci. Ta tehnika se koristi tako da se u okviru problema odredi osnovni

³¹ Šire: dr Vojislav Stojković, *Tehnologija vojnog obrazovanja*, VINC, 1990 (poglavlje: *Modeli nastavnog rada zasnovani na kibernetičkim metodama i informatičkoj tehnologiji*, str. 167 i dalje).

³² Autor je engleski psiholog Tony Buzan. To je jedna o retkih tehnika koja se koristi u školama i privrednim organizacijama u Jugoslaviji.

pojam koji reprezentuje problem. Osnovni pojam se stavlja u središte buduće skice prostornog misaonog uzorka, a u odnosu na njega, različitim znakovima i u različitim pravcima, beleže se ostali pojmovi kojima se određuju tok i način rešavanja problema.

Postupak ček-liste (check list procedure) čini registar radnji ili postupaka u ostvarivanju nekog zadatka. Izradom ček-liste zadatak se razlaže na više operacija, jer se razlaganjem problema na komponente mogu javiti korisne ideje za njegovo rešavanje. Stoga se taj postupak samo uslovno može svrstati u tehnike kreativnog mišljenja, ali je veoma koristan kao konspekt ili podsetnik.

Sinektički metod (sinectic method) zasniva se na slobodnim asocijacijama i imaginaciji kojima se nastoji pronaći najoriginalnije i najkreativnije rešenje nekog problema. Pri tome se koriste direktna analogija, simbolička analogija i nevezana imaginacija.

*

Navedene tehnike kreativnog mišljenja razmatrane su u okvirima edukativnih situacija (nastava, obuka). Podrazumeva se da njihova funkcija može biti i kreativno rešavanje jednog broja stvarnih, a ne samo simuliranih problema koje starešine u komandama, štabovima, ustanovama i jedinicama rešavaju u miru i ratu. Tehnike kreativnog mišljenja same po sebi, dakle automatski, ne obezbeđuju iznalaženje optimalnog rešenja, jer su odlučujući činilac znanje, iskustvo i sposobnost starešina koji ih primenjuju. Njihovom primenom deblokiraju se kreativni potencijali pojedinaca koji ih poseduju i stimuliše kreativno rešavanje problema, jer nema nikakve svrhe da se tokom školovanja razvijaju kreativne sposobnosti ukoliko se u kasnijem procesu rada (praksa) starešina ne stvore uslovi za primenu stečenih potencijala.

Literatura:

- Dr Jovan Đorđević, *Savremena nastava – organizacija i oblici*, Naučna knjiga, Beograd, 1981.
- Milan Đurović, *Timski metod rada komande združene taktičke jedinice u procesu donošenja odluke*, „Teorija i ratna praksa“, Beograd, 14/1987.

- Dr Radivoj Kvašček, *Psihologija stvaralaštva*, ICS, Beograd, 1978.
- Milan Milinković, *Sposobnosti, ličnost i stvaralaštvo*, Institut za psihologiju, Beograd, 1980.
- Dr Stanko Nišić, *Obrazovanje starešinskog kadra*, VINC, Beograd, 1989.
- Dr Vid Pečjak, *Putevi do ideja*, Ljubljana, 1989.
- Dr Vid Pečjak, *Primena metoda i tehnika stvaralačkog mišljenja*, Andragoški centar, Zagreb, 1991.
- Dr Đorđe Stanić, *Obuka starešina*, VINC, Beograd, 1987.
- Dr Vojislav Stojković, *Tehnologija vojnog obrazovanja*, VINC, Beograd, 1990.
- Dr Vojislav Stojković, *Vojnoandragoški aspekti promena u fizionomiji savremenog rata*, „Teorija i ratna praksa“, Beograd, 14/1987.

Koreni sadašnjih sukoba u Jugoslaviji

(Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije*, „Građevinska knjiga“, Beograd, 1991)

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Knjiga Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića je prvo celovito delo u literaturi na našem jeziku o problemima unutrašnjih jugoslovenskih granica (podela). Odnosno, studija *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* pionirski je pokušaj da se rasvetli ta donedavno tabu-tema naše istoriografije, pravne i političke nauke. U uvodnom delu autori naglašavaju da su „ova pitanja od posebnog značaja za svaku državu, naročito kada je reč o višenacionalnim državnim zajednicama“. Koliko su, zapravo, značajni ti problemi najbolje se može suditi na osnovu tragične eskalacije jugoslovenske krize, koja ozbiljno pretilo da dovede do nestabilnosti na širem prostoru evropskog kontinenta. Miodrag Zečević i Bogdan Lekić izvanredno su uočili da „skoro trajno opstaje opasnost da se u svakoj iole pogodnoj prilici nerešena teritorijalna pitanja pokrenu i da se isprave 'historijske nepravde', i to po pravilu uz pomoć stranih sila. Takva područja se u politici smatraju 'trusnim područjima' i trajno su bremenita konfliktima i otvorena za manje ili veće sukobe. Najmanji povod je dovoljan da nastanu teški sporovi, pa i ratovi za 'pravedne nacionalne granice“.

Kada se radi o državnim granicama bivše Jugoslavije i unutrašnjoj teritorijalnoj podeli jugoslovenske države, autori knjige navode da se to pitanje može sagledati i istorijski valorizovati na osnovu raspoloživih istorijskih dokumenata iz perioda 1918–1941. godine, kao i okupacije, kada je teritorija jugoslovenske države bila rasparčana između okupacionih sila i kada su stvorene kvislinške državne tvorevine. Što se tiče

utvrđivanja državnih granica Jugoslavije u periodu 1944–1953. godine sačuvano je, takođe, dovoljno pouzdanih istorijskih izvora. Međutim, *kada su u pitanju međurepubličke granice, stanje je potpuno obrnuto*, jer za ta razgraničenja, koja su trajala od 1945. do 1956. godine, *ne postoji nikakav pisani ili drugi vid dokumenata* koji može poslužiti kao istorijski izvor za potvrdu da je to pitanje rešavao bilo koji državni ili partijski organ (osim saglasnosti Politbiroa CK KPJ na predlog Komisije za privremeno razgraničenje između Hrvatske i Vojvodine).

Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, dakle, navode da je pitanje rešavanja međurepubličkih granica „obavijeno velom tajni, kako po načinu rešavanja, tako i po sastavu aktera“. Posebno je važan zaključak da je „pravne ciljeve znao samo najuži krug najvišeg državnog i partijskog rukovodstva, ali oni iz njima znanih razloga nisu o tome ostavili nikakav pisani trag, niti su želeli pravno legalizovati uspostavljeno stanje“. Uostalom, to je i osnovni razlog što je to pitanje od 1945. godine bilo „tabu-tema“, sa koje je tzv. politički embargo skinut tek kada su se izmenili politički i drugi uslovi u našoj zemlji. Znači, način rešavanja tih pitanja i nepoštovanje (međunarodno) utvrđenih kriterijuma za razgraničenja između različitih naroda morali su, vremenom, da se odraze na odnose među našim narodima, „koji su ne samo eskalirali u građanski i versko-nacionalni rat, već i u genocidno ponašanje i obnavljanje fašisoidnih ideologija“.

Posle uvodnih napomena o višedimenzionalnosti teritorijalnog problema, u studiji se prvo razmatraju istorijsko-pravni uslovi nastajanja jugoslovenske države, kao i administrativno-teritorijalna podela u Jugoslaviji između dva rata. Posle preciznog opisa komadanja Jugoslavije od strane okupacionih sila 1941. godine i stvaranja kvislinških tvorevina, obrađuje se pitanje međunarodnih granica Demokratske Federativne Jugoslavije i sporna pitanja u vezi s granicom sa susednim državama. Time je, kako se navodi u recenziji knjige, „pripremljen teren za postavljanje glavnog pitanja čitavog rada: obrazovanja federativne zajednice i utvrđivanja administrativno-teritorijalnih granica između federalnih jedinica“. Autori su prezentirali iscrpan pregled nekih teritorijalnih razgraničenja između federalnih jedinica nakon drugog svetskog rata (s posebnim

osvrtnom na tzv. sporne teritorije Vojne Krajine, Slavonije, Baranje, Sandžaka, Kosova, severne Makedonije). Na kraju, u zaključnom delu, autori su naveli svoje viđenje dezintegracionih procesa u Jugoslaviji, uz pokušaj sagledavanja mogućnosti za dalje jugoslovensko zajedništvo (koje je, prema događajima, izgleda već prevaziđeno).

Autori navode da su ih na pokušaj da obrade tu složenu temu navela dva osnovna motiva: prvo, objašnjenje zbog čega nadležni državni organi pitanje međurepubličkih granica nisu rešavali na legalan, već na arbitraran i konspirativan način, i drugo, da se ispita osnovanost argumenata na osnovu kojih su međurepubličke granice proglašene za međudržavne (isto je, sada, prihvatio i iskoristio deo međunarodne zajednice). U studiji je, pre svega, vođeno računa o činjenici da je pitanje granica izuzetno osetljiv problem, naročito zbog mogućnosti političkih posledica i manipulacija u određenim situacijama. Pri tome, uzeti su u obzir problemi „identifikacije okupiranih sa okupatorom“, zatim „istorijsko nasilje nad sopstvenim narodom“, uticaj spoljnih činilaca, složenost tih „istorijskih relikata“ raspada Osmanlijskog i Habsburškog carstva i dr. Na osnovu izlaganja autora, ako se u Jugoslaviji svim narodima, osim Srbima, dozvoli pravo na samoopredeljenje i stvaranje sopstvenih nacionalnih država, *radi se o agresiji na srpski narod*, koja će imati dalekosežne posledice po njegovu nacionalnu samobitnost i državni identitet, ali će uticati i na šire procese na Balkanu i u Evropi.¹

Istorija je nedvosmisleno potvrdila da je „stvar svake države kako će, na koje uže jedinice i na osnovu kojih principa, izvršiti teritorijalnu podelu unutar državnih granica“. To je unutrašnja stvar svake zemlje, koja ne podleže nikakvoj spoljnoj verifikaciji, niti ima politički karakter relevantan za međunarodno pravo (što se sada, barem u jugoslovenskom slučaju, menja u međunarodnim odnosima pod pritiskom

¹ Za neke političke pristupe u savremenim međunarodnim odnosima grčki publicista i diplomata Evangelos Kofos, na nedavnom predavanju u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, koristio je termin „mađarizacija“. Naime, tvrdio je da se ne sme dozvoliti „mađarizacija srpske nacije“, odnosno njeno kažnjavanje ostavljanjem velikih delova tog naroda van njegove matične države, što može uticati na dugoročnu nestabilnost na Balkanu i u Evropi. (Termin „mađarizacija“ koristio je stoga što su saveznici, nakon prvog svetskog rata, „kaznili“ Mađarsku ostavljanjem velikih delova tog naroda van mađarske teritorije). E. Kofos navodi da se u slučaju Mađarske radilo o zemlji koja je poražena u ratu, dok u sadašnjem slučaju Srbije i srpske nacije za takav postupak nema opravdanja.

velikih sila). U studiji Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića ističe se da su unutrašnje granice u tzv. drugoj Jugoslaviji bile „oktroisane i da nemaju nikakav pravni legalitet“. Autori čak osporavaju i tezu da su granice federalnih jedinica bile uspostavljene zavisno od područja delovanja delova Komunističke partije na tim teritorijama, što ukazuje na dublju pozadinu tog pitanja. Oni, takođe, osporavaju da se radi o tzv. avnojskim granicama, jer je AVNOJ odredio samo buduće federativno ustrojstvo zemlje, ali nije doneo nikakvu odluku o granicama (autori čak smatraju da bi Jugoslaviji mnogo više odgovarao tzv. kantonalni, nego federalni princip). Dakle, sve što je vezano za granice bivših jugoslovenskih republika ostaje obavijeno misterijom, osim činjenice da „politički vrh Jugoslavije nije hteo pravno da legalizuje odluku koju je, bar prema postojećim izvorima, nelegalno i ustavno neovlašćeno doneo“. (Ta tvrdnja je potkrepljena brojnim primerima, kao što je pitanje Vukovara, migracionih procesa nakon rata itd.).

Autori zaključuju kao nepobitno sledeće: da su sporovi oko teritorijalno-administrativnih granica postojali i pre 1945. godine; da je Ustav iz 1946. godine donet bez prethodnog pravnog utvrđivanja granica republika; da je ostalo tajna kako se rešavalo pitanje republičkih granica, mada je jasno da se to nije moglo rešiti bez saglasnosti Josipa Broza i njegovih najbližih saradnika; da kao kriterijumi za razgraničenje nisu bili uzeti oni koji se u takvim prilikama koriste u svetu, već neki drugi, koji su nedosledno sprovedeni; da su sve komisije koje su rešavale to pitanje tvrdile da se radi o privremenim rešenjima i da će ih regulisati nadležni državni organi; da pitanje razgraničenja, i pored upozorenja, nije nikada celovito i definitivno rešeno; da se, na osnovu činjenica, jedino može zaključiti da je to rađeno smišljeno i s određenim ciljem, što potvrđuju i dezintegracioni procesi u našoj zemlji od početka šezdesetih godina; da su sva sporna teritorijalna pitanja drugih republika sa Hrvatskom bila rešena u korist Hrvatske i, konačno, da su sporna pitanja rešavale nekompetentne i nesposobne ličnosti. Ti zaključci Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića dovoljno jasno govore i o našoj sadašnjoj situaciji.

Nema sumnje, knjiga *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* veoma je ozbiljna studija o krajnje

aktuelnoj temi. U njoj se potpuno razotkrivaju neke poluistine ili, čak, veštačke konstrukcije, koje su imale dalekosežan značaj i katastrofalne posledice. Autori su nastojali da sačuvaju istorijsku objektivnost, tako da je njihovo delo lišeno „navijačkog pristupa“, bez obzira na to što će neke njihove zaključke tzv. politička publicistika verovatno osporavati. Istorijski potkrepljena razmatranja autora potpuno su različita od trenda u našoj publicistici, koji bi se mogao opisati kao olako, pomodno i masovno „prepravljjanje istorije“. Moramo se složiti sa tvrdnjom u knjizi da se sada u „svetu vlada pomoću ekonomije i finansijskog kapitala, a ne nacionalizma“, ali i da se različita nacionalna pitanja na tlu bivše Jugoslavije isključivo mogu celovito i zajednički rešavati (bez „gušenja“ i „favorizacije“). Autori, na primer, osporavaju i objektivnost izjava Milovana Đilasa, jedinog živog aktera međurepubličkih razgraničenja posle drugog svetskog rata, upravo zbog neposrednog učešća u tim zbivanjima. Knjiga sadrži i više do sada neobjavljenih dokumenata, mapa i drugih podataka, tako da je u njoj uspešno kombinovan savremeni istorijski pristup s elementima pravnog i politikološkog razmatranja. O tome svedoči i recenzija knjige, u kojoj se navodi da je „reč o obimnom i dubokom zahvatu“ u problem unutrašnje podele na teritoriji Jugoslavije, koji je „jedinствен u našoj savremenoj publicistici“.

Nema sumnje, eskalacija jugoslovenske krize tokom poslednje godine jasno potvrđuje mnoge zaključke u ovoj studiji. Pre svega, to da su se svi dosadašnji „svetski poreci“, odnosno nove raspodele moći u svetu, gradili upravo na brojnim nerešenim nacionalnim pitanjima. Otuda nije slučajno što se sadašnji „novi svetski poredak“, u kojem se lomi i naša istorija, stvara upravo na „južnom i severnom krilu“ teritorija čija se sudbina rešavala u okviru tzv. istočnog pitanja, odnosno nasleđa turske imperije na Balkanu i na Bliskom istoku, krajem 19. veka. Pitanje odnosa između Iraka i Kuvajta, kurdsko pitanje i druga nacionalna pitanja, s jedne, i nacionalna pitanja naroda i narodnosti koji žive na teritoriji bivše Jugoslavije, s druge strane, po svemu sudeći, temelji su izgradnje „novog svetskog poretka“. Mnogi zapadni publicisti jasno ističu da je „demokratija moguća tek kada određeni narodi uspostave nacionalnu lojalnost, za razliku od verske ili

dinastičke lojalnosti“, kao i to da se, na primer, „demokratija u Sovjetskom Savezu (dakle i u Jugoslaviji – primedba J. D.) može razviti tek pošto procveta nacionalizam, koji je dugo bio suzbijan antinacionalnim ideologijama.²

Mora se uvideti da se na Zapadu, pre eskalacije naše krize u junu 1991, mnogo govorilo o demokratskim procesima u Jugoslaviji. Uporedo s radom tzv. Haške konferencije, ta „parola“ je promenjena u podršku procesu nacionalnih samoopredeljenja na teritoriji Jugoslavije, dok se sada zapadna publicistika intenzivno bavi pitanjem uspostavljanja novih graničnih linija u Evropi, što se može shvatiti i kao uvod u „rešavanje“ problema bivšeg Sovjetskog Saveza. Zbog toga se i mora zaključiti da je studija Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića samo dobra osnova za dalje proučavanje tih složenih problema s raznih aspekata. Možda bi, stoga, bilo korisno organizovati raspravu o navedenim pitanjima, jer je nesumnjivo da će nakon sadašnjeg građanskog rata u Jugoslaviji ti problemi ponovo biti temeljno razmatrani (međunarodno-pravno i diplomatski), pri čemu se moramo osloboditi „robovanja“ principima međunarodnih odnosa, jer se oni, izgleda, tek stvaraju. Zbog toga je ova knjiga veoma inspirativna, značajna i korisna, bez obzira na to što su neke od tvrdnji u njoj prevaziđene zbog ubrzanog razvoja događaja na teritoriji bivše Jugoslavije.

² Tematski „blok“ o nacionalizmu u američkom dnevniku „International Herald Tribune“ od 10. avgusta 1991.

Iz istorije ratne veštine

Odnos vojne organizacije i države u delima Nikola Makijavelija

Kapetan I klase *SLOBODAN SIMIĆ*

Nikolo Makijaveli je nesumnjivo najznačajniji vojni teoretičar epohe renesanse. Njegova osnovna misao zaokupljena je problemom ujedinjenja rascepanih italijanskih feudalnih državnica, koje su samo ujedinjenjem sposobne da se suprotstave najezdi evropskih sila, s jedne, i moćnom apsolutizmu rimskog pape, s druge strane. Kao jedan od prvih ideologa italijanskog nacionalnog jedinstva, Makijaveli za politički model uzima prosveteni apsolutizam u kojem vidi jedinu polugu za ostvarenje jake centralističke vlasti. Posebnu pažnju je posvetio vojnoj organizaciji kao jedinom oruđu apsolutne vlasti. Svestan da nema savremenog uzora, a ogorčeni protivnik najamne (profesionalne) vojske, u svojim radovima prednost daje narodnoj vojsci, te otuda i originalnost njegove ideje o „naoružanom narodu“.

Nesporni vojnoteorijski značaj imaju Makijavelijeva razmatranja organizacije vojske: o regrutovanju i veličini vojske, o naoružanju i obuci, o borbenom poretku i bici i drugo. Bitka je za Makijavelija težište rata, ali je posmatra kao zbir taktičkih dejstava. Govoreći o ratu Makijaveli ukazuje da je to stvar cele države, a ne pojedinih lica, koji se može dobiti samo odsudnom bitkom, ali da nju treba prihvatiti samo kada za to postoje povoljni uslovi. Snaga Makijavelijevog dela je u tom što je svrhu vojne organizacije video u kontekstu političkog sistema, što je i danas aktuelno.

U Makijavelijevo doba Italija je bila najbogatija i najkulturnija zemlja sveta. „Njena proizvodnja, njeno političko uređenje omogućili su joj da se izdigne iznad ostalih zemalja u Evropi“.¹ Međutim, u tome je bio i njen pad. „I doista, nijedna zemlja nije nikad bila sretna i jedinstvena ako nije bila podložna jednoj republici ili jednom vladaru, kako se to dogodilo u Francuskoj odnosno Španjolskoj. A uzrok što Italija nije u istom položaju, što nema jedne republike odnosno

¹ I. Frangeš, *O Makijaveliju i njegovom dobu*, str. 128.

vladara koji njome upravlja, samo je crkva. Stolujući u Italiji, držeći u njoj svetovnu vlast, ona nije bila toliko jaka ni sposobna da uspostavi tiraniju u Italiji, i nametne joj se za vladara; s druge strane, nije bila toliko slaba, da iz straha ne izgubi svetovnu vlast, da ne bi bila kadra pozvati stranca da je odbrani od svakoga, tko bi se u Italiji suviše osilio“. I dalje: „Uz Crkvu i popove postali smo mi Italijani zli i bez vere, ali postoji još veća krivnja, koja je drugim razlogom naše propasti, a to je da je Crkva dovela do podele ove pokrajine i drži je podeljenom“.²

Italija je tako zemlja prve buržoazije i prve nacije, ali ne i nacionalne države. Trgovci i industrijalci su imali slobodne gradove, republike i novac, ali ta razvijena buržoazija, koja nije nikad izvela pravu buržoasku revoluciju, nije uspela da formira nacionalnu državu. Međutim, tu se našao Makijaveli da, istražujući najbolji vid vladavine, u interesu i sa „državnim razlogom“, traga za vladarom i tipom države pod kojim i u kojoj bi se Italija mogla ujediniti.

U Makijavelijevo vreme duhovni život je bio izuzetno snažan. „Italija je klasična zemlja, u kojoj se forma davno otela od sadržaja, u kojoj stolicima svi održavaju religioznu formu, a za njen sadržaj slabo tko haje. Samo šaka heroja opozicionara čuva jedinstvo sadržaja i forme, jedno misli i jedno govori, ginući i stradajući poput... Bruna, Telesija, Galileja, Kampanele... Prvi, koji u Italiji ne veruje vladajućim idejama vjere, morala, istine, etike upravo su oni, koji ih propovedaju, a formu ostavljaju prostom narodu“.³ Otuda Italija, zemlja autoriteta i dogme, u suštini nije bila prožeta dogmom i podložna autoritetu.

Renesansa je u Italiji značila prekid sa srednjim vekom, ali je to u politici bio korak nazad. U slobodnim gradovima nestaje drvo bresta, koji je bio simbol demokratije, a u republikama se javlja formalna demokratija. Naime, političke institucije su se ravnale prema najmoćnijim porodicama iako one nemaju formalnu vlast. Otuda su se u tom periodu mnogi građani smenjivali na političkim dužnostima, dok je stvarna vlast bila u rukama buržoaske oligarhije, novog tipa, s velikom ekonomskom snagom.

² Nikolo Makijaveli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* (u daljem tekstu: *Rasprave*) str. 12.

³ I. Frangeš, *isto*.

Makijavelijevo vreme je i vreme klasnih sukoba. U Italiji tog doba stekle su se sve snage srednjeg i novog veka, uticaji moćnih feudalnih država, Francuske i Španije, crkve, mlade buržoazije i najamne radne snage. U sukobu su bili svi, čas jedni protiv drugih, a čas su stupali u velika i neverovatna savezništva. U najlepšim građevinama, prepunim dela vrhunske umetnosti, carovalo je smutno vreme, vreme kratkotrajnih izlaza i loših rešenja. Međutim, to nije smetalo bogatim građanima da se raskošno provode. Najveća tragedija Italije bio je nedostatak „državnog razloga“. Državotvorni elemenat je nestao iz običaja i ponašanja stanovništva, aristokratije i buržoazije, a siromašni narod je povremeno podizao ustanke, koji su, uglavnom, bili motivisani njihovim teškim socijalnim položajem.

Jedini dugoročni interes na tlu Italije imala je crkva. Njeno petnaestvekovno vladanje svetom pretvorilo se u igru sa italijanskim državicama, koje su gotovo svakodnevno stvarane i uništavane. Jer, Italijani nisu umeli da stvaraju i čuvaju državu. Naime, suviše su brzo osvojili svet svojom trgovinom, proizvodnjom, kulturom i političkom veštinom, suviše su bili povezani sa tuđim interesima da bi mogli da sagrađe vlastitu kuću. Italijanski kapital, u državnom smislu, bio je bestelesni kapital, pa su sve sudbine italijanskih država bile nekako iste, svi ratovi su se vodili iz istog razloga, a sva pokoravanja su rukovođena prelivanjem novca iz jednih u druge ruke. U takvom okruženju se pojavio oštroumni Makijaveli, koji je, zahvaljujući i ličnoj sudbini, uočio potrebu za jakom državom, koja bi garantovala slobodu građanima, zakonodavnu i izvršnu vlast, i omogućavala da se svako bavi svojom profesijom i imovinom.

SVRHA VOJNE ORGANIZACIJE U DRŽAVI

U svom sistemu shvatanja države Makijaveli je posebno obradio problem vojnog života, pitanja rata i mira, pitanja vojske i vojevanja. Shvativši da je vojska državna institucija prvog reda, posvetio joj je izuzetnu pažnju. Smatra je sredstvom kojim se država gradi, čuva, širi i gubi. Ali, Makijaveli je pristalica građanske vladavine (mešovite vlade), te stoga

ulogu vojske posmatra iz tog ugla. Njegova originalnost je u tome što vojsku oslanja na narod, a ne na plemstvo, jer je narod prirodni garant postojanja države. „Treba znati“, kaže u svom *Vladaocu*, „da postoje dva načina borbe; jedan pomoću zakona, drugi pomoću sile, jedan je svojstven ljudima drugi zverima, ali pošto prvi zataji moramo se koristiti drugima...“

Makijaveli je u jednom periodu bio i sekretar Ratne desetorice – vojnog ministarstva Firence, pa je i to jedan od uzroka što se bavio vojnom veštinom, tj. „umetnošću ratovanja“.

Okupiran težnjom „za renoviranjem političkog života“ i uspostavljanjem pravila političke igre, koja će doprineti reafirmaciji Italije u evropskoj politici sile, Makijaveli je, kada mu nije uspeo apel na vladarevu mudrost, počeo da razrađuje vlastitu koncepciju uzroka dekadencije političkih sistema savremene Italije. Nemoćan pred celinom zadataka, jer nije mogao u potpunosti da savlada sve protivurečnosti političkog stanja u Italiji, okrenuo se pojedinim aspektima političkog sistema i političkog života, i to onima koji su mu bili dobro poznati. Zato su sva njegova dela puna „razmatranja vojne veštine“, a ona nisu malobrojna: *Vladalac*, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, *Umeće ratovanja* i *Istorija Firence*. On u političkim sredstvima vidi izlaz iz unutrašnje i spoljne krize italijanskih država. Osnova za dobru državu su dobri zakoni i dobra vojska. Ubeđeni republikanac, u duhu nove civilizacijske vladavine, Makijaveli sa strašću navija za politički okvir klasne vladavine koja omogućuje najveći prosperitet i uspon države. Njegov politički realizam sva sredstva potčinjava izgradnji građanske vladavine u jedinstvenoj, čvrstoj državi na čelu sa apsolutnim monarhom. Taj koncept je dugo primenjivala i Francuska.

Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija, najcelovitije i najdublje Makijavelijevo delo, najviše govori o dva oslonca stabilne vladavine – dobrim zakonima i dobroj vojsci. Rim u njemu služi da bi se pokazalo kako i dokle se stiglo u krizi političkih institucija u Italiji. Naime, partikularizam političkih subjekata doveo je dotle da se o pravno, zakonski i institucionalno uređenoj državi u Italiji nije moglo govoriti. Nije bilo političke snage koja bi već formiranu naciju uvela u jedan državni

poredak. Uzeti svu vlast u Italiji bilo je nemoguće zbog toga što se u njoj odvijao sukob srednjeg i novog veka, sa svim nijansama i isprepletenostima starog i novog. U tom sukobu su učestvovala silna vojske, ogromna bogatstva, umetnička i naučna dostignuća, veleposedi i industrijska proizvodnja, crkvena svetovnost i svetovna duhovnost. Na socijalnoj osnovi, koju su sačinjavale najmanje tri klase i mnoštvo slojeva, odvijale su se ekscesne smene bujanja kolektivnog i individualnog. U nedostatku vlastite moći pred tim „bojištima“, Makijaveli je posezao za sredstvom koje bi moglo svesti račune – za vojskom. On je to „oružje“ obrađivao i svesno gurao na put politike nadajući se i skoro moleći da ga neko uzme u ruke i stvar privede kraju. Međutim, ta nada se izjalovila.

Teorijski početak raspravljanja o ulozi vojske u političkom sistemu nalazi se u spisu o *Ordinanze*, narodnoj miliciji za koju se Makijaveli zalagao. Spis je objavljen 1506. godine. Ova originalna misao o potrebi za narodnom vojskom trebala je da pomogne da se u Firenci stvori posebna, vlastita snaga koja bi je branila. U raspravama je Makijaveli izneo još jednu „jeretičku misao“ – da jedina opasnost naoružanoj republici pretila od vlastitog naroda. On je namerno naglasio tu misao, ukazujući na mogućnost *klasnog sukoba*, u kojem bi narod koristio sva raspoloživa sredstva, pa i nasilje, da promeni stanje u svojoj republici. Naime, postojanje države je važnije od uređenja u njoj – država postoji i kad se vlastodržci ili vladavina promene. Makijaveli je diskretno uveo pravo na revoluciju i dao legalitet novoj vlasti da predstavlja državu. To su, verovatno, i najvažniji klasni dometi njegove političke teorije, zbog čega ga Leo Štraus sa gnušanjem naziva revolucionarom.

Odnos vojnog i političkog života Makijaveli je sagledavao kroz maksimu *cives milisque bonus*, prema kojoj vojnici, naoružani građanin, brani svoju domovinu kao etički subjektivitet i kao političku zajednicu sa dobrim zakonima. Ona (politička zajednica) jeste sinonim *civilitasa*, građanske vladavine. Ideja o naoružanom narodu sadrži jednakost građana kroz pravo da sami brane svoju državu. Za političku nauku je taj Makijavelijev stav značajan zbog toga jer je ponovo doveo u vezu vojni i politički život, tj. integrisao ih u jednu celinu (kao u antičko doba). Dok su ranije vojni i politički

život bili suprotstavljeni, Makijaveli je dokazivao da je *vojni život samo produžetak političkog*.

Klauzevicu nije trebalo mnogo da dođe do zaključka „da je rat nastavak politike drugim sredstvima“. Kod Makijavelija cilj opravdava sredstvo, ali se taj princip ne primenjuje univerzalno, već tek kada je u cilju sadržan etički postulat pravednosti. Naravno, država je Makijaveliju najviši cilj, ali ne država sama po sebi, već ona koja održava „dobar poredak i poboljšava egzistenciju građana“. Država služi da se izraze interesi građana, ali i da se ograniče, da se njihove ambicije kanališu i da se ono što je neizbežno izrazi kao pozitivna promena institucije.

U *Raspravama*, govoreći o karakteru ratova, Makijaveli saopštava jednu od svojih osnovnih misli: „rat je opravdan ako te nužnost natera i oružje je sveto ako u oružju leži nečija nada“. Naravno, istoriju Rima gleda kroz događaje u Italiji. To korišćenje istorije u pragmatičke svrhe (istorija je učiteljica života) zabeleženo je kao početak ideologizovanja istorije.

Misaonom postavkom da je nečija nada u oružju i pod maksimumom da „cilj opravdava sredstvo“, Makijaveli vidi pozitivan ishod političkih rešenja. Tako indeksiran ipak ima više humanosti u svojim delima nego svi popovi i dušebrižnici čovečanstva koji su ga osuđivali u narednim stolicima.

Veza između vojnog i političkog života služila je Makijaveliju da bezrezervno osudi profesionalizam u vojsci. To je bio korak dalje od samog odbacivanja ideje o upotrebi najamničke vojske. Naime, plaćenici imaju drugačije i suprotne interese od građana. Njima je u prilog da rat što duže traje, čak i nezavisno od ishoda. Često izmišljaju opasnost da bi opravdali svoje postojanje. Tu ideološku masku i sada koriste diktatorski režimi, koji se trude da dokažu narodu kako im sa svih strana preta opasnost.

Vodeći ratove sa plaćeničkim vojskama, italijanski gradovi su brzo gubili samostalnost. Makijaveli je kritikovao kukavičje oružje profesionalnih vojski jer nije prihvatio stvaranje autonomne moći koja nije podvrgnuta političkoj kontroli. Smatrao je da se te posebne subverzivne moći boje „sve dobro uređene zajednice“ koje od nje zavise, pa je pokušavao da vojsku stavi pod kontrolu političke vlasti. Zato je menjao i način regrutovanja vojske i komandovanje njome. Subverzivna

moć vojnih profesionalaca ogleda se i na unutrašnjem i na spoljnjem planu. Mogućnost da se vojska priključi jednoj od strana u sukobu ruši karakter političke zajednice i zavodi tiraniju, a ona, s druge strane, pred svojim neprijateljem nije garant celokupne zajednice. Vojni profesionalizam i dugo zadržavanje na komandnim mestima doveli su i do preuzimanja vlasti od strane profesionalnih vojnika, a u nekim slučajevima i do gubitka samostalnosti i slobode države. Za to je Makijaveli naveo primer Rima, koji je izgubio slobodu jer je stalno produžavao vlast vojnim komandantima.

O ratu i miru. Otklanjanjem opasnosti po republiku od vlastite vojske Makijaveli je pokušao da pronađe i način koji garantuje najbolje korišćenje vojske u republici. Prvo, smatrao je da je u mirnom periodu vojska samo služba kao i druge. U ratu, međutim, ona je veština i „samo se javnim osobama može dopustiti da se bave ovom veštinom“. Iskustvo Rima imalo je u tom slučaju vanredan značaj. Komanda vojskom je pre svega politička funkcija pa onda profesionalna. Pokušavajući da demokratizuje ulogu te „otuđene sile“, Makijaveli kaže: „I da svaki od njih rado ide u rat da bi živeo u miru, a da ne pokušava remetiti mir da bi izazivao rat“.⁴ *Znači cilj rata jeste mir.* On se protivio izazivanju rata po „čisto“ vojničkoj potrebi i logici jer nije u interesu države da određenoj profesiji daje pravo da sama izaziva ratove. *Rat je u nadležnosti države, a ne onih koji ratuju.*

Sa stanovišta motiva, mir kao motiv za rat jedan je od najjačih ljudskih motiva. Pošto je Makijaveli dijalektičar, rat je, prema njemu, sredstvo da se dođe do mira i mir je motiv za rat. Mir označava i slobodu (naravno, zavisi od klasnog uređenja) i mogućnost da se ona uživa. Određujući za vrhovnog komandanta vladara, ili izabranog građanina ako se radi o republici, Makijaveli se odlučio, u oba slučaja, za ograničenu političku moć vojskovođe. Sem slave i priznanja naroda vojskovođe drugu nagradu ne mogu očekivati. Izuzetno je značajna i demokratska ideja da se vojskovođama, pobjednicima u ratu, *ne prave ustupci u vlasti.* Rat ni u kojem slučaju ne sme postati izvor posebnih prihoda vojskovođe, oni mogu živeti od svojih privatnih poseda ili građanske službe, ali ne

⁴ Nikolo Makijaveli, *Sabrana dela*, tom I, „Globus“ Zagreb, 1986, str. 389.

od javnih zaduženja. Za političku teoriju je izuzetno značajno to utemeljenje odnosa privatnog i javnog građanina. *Res publique* je različito i nespojivo sa *res private*. *Res publique* ne može postati *res private*.

Posmatrajući vojsku kao deo državnog aparata, Makijaveli je uočio da joj je neophodan princip jednokomandovanja. Sa jednom vojskom ne može komandovati više vojskovođa. Najviša vlast u zemlji jeste i vrhovni komandant vojske. U neposrednu operativnu komandu nad vojskom niko nema pravo da se meša – vojskovođa komanduje, a senat – parlament odlučuje o upotrebi vojske. On je šalje u rat, ali je u ratu ne vodi. To najbolje dokazuje sledeći citat iz *Rasprava*: „Jer kraljevstva sa dobrim uređenjem ne daju svu vlast kralju, osim kada je reč o vojsci, zato što je samo u ovoj oblasti potrebna hitna odluka, a to znači da bude jedna jedina vlast“.

Da bi se sačuvala država od vojnog udara ili odbijanja poslušnosti vojske, što ugrožava državu (vojska je uvek lako osvajala i lako gubila državu), Makijaveli nudi sledeći koncept: odstraniti posle rata od vojske vojskovođe, ili ih prekomandovati, „jer stalna vlast nad istim ljudima stvara međusobnu povezanost i može se lako okrenuti protiv vladara“.⁵

Ograničavajući uticaj vojne službe na politički život, s jedne strane, Makijaveli smatra da zapovednicima vojske treba dati određene ruke kada se radi o ratovanju. Ulazeći u motive ratovanja, on uviđa činjenicu psihološke prednosti, koja se zasniva na političkoj mudrosti, „jer su smatrali (Rimljani) da je onima što su upravljali njihovom vojskom toliko važno da se osećaju slobodnim i nesputanim i da mimo formalne odgovornosti donose odluke, da nijednoj zadaći koja je sama po sebi teška i opasna nisu hteli dodavati nove teškoće i opasnosti, svesni da u tom slučaju niko ne bi mogao delovati kako treba“.⁶ Zato Makijaveli, boreći se za što kvalitetnije odnose prema vojsci, naglašava primer Rima, gde vojskovođe nisu kažnjavane za poraze u ratu.

Motivi za uspešno ratovanje. Traganje za motivima koji podstiču vojsku za uspešno ratovanje jeste jedan od osnovnih zadataka. Jer, zavisnost uspeha od motiva za rat uočena je od kako se ratovi vode i ukazuje na dva osnovna pokretača

⁵ Isto, str. 398.

⁶ N. Makijaveli, *Rasprave*, str. 196.

u borbi – religiju i nuždu. Naravno, ogorčen na rimsku crkvu, nije apostrofirao hrišćansku veru, od koje ljudi postaju bogobojažljivi, mekušci i neratoborni. Mislio je na religiju starog Rima koja je bila inkorporirana u politički život. Za religiju tvrdi da je *instrumentum regni*, sredstvo vlasti, pomoću kojeg je moguće „ljudе držati dobrim, *zapovedati vojskama* i uvoditi novi i neuobičajeni poredak“. Retko je jedna ideološka, politička pojava tako dobro prikazana i operacionalizovana.

Za vojsku je značajno da joj je religija činilac moralne snage, „jer tamo gde je religija lako je uvesti oružje, a gde je oružje a nema religije, teško je religiju uvesti“. Uvidevši da samo oružje ne znači mnogo, Makijaveli u istom duhu nastavlja „jer tamo gde nema straha božjeg, tu vladavina mora ili propasti, ili valja da se podržava strahom od vladara koji nadoknađuje nedostatak religije“. Nije neobično što se Makijaveli tako izražavao, jer su se još uvek klasne borbe odvijale pod plaštom religije, pa i čuveni borbeni poklič buržoazije bio je iskazan u formi protestantizma. Odnos ideologije i vojske je još jače utemeljen čuvenom „...svi naoružani proroci su pobedili“..., a nedostatak tog odnosa Makijaveli ilustruje na primeru verskog fanatika Savanarolija, koji je neko vreme vladao Firencem, za čiju sudbinu kaže da je „neumitan udes nenaoružanog proroka“. Da je odnos vojske i ideologije značajan za očuvanje unutrašnjeg uređenja države, što je i svrha vojske, Makijaveli dokazuje u *Vladaocu*: „zato je potrebno biti spreman da se mogu silom naterati da veruju, kada više ne veruju“.

Makijaveli nije zaboravio nijednu stranu međusobnog delovanja činilaca koji čuvaju stabilnost zemlje, ali ni motive za odbranu vlastite zemlje. Govoreći o plaćenicima, on je za novac smatrao da ne može biti motiv za uspešno ratovanje, tvrdeći: „Ko se za osobnu slavu bori, dobar je i pouzdan vojnik, a za pare se ne da umreti, ako nisu pobornici tog cilja – ne mogu odoleti neprijatelju“.⁷

Da bi pokazao kako je rat iz nužde snažno motivisan, a čovek nateran da se bori, Makijaveli u *Raspravama* navodi reči Vecia Mesia „slijedite me, ovde nema ni zida, ni jarka, već naoružani protiv naoružanih; jednakih vrlina bićete nad-

⁷ Isto, str. 236.

moćniji jer vas na to *sili nužda*, koja je poslednja i najviša svrha“. Međutim, sve to nije dovoljno za pobedu. Makijaveli svoju političku misao dopunjuje i određenim moralno-psihološkim stavom: „želi li pobediti u bitci, vojska mora imati povjerenje u sebe i u vojskovođe“. A kako se stiče povjerenje, savremena vojna misao i praksa bi mogla naučiti od Valerija Korvina: „Vojnici, hoću da sledite moje delo, a ne moje reči, ne samo naredbe, već primer!“

O regrutovanju vojske. Nikolo Makijaveli je uočio problem koji je i te kako savremen, a vezan je za ljude koji su u vojnoj službi. Istraživao je najpouzdaniju strukturu ljudi u ratu i kako je regrutovati: „...morate znati da ljudi koji dolaze u vojsku zbog vladareve naredbe ne treba da dođu *ni posve silom, a ni posve kao dobrovoljci*. Stoga treba izabrati srednji put, što znači ni posve silom ni posve dobrovoljno, nego da ih vodi poštovanje prema vladaru, zbog kojeg bi više strahovali od njegova prezira, nego od trenutne kazne... Uvek će biti nužno da *sila bude pomešana sa voljom*, tako da se i iz toga ne može izroditi nezadovoljstvo, koje bi dovelo do loših posledica“.⁸

O uslovima za vođenje rata. Osim motiva za rat, Makijaveli je razmatrao i uslove za njegovo uspešno vođenje. U vezi sa snagom vojske u *Raspravama* postoji naslov koji kaže „novac nije žila kucavica rata“, a dalje je razrađena misao da „svako može otpočeti rat kad ga je volja, ali ga ne može kad hoće okončati“. Vladar mora odmeriti svoje snage i prema njima se ponašati. Ako ih odmerava ili prema novcu ili prema dobrom geografskom položaju, ili prema dobrom raspoloženju ljudi, ako nema vlastite vojne sile – *greši*. Naravno, Makijaveli je u težnji da po svaku cenu dokaže nužnost narodne vojske zanemario materijalnu snagu zemlje. Giacomo Trivulzio, vojskovođa Luja XII, kaže „da bi se vodio rat potrebne su samo tri stvari: novac, novac, novac“.

Makijaveli je bio zanesen svojim velikim idejama i predubeđenjima o Italiji, pa razmatranja o vojsci nije zasnivao na konkretnom raspoloženju ljudi i stvarnom odnosu snaga svog vremena. Zato je njegova narodna milicija trpela poraz a Firenca je ponovo uzela najamnike. Jedina greška Makijaveli-

⁸ *Isto*, str. 393.

jeva je u tome što nije shvatio da svi ne dele njegovu strast za jakom državom i moćnom Italijom. Naime, on koji je od te države najmanje dobio, najviše joj je nudio.

Spoljna i unutrašnja funkcija vojske. Ceneći ulogu vojske u političkom sistemu, Makijaveli je razmatrao njenu spoljnu i unutrašnju funkciju. Naglašavao je potrebu za stalnim ratom, kojeg izaziva strah od neprekidne ugroženosti Italije. Videći da je vojska sredstvo da se stvori država, smatrao je da vladar nema preča posla od vođenja rata. Za njega rat ima sledeći kontekst: „Oni ne smatraju da u svakoj državi postoje dva različita stajališta, stajalište naroda i stajalište moćnika, niti shvataju da svi zakoni koji su donešeni u korist slobode nastaju iz njihova suprotstavljanja“. Makijaveli uvodi u političku misao – narod kao osnovnog pokretača istorijskog razvitka. Kasnije, Karl Marks to ostavlja radničkoj klasi.

Veza između politike i ratovanja kod Makijavelija se posebno uočava u delu *Umeće ratovanja*. Dovodeći u vezu vojni i politički život, posebno kada je u pitanju međunarodni položaj zemlje, došao je do shvatanja spoljne uloge vojske kao garanta njene nezavisnosti. Unutrašnja uloga vojske ogleda se u očuvanju svakog poretka, bez obzira na to da li je zajednica dobro ili loše uređena. Uzroke rata našao je u postojećem miru. Samo *dobrovoljan mir* je stvarni mir. Silom nametnuti mir znači pokornost, i „ne može se očekivati vjernost od onih koji se žele pokoriti“. „Jedna promjena je uvek uzrok daljih promjena“, tvrdi Makijaveli. Shvatajući da je nametnuti mir ravan ratu zalagao se za mir u kojem će stanovništvo moći da se bavi svojim poslom. To što je od vladara tražio stalni rat bila je samo želja da Italija čvrsto stane na svoje noge.

ORIGINALNOST MAKIJAVELIJEVE IDEJE O NAORUŽANOM NARODU

Nikolo Makijaveli je iscrpno razložio podelu vojnih organizacija prema mestu i načinu regrutovanja, prema pripadnosti lokalnoj ili stranoj vlasti, po tome ko je plaća i da li je profesionalna ili nije. Uočio je tri tipa vojne organizacije: najamničku, pomoćnu i sopstvenu.

Najveću pažnju je usmerio na dokazivanje prednosti sopstvene vojske nad najamničkom. Radilo se o istorijskom trenutku u kojem je Italija gubila samostalnost i snagu zahvaljujući nedostatku vlastite vojske. Pošto najamničke vojske redovno gube ratove, a često su opasnije po one koje brane, nego po napadače, Makijaveli je smatrao da novac ne može biti dovoljan motiv plaćeniku da se bori. Jer, novca mu je uvek malo i brzo prelazi na stranu gospodara koji mu više nudi. Osim toga, ta vojska neće sa žarom učestvovati u bici, najamnici se međusobno ne ubijaju, a često su u stanju da zauzmu kakvu državu za sebe.

Nemoćne italijanske državnice pribegavale su plaćenicima stoga što nisu imale osnov da regrutuju i drže velike profesionalne vojske, za razliku od Španije i Francuske. Makijaveli tu činjenicu nije u potpunosti uzimao u obzir pa je u želji za velikom Italijom zaboravljao na neke objektivne protivurečnosti na tom tlu. Međutim, najamnička vojska je sadržala, kao značajnu komponentu – profesionalizam. Veliki i čuveni najamnici, kondotjeri, harali su Italijom, a ta vojska, skupljena od svakojakog ljudstva, imala je jedino za cilj da dođe do veće zarade. Ona je bila potpuno autonomna politička sila, koja je ugrožavala politički poredak italijanskih gradova, a bila je sastavljena od neitalijanskog ljudstva, Švajcaraca, Nemaca i Francuza.

Pomoćnu vojsku Makijaveli nije razmatrao kao posebnu vojnu organizaciju. To je vojska stranog vladara – saveznika, a za nju je karakteristično da se bori samo za interes svog vladara. Nju u pomoć pozivaju samo oni koji nemaju drugog izlaza, a javlja se i kao posledica unutrašnjih borbi u jednoj političkoj zajednici. Iza pomoći koju pruža vojskom neki vladar (država) drugom krije se često intervencija. Kada se radi o građanskim ratovima, pomoćna vojska je isključivo intervencionistička. Ukoliko se radi o odbrani od napada spolja, ona može da bude i pravi saveznik, ukoliko se savezništvo uspostavlja da bi se odbranio zajednički interes ili pobedio zajednički neprijatelj. U svakom slučaju, ona je nezavisna politička sila, koja ugrožava nezavisnost i poredak neke zemlje. Na osnovu negativnog stava o pozajmljivanju vojske, Makijaveli je napadao politiku savezništva italijanskih država sa Francuskom i Španijom. Jer, veliki saveznici su se

brzo pretvarali u velike osvajače. Tim stavovima pokušao je da ukloni velike sile sa tla Italije, da uputi vladare na to da ne koriste njihovu vojnu moć, već da stvaraju sopstvenu moć oličenu u vlastitim vojskama. Međutim, to pravilo je svugde više važilo nego u Italiji.

„Sopstvena vojska“ je Makijavelijev najviši domet kada je u pitanju odnos vojne organizacije i političke zajednice. Ona ima jedinstvenu komandu i, prema svom opredeljenju, bori se baš za tu vrstu političke zajednice. Vezana je samo za svoju državu, deli sudbinu s njom, i za „svoj narod“, tj. za određenu klasu – građansku. Ograničena je svojim poreklom i državnim zakonima, a regrutovana je iz naroda. Ona se može koristiti samo prema naredbi najviše vlasti, a najviša vlast je takođe ograničena zakonima koji precizno određuju namenu vojske i uslove pod kojima se može koristiti. Uvek ima etnički (narodni ili nacionalni) karakter. S jedne strane, ona je potencijalna snaga koja može da se izbori za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, a s druge strane je proizvod novih nacionalnih država. Sopstvena ili narodna vojska je zahtev i izraz novog veka i novog društvenog uređenja. Zahtev za takvim tipom vojske je demokratski, i u službi je stvaranja novih nacionalnih država. Za razliku od drugih načina regrutovanja vojske, taj novi tip se formira, pre svega, na političkim i ideološkim momentima. Vojska ima određene socijalne i političke motive, a to su oslobođenje, ujedinjenje, uspostavljanje republike i uobličavanje novog tipa političkog sistema zasnovanog na vladavini buržoazije. Naglašavanjem tih motiva za rat Makijaveli je pobijao hrišćansku mistifikaciju ratova i ratovanja – otadžbinski ratovi postaju sveti ratovi. Makijavelijevo opredeljenje za sopstvenu vojsku ukazuje, uslovno, na njegovo demokratsko stajalište kada je u pitanju država i njen aparat. Odnosno, pre se radi o republikanskom opredeljenju. Ali, zar republika sama po sebi nije izraz shvatanja vlasti kao javne, kao oblika vlasti građana!

Vojska se pod kontrolu države, prema Makijaveliju, može dovesti na dva načina: *zakonodavno*, pod čime se podrazumeva zakonsko ograničenje upotrebe vojske i sužavanje prava onih koji vojsku mogu koristiti, i *promenom strukture vojske*, regrutovanjem svih građana. To znači da su građani i kao vojnici politički subjekt zajednice. Taj pristup u razmatranju

uloge vojske u političkom sistemu može se smatrati osnovom građanske vladavine. Sopstvena vojska pretpostavlja i određeni subjektivitet građana, koji polažu pravo da imaju domovinu i da je brane, a ona jeste garant tog subjektiviteta. Ona je, pre svega, zaštitnica političkog uređenja u vlastitoj državi, tako dobija izrazito klasno obeležje. U razradi ideje o sopstvenoj vojsci Makijaveli nije dalje išao. Počeo je da se bavi vojnom strategijom i taktikom, zanemarujući, zbog traženja najboljeg načina da zaštiti državu od svog zaštitnika, neke značajne pretpostavke za ulogu vojske u društvu. Nije želeo da prizna vojsci poseban socijalni status, odnosno položaj posebne političke i socijalne grupacije. Shvativši na vreme opasnost od te dimenzije vojske u političkoj zajednici, teoretisao je o mogućnosti vojnih neprofesionalaca, a glavnu komandu nad vojskom pokušao je da smesti u sferi najviše javne vlasti. Oštro negodujući protiv potrebe za profesionalizmom u vojsci pao je na nivo, kada je u pitanju strategija i taktika, koji je mnogo ispod tadašnje prakse.

Boreći se za otklanjanje mogućnosti da vojska bude autonomna i subverzivna politička sila u političkom sistemu, Makijaveli je došao do jedne od svojih najradikalnijih teza: „Gradovi koji se brane sopstvenim oružjem, mogu strahovati samo od svojih građana“. Raspravljajući o tome da građanima treba dati oružje, jer oni imaju motive da se bore, Makijaveli nije krio misao da se to oružje može i u druge svrhe koristiti, iako kaže da je to zbog potrebe osećanja sigurnosti samih građana.

Ne bi Makijaveli bio Makijaveli da, iako se nije bavio ekonomskim problemima, nije dodao da držanje vojske mnogo košta zemlju i izaziva usled velikih troškova, nezadovoljstvo građana. O tome je otvoreno govorio, smatrajući da, čim nema rata, zemlja treba da se oslobodi suvišnog tereta. Osim toga, mislio je da, ako treba držati u pokornosti određena područja, bolje je koristiti druga sredstva: ekonomska, privredna, socijalna itd., koja imaju dugoročniji domet. Jer, na ekonomski pritisak mora se odgovoriti ekonomskim merama – uključivanje u privredni život se ne odbija, ali se na silu silom odgovara. Prema njemu, vojska je oslonac države samo u krajnjoj nuždi, a *suvišna* je u očuvanju države.

Tako je Makijaveli, iako veliki politički realista, ipak zagovornik etike, ali jednog novog tipa – etike novog veka. Optužen da je najcrnji antihumanista, taj teoretičar je svoju celokupnu raspravu o vojsci zaključio stavom: „*Najbolja je ona vojska koja se najmanje koristi*“.

Zaključak

Nikolo Makijaveli političku misao čini autonomnom u odnosu na moral i religiju. Ona je rezultat praktičnog duha, koji je logično povezan sa celokupnom stvarnošću. Antonio Gramši je dao najutemeljeniji zaključak te misli: da amoralnost politike proizilazi iz postojanja (odnosa) objektivnih snaga, da parametri za političku akciju nisu dati zauvek, a politička akcija nije jednodimenzionalna. Makijaveli je prema Gramšiju nužan izraz vremena čija je politička nauka omogućavala uspostavljanje nadgradnje građanskog društva.

Damir Grubiša, u uvodu za *Sabrana dela Nikola Makijavelija* tvrdi: „njegova originalna koncepcija svijeta može se, stoga, alternativno nazvati filosofijom praksisa ili neohumanizmom, zato što on ne priznaje transcendentalne ni imanentne elemente u metafizičkom smislu. Njegove su postavke validne i danas, jer povijesni demiurg danas se transformira i više se ne pojavljuje u liku jednog vladara već se u vladaru identificira politička partija i to partija proletarijata, koja je u stanju ustanoviti novo društvo, a to znači izvesti revoluciju“.

Slobodan Jovanović, u knjizi *Iz istorije političkih doktrina* oduševljava se Makijavelijevom „personifikacijom države“, ali misli da mu je teorija kabinetska i aristokratska. Smatra ga isključivo teoretičarem „državnog razloga“ i pripisuje mu kao pogrešku to što nije uvideo da država mora u vlastitom interesu negovati moralni razvitak ljudi, i da je ona *moralna ustanova*. Dajući takvu primedbu Makijaveliju, Slobodan Jovanović upravo dokazuje (što mu nije bila namera) da se slaže sa njim. Makijaveli se nije bavio formom morala, ona je izrečena kroz formu institucija, ali je sadržaj moralnog delovanja volja naroda i nužda. (S. Jovanović isto tako tvrdi da je država moralna ustanova).

Radomir Lukić sociološki analizira Makijavelijevo delo. Njegovu misao „zakovao“ je za epohu buržoaskog društva, a

kritikovao ga je sa stanovišta koje Makijaveli nije mogao ni da nasluti (sa stanovišta proletarijata). Pojednostavio je revolucijom, poveden mnoštvom primera iz političke prakse koje navodi Makijaveli, opšte ishodište Makijavelijeve političke teorije.

Makijavelijeva politička misao o vojsci nije celovita. Odmeravanjem snage političke zajednice preko vojske zapostavljao je mnogo drugih društvenih činilaca, dolazeći u sukob sa svojim vremenom, koje je sve više kao parametar uzimalo snagu proizvodnje, snagu novca. A, veličina Makijavelijeva je u tome što je za „svoju“ vojsku video mesto u političkom sistemu i njenu svrhu. Pripremao je za istoriju koja dolazi.

Iz inostranih armija

Mogućnosti za otkrivanje i uništenje letelica stelt-tehnologije

General-major *ANGEL ONČEVSKI*

Kompleks različitih tehničkih mera i metoda za smanjenje radarske, infracrvene, optičke i akustičke primetljivosti objedinjen je u zapadnoj terminologiji pod nazivom stelt-tehnologija. Niska primetljivost vojnih letelica veoma je važna karakteristika, naročito za avione koji pri izvođenju borbenih zadataka moraju da savladaju sistem protivnikove protivvazdušne odbrane.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja i razvoja sredstava za otkrivanje i uništenje letelica stelt-tehnologije i iskustava iz rata u Persijskom zalivu, autor je u članku želeo da ukaže na mogućnosti i specifičnosti organizovanja i vođenja borbe protiv tzv. nevidljivih aviona i drugih sličnih letelica.

U ratu u Persijskom zalivu (1991), među brojnim sredstvima ratne tehnike za izvođenje borbenih zadataka, bili su upotrebljeni i avioni izrađeni po tzv. stelt-tehnologiji, popularno nazvani „nevidljivi“. Radi se o američkim avionima tipa *F-117A*, čija je upotreba u ratu u Zalivu pobudila veliko interesovanje vojnih stručnjaka širom sveta, naročito zbog visoke ocene njihove efikasnosti (prema zapadnoj štampi).

Zbog, svojevremenog uvođenja sredstava za napad iz vazdušnog prostora smanjene radarske primetljivosti u naoružanje ratnih vazduhoplovstava pojedinih zemalja postavljeni su sistemu protivvazdušne odbrane novi, znatno stroži zahtevi. Značajno smanjenje radarske, infracrvene, optičke i akustičke primetljivosti, a time i daljine otkrivanja takvih sredstava, smanjilo je ionako kratko raspoloživo vreme za reagovanje aktivnih sredstava PVO, pre svega artiljerijsko-raketnih sistema i lovačke avijacije. To je nametnulo potrebu za iznalaženjem i preduzimanjem tehničkih, taktičkih i organizacijskih

mera za povećanje efikasnosti snaga i sredstava PVO u borbi protiv aviona, helikoptera, bespilotnih letelica, krstarećih raketa i drugih letelica stelt-tehnologije.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE LETELICA STELT-TEHNOLOGIJE

Kompleks različitih tehničkih mera i metoda za smanjenje radarske, infracrvene, optičke i akustičke primetljivosti letelica objedinjen je u zapadnoj terminologiji pod nazivom stelt (Stealth) – tehnologija. Iako se o toj tehnologiji i letelicama izrađenim po njoj češće i više govori uglavnom od pre nekoliko godina, pokušaji da se takve letelice projektuju i izrade činjeni su znatno ranije. Međutim, oni nisu imali celovit, frontalni, već parcijalni karakter. Na primer, maskirno bojenje aviona primenjivano je još u prvom svetskom ratu – avioni su bojani tamnosivom ili ljubičastom bojom, koja je otežavala njihovo otkrivanje optičkim sredstvima na pozadini neba pri smanjenoj vidljivosti (u svitanje, sumrak, noću).

Sredinom tridesetih godina, engleski naučnik R. U. Vat predviđao je da će se pri izgradnji budućih bombardera obavezno preduzimati specijalne mere za smanjenje sposobnosti odraza njihove oplata i elemenata konstrukcije. Naime, odrazna površina letelice izražava se veličinom efektivne površine rasejavanja, odnosno efektivne odrazne površine (EOP), koja omogućava da letelica (avion, raketa i sl.) odbija elektromagnetne impulse koje zrače zemaljski ili avionski radari. To, međutim, u vreme drugog svetskog rata i prvim posleratnim godinama nije ostvareno ni kod bombardera, ni kod drugih vrsta borbenih aviona. Tek krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina, pri projektovanju i izgradnji američkog bombardera B-52, učinjeni su izvesni napor da se, odgovarajućim izmenama njegove konstrukcije, smanji efektivna odrazna površina.

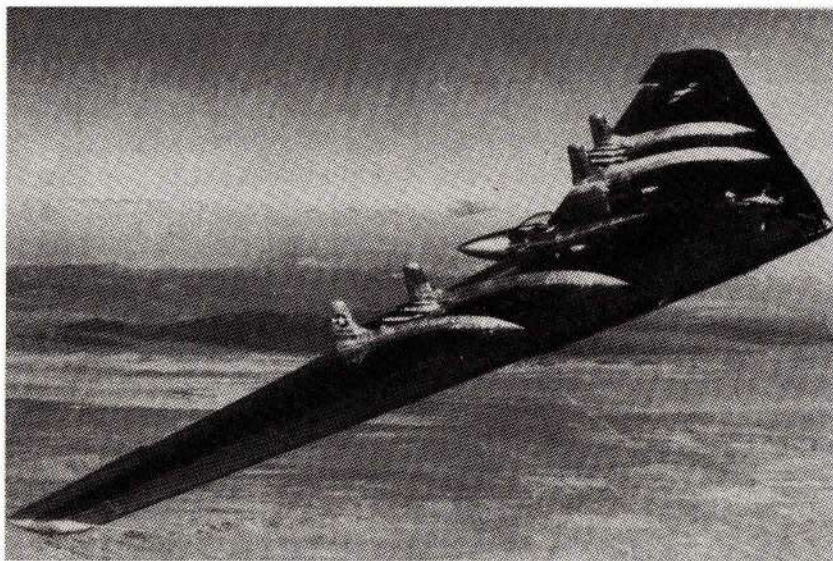
Niska primetljivost vojnih letelica u vidnom, optičkom i infracrvenom opsegu, kao i u radio-opsegu elektromagnetnog zračenja, veoma je važna karakteristika, naročito za avione koji pri izvođenju borbenih zadataka moraju da savladaju sistem protivnikove protivvazdušne odbrane. Stoga se smatra

da je za smanjenje primetljivosti letelica najvažnije smanjenje EOP, jer se u savremenim uslovima, a tako će, po svemu sudeći, biti i u doglednoj budućnosti, radari smatraju osnovnim sredstvom za otkrivanje ciljeva u vazдушnom prostoru u sistemu PVO. Smanjenje EOP zavisi od izbora aerodinamičke konfiguracije aviona, primene materijala koji ne odbijaju (ili slabo odbijaju) elektromagnetnu energiju i protivradarskih zastora (premaza). Oštri pregibi pri prelazu s jedne površine na drugu, gabaritni uvodnici vazduha i mlaznici, prvi stepeni kompresora i ventilatora kod dvoprotočnih turbomlaznih motora, spoljnje vešanje raketa i bombi i različitih kontejnera i drugo znatno povećavaju odrazne sposobnosti aviona. Stoga se teži tome da se sve, što je moguće, smesti unutar „zmaja“. Električne odrazne površine mogu se smanjiti smeštanjem motora unutar elemenata konstrukcije aviona, blagim prelazima na spoju krila i trupa, maksimalnim smanjenjem poprečnog preseka, promenom krivine napadne ivice konzola krila, primenom specijalnih uvodnika vazduha i mlaznika, ugradnjom antena pojedinih uređaja unutar elemenata konstrukcije aviona itd.

Udovoljenje svim zahtevima za smanjenje EOP uslovljeno je ostvarivanjem kompromisa između oblika aviona i njegovih letno-tehničkih karakteristika, što nije ni malo lako. Zahtev da se motori, njihovi uvodnici vazduha i mlaznici, kao i ubojna sredstva (rakete, bombe, vatreno naoružanje), smeste unutar konstrukcije aviona nalaže aerodinamičku konfiguraciju koja će obezbediti dovoljan unutrašnji prostor. Taj činilac, kao i težnja da se izbegnu vertikalne repne površine, uslovio je izbor koncepcije „letećeg krila“ (sl. 1), koja omogućava idealnu spregu krila i trupa i maksimalnu korisnu zapreminu unutrašnjeg prostora. Pored toga, takva konfiguracija omogućava smanjenje vertikalnih repnih površina ili da letelica bude bez njih (u tom slučaju se obavezno koristi automatizovani električni daljinski sistem za upravljanje letom).

U praksi se pokazalo da je smanjenje uticaja motora na ukupnu veličinu EOP aviona veoma složeno. Kod klasičnih uvodnika vazduha signali radara dolaze neposredno na prvi stepen kompresora, što je veoma nepovoljno. Da bi se to sprečilo konstruišu se iskrivljeni uvodnici vazduha, unutar kojih se postavljaju specijalne pregrade i deflektori izrađeni

od radioapsorpcionog materijala. Najpogodniji su uvodnici vazduha sa centralnim polukonusnim telom, jednostavne konstrukcije, koji sprečavaju da znatan deo elektromagnetne energije dospe do prvog stepena kompresora.

Sl. 1. Leteće krilo YB-49 koje je konstruisala američka firma „Northrop“ 1940. godine

Problem podvešavanja ubojnih sredstava na spoljnje nosače ispod krila i trupa rešava se, uglavnom, na dva načina: prvo, bombe i rakete podvešavaju se tako da su donekle „utopljene“ u konstrukciju krila ili trupa, i drugo, ubojna sredstva se smeštaju u specijalne odseke u unutrašnjosti trupa aviona. Prvi način se primenjuje kod lovačkih aviona, kod kojih je neophodno obezbediti fleksibilnost upotrebe raketa u borbenim uslovima, a drugi – kod bombardera.

Primena kompozitnih materijala takođe smanjuje EOP, jer njihova molekularna struktura pogoduje rasipanju radar-skih signala. U izgradnji savremenih borbenih aviona i drugih letelica obilno se koriste kompoziti, što povoljno utiče na smanjenje njihove primetljivosti.

Smanjenju EOP doprinosi i upotreba materijala koji apsorbuju ili rasipaju elektromagnetnu energiju signala radara. To su složeni višeslojni materijali od staklenih vlakana i

hemijski obrađene pene, grafita i epoksidne smole, gume i ferita itd. Međutim, primena dodatnih zastora (ekrana) na elemente konstrukcije negativno utiče na aerodinamičke karakteristike aviona.

Jedan od demaskirajućih znakova aviona jeste toplotno zračenje. Slično radarima, i infracrvena sredstva mogu da otkrivaju i prate avion po toplotnom zračenju mnogo pre nego što stigne na daljinu otkrivanja pomoću optičkih sredstava. Postoje tri komponente toplotne signature letelice: zagrevanje motora u radu, vrela gasovi mlazne struje i toplotno zračenje avionskih uređaja, i aerodinamičko zagrevanje „zmaja“. Da bi se smanjio uticaj toplotnog zračenja primenjuju se različiti ekrani, materijali za toplotnu izolaciju i odvođenje vrela gasova na gornji deo trupa ili krila radi njihovog mešanja sa okolnim vazduhom, kao i specijalni mlaznici.

Na osnovu dosadašnjih ispitivanja, najveći efekat se postiže samo kompleksnim korišćenjem svih metoda stelt-tehnologije namenjenih za bitno smanjenje verovatnoće otkrivanja letelica pomoću elektronskih sredstava. Pri tome, misli se i na upotrebu automatizovanih avionskih elektronskih sistema pomoću kojih se smanjuje efikasnost protivnikovih radarskih i infracrvenih uređaja za otkrivanje ciljeva u vazдушnom prostoru. Sve te konstrukcijske i tehnološke novine, manje ili više, primenjuju se pri projektovanju i proizvodnji borbenih aviona i drugih letelica nove generacije.

Početak sedamdesetih godina u SAD otpočeti su radovi na projektovanju i izgradnji aviona stelt-tehnologije po programu Have Blue. Krajem 1973. saopšteni su zahtevi koje je trebalo da ispuni novi avion, pod nazivom *XST* (Eksperimental Stealth Tactical): mala efikasna odrazna površina, nizak nivo buke motora i relativno niska temperatura izduvni gasova. Aerodinamička konfiguracija trebalo je da obezbedi nisku primetljivost i dovoljnu zapreminu unutrašnjeg prostora za smeštaj uređaja za protiv elektronsku borbu.

Porudžbinu za avion *XST* dobila je poznata firma „Lockheed“. Prvi let jednog od pet ugovorenih prototipova izveden je novembra 1977. godine. Povoljni rezultati ispitivanja prototipova *XST* doprineli su da firma „Lockheed“, sredinom 1981, sklopi ugovor sa ratnim vazduhoplovstvom SAD za pripremu i početak serijske proizvodnje stelt-aviona pod oznakom *F-*

-19A, koji je sada poznat kao *F-117A* (sl. 2). Iste godine (prema jednim podacima u junu, a prema drugim u julu 1981) izveden je prvi let serijskog aviona *F-117A*, a u oktobru 1983. uveden je u operativnu upotrebu.

Konstruktori su preduzeli opsežne mere da primetljivost aviona svedu na minimum. Površina „zmaja“ sačinjena je od mnoštva elemenata, tačno usmerenih u određenom pravcu radi preusmeravanja signala radara u pravce koji se razlikuju od pravca prema anteni radara koji ih je emitovao. Osnovni materijal za izradu elemenata konstrukcije jeste aluminijumska legura sa zastorom koji apsorbuje signale. Aerodinamička konfiguracija mu je veoma slična „letećem krilu“, sa strelom napadne ivice od 67,5 stepeni. Uvodnici vazduha nalaze se iznad krila, s obe strane trupa, a snabdeveni su pregradama od apsorpcionog materijala, što sprečava neposredni dolazak signala radara na lopatice kompresora. Mlaznici su ravni, sa prorezima i vertikalnim pregradama, i nalaze se iznad trupa, duž korenih delova krila i ispod repa. Obezbeđuju brzo mešanje vrelih izduvnih gasova sa okolnim vazduhom i vazduhom koji se delimično odvajaju od uodnika, čime se znatno smanjuje temperatura gasova i toplotno zračenje aviona. Za smeštaj ubojnih sredstava postoji prostor u unutrašnjosti trupa, veličine 4,7 x 1,75 m, dovoljan za smeštanje ubojnih sredstava mase od 1.800 kilograma.

Jedan od projekata koji je realizovan u najvećoj tajnosti jeste američki bombarder *B-2* (sl. 3). Prvi let prototipa aviona *B-2* bio je planiran za decembar 1987, ali je, zbog brojnih tehničkih problema nastalih u toku izgradnje, taj rok pomeren za maj, a zatim za avgust 1988, da bi se konačno odredio početak 1989. godine. Stručnjacima i novinarima avion je zvanično prikazan u fabrici u Palmdejlju, novembra 1988. godine. Avion je, kasnije, s tog aerodroma preleteo u vazduhoplovnu bazu Edvards (Kalifornija) radi ispitivanja u letu.

Bombardier *B-2* izgrađen je po šemi „leteće krilo“, bez vertikalnih upravljivih površina. Njegov izgled podseća na bumerang s ravnom napadnom ivicom, s uglom strele od oko 35 stepeni i izlaznom ivicom testerastog oblika. Napadna i izlazna ivica krila su sačaste konstrukcije, a presek svake njene ćelije čini šestougaonu cev dužine 80–100 mm, čija je uzdužna osa približno paralelna uzdužnoj osi aviona. Unutrašnjost

svake cevi ispunjena je radioapsorpcionim materijalom, čija se gustina povećava od prednje ka zadnjoj ivici cevi. Kao posledica toga, energija elektromagnetnih impulsa koji dolaze od radara delimično se apsorbuje višeslojnim zastorom krila, punjenjem u cevima, i, konačno, slabi pri višestrukome odbijanju od unutrašnjih zidova. U krajnjem, sve to omogućava da napadna ivica krila, praktično, ne odbija signale radara.

Sl. 2. Američki avion F-117A

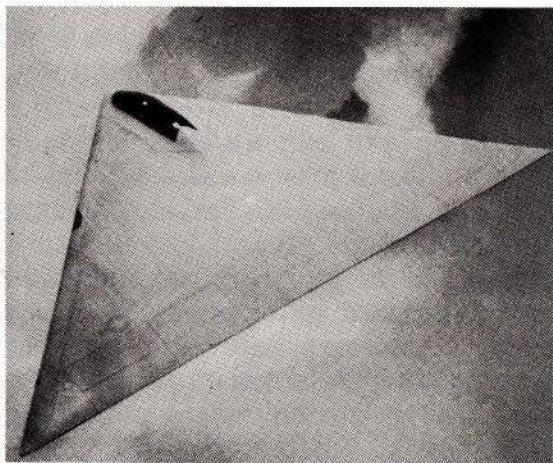

Sl. 3. Američki bombarder B-2

Pogonsku grupu bombardera B-2 čine četiri turbomlazna motora, tipa *F118*, potiska od po 84 Kn, svaki je bez forsaja, a smešteni su u unutrašnjost konstrukcije „letećeg krila“. Tanak pozlaćeni sloj, nanesen na stakleni deo krova kabine, trebalo bi da bude pouzdana prepreka za elektronsko zračenje uređaja koji su smešteni u unutrašnjosti kabine. Toplotno zračenje motora i aviona u celini smanjeno je do minimuma, jer motori nemaju dopunsko sagorevanje, a primenjen je čitav sistem dopunskog hlađenja elemenata pogonske grupe i konstrukcije „zmaja“ koji su izloženi zagrevanju. Buka motora je takođe znatno smanjena primenom različitih tehničkih rešenja. Da bi se površina aviona učinila što glatkijom i čistijom sa nje je odstranjeno sve ono što odbija signale radara: antene, cevi topova, spoljnji nosači bombi i raketa, podvesni rezervoari za gorivo itd. Sve gorivo smešta se u rezervoare unutar konstruk-

cije aviona, a ubojna sredstva (bombe i rakete) – u unutrašnje odseke na specijalne nosače. U poređenju sa bombarderom ranije generacije, *B-2* ima znatno manju EOP. Tako, na primer, poznati američki bombarder *B-52* ima efektivnu odraznu površinu 100, bombarder *B-1B* – oko jedan, a *B-2* svega 0,0464 m². U pogledu mogućnosti otkrivanja, avion *B-2* mnogi upoređuju s pticama.

Ratna mornarica SAD razvija avion *A-12 Avenger* (sl. 4), koji bi bazirao na nosačima aviona, a bio bi izrađen tako da ima veoma nisku primetljivost. Aerodinamičku konfiguraciju aviona čini delta-krilo, sa strelom napadne ivice od 48 stepeni i pravom izlaznom ivicom bez vertikalnih površina. Na sredini svake napadne ivice, unutar prevoja krila, nalazi se šestougona dielektrična ploča, a ispod nosa aviona dva kružna okna, verovatno sa sensorima za navigacijske i izviđačke uređaje. Na izlaznoj ivici su zakrilca, a na napadnoj, verovatno – pretkrilca. Mlaznici su dvodimenzionalni i nalaze se ispod izlazne ivice. Avion *A-12* opremljen je sa dva turboventilatorska motora bez dopunskog sagorevanja, tipa *F412-GE-400*. To je verzija motora sa aviona *F-18*, ali sa većim ventilatorom, koji obezbeđuje veći dovod vazduha – veći potisak i manji toplotni odraz.

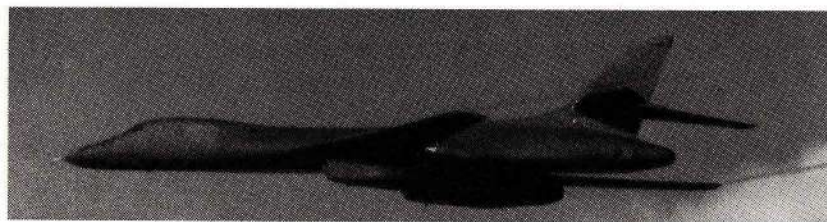

Sl. 4. Avion *A-12 Avenger*

Prilikom izgradnje borbenih aviona naredne generacije (*Rafale*, *EFA*, *EAP*, *Lavi*, *JAS 39 Grippen*, *ATF*) takođe su

primenjene mere za smanjenje primetljivosti. Kod francuskog aviona *Rafale* smanjena je primetljivost radarom, kao i u infracrvenom, ultravioletnom i vidnom opsegu. Metaliziran je stakleni deo krova kabine, smanjen dim iz motora, a vođene rakete vazduh-vazduh tipa *MICA* poluutopljene su u konstrukciju aviona. Kod *EFA* i izraelskog aviona *Lavi* takođe su vođene rakete vazduh-vazduh polu, a kod američkog *ATF (F-22)* potpuno utopljene. Kod aviona *ATF* primenjena su i druga rešenja: kabina nije kapljasta u projekciji spređa kao kod lovačkih aviona treće generacije (*F-16*, na primer), već prati oblik trupa; uvodnici vazduha su povučeni duboko ispod krila; svi poklopci koji u zatvorenom položaju izgledaju kao manji ili veći prorezi testerastog su oblika; sav spoljni teret (ubojna sredstva, rezervoari za gorivo i slično) smešten je u unutrašnjosti trupa itd. Poprečni presek prednjeg dela trupa aviona *F-22* ima oblik dijamanta, što je omogućilo da se signali ne odbijaju prema radaru koji ih zrači, već u nekom drugom željenom pravcu.

Smanjenje efektivne odrazne površine američkog bombardera *B-1B* (sl. 5) postignuto je odgovarajućim tehničkim rešenjima, kao: iskrivljeni kanali uvodnika vazduha; postavljanje u njih kosih radioapsorpcionih pregrada koje rasipaju elektromagnetnu energiju signala u razne pravce; pokrivanje kapaka odseka za bombe, napadne ivice korenog dela krila i uvodnika vazduha radioapsorpcionim zastorom; izbegavanjem oštih ivica i pravih uglova na mestima pregiba oplata; primena blagih prelaza jednih površina u druge; odsustvo oštih završetaka na izbočinama i ispustima, i drugo. Predviđena je i ekranizacija motora, metalizacija staklastog dela krova kabine, primena uvodnika vazduha specijalnog oblika i slično.

Sl. 5. Američki bombarder *B-1B*

Pored aviona, razvijaju se i krstareće rakete niske primetljivosti. Jedna od njih je i američka krstareća raketa *AGM-129A*, koja ima u poređenju sa raketom *AGM-86B* bolji aerodinamički oblik, novi motor i manji radarski i infracrveni odraz, što povećava verovatnoću proboja neprijateljevog sistema protivvazdušne odbrane.

O dostignućima vojnih stručnjaka bivšeg Sovjetskog Saveza i njihove vazduhoplovne industrije u oblasti stelt-tehnologije nema dovoljno pouzdanih podataka. Međutim, pojedina tehnička rešenja primenjena na avionima *MiG-29*, *MiG-31*, *Su-27* i *Tu-160*, kao i nepotvrđeni podaci u zapadnoj štampi o realizaciji sovjetskog projekta letelica veoma niske primetljivosti, potvrđuju da su i oni postigli značajne rezultate u toj oblasti.

MOGUĆNOSTI OTKRIVANJA LETELICA NISKE PRIMETLJIVOSTI

U vreme realizacije projekata letelica veoma niske primetljivosti štampa je često objavljivala napise o doslovno nevidljivim avionima koji se ne mogu otkriti radarom. Međutim, ubrzo nakon pojave prvih takvih aviona došlo se do saznanja da oni, ipak, nisu potpuno nevidljivi. Načelnik štaba ratnog vazduhoplovstva SAD, general Meril Makpik, prilikom svoje posete SSSR-u 1991. godine, izjavio je da avioni stelt-tehnologije nisu nevidljivi za savremene radare.

Iskustva iz rata u Persijskom zalivu pokazala su da problem otkrivanja „nevidljivih“ aviona nije tako nerešiv kako se pretpostavljalo i tvrdilo. Naime, u vreme letova *F-117A* u zoni Zaliva, francuski radari firme „Tomson“, navodno, otkrivali su te avione u vazдушnom prostoru Saudijske Arabije. Takođe, pojedini vojni stručnjaci smatraju da je bombarder *B-2* vidljiv za radare u određenim uslovima. Australijski vojni stručnjaci, na primer, tvrde da sistem radara za osmatranje iza horizonta, koji obračunava avion odozgo, može da ih otkriva. Naime, bombarder *B-2* na gornjem delu trupa – krila ima tzv. bleštavu površinu – uvodnike vazduha u motore koji omogućavaju da se odraz aviona uoči na ekranu radara.

Nastojanja vojnih stručnjaka da pronađu protivsredstvo i reše problem otkrivanja „nevidljivih“ letelica dovela su do

usavršavanja postojećih i razvoja novih sredstava kojima bi se neutralisale prednosti mnogih komponenata stelt-tehnologije, pre svega radioapsorpcionih materijala. Razvijeni su radari sa većim energetskim potencijalom, višim kvalitetom obrade signala i većom osetljivošću prijemnika, kao i nova sredstva i sistemi.

Rešenje problema otkrivanja letelica niske primetljivosti vidi se u korišćenju superširokopolasnih radara, objedinjavanju radara u mrežu sa korelacionom obradom radarske informacije u realnom vremenu, korišćenju efekata tzv. nelinearne radio-lokacije itd. Neka od tih rešenja već se realizuju.

U SAD razvijaju se ultraširokopolasni (UWB) i moćni mikrotalasni radarski sistemi sa svetlosnim pobuđivanjem. Njihov rad je zasnovan na zračenju veoma kratkih, moćnih i širokopolasnih impulsa, što omogućava otkrivanje i praćenje letelica. Istražuje se, takođe, mogućnost korišćenja integralnih šema, supervelike brzine rada, milimetarskog opsega i radara sa više režima rada, sa faziranom antenskom rešetkom. Očekuje se da ti radari imaju široki opseg i visoku stabilnost učestalosti, sposobnost zračenja znatne količine energije u pravcu udaljenih ciljeva i ciljeva niske primetljivosti, i da, pri tome, koriste poboljšani sistem upravljanja snagom.

Velika se pažnja posvećuje povećanju otpornosti radara na ometanje. Zapadna štampa tvrdi da su francuski radari srednjeg dometa tipa *TRS 2620 „žefro“* i osmatrački radari velikog dometa *TRS 2630 „grifon“* digitalni impulsno-doplerski i visokootporni na ometanje. Radar *TRS 2630 „grifon“* koristi gornji deo desetocentimetarskog opsega, dijagram usmerenosti tipa olovke sa slučajnim prepodešavanjem noseće frekvence sa jednog paketića impulsa na drugi, što obezbeđuje visok stepen zaštite od ometanja.

Za povećanje daljine otkrivanja ciljeva u vazдушnom prostoru koriste se radari za osmatranje iza horizonta. U toku ispitivanja jednog takvog radara 1990. godine u SAD cilj je otkriven na udaljenosti od 3.300 km. Ti radari, koji će se koristiti u sistemu za rano otkrivanje ciljeva u vazдушnom prostoru, koriste okolnost da jonosfera ponovo emituje neposredni i odbijeni signal (impuls). Celokupnu informaciju obrađuje računar radar, koji operateru pomaže da izabere najpo-

voljniji deo jonosfere za prolaz i odgovarajuću učestalost impulsa.

Za otkrivanje letelica niske primetljivosti mogu da se koriste i bistatički radari, kod kojih su predajnik i prijemnik međusobno udaljeni. Pošto letelice stelt-tehnologije odvođe odbijenu elektromagnetnu energiju u stranu od izvora zračenja, postavljanje prijemnika bistatičkog radara na liniju rasprostiranja eho-signala može obezbediti njegov prijem bez osetnih gubitaka. Za razliku od običnog, kod kojeg se cilj koji upadne u zrak predajnika može tražiti do maksimalno moguće daljine, bistatički radar obezbeđuje otkrivanje ciljeva samo u ograničenoj zoni, u kojoj se zrak predajnika prekriva zonom vidljivosti prijemnika radara. Za osmatranje celog prostora potrebni su složeni dijagram radara i režim skaniranja, što smanjuje brzinu osmatranja u poređenju s običnim radarom. Bistatički radari mogu da rade u aktivnom i pasivnom režimu, a primaju signale odbijene od ciljeva ozračenih drugim radarima, uključujući čak i protivnikove radare. Pasivni bistatički radar koristi visokoosetljivu faziranu antensku rešetku.

Letelice u vazдушnom prostoru mogu biti otkrivene na osnovu prijema energije (signala) odbijene od površine letelica ili zračenja energije letelice, kao i registrovanja promena okoline nastalih pri kretanju letelica u toj sredini. Utvrđeno je, naime, da se oko aviona stelt-tehnologije, usled promena hemijskog sastava atmosfere, u letu formira neka vrsta „obla-ka“ koje registruju pojedini tipovi radara. Te pojave mogu biti iskorišćene za otkrivanje i određivanje pozicije aviona u prostoru pod uslovom da se uspešno razrade metodi njihovog registrovanja. Nosači nuklearnog oružja izvori su nuklearnog zračenja koje mogu da registruju visokoosetljivi senzori, što takođe može biti iskorišćeno za određivanje pozicije izvora (aviona – nosača). Vojni stručnjaci smatraju da se verovatnoća otkrivanja letelica niske primetljivosti može povećati upotrebom aviona sistema AWACS, posebno onih koji su opremljeni radarima sa digitalnom obradom signala, kao i pasivnim otkrivanjem aviona pomoću satelitskog navigacijskog sistema. Najavljen je razvoj tzv. antistelt-radara, koji bi mogao da neutrališe apsorpcionu sposobnost specijalnih protivradarskih zastora, kao i izvođenje na orbitu specijalnih moćnih infracrvenih teleskopa koji bi letelice otkrivali u pasivnom režimu rada.

Problem otkrivanja i praćenja letelica niske primetljivosti, očigledno, veoma je složen. Međutim, stručnjaci smatraju da su radari uvek imali izvesnu prednost pred svojim „suparnicima“, te se nadaju da će takav ishod biti i kada se radi o letelicama stelt-tehnologije.

MOGUĆNOSTI UNIŠTENJA LETELICA NISKE PRIMETLJIVOSTI

U ratu u Persijskom zalivu, u kojem su bili angažovani i avioni *F-117A*, nisu stečena značajnija iskustva u otkrivanju, a posebno u uništenju letelica niske primetljivosti. Nema tačnih podataka o tome koliko su bili angažovani radari iračkih oružanih snaga za otkrivanje i praćenje i sredstva njihovih artiljerijsko-raketnih sistema PVO za uništenje takvih letelica, a sasvim je izvesno da irački lovački avioni nisu ni u jednom slučaju presretali i vodili borbu protiv *F-117A* u vazдушnom prostoru. Takođe, poznato je da u tom ratu nije oboren nijedan avion *F-117A*. Iskustva iz tog rata, međutim, ne mogu biti pouzdana osnova za donošenje zaključka o nemogućnosti uništenja letelica niske primetljivosti. Tačno je da je borba protiv njih veoma specifična i da zahteva nestandardne tehničke, taktičke i organizacijske mere i postupke pri njihovom otkrivanju, praćenju i uništenju, ali je sasvim sigurno i to da se ne može govoriti o nemogućnosti njihovog uništenja u vazдушnom prostoru.

Jedan od osnovnih činilaca koji utiče na efikasnost dejstva artiljerijsko-raketnih sistema PVO jeste pravovremena i pouzdana informacija o cilju u vazдушnom prostoru. U vezi s tim, osnovni naponi vojnih stručnjaka usmereni su na poboljšanje karakteristika radara za otkrivanje i praćenje ciljeva. Koriste se metodi adaptivne obrade signala, fazirane antenske rešetke, a radari se dopunjuju pasivnim sredstvima i sistemima za otkrivanje i praćenje ciljeva: termovizijskim, televizijskim, optičkim i laserskim. Osim toga, radari se opremaju automatskim sistemom za identifikaciju ciljeva, tako da raspoznaju o kojoj se vrsti cilja radi: lovcu, bombarderu, krstarećoj raketi ili lažnom cilju.

Zbog relativno male daljine otkrivanja letelica niske primetljivosti čine se veliki naponi za smanjenje vremena

reagovanja borbenih sredstava protivvazdušne odbrane. Povećanjem tačnosti pokazivanja ciljeva, uvođenjem sistema za automatski izbor kanala za praćenje cilja koji nije neutralisan ometanjem, automatizacijom svih procesa (operacija) sve do potpunog isključenja funkcija čoveka – operatera, primenom elektronskih računara velike brzine rada, vreme reagovanja pojedinih raketnih sistema PVO svedeno je na svega 4–6 sekundi. Osim toga, usavršavaju se i sistemi za upravljanje vatrom. Već su uvedeni u naoružanje automatizovani sistemi za upravljanje vatrom raketnih sistema PVO malog dometa, koji obezbeđuju otkrivanje ciljeva u vazдушnom prostoru, ocenu stepena njihove opasnosti, izbor najpogodnijeg raketnog sistema za dejstvo i raspodelu ciljeva između njih. Pojedini takvi sistemi mogu istovremeno da upravljaju vatrom i do 40 sredstava raketnih sistema protivvazdušne odbrane.

Navedene i druge slične mere trebalo bi da povećaju efikasnost artiljerijsko-raketnih sistema PVO pri uništenju letelica stelt-tehnologije. Njihov razvoj kreće se u dva uzajamno povezana pravca: modernizacija onih koji su se pokazali uspešni i izgradnja novih sistema na osnovu poslednjih dostignuća nauke i tehnike.

Poseban problem je uništenje letelica stelt-tehnologije u vazдушnom prostoru dejstvom lovačkih aviona. Koliko je poznato, do sada nije vođena borba u vazдушnom prostoru između tzv. konvencionalnog lovačkog aviona i aviona stelt-tehnologije. Zbog toga se i razmatranje moguće fizionomije i taktike vođenja borbe u vazдушnom prostoru protiv takvih letelica može zasnivati gotovo samo na predviđanjima. Kako za artiljerijsko-raketne sisteme PVO, tako i za efikasnost borbene upotrebe lovačkih aviona veliki značaj ima pravovremena i pouzdana informacija o cilju u vazдушnom prostoru. Relativno mala daljina otkrivanja letelica stelt-tehnologije značajno smanjuje vreme koje posadama lovačkih aviona stoji na raspolaganju za njihovo presretanje i uništenje pre nego što stignu na liniju otkačivanja (lansiranja) ubojnih sredstava. Prema onome što se zna, daljina radarskog otkrivanja takvih letelica je toliko mala (meri se desetinama kilometara) da je zaštita objekata na zemlji od izviđanja i dejstva aviona stelt-tehnologije presretanjem iz pripravnosti na zemlji praktično isključena. Vreme od otkrivanja cilja u vazдушnom prostoru

do njegovog doleta na liniju otkaćinjanja (lansiranja) ubojnih sredstava gotovo je uvek manje od vremena ukupnog zakašnje-nja lovačkog aviona (od vremena potrebnog za donošenje odluke o presretanju, prenošenja naređenja do posada, pole-tanja i leta lovca do linije lansiranja vođenih raketa vazduh-va-zduh) pri dejstvu iz pripravnosti na zemlji. Zbog toga će, pri zaštiti objekata na zemlji, lovački avioni morati da primenjuju presretanje iz pripravnosti u vazдушnom prostoru (iz zona očekivanja ili patroliranja).

Pri presretanju letelica stelt-tehnologije jedan od pro-blema jeste otežano radarsko navođenje lovačkih aviona. Mala daljina otkrivanja cilja, kratko vreme njegovog leta u zoni osmatranja radara, povremeni gubitak odraza cilja na ekranu radara zbog slabljenja signala i drugo znatno otežavaju precizno radarsko navođenje lovca na ciljeve u vazдушnom prostoru. Problem se usložava time što, za razliku od klasičnih aviona, avioni stelt-tehnologije najčešće se ne mogu otkrivati i pratiti na osnovu rada njihovih radio-elektronskih uređaja (radari, predajnici aktivnih smetnji i sl.). Naime, avioni stelt-tehnologije opremljeni su radarima veće tajnosti rada, s adaptivnim podešavanjem snage i stalnom promenom učesta-losti i oblika impulsa. Osim toga, ti avioni su opremljeni, uglavnom, pasivnim uređajima koji ne zrače – infracrvenim senzorima za prednje osmatranje i optoelektronskim vizirima – i ubojnim sredstvima koja ne zahtevaju osvetljavanje cilja, dok se predajnici aktivnih smetnji upotrebljavaju u krajnjoj nuždi i pri smanjenoj snazi.

Prema nekim podacima, radari savremenih lovačkih aviona mogu da otkrivaju avione stelt-tehnologije na udaljeno-sti do 20–25, a cilj hvataju na daljini do 15 km.¹ Na osnovu toga može se zaključiti da je efikasnost (daljina) otkrivanja aviona stelt-tehnologije značajna pretpostavka za uspešno vođenje borbe lovaca protiv njih, odnosno da navedene daljine otkrivanja i hvatanja cilja ne omogućavaju lovačkim avionima upotrebu vođenih raketa klase vazduh-vazduh srednjeg i većeg dometa za uništenje takvih aviona.

Pri dejstvu po objektima na zemlji avioni stelt-tehnologije mogu izvoditi let praktično u celom opsegu visina njihove

¹ „Aviacija i kosmonavtika“, br. 7/91, str. 4.

borbene upotrebe. Za povećanje radijusa dejstva, daljine otkrivanja ciljeva na kopnu i moru, lansiranja vođenih raketa klase vazduh-zemlja i otkaćinjanja vođenih avionskih bombi celishodniji su letovi i dejstva sa srednjih i većih visina. Ti avioni borbene zadatke mogu da obavljaju i na granično malim visinama. Međutim, pri letu na tim visinama, osobito noću i u složenim meteorološkim uslovima danju, rad avionskog radara za praćenje reljefa zemljišta može da demaskira let aviona, odnosno da olakša njegovo otkrivanje, praćenje i presretanje.

U pogledu daljine otkrivanja avionskim radarima avioni stelt-tehnologije su u znatnoj prednosti u odnosu na savremene lovačke avione tipa *F-15*, *F-16*, *Mirage-2000*, *MiG-29*, *Su-27* i slično. Savremeni lovački avioni imaju veću (za sto i više puta) efektivnu odraznu površinu od aviona stelt-tehnologije kakav je *F-117A*, pa ih njihovi radari otkrivaju na većoj udaljenosti. Odnosno, pilot aviona stelt-tehnologije ima mogućnosti da na ekranu svog radara otkrije odraz protivnikovog lovca u letu (u zoni očekivanja ili patroliranja) i preduzme mere za izbegavanje susreta s njim ili donese odluku za dejstvo po njemu znatno pre nego što to može da ostvari i učini pilot lovačkog aviona. Zbog toga, piloti lovačkih aviona sadašnje generacije, pri presretanju aviona stelt-tehnologije, naoružanih, između ostalog, vođenim raketama vazduh-vazduh, moraju da primenjuju posebne taktičke postupke za njihovo obmanjivanje i određene tehničke mere za ometanje (dezorijentaciju) glava za samonavođenje njihovih raketa. To je posebno značajno i neophodno ukoliko su avioni stelt-tehnologije naoružani vođenim raketama srednjeg i većeg dometa, jer se tada piloti lovačkih aviona izlažu opasnosti da budu oboreni pre nego što ih i otkriju.

Taktika vođenja borbe u vazдушnom prostoru protiv aviona stelt-tehnologije nije ni teorijski ni praktično razrađena. Fizionomija i način vođenja borbe između lovačkih aviona sadašnje generacije (dakle, aviona koji ne mogu biti potpuno svrstani u avione niske, već samo smanjene primetljivosti) i aviona stelt-tehnologije razlikovaće se od fizionomije i načina vođenja borbe između aviona iste – stelt-tehnologije. U prvom slučaju, ukoliko pilot lovačkog aviona, primenom određenih taktičkih postupaka, spreči da bude prevremeno otkriven,

odnosno obezbedi da do međusobnog otkrivanja avionskim radarima dođe gotovo istovremeno, može se pretpostaviti da bi se borba u vazдушnom prostoru vodila na malim odstojanjima – bila bi bliska i manevarska. Ako bi daljina otkrivanja, odnosno hvatanja cilja bila u granicama do 20–25, odnosno 15 km, tada bi najverovatnije bila isključena borba u susretnim kursevima i morali bi se izvoditi odgovarajući manevri u horizontalnoj i vertikalnoj ravni radi dovođenja svog aviona u položaj za lansiranje raketa. U svakom slučaju, za presretanje aviona stelt-tehnologije biće potrebne jače snage lovačke avijacije (veći broj aviona) nego u slučaju presretanja konvencionalnih aviona. Naime, biće potrebno da lovački avioni lete na manjem međusobnom udaljenju kako bi stvorili neprekidno radarsko polje, pa će stoga i biti potreban veći broj aviona za pokrivanje određene zone verovatnog naleta protivnikovih aviona stelt-tehnologije. Osim toga, lovački avioni će morati biti raspoređeni (ešelonirani) po visini i dubini, takođe na manjim udaljenostima, što zahteva veći broj aviona za zatvaranje određenog dela vazдушnog prostora.

Borba u vazдушnom prostoru između aviona stelt-tehnologije, na sadašnjem stepenu razvoja avionskih radara i vođenih raketa vazduh-vazduh, bila bi u većini slučajeva bliska i manevarska. Takvu borbu bi vodio, na primer, novi američki lovac *F-22*, za kojeg stručnjaci tvrde da ima sto puta manju efektivnu odraznu površinu od lovaca tipa *F-15* i *F-16*.

Na osnovu rezultata usavršavanja postojećih i razvoja novih elektronskih sistema (avionski radari, njihovi računari, pokazivači i slično) i vazduhoplovnog naoružanja, pre svega vođenih raketa vazduh-vazduh različitog dometa i sistema vođenja, može se sa sigurnošću pretpostaviti da će u doglednoj budućnosti lovački avioni biti opremljeni novim radarima i novim raketama znatno većih mogućnosti. To može povećati daljinu otkrivanja aviona stelt-tehnologije, odnosno smanjiti minimalnu potrebnu daljinu za uspešno dejstvo vođenim raketama u susretnim kursevima (u čelo). Kao posledica toga, u fizionomiju i način vođenja borbe u vazдушnom prostoru između aviona stelt-tehnologije bile bi unete znatne promene: borba bi se vodila na malim i srednjim udaljenostima, pri svim rakursima, u velikom opsegu visina i brzina leta. Sve bi to trebalo da povećava verovatnoću uništenja aviona niske primetljivosti.

Zaključak

Razvoj i uvođenje u naoružanje aviona i drugih letelica stelt-tehnologije nametnuli su potrebu za iznalaženjem sredstava i metoda za njihovo otkrivanje i uništenje. Veoma niska primetljivost takvih letelica za radarska, infracrvena, optička i akustička sredstva uslovljava preduzimanje i primenu specifičnih tehničkih, taktičkih i organizacijskih mera i postupaka pri organizovanju i izvođenju zaštite objekata na zemlji i u vazдушnom prostoru od izviđanja i vatrenog dejstva letelica stelt-tehnologije.

Brojna i dugotrajna ispitivanja na zemlji i u vazдушnom prostoru i dosadašnja praksa, iako oskudna, pokazali su da se problem otkrivanja i praćenja letelica niske primetljivosti najefikasnije rešava primenom kompleksnih mera kojima se neutrališu prednosti mnogih komponenata stelt-tehnologije, pre svega radioapsorpcionih materijala. Rešenje se vidi u razvoju radara sa većim energetske potencijalom, višim kvalitetom obrade signala, većom osetljivošću prijemnika i principijelno novih sredstava i sistema za otkrivanje i praćenje ciljeva u vazдушnom prostoru.

Povećanje verovatnoće uništenja letelica niske primetljivosti uslovljeno je obezbeđenjem pravovremene i pouzdane informacije o njihovim koordinatama u vazдушnom prostoru, automatizacijom svih operacija sve do potpunog isključenja funkcija čoveka – operatera (skraćivanjem vremena reagovanja borbenih sistema PVO), izborom najpogodnijeg borbenog sredstva za dejstvo, primenom visokoefikasnih vođenih raketa klase zemlja-vazduh i vazduh-vazduh, kao i razradom novih taktičkih postupaka i tehničkih i organizacijskih mera, i drugo.

S obzirom na mala iskustva iz borbene upotrebe letelica stelt-tehnologije u ratnim dejstvima, vojnim stručnjacima, očigledno, predstoji mukotrpan posao da predvide fizionomiju i razrade taktiku borbe protiv njih. Na povoljan ishod te borbe svakako će uticati ubrzani razvoj radarskih, infracrvenih i drugih sredstava za otkrivanje i praćenje ciljeva u vazдушnom prostoru, artiljerijskih i raketnih sistema PVO i lovačkih aviona nove generacije, uključujući i njihovu elektronsku opremu i raketno vođeno naoružanje. Vreme će pokazati ko će u toj borbi postići prednost – letelice stelt-tehnologije ili sredstva za njihovo otkrivanje i uništenje.

O modelima popune oružanih snaga

Pukovnik u penziji dr *TODOR MIRKOVIĆ*

U članku se razmatra pet osnovnih modela popune oružanih snaga koji se primenjuju ili su primenjivani u pojedinim zemljama, posebno evropskim i severnoameričkim: milicijski, najamnički, dobrovoljačko-plaćenički, regrutni i mešoviti.

Za svaki od tih modela autor, na osnovu analitičkog prilaza, navodi dobre i loše strane, vezujući njihovu primenu za konkretne istorijske, geopolitičke i druge uslove. Opšta razmatranja, potkrepljena statističkim podacima, sledi komparativna analiza navedenih modela, s osvrtom autora na opšte tendencije kretanja u sferi popune oružanih snaga evropskih zemalja i Sjedinjenih Američkih Država.

U članku se razmatraju i politički, ekonomski i vojni aspekti popune ili delimične profesionalizacije oružanih snaga brojnih zemalja, kao savremena tendencija.

Na sistem (način, model) popune oružanih snaga, njegove izmene i dopune kroz istoriju ljudskog društva uticali su brojni faktori, a najvažniji su društveni i tehnički, tj. cilj postojanja oružanih snaga i sredstva s kojima one idu u rat. Sem odbrambene uloge, oružane snage su, na različitim stepenima razvitka ljudskog društva i odnosa u njemu, dobijale i ofanzivne (osvajачke, pohodne) zadatke. Karakter oružanih snaga (organizacija, obučenost i opremljenost) namenjenih odbrani razlikovao se od karaktera onih čiji je zadatak bio osvajanje tuđih teritorija. Isto tako, profil vojnika opremljenog lukom i strelom razlikovao se od vojnika koji je trebalo da upotrebi vatreno oružje. Te i druge determinante, u osnovi, utiču na profil vojnika i način popune oružanih snaga i u savremenim uslovima.

OSNOVNI MODELI POPUNE ORUŽANIH SNAGA

Kroz istoriju razvoja oružanih snaga izgrađeno je pet osnovnih sistema ili modela njihove popune: (1) milicijski, (2) najamnički, (3) dobrovoljačko-plaćenički, (4) regrutni i (5)

mešoviti. Otuda se često govori i o različitim tipovima oružanih snaga: milicijskoj, najamničkoj, plaćeničkoj (profesionalna) i regrutnoj (ili konskriptivna) armiji. U savremenim uslovima, međutim, većina savremenih oružanih snaga zasniva se na mešovitom sistemu popune, s tim što kod nekih prevladava jedan, a kod drugih drugi (treći ili četvrti) sistem popune. Svaki od tih sistema ima dobre i loše strane, a nijedan se ne može univerzalno primeniti na sve zemlje i njihove oružane snage, naročito kada se radi o popuni oružanih snaga i u miru i u ratu.

Milicijski sistem

„Milicija“, kao oružana sila, naziv je za vojsku koja se, za razliku od tzv. stajaće vojske, drži samo u vreme rata. U miru, u najboljem slučaju, ima samo neznatan kadar, a obuku vojničkog sastava izvodi povremeno. Najstariji je tip vojnog organizovanja, s izrazitom odbrambenom namenom. Neke zemlje i sada koriste milicijski tip vojske i njene ratne popune, a ta vojska (armija) često se popularno naziva „narodna“.

Na našim prostorima, na primer, crnogorska vojska je u prošlom veku bila milicijskog tipa, formirana po bratstvima, plemenima i nahijama. Vojno organizovanje Srbije posle prvog i drugog srpskog ustanka zasnivalo se, takođe, na milicijskom principu. Karađorđevi ustanici su prerasli u „narodnu vojsku“, a i oružanu silu Miloševe Srbije, sve do *Hatišerifa* 1830. godine, sačinjavao je jedino naoružani narod. I posle *Hatišerifa*, kojim je Milošu bilo dozvoljeno da u svojoj službi drži potreban broj vojnika, glavninu oružane sile nove Srbije sačinjavao je naoružani narod. Zakonom od 1861. godine, pored ustanovljene stajaće vojske, ozvaničena je i narodna vojska, čija se organizacija zasnivala striktno na teritorijalnom principu: opštine su davale čete, srezovi bataljone, a okruzi pukove. U srpsko-turski rat, 1876. godine, Srbija je ušla s oružanom silom od oko 140.000 ljudi, od čega je stajaća vojska imala oko 5.000 ljudi. Vojna organizacija u krajinama u vreme i na teritorijama bivše Austrougarske monarhije zasnivala se takođe na milicijskom principu.

U savremenim uslovima, milicijski sistem nema širu primenu. Ratna doktrina Švajcarske oslanja se na taj sistem,

a njegovi elementi ugrađeni su i u doktrine Švedske i Izraela, kao i nekih zemalja koje su nasledile britanski model organizacije i popune oružanih snaga, uključujući i Sjedinjene Američke Države. Jedinice Teritorijalne odbrane, kao elemenat oružanih snaga SFRJ, zasnivale su se na modelu milicijske vojske.

Najamnička vojska

Za razliku od vojske milicijskog tipa, čiji pripadnici redovno borave kod svojih kuća i obavljaju civilne poslove, a kuće i svoju profesionalnu delatnost napuštaju samo povremeno radi vojne obuke i ratne mobilizacije, pripadnici stajaće (najamničke i plaćeničke) armije su stalno ili na duže vreme u vojnoj službi.

Najamničke vojske su se javile veoma rano u istoriji ratovanja. Bilo ih je u starom Egiptu, Persiji i u kasnijem dobu rimskog carstva, ali su vrhunac dostigle u doba zrelog evropskog feudalizma. Javljale su se redovno kada bi novčana privreda dostigla određeni nivo, a državna vlast dovoljno ojačala da može prikupiti potrebna sredstva za njihovo angažovanje i izdržavanje. U srednjovekovnoj Srbiji, na primer, između rudarstva i najamništva u vojsci postojala je najneposrednija veza.

Dve najznačajnije karakteristike najamničkih armija su popuna pretežno stranim državljanima i korišćenje prvenstveno za vođenje osvajačkih ratova. Naime, najamnička vojna služba bila je za pripadnike tih armija privlačna ne samo zbog redovnih prinadležnosti već i zbog očekivane koristi (plen, pljačka) iz učešća u osvajačkim ratovima.

Francuska revolucija (1789. godine) učinila je kraj najamništvu kao jednom od osnovnih modela popune oružanih snaga. Ono je zamenjeno nacionalnim armijama, mada su neki oblici najamništva zadržani do današnjih dana (pre svega, *legije stranaca* i *kolonijalne trupe*).

Legije stranaca su najpoznatije u Francuskoj i Španiji, a kolonijalne trupe u Engleskoj. U Francuskoj je, na primer, još 1831. godine donesen zakon prema kojem se jedinice legije stranaca mogu koristiti jedino van metropole za širenje i očuvanje kolonijalnih poseda, posebno za zadatke za koje ne

bi bilo pogodno korišćenje trupa proizašlih iz opšte vojne obaveze. Francuska i dalje održava legiju stranaca i koristi je, u osnovi, za zadatke definisane zakonom iz 1831. godine, tj. za operacije izvan vlastite teritorije. U francusko-indokineskom ratu (1946-1954), pretežno u bici za Dijen Bijen Fu 1954. godine, poginulo je oko 10.000 legionara.

Najamnici, kao strani vojni plaćenici, javljaju se u savremenim uslovima i u okviru raznih paravojnih i sličnih formacija.

Profesionalna vojska

Za razliku od najamničke vojske, u kojoj pretežno služe stranci, profesionalne (plaćeničke) armije popunjavaju se dobrovoljcima iz redova vlastitih građana. Osnovna razlika između najamnika i profesionalnih vojnika – dobrovoljaca je u tome što su najamnici, kao stranci, za vojnu službu motivisani prvenstveno materijalnim činiocima (plata, plen, pljačka), dok su plaćeni vojnici po pravilu, građani zemlje u čijim oružanim snagama služe, pa su, osim materijalno, za službu u oružanim snagama motivisani i patriotizmom. Kao potvrda za to najčešće se navodi rimska profesionalna vojska iz prvog veka pre nove ere, koja je bila plaćenička, ali ne i najamnička. Njeni pripadnici (proleter) obavezno su bili rimski građani koji su službom u vojsci obezbeđivali svoju egzistenciju, ali su ispoljavali i spremnost da ratuju za interes svoje zemlje. Ne može, ipak, a da se ne zapazi da su profesionalnu, kao i najamničku vojsku u prošlosti imale uglavnom imperijalne i osvajačke sile, koje su je koristile za odbranu ili širenje imperija, iscrpljujuća i dugotrajna osvajanja udaljenih teritorija. Profesionalna vojska je, u suštini, *antipod* vojsci milicijskog tipa.

Profesionalna vojska ima dugu istoriju, a aktuelna je i u savremenim uslovima. Posle spartanske i rimske plaćeničke vojske, taj oblik vojnog organizovanja javljao se pretežno u svojstvu lične garde pojedinih državnika i specijalnih vojnih formacija nekih evropskih država. Međutim, plaćenička, profesionalna vojska potpuno je afirmisana tek u srednjem veku. Od 12. do 16. veka, na primer, profesionalni vojnici – *janjičari*, bili su glavna udarna snaga osvajačke turske armije. U tom

periodu, i nešto kasnije (do 18. veka), snažne profesionalne armije imale su i Francuska, Španija, Švedska i Pruska.

Krajem srednjeg veka jačala je težnja da se zadrži institucija profesionalne vojske. Međutim, zbog stalnog porasta oružanih snaga popuna dobrovoljcima postajala je sve teža. Francuski revolucionarni i Napoleonovi ratovi pokazali su da se profesionalne vojske ne mogu uspešno boriti protiv masovnih armija zasnovanih na opštoj vojnoj obavezi. Profesionalnu vojsku zadržala je samo Engleska, kojoj je to bilo neophodno i zbog očuvanja svoje imperije. Engleski model vojnog organizovanja i popune oružanih snaga preuzele su Sjedinjene Američke Države, a kasnije i većina drugih zemalja bivših engleskih kolonija nakon ostvarivanja nezavisnosti.

Engleska je ostala dosledna principu profesionalne (dobrovoljačke) vojske. Od njega je odstupala i prelazila na vojnu obavezu samo u vreme prvog i drugog svetskog rata. Njen primer su sledile SAD, čiji je model popune oružanih snaga u miru, kao i u ratu, prilično karakterističan. Naime, u njima je vojna obaveza uvedena samo u vreme američkog građanskog rata (1864) i prvog svetskog rata (1917), a u mirnodopskom periodu – uoči drugog svetskog rata, 1940. godine. Posle drugog svetskog rata (u periodu tzv. hladnog rata), vojna obaveza je zadržana sve do 1973. godine, kada su SAD ponovno prešle na popunu oružanih snaga dobrovoljcima, tj. na profesionalnu ili plaćeničku armiju.¹

Profesionalne oružane snage ima više od 50 zemalja. U Evropi pored Velike Britanije, Irska, Luksemburg i Malta, a

¹ Pre prelaska na potpuno dobrovoljačku armiju 1873. godine, oružane snage SAD popunjavane su na osnovu vojne obaveze po tzv. selektivnom sistemu. Vojni rok je trajao 12–15 meseci, s tim što su regruti vojni obveznici, mogli da se opredele i za kraći rok (šest meseci) u regularnoj armiji, a da ispunjenje obaveze nastave službom u rezervnim komponentama. Sem toga, regrutima obveznicima je ostavljena mogućnost da se i bez poziva javljaju na odsluženje vojnog roka, što su mnogi i činili da bi izbegli pretežno čekanja kada će biti pozvani i kako bi mogli da planiraju redovno školovanje i zaposlenje, ali i da iskoriste mogućnost izbora vida, roda ili službe. Tako su pozivi upućivani samo manjem broju regruta obveznika, i to uglavnom za popunu snaga KoV i mornaričke pešadije, dok su se ratno vazduhoplovstvo i ratna mornarica popunjavali pretežno dobrovoljcima, čije se materijalne prinadležnosti nisu razlikovale od materijalnih prinadležnosti onih koje je pozivala tzv. Selektivna (regrutna) služba.

Ozbiljnije teškoće u popuni oružanih snaga SAD po osnovu obavezne vojne službe javile su se u vreme rata u Vijetnamu. Mnogi regruti obveznici nastojali su da izbegnu vojnu obavezu, a time i rat. Njih oko 60.000, uključujući vojnike dezertere, našlo je utočište u Kanadi i nekim evropskim zemljama (Švedska, Nemačka i dr.), što je bilo dovoljno jak razlog da se SAD vrate tradicionalnom načinu popune svojih oružanih snaga putem plaćenih dobrovoljaca.

u Severnoj Americi – SAD i Kanada. Među zemljama ostalih regiona i kontinentata, važnije su: Jordan, Sudan, Saudijska Arabija i zalivske zemlje iz bliskoistočnog regiona; Gana, Kongo, Nigerija, Uganda, Zair i Zambija iz podsaharske Afrike; Bangladeš, Burma, Filipini, Indija, Japan, Malezija, Nepal, Pakistan i Šri Lanka iz Azije; Meksiko, Nikaragva, Panama i Urugvaj iz Latinske Amerike, te Australija i Novi Zeland iz Okeanije. Neke zemlje (Turska, Rusija) razmatraju mogućnost i svrsishodnost prelaska na profesionalne oružane snage.

Vojna obaveza (regrutni sistem)

Vojna obaveza je u neposrednoj vezi s obavezom građana da brane od ugrožavanja integritet svoje društvene zajednice. Zamisao da je svaki član društva obavezan da brani društvenu zajednicu kojoj pripada stara je koliko i sama društvena zajednica. Prvobitno vojno organizovanje na principu organizovanja narodne milicije, a kasnije i milicije vladajuće klase, zasnivalo se na određenoj prinudi ili obavezi odazivanja na vojni poziv. Međutim, ta obaveza nije bila opšta. U antičkoj Grčkoj i u Rimskom carstvu, na primer, od vojne obaveze bili su izuzeti robovi, a u vreme srednjovekovnog feudalizma kmetovima je bilo zabranjeno da nose oružje, pa tako i da služe u oružanim snagama. U slučaju savremenog švajcarskog tipa milicije vojna obaveza je opšta, ali se ona u redovnom mirnodopskom periodu ne izvršava službom u stalnom sastavu oružanih snaga, već samo kroz povremenu vojnu obuku.

Opšta vojna obaveza, kao način popune oružanih snaga u mirnodopskom periodu i pripreme ličnog sastava za ratnu armiju, vremenski se podudara sa stvaranjem masovnih nacionalnih armija u periodu između francuske revolucije i prvog svetskog rata. Prvo je primenjena u Francuskoj, a zatim i u drugim evropskim zemljama. Godine 1790, naime, u Francuskoj je proklamovano načelo da je vojna služba čast i dužnost od koje pojedinac može biti oslobođen samo u slučajevima predviđenim zakonom. Sada suštinu opšte vojne obaveze čini princip da je svaki fizički i mentalno sposoban muškarac (u nekim zemljama, na primer u Izraelu, i žena) obavezan da određeno vreme provede u oružanim snagama (na odsluženju vojnog roka) radi obuke i sticanja osnovnog i stručnog vojnog

znanja, nakon čega se prevodi u rezervu, uz obavezu da se odazove pozivu na dopunsku ili osvežavajuću obuku i mobilizaciju.

Većina zemalja savremenog sveta popunjava oružane snage putem obavezne vojne službe i u miru i u ratu. U Evropi su to sve zemlje bivše članice Varšavskog ugovora (VU), zemlje NATO (izuzev Velike Britanije i Luksemburga) i ostale (neutralne i nesvrstane) evropske zemlje (sem Irske i Malte). Međutim, postoje velike razlike u načinu ispunjavanja vojne obaveze, naročito u trajanju vojnog roka, ali i službi u rezervnom sastavu oružanih snaga. Zemlje bivše članice VU uključujući i (bivši) Sovjetski Savez, zatim Albanija, Jugoslavija i neke zemlje NATO (Grčka i Turska), u osnovi, dosledno primenjuju princip opšte vojne obaveze tako što nastoje da svi njihovi fizički i mentalno sposobni vojni obveznici odsluže vojni rok i nastave ispunjavanje svoje vojne obaveze pripadnošću (ili službom) u rezervnom sastavu oružanih snaga. Kod njih je, istovremeno, trajanje vojnog roka najduže – od 12 do 24 meseca, pa i duže. U bivšem Sovjetskom Savezu, na primer, u nekim vidovima i specijalnim službama vojni rok je trajao i do 36 meseci. Većina drugih zemalja popunu oružanih snaga vojničkim sastavom vrši delom pozivanjem vojnih obveznika na odsluženje vojnog roka, a delom primanjem dobrovoljaca, sa kojima se sklapa ugovor na određeno vreme. Tako deo njihovih vojnih obveznika (u nekim zemljama veći, a u drugim manji) ne odlazi na odsluženje vojnog roka; vojnu obuku stiče kroz redovno školovanje i službom u rezervnom sastavu, ili je uopšte ne stiče, zavisno od planiranih potreba mirnodopskih i ratnih armija.

U većini zemalja koje popunjavaju svoje oružane snage vojnim obveznicima postoji tendencija smanjenja trajanja vojnog roka. Francuska je, na primer, oktobra 1991. godine, skratila vojni rok sa 12 na 10, a Belgija sa 12 na devet meseci, a to planiraju da učine i Češko-Slovačka (sa 18 na 12), Španija (sa 12 na devet meseci).

Mešoviti sistem

U savremenim uslovima najrašireniji je, ipak, mešoviti sistem popune oružanih snaga, koji se zasniva na popuni delom vojnim obveznicima, a delom dobrovoljcima, vojnim profesionalcima.

Starešinski kadar oružanih snaga svih zemalja čine u suštini, dobrovoljci – vojni profesionalci (oficiri i podoficiri), koji se posebno školuju i pripremaju za vojni poziv – profesiju, kojoj se posvećuju. Drugu veliku kategoriju ličnog sastava oružanih snaga čine vojnici. U nekim zemljama, to su dobrovoljci (pretežno plaćenici), u nekim vojni obveznici na odsluženju vojnog roka, a u nekim i jedni i drugi. Odnos između starešinskog kadra i vojničkog sastava u armijama pojedinih zemalja je različit, a zavisi od više činilaca: organizacije i formacije, stepena tehničke opremljenosti oružanih snaga, efikasnosti starešinskog kadra u obavljanju administrativnih i vojnostručnih poslova, i drugo.

Oružane snage koje se popunjavaju vojničkim sastavom – regrutima – vojnim obveznicima, najčešće imaju odnos između starešinskog kadra i vojničkog sastava 1:4, tj. jedan oficir i podoficir prema četiri vojnika. Takav odnos u Evropi, približno, imaju oružane snage, na primer, Grčke, Finske i Švedske. U Bugarskoj, Češko-Slovačkoj i Rumuniji on je približno 1:3, a u Turskoj, sasvim suprotno, čak i 1:20.

U oružanim snagama koje primenjuju mešoviti sistem popune, između dve osnovne kategorije ličnog sastava oružanih snaga ubacuje se i treća – vojnici specijalisti, od kojih mnogi imaju vojne činove. Tako se u oružanim snagama mešovitog sistema popune pre govori o odnosu *stalnog sastava* i vojnika na odsluženju vojnog roka (eng. *conscripts*, fr. *appelés*). On je sada prosečno 1:1, a u nekim armijama čak je i povoljniji u korist stalnog sastava. Ako bi se izrazio u relativnim pokazateljima (procentima), moglo bi se videti da u Italiji, na primer, stalni sastav sačinjava 40, a vojnici na odsluženju vojnog roka 60 odsto ukupnog brojnog stanja italijanskih oružanih snaga. U Francuskoj i Nemačkoj stalni sastav čini približno 50, a u Belgiji 62 odsto ukupnog brojnog stanja oružanih snaga. (U tabeli 1 prikazana je struktura oružanih snaga evropskih zemalja, uključujući navedene odnose i način popune).

Oružane snage nekih zemalja zapošljavaju veliki broj građanskih lica. Sjedinjene Američke Države, na primer, na svaka dva uniformisana imaju jedno građansko lice, a slično je i u Velikoj Britaniji. Francuska ima u oružanim snagama (bez žandarmerije, koja je poseban vid oružanih snaga i nalazi

Tabela 1: Struktura oružanih snaga evropskih zemalja

Z E M L J A	BROJNO STANJE ORUŽANIH SNAGA	STRUKTURA ORUŽANIH SNAGA			Stalni sastav (%)	POPUNA ORUŽANIH SNAGA		TRAJANJE VOJNOG ROKA (meseći)
		Stalni sastav	Vojnici obveznici	Vojnici obveznici		Dobrovoljcima	Obveznicima	
ALBANIJA	41.000						X	24-36
AUSTRIJA	43.000	15.800	27.200	36,7			X	6
BELGIJA	86.600	53.800	32.000	62,1			X	9
BUGARSKA	106.000	36.000	70.000	34,0			X	18
ČEŠKO-SLOVAČKA	150.000	50.000	100.000	33,3			X	18
DANSKA	31.500	20.000	11.500	63,5			X	9-12
FINSKA	31.800	7.800	24.000	24,5			X	5-8
FRANCUSKA	455.000	230.000	225.000	50,5			X	10
GRČKA	160.000	35.000	125.000	21,9			X	15-23
HOLANDIJA	99.978	55.085	44.893	55,0			X	12
IRSKA	13.000	13.000		100,0	X			
ITALIJA	355.500	142.000	213.500	40,0	X			
LUKSEMBURG	820	820		100,0	X			
MALTA	2.000	2.000		100,0	X			
MAĐARSKA	103.000	55.000	50.000	53,0			X	12
NEMAČKA	436.000	221.000	215.000	50,6			X	12
NORVEŠKA	33.000	10.000	23.000	30,3			X	12-15
POLJSKA	305.000	114.000	191.000	36,0			X	18
PORTUGAL	62.000						X	15-18
RUMUNIJA	200.000	65.000	135.000	32,5			X	12-18
ŠPANIJA	258.000	99.000	159.000	38,4			X	12
ŠVAJCARSKA	3.400	3.400					X	
ŠVEDSKA	64.000	15.000	49.000	23,4			X	8,5-15
TURSKA	580.000	30.000	550.000	5,2			X	18
VELIKA BRIT.	313.000	313.000		100,0		X		
SOVJ. SAVEZ	3.600.000							
JUGOSLAVIJA	175.000	75.000	100.000	43,0			X	24-36

Izvor: Prema publikaciji „World defence almanac 1991-1992“, Koblenz/Bon, Januar 1992.

se na platnom spisku Ministarstva odbrane) 455.000 ljudi, a uz to zapošljava još 129.600 građanskih lica na službi u oružanim snagama. Angažovanje građanskih lica na službi u oružanim snagama utiče na odnos starešinskog kadra i vojničkog sastava, jer građanska lica obavljaju mnoge administrativne, tehničke i vojnostručne dužnosti koje u armijama drugih zemalja obavljaju lica iz redova starešinskog kadra.

Tabela 2: Vojna i građanska lica oružanih snaga SAD i Velike Britanije

	GENERALA/ ADMIRALA		OFICIRA		VOJNIKA I PODOFICIRA (ViP)	GRAĐAN- SKIH LICA U ORUŽANIM SNAGAMA	PRIMEDBA
	SVEGA	Na 10.000 u OS	SVEGA	Odnos prema ViP			
SAD	1.073	4,9	313.000	1:5	1.859.974	1.049.000	u 1989.
VELIKA BRITANIJA	221	6,8	40.294*	1:7	280.706	243.200**	u 1983.

Izvor: za SAD – prema *Izveštaju sekretara za odbranu Kongresu SAD za fiskalnu 1989. godinu* (Frank C. Carlucci, Secretary of Defense, Annual Report to the Congress, Fiscal Year 1989, Washington D. C., Febr. 1988);

Za Veliku Britaniju – prema publikaciji „Statement on the Defence Estimates“, 1983 – 2, London, 1983.

* Uključuje i 391 brigadira,

** Od navedenog broja 135.200 zaposleno je u industriji naoružanja, koja je u vlasništvu vlade Velike Britanije.

KOMPARATIVNA ANALIZA

Oružane snage ili armije, kao posebne organizacije pojedinih zemalja obučene i opremljene za vođenje oružane borbe, nastajale su i razvijale se uporedo s razvojem ljudskog društva. Istovremeno, menjao se i usavršavao sistem njihove popune kako u mirnodopskim, tako i u ratnim uslovima i vremenima. Ni u jednoj epohi društvenog razvitka nije postojao samo jedan „čisti“ ili dominantni sistem popune oružanih snaga, već redovno dva ili više (mada ne i u svakoj zemlji pojedinačno), i svaki je od njih opstao do današnjih dana. Milicijski sistem, na primer, postojao je još u prvim začecima organizovanja i postojanja društvenih zajednica, a gotovo je isto i s obaveznom

vojnomo službom; najamnička vojska potiče od prvih državnih formacija, a pratile su je i plaćeničke vojske, dok posebnu novinu ne čini ni mešoviti sistem popune oružanih snaga. Svaki od tih sistema ima prednosti i nedostatke, a nijedan od njih se ne može smatrati univerzalnim i opšteprimenljivim u svim zemljama i geopolitičkim uslovima.

Karakteristike milicijskog sistema

Milicijski sistem ili milicijski tip armije ekonomski je najjeftiniji, a politički – najdemokratskiji. Uslovljava najmanja izdvajanja iz državnog budžeta za održavanje ličnog sastava oružanih snaga i najmanje odvaja pripadnike oružanih snaga od njihovih redovnih, po pravilu produktivnih poslova. Organizacijski je postavljen na teritorijalnoj osnovi i ima isključivo odbrambeni karakter.² Taj sistem, međutim, ne obezbeđuje visok stepen obučenosti starešinskog kadra i vojničkog sastava, pravovremeno reagovanje na iznenadno ugrožavanje teritorijalnog integriteta i izvođenje složenih vojnih operacija, bilo odbrambenih ili napadnih. Zato je u savremenim uslovima redak osnovni sistem popune oružanih snaga. Naime, češće se koristi uporedo s nekim drugim sistemom, naročito u kriznim situacijama i ratnim uslovima, tj. za popunu ratnih armija. Pri tome, rezervna komponenta takvih oružanih snaga zasniva se na milicijskom, a stalna (regularna) armija

² Na primer, sastav švajcarske vojske sačinjava deo komandnog i stručnog vojnog kadra, ukupno 3.400 ljudi, koji je zadužen za operativno planiranje, obuku i materijalno-tehničko obezbeđenje mirnodopske i ratne armije. Ta „armija“ ima široku mobilizacijsku bazu od oko 625.000 ljudi: 45.000 oficira, 110.000 podoficira i 470.500 vojnika.

Oružane snage Švajcarske zasnivaju se na vojnoj obavezi koja obuhvata učešće u obuci i odazivanje na mobilizaciju.

Vojna obuka se sprovodi prema striktno utvrđenom planu i programu, a u njoj učestvuju vojni obveznici sve do napunjene 42. godine života. Vojni obveznici, regruti, prolaze intenzivan četvoromesečni (17 sedmica) program osnovne vojne obuke u nekom od školskih centara, odnosno centara za obuku. Nakon toga, vraćaju se kućama i svojim redovnim zanimanjima, ali se, istovremeno, raspoređuju u odgovarajuće jedinice u kojima pohađaju tronedeljne kurseve radi osveženja i proširenja vojnog znanja, u osam navrata do navršenih 32. godine. Posle toga, intenzitet obuke se smanjuje, i u narednih deset godina vojnici obveznici pohađaju još tri četvoronedeljna kursa. Vojna obuka za vojnike švajcarskih oružanih snaga milicijskog tipa praktično traje, u prekidima, ukupno 15 meseci. Vojni obveznici Švajcarske lično naoružanje i uniformu drže kod svojih kuća.

Švajcarski milicijski sistem je, neosporno, specifičan, ali je specifičan i geopolitički i geostrategijski položaj Švajcarske. On ima mnoge nedostatke ne samo u vezi s vojnostručnim osposobljavanjem ljudstva i jedinica nego i u vezi s mogućnošću efikasne primene u kriznim i ratnim uslovima, naročito u heterogenim društvenim zajednicama.

na konskriptivnom (obavezni, prinudni), ili dobrovoljačkom (plaćenički) sistemu. Takvo kombinovanje popune oružanih snaga (ratne armije) postoji u Švedskoj, Izraelu, Velikoj Britaniji, SAD i nekim drugim zemljama. U SAD, na primer, pored stajaće, *regularne armije*, postoji i *nacionalna garda*, kao vojni elemenat federalnih država i kao rezervna komponenta „*totalnih snaga*“ Sjedinjenih Američkih Država.³

Prilikom usvajanja i primene bilo kojeg od navedenih sistema popune oružanih snaga, pa i milicijskog, ne može da se zaobiđe realna i objektivna procena mogućeg ponašanja oružanih snaga u kriznim situacijama i ratnim uslovima. S tog stanovišta, jedan od najvažnijih uslova za primenu milicijskog sistema, zasnovanog na principu teritorijalne organizovanosti i naoružanosti naroda, jeste postojanje i trajnost političkog opredeljenja i nacionalnog, verskog i drugog jedinstva te društvene zajednice, a to podrazumeva i spremnost svakog segmenta određene vojne organizacije da se bori za odbranu čitave državne teritorije. Iskustvo Jugoslavije sa njenom Teritorijalnom odbranom potvrđuje neprihvatljivost tog sistema u heterogenoj, politički, nacionalno, verski i po drugim osnovama razjedinjenoj društvenoj zajednici.

³ U okviru sagledavanja sistema popune oružanih snaga treba steći barem delimičan uvid u organizaciju i namenu američke nacionalne garde, koja postoji još od 1775. godine, kada je uspostavljena istim zakonom kojim i američka armija (KoV). Tim zakonom, naime, ozvaničene su kopnene snage SAD, koje su sačinjavali regularna armija i *milicija* ili nacionalna garda. Regularna armija stavljena je u nadležnost savezne vlade, a nacionalna garda u nadležnost guvernera federalnih država kao njihov vojni elemenat, ali i kao rezerva kopnenih snaga. (Istovremeno je uspostavljena i ratna mornarica SAD, ali posebnim dekretom.) Od početka, troškove obuke i opremanja jedinica nacionalne garde, (NG), kao komponente rezervnih snaga KoV, a sada i RV (RV nastalo je u okviru KoV i izdvajanjem u poseban vid povuklo je sa sobom i deo jedinica NG) finansira savezna vlada, odnosno Ministarstvo odbrane SAD. Federalne države obezbeđuju smeštaj, lično naoružanje i neka materijalna sredstva.

Nacionalna garda je organizovana na teritorijalnoj osnovi, a njene jedinice, po pravilu (i tradicionalno), popunjavaju se dobrovoljcima, i to kako vojnički sastav, tako i starešinski kadar. Stalni sastav NG sačinjava samo administrativno osoblje i osoblje koje se stara za održavanje sredstava ratne tehnike. Sad je NG glavni elemenat rezervnih snaga KoV i RV SAD (postoji takođe *rezerva* KoV, RV i RM i mornaričke pešadije). U 1989. godini NG KoV bila je organizovana u 10 divizija i brojne druge jedinice, ukupne jačine 465.000, dok je vazduhoplovna NG imala 118.000 ljudi. Pripadnici NG KoV i RV regrutuju se na dobrovoljnoj, ali plaćeničkoj osnovi, uz obaveznu da redovno učestvuju u sprovođenju programa obuke koji razrađuje i odobrava Ministarstvo odbrane SAD i da se odazovu na poziv za aktivnu službu u KoV i RV ili za mobilizaciju, koji je u nadležnosti predsednika SAD, kao vrhovnog komandanta oružanih snaga, i američkog kongresa. Za rat u Persijskom zalivu, na primer, bilo je mobilisano više od 230.000 pripadnika nacionalne garde KoV i RV Sjedinjenih Američkih Država.

Dobrovoljački nasuprot regrutnom sistemu

Postoje dve suštinske primedbe na dobrovoljački (plaćenički) sistem popune oružanih snaga u odnosu na regrutni sistem kao njegovu suprotnost: (1) ne obezbeđuje dovoljno široku bazu obučenog ljudstva za ratnu armiju, i (2) odstupa od principa jednake dužnosti i obaveze svakog građanina prema službi u oružanim snagama i odbrani zemlje. Smatra se, takođe, da je profesionalna armija znatno skuplja od armije čiji vojnički sastav sačinjavaju vojni obveznici. Za svaku od tih primedaba postoje valjani razlozi, koji se moraju razmatrati u kontekstu geopolitičkih i geostrategijskih uslova, doktrina i strategija zemalja koje primenjuju dobrovoljački sistem.

Dobrovoljački (plaćenički) sistem popune oružanih snaga i profesionalna armija koja se na njemu zasniva, s uskom bazom obučenog ljudstva u rezervi, ne odgovara zemljama koje razvijaju odbrambenu doktrinu i računaju na dugotrajan rat, tj. čije se doktrine zasnivaju više na ljudskom, nego na tehničkom faktoru. To ne mora da važi i za velike, posebno nuklearne sile. U SAD, na primer, istraživanja koja su prethodila donošenju odluke o ukidanju obavezne vojne službe i prelasku na potpuno dobrovoljačke oružane snage ukazivala su na to da rat koji bi SAD vodile protiv svog glavnog protivnika (SSSR i Varšavski ugovor) verovatno ne bi bio dugotrajan i ne bi zahtevao sprovođenje masovne mobilizacije i stvaranje velike ratne armije, pa ne bi bilo ni potrebe za održavanjem glomaznih rezervnih snaga. Kratkotrajan rat, vođen snažnim i tehnički dobro opremljenim oružanim snagama, shodno tome, isključio bi mogućnost primene principa dužnosti i obaveze svakog sposobnog muškarca da služi vojni rok i učestvuje u odbrani zemlje. Tako su američki politikolozi, ekonomski i vojni analitičari procenili da zahtevima američke doktrine i vojne strategije bolje odgovara profesionalna, nego armija koja se zasniva na vojnoj obavezi.

Ekonomski činilac profesionalizacije oružanih snaga međutim, mnogo je složeniji i kontroverzniji. Neosporno je da vojnik profesionalac mnogo više košta nego vojnik obveznik, a ta razlika se najjasnije vidi u prinadležnostima vojnika. U armijama mnogih zemalja vojnik na odsluženju vojnog roka prima simboličnu naknadu za sredstva lične higijene i slično.

Vojnik profesionalac, međutim, prima platu koja je jednaka ili veća od plate radnika, odnosno službenika iste stručne sprema u građanstvu. U Velikoj Britaniji, na primer, vojnik profesionalac (redov) u 1982. godini imao je platu od 5.048 funti sterlinga godišnje. Uporedo sa godinama službe i napredovanjem u službi (činu), plata mu se povećava, pa je štabni narednik iste godine (za kasnije godine nemamo podataka) imao godišnju platu od 9.030 funti, prema plati kapetana u iznosu od 10.351 ili poručnika od 8.084 funte.

Tabela 3: Vojni profesionalci britanske armije

ČIN	BROJ	GODIŠNJA PLATA (funti sterlinga)	PRIMEDBA
Zastavnik I klase		10.800	Posle 18 godina službe
Zastavnik	11.565	10.257	
Štabni narednik	23.076	9.030	
Narednik	35.403	8.515	
Podnarednik	37.314	7.508	
Kaplar	13.178	6.106	
Vojnik – redov	123.758	5.048	
S V E G A:	268.452		

Izvor: Prema publikaciji „*Statement on the Defence Estimates*“, 1983 – 2, London, 1983.

Međutim, plata je samo jedan od povećanih troškova za vojnika profesionalca. Različiti su, na primer, uslovi smeštaja vojnika – obveznika i vojnika podoficira profesionalca, a u pitanju je zdravstveno i socijalno osiguranje vojnika profesionalca i drugo. Sem toga, vojnici podoficiri profesionalci stiču pravo na ženidbu i porodicu, što nameće potrebu za obezbeđenjem uslova za stanovanje, školovanje dece itd. Od ukupno 268.452 vojnika podoficira – dobrovoljca muškog pola u britanskoj armiji, u 1982. godini, na primer, bilo je oženjeno 140.668, odnosno više od polovine.

Tim prilično uverljivim činjenicama suprotstavljaju se neki važni, ali teže merljivi argumenti, kao što su troškovi regrutovanja, prijema i obuke vojnika; školovanje, zaposlenje i profesionalni razvoj mladih naraštaja; stepen obučenosti vojničkog sastava i njen uticaj na veličinu i borbenu osposobljenost oružanih snaga.

Nedovoljno je istražen, a u nekim zemljama i zanemaren, uticaj vojne obaveze na školovanje, socijalni i profesionalni

razvoj mladih naraštaja. Prekid u kontinuitetu školovanja, odlaganje stupanja u brak ili odvajanje od porodice, odlaganje početka ili prekid započetog zaposlenja – sve to ima velike posledice, utoliko veće ukoliko je trajanje vojnog roka duže. Značajno je pitanje i to da li se znanjem i iskustvom stečenim u oružanim snagama tokom služenja vojnog roka kompenzuje gubitak zbog prekida razvojnog kontinuiteta u građanstvu, koji nastaje u doba burnog razvitka i sazrevanja mladih naraštaja.

U zemljama sa profesionalnim armijama, mladići (delom i devojke) opredeljuju se za službu u oružanim snagama obično na početku svoje životne i radne karijere. Ostaju u oružanim snagama određeni broj godina ili čitav radni vek. (U SAD, na primer, 1989. godine prosečno vreme službovanja vojnika podoficira – profesionalaca bilo je 6,5 godina, dok je u Velikoj Britaniji prosečno trajanje službe vojnih profesionalaca znatno duže – oko 15 godina). Oni koji napuštaju oružane snage ranije (posle prvog, drugog ili trećeg ugovornog roka) odlaze u građanstvo i započinju tzv. drugu karijeru, najčešće stručno osposobljeni i materijalno obezbeđeni.

S obzirom na to da je služba vojnika regruta u oružanim snagama znatno kraća nego vojnika podoficira – profesionalaca, to su i godišnje kvote prijema novih vojnika mnogo veće kod regrutnog, nego kod profesionalnog načina popune oružanih snaga. U armijama u kojima je trajanje vojnog roka 12 meseci, u toku jedne godine izvrši se zamena (prijem i otpuštanje) čitave jedne generacije, odnosno čitavog vojničkog sastava, koji obično čini do dve trećine, pa i više ukupnog brojnog stanja tih armija. U SAD, koje imaju profesionalnu armiju, u 1989. godini, kada je brojno stanje oružanih snaga bilo 2.135.000 ljudi, primljeno je 307.000 novih vojnika – dobrovoljaca, ili 16,5 odsto od ukupnog broja vojnika i podoficira. U Velikoj Britaniji, u kojoj je vojni profesionalizam uhodaniji, a ostanak vojnika podoficira – profesionalaca u oružanim snagama mnogo duži, godišnje kvote prijema novih vojnika još su manje. U 1982. godini, na primer, oružane snage Velike Britanije primile su svega 12.370 novih vojnika profesionalaca za popunu armije od 327.600 ljudi. Istina, 1982. godina nije reprezentativna, jer je mali broj primljenih vojnika profesionalaca verovatno odraz i tendencije smanjenja brojnog

stanja oružanih snaga. Prethodnih godina (između 1975. i 1982.), oružane snage Velike Britanije primale su po 35.000–40.000 vojnika profesionalaca godišnje, što je ipak neznatno u odnosu na pretpostavljenu kvotu od oko 220.000 vojnika obveznika, uz trajanje vojnog roka od 12 meseci. Veće godišnje (polugodišnje, tromesečne) kvote prijema novih vojnika uslovljavaju više centara za obuku, nastavnog i pomoćnog kadra. Obuka vojnika regruta, po pravilu, postavljena je na širokoj osnovi i prilično je intenzivna, ali ne i dovoljno stručna.

Tokom odsluženja vojnog roka, vojnik obveznik u relativno kratkom periodu (6, 9, 12 ili više meseci) teško da može uspešno savladati osnovnu vojnu i „višu“ vojnostručnu obuku, da se uvežba u kolektivnom radu u okviru posade nekog složenog sistema oružja i jedinice. Ta vremenska nedovoljnost naročito je uočljiva u tzv. tehničkim rodovima, vidovima i službama. Zbog toga je u mnogim armijama vojni rok u RV i RM duži nego u KoV, što povećava brojno stanje oružanih snaga, uz druge prateće posledice. Vojni profesionalci, nasuprot tome, zbog dužeg ostanka u oružanim snagama mnogo više vremena provode na vojnoj i vojnostručnoj obuci. Oni na taj način postižu viši nivo vojne i vojnostručne obučenosti i bolju osposobljenost u rukovanju sredstvima savremene ratne tehnike, a time doprinose i većoj borbenoj sposobnosti jedinica i oružanih snaga u celini, što je ekonomski nemerljivo. U američkoj vojnoj štampi se potencira značaj vojnog profesionalizma za izuzetan uspeh „Pustinjske oluje“, što se ne mora uzeti bez rezerve. U američkoj armiji vojni profesionalci imaju velike mogućnosti za vojnostručno usavršavanje, napredovanje i dodatno opšte obrazovanje. Stimuliše se sticanje uslova za prijem u oficirske škole i unapređenje u oficirski čin. Tako, prosečno, trećina oficirskog kadra oružanih snaga SAD potiče iz redova vojnih profesionalaca (trećina je iz vojnih akademija, a trećina iz redova rezervnih oficira, koji se školuju kroz programe vojne obuke na univerzitetima). Jednogodišnje školovanje u oficirskim školama (tzv. škole za oficirske pripravnike) mnogo je jeftinije od četvorogodišnjeg školovanja u vojnim akademijama. U zemljama koje imaju profesionalne armije, prema tome, vojnom pozivu se posvećuju vojnici profesionalci, dok su ostali mladići oslobođeni vojnog roka i mogu nesmetano da se posvete redovnom školovanju, zaposlenju i

osnivanju porodice. Prilikom popune oružanih snaga vojnim obveznicima taj kontinuitet se prekida uz krupne posledice ne samo po lični i profesionalni razvoj pojedinca nego i po privredni razvoj zemlje u celini. Profesionalizacija oružanih snaga omogućava izvesno smanjenje brojnog stanja oružanih snaga tako da se njihova borbena sposobnost ne umanjuje. Ona, međutim, sužava bazu obučenog ljudstva za formiranje ratne armije.

*Traženje rešenja kroz mešoviti sistem
popune oružanih snaga*

Mnoge zemlje nastoje da pomire suprotnosti između profesionalne armije i armije koja se popunjava vojnim obveznicima tako što teže da iskoriste pozitivne strane i jednog i drugog sistema, prilagođavajući ih svojim potrebama i uslovima. One teže da obezbede dovoljno široku bazu obučenog ljudstva za formiranje ratnih armija i, istovremeno, visok nivo obučenosti vojničkog sastava, naročito dela koji rukuje složenim sistemima oružja i tehnike. To postižu zadržavanjem institucije vojne obaveze, uz istovremeno angažovanje dobrovoljaca za službu u oružanim snagama na određeno vreme, najčešće dvogodišnji ili trogodišnji rok, s mogućnošću da se taj rok obnovi jedan ili više puta.

Primena mešovitog sistema popune oružanih snaga uslovljena je prvenstveno tehničkim činiocima. Pokušaji nekih zemalja i njihovih oružanih snaga da za tehničke rodove, vidove i službe uvedu duži vojni rok nisu dali zadovoljavajuće rezultate. Istraživanja koja su sprovedena u oružanim snagama nekih zemalja (Italija, Francuska) pokazala su da ni vojni rok od 24 meseca ne obezbeđuje dovoljno vremena za vojno i vojnostručno osposobljavanje vojnika i (naročito) za spoj čoveka i tehnike koji obezbeđuje neprekidnu borbenu gotovost oruđa, jedinice i oružanih snaga u celini. Upravo taj spoj: sredstvo savremene ratne tehnike – čovek osposobljen da ga efikasno upotrebi u svakom trenutku, zahtevao je primenu mešovitog sistema popune oružanih snaga.

Armije gotovo svih zemalja (sem profesionalne) primenjuju izvesne oblike mešovitog sistema popune vojničkih sastava. U Evropi taj sistem je najrazvijeniji u Francuskoj,

Nemačkoj, Holandiji, Belgiji, Norveškoj, Danskoj, Italiji, Švedskoj, Austriji i Finskoj. U oružanim snagama tih zemalja prosečno jednu trećinu vojničkog sastava čine vojnici po ugovoru, a dve trećine vojnici na odsluženju vojnog roka.

Različiti su načini angažovanja vojnika za službu u oružanim snagama po ugovoru, a najčešći je – iz redova vojnika na odsluženju vojnog roka. Dva – tri meseca pre isteka vojnog roka, u oružanim snagama nekih zemalja (Italija, Nemačka) sprovodi se opsežna kampanja među vojnicima raznih specijalnosti za ostanak u službi i potpisivanje ugovora. Ako to ne daje zadovoljavajuće rezultate, pribegava se i prijemu iz građanstva. Primaju se oni koji su već odslužili vojni rok ili bez iskustva u vojnoj službi, ali uvek uz nastojanje da se uskladi prethodna školska sprema i stručna kvalifikacija s konkretnom vojnom specijalnošću za koju se popuna traži. S obzirom na to da se za broj vojnika po ugovoru smanjuju godišnje kvote prijema novih regruta, to se umanjuje potreba da svi mladići pristigli za vojnu službu budu pozvani na odsluženje vojnog roka. Tako jedan broj vojnih obveznika (u nekim zemljama manji, u drugim veći) i ne biva pozvan na odsluženje vojnog roka. (U Fancuskoj, na primer, godišnje pristiže za vojnu službu oko 550.000 mladića, a na odsluženje vojnog roka poziva se prosečno 50 odsto od tog broja. Slično je u Italiji i Nemačkoj, dok je u Belgiji i Danskoj procenat onih koji ne služe vojni rok znatno veći.) Da bi što veći broj vojnih obveznika ipak bio obuhvaćen služenjem vojnog roka i time se stvorila šira baza obučenog ljudstva za ratne armije, neke zemlje pribegavaju primeni kratkotrajnog vojnog roka, s tim što se vojna obaveza nastavlja služenjem i obukom u rezervi. Na primer, u Austriji vojni rok traje svega šest meseci (za neke specijalnosti osam ili devet), ali vojni obveznici nastavljaju službu u rezervi uz obavezu da u roku od 15 godina učestvuju na vojnoj obuci u trajanju od 60 dana. Na taj način Austrija, pored relativno malobrojne operativne armije, održava dobro organizovane i obučene rezervne snage od oko 80.000 ljudi. Slično rešenje ima i Danska, ali oružane snage Danske, zemlje od pet miliona stanovnika, pored regularne armije (31.500 ljudi, od toga 11.500 vojnika obveznika) i rezerve (52.500), imaju još jednu komponentu – tzv. *domovinsku stražu* (Home Guard), koja potiče iz danskog pokreta

otpora u vreme drugog svetskog rata i ima izrazito odbrambenu ulogu. Služba u domovinskoj straži je dobrovoljna, ali se uračunava u ispunjavanje vojne obaveze.

OPŠTE TENDENCIJE

U vezi s jačinom, strukturom i načinom popune oružanih snaga Evrope i Severne Amerike, u sadašnjim uslovima, ispoljavaju se sledeće osnovne tendencije:

1. *Smanjenje brojnog stanja operativnih armija.* Nekoliko zemalja Evrope i Severne Amerike zaplaniralo je da do 1995. godine značajno smanji svoje oružane snage, posebno deo koji čine regularne ili operativne armije. To je rezultat Ugovora o konvencionalnim snagama u Evropi, ali i unilateralno donesenih odluka pojedinih država. Tako, na primer, SAD planiraju da do 1995. godine smanje svoje oružane snage za 25 odsto, tj. sa 2.100.000 u 1990. na 1.600.000 ljudi u 1995. godini. Ruski predsednik Jeljcin najavio je smanjenje vojnih snaga Zajednice Nezavisnih Država u ovoj i sledećoj godini za 700.000 ljudi, a značajna smanjenja planiraju Nemačka, Italija i neke druge evropske zemlje (tabela 4).

Tabela 4: Predviđena smanjenja oružanih snaga nekih zemalja Evrope i Severne Amerike

Z E M L J A	O R U Ž A N E S N A G E		S M A N J E N J E
	Stanje u 1990. godini	Stanje u 1995. godini (predviđeno)	
ITALIJA	390.000 ¹	278.000	112.000
FRANCUSKA	460.000 ²	425.000	35.000
NEMAČKA	675.000 ³	370.000	305.000
ŠPANIJA	275.000	180.000	95.000
TURSKA	645.000	580.000 ⁴	65.000
VEL. BRITANIJA	300.000	243.000	57.000
ČEŠKO-SLOVAČKA	175.000	140.000	35.000
POLJSKA	305.000	285.000	20.000
RUMUNIJA	200.000	160.000	40.000
SAD	2.100.000	1.550.000	550.000
S. SAVEZ/ZND	3.700.000	3.000.000	700.000 ⁵

¹ Bez karabinjera (kojih ima 110.000).

² Plus 90.000 žandarmerije, čije je povećanje predviđeno.

³ Uključujući i snage bivše DR Nemačke od 180.000 ljudi.

⁴ Ukoliko pređe na profesionalnu armiju (u razmatranju), smanjenje će biti veće.

⁵ Ukoliko svaka država ZND formira svoju armiju, može da dođe i do povećanja ukupnog brojnog stanja oružanih snaga na teritoriji bivšeg Sovjetskog Saveza. Najavljuje se da bi buduća ruska armija mogla da bude jačine od oko 1.500.000 ljudi, i to profesionalaca.

Iste tendencije se ne ispoljavaju u svim područjima savremenog sveta. U regionu Bliskog i Srednjeg istoka i gotovo u celokupnoj Aziji one su suprotnog smera. Većina zemalja tih regiona povećava vojne izdatke i jača svoje oružane snage.

2. *Smanjenje trajanja vojnog roka.* Ostvaruje se pod uticajem dva osnovna činioca: (1) smanjenja brojnog stanja oružanih snaga, odnosno operativnih armija, i (2) sve šire primene mešovitog sistema popune oružanih snaga, tj. delimične profesionalizacije oružanih snaga u mnogim zemljama.

Smanjenje trajanja vojnog roka nije nova pojava. U većini zemalja vojni rok je bio duži u prvim, nego u kasnijim posleratnim godinama. Međutim, tokom osamdesetih godina, taj opadajući trend je bio naglašeniji nego ranije, a postoje vidni pokazatelji da će se on nastaviti i u narednom periodu (tabela 5).

Tabela 5: Pregled skraćenja vojnog roka u nekim evropskim zemljama

ZEMLJA	VOJNI ROK (MESECI)	
	1980.	1990.
BUGARSKA	24-36	18
ČEŠKO-SLOVAČKA	24-36	18
FRANCUSKA	12	9
GRČKA	24-32	15-21
HOLANDIJA	14-17	12
ITALIJA	12-18	12
MAĐARSKA	12-18	12
NEMAČKA (SRN)	15	12
POLJSKA	24	12
PORTUGAL	16-24	15-18 ¹
RUMUNIJA	16-24	12-18
S. SAVEZ	24-36	24 ²
ŠPANIJA	15	12 ³
TURSKA	20	18 ¹
JUGOSLAVIJA	15-18	12

¹ U razmatranju je ukidanje obaveznog vojnog roka i prelazak na potpuno dobrovoljačku plaćeničku armiju.

² Predviđeno smanjenje vojnog roka na 18 meseci već u 1992. godini.

³ Predviđeno dalje smanjenje na devet meseci.

3. *Dalja profesionalizacija oružanih snaga.* Dalja (i povećana) profesionalizacija oružanih snaga (u Evropi i izvan nje) ogleda se kroz: (1) povećanje broja zemalja koje napuštaju obaveznu vojnu službu i prelaze na dobrovoljni ili plaćenički sistem popune oružanih snaga: (2) dalje afirmisanje mešovitog

sistema popune oružanih snaga i povećanje broja vojnika po ugovoru u odnosu na broj vojnika obveznika; i (3) povećano zapošljavanje građanskih lica na službi u oružanim snagama, kojima se poveravaju raznovrsne pomoćne, administrativne i vojnotehničke dužnosti. Na dalju profesionalizaciju utiče i nastavljanje tehničke modernizacije oružanih snaga, naročito industrijski razvijenih, ali i drugih zemalja. (Vojno rukovodstvo Italije, na primer, iako planira smanjenje svoje armije za 112.000 ljudi, razradilo je programe modernizacije sva tri vida oružanih snaga, koji zahtevaju dodatna ulaganja od oko 40.000 milijardi lira ili 33 milijarde dolara u narednih deset godina.) Kroz proces profesionalizacije oružanih snaga (potpune ili delimične) uspostavlja se određena uzajamna veza između stručnosti u građanstvu i vojnih specijalnosti u oružanim snagama. To spajanje omogućava (ako ne i uslovljava) tehnološki razvoj vojne i opšte tehnike, odnosno praksu da se znanja i iskustva stečena u građanstvu prenose u oružane snage, i obrnuto.

4. *Jačanje rezervnih komponenata.* I u savremenim vojnim kretanjima potvrđuju se neki davno usvojeni principi: da se smanjenje mirnodopskih armija kompenzira intenziviranjem priprema za formiranje ratnih armija. Te pripreme obuhvataju, pre svega, usavršavanje mobilizacijskog sistema i jačanje ili borbenu osposobljavanje rezervnih snaga.

Posebne napore na usavršavanju sistema mobilizacije i borbenog osposobljavanja rezervnih snaga, u sadašnjim uslovima, ulažu SAD, Nemačka, Velika Britanija, Francuska, Italija i neke druge zemlje članice NATO. One svoje rezervne snage razvrstavaju u određene kategorije, određuju im stepen borbene osposobljenosti, namenu i zadatke. Pri tome, prioritet u obuci, opremanju i organizovanju daju onom delu rezervnih snaga koji je predviđen za popunu operativne armije u slučaju vanrednog ili ratnog stanja. U SAD, na primer, to je nacionalna garda, čije se jedinice, u suštini, ne razlikuju od jedinica nižih kategorija („B“ ili „C“) operativnih armija nekih drugih zemalja. Drugu kategoriju čine brojnije, ali na nižem stepenu borbene osposobljenosti jedinice, namenjene za popunu ratnih armija. U njihovom razvoju, u sadašnjim uslovima, veći značaj

se pridaje osposobljavanju za brzo uključivanje u ratne armije nego njihovoj masovnosti. U nekim zemljama predviđaju se i organizuju rezervne komponente, namenjene posebno za odbranu teritorije. U Velikoj Britaniji, na primer, to je tzv. teritorijalna armija, a u Danskoj domovinska straža.

Operativne armije i rezervne snage u savremenim uslovima, čine međusobno neodvojive komponente. One se moraju posmatrati kao jedinstvene oružane snage jedne zemlje, naročito sa stanovišta njihove popune kako u mirnodopskom periodu, tako i u vanrednim ili ratnim uslovima, a pravilan izbor sistema popune oružanih snaga i načina na koji se on sprovodi ima veliki politički, socijalni, ekonomski i vojni značaj.

S U M M A R I E S

SOME CURRENT PROBLEMS OF MILITARY STRATEGY

M Sc *RADOVAN GRUBAČ*, Colonel

Current problems of our military strategy cannot be solved by its upbuilding and by a partial transformation of the armed forces. It is necessary, according to the principles of modeling and designing of organizational systems, to develop and materialize a comprehensive model of military organization and activities. The basic reason for this is that our military-strategic environment has acquired quite new features – resulting from the change of contents and forms of the external and internal threats against the security of our country, the change of meaning of the space and time element, and the change of nature of political, economic, demographic and other restrictions. In such conditions the following requirements appear: first, re-definition of functions and missions of the armed forces within the system of security and defence of the country; second, finding out and selection of corresponding contents and forms of activities of the armed forces, since the solutions existing to date cannot provide answers to all challenges from our environment; and third, adaptation of the structure and organization of the armed forces to their projected functions and missions, and to the chosen contents and forms of activities of the military organization.

BUILD UP OF THE SYSTEM OF MOBILIZATION OF THE FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Ass. Prof. *STEVO TANKOSIĆ*, Colonel, retd.

In the article are reviewed specific strategic problems of mobilization and some aspects of the build up of the system of mobilization of the Federal Republic of Yugoslavia. On the basis of arguments is pointed out the uselessness of the systemic elements inherited by the former (AVNOJ) Yugoslavia in new conditions. The attention is also drawn to the mutual causality and dependence of some defence activities that are inseparably connected with mobilization and must be, therefore, considered and solved in parallel.

The author also:

– considers and proposes the echelonment of the peace-time Army to four different purpose echelons: – „B“ (combat), „M“ (mobilization-deployment),

„N“ (training) and „L“ (logistical), and offers global criteria for their organization and locations;

– identifies all factors on which depends the size both of the peace-time Army and the wartime armed forces, and suggests methods for their adjustment with the criteria for rational utilization of the human potential for military and civilian needs in all phases of a war;

– proposes the integration of certain organs and their activities with the aim of their rationalization and increasing their efficiency. He draws attention to the need for the build up of the military territorial components, to be achieved by the establishment of military territorial commands that would carry out complex mobilization and logistical functions, ensure the security of the territory, and coordinate all activities that are significant for the preparation for and the carrying out war operations within their respective territories;

– substantially points out the unsuitability of methods applied to date for setting the duration of mobilization, and defines a mathematical model that makes possible taking into account all significant factors and synchronization of that time with actual abilities and the operational-strategic demands.

MUTUAL RELATION OF THE MOBILIZATIONAL AND COMBAT READINESS AS FACTORS OF PREPARATION OF ARMED FORCES FOR THE ARMED STRUGGLE

M Sc SVETOZAR RADIŠIĆ, Lt. Colonel

When the mobilizational and combat readiness are considered from the aspect of the mutual relation between their aims (mobilization and combat), and thereat as the criterion is taken the effectiveness of a unit in its carrying out of combat operations after the mobilization the conclusion follows that the mobilizational readiness cannot be taken as only an element of the combat readiness. That the mobilizational readiness should not make only an element of the combat readiness can be proved by a number of instances from the existing practice and by numerous mathematical and logical methods. By a regulation of relations between these two kinds of readiness conditions are created for the regulation of classifications pertaining the preparation of the armed forces for the armed struggle.

In the research that makes the basis for this deliberation has been proved that the existing definitions and classifications within the frames of the preparation of the armed forces for the armed struggle, caused the insufficiently good division to elements of preparation of the armed forces and to combat, i.e. mobilizational, readiness.

The lack of valid definitions and classifications caused also the lack of a corresponding model that could make possible the improvement of the process of preparation of the armed forces for the armed struggle, and above all of the process of build up of the combat and mobilizational readiness.

In the article are reviewed some aspects of the relation between the mobilizational and combat readiness, with the aim of drawing attention to the problem that hinders the evaluation of these two kinds of readiness, because it directly influences the method and contents of their control and evaluation, and thus also the possibilities for their improvement.

PLACE AND ROLE OF ARTILLERY IN OPERATIONS OF STRATEGIC GROUPINGS

IBRAHIM ALIBEGOVIĆ, Lt. General, retd.

The author considers that the place and role of artillery in the operations carried out by strategic groupings or formations can be comprehensively seen in activities in which it takes part, first of all in *problems of grouping* and the manner of its *employment*, i.e. on the basis of missions that establish its role in the operations. Further on, whether operations of the operational or strategic level, offensive or defensive ones, are to be carried out, the role of artillery in the accomplishment of the set aims and missions is conditioned by the scope, i.e. the type and number of missions it is to perform in different phases.

With the aim of the most efficient and operational controlling those activities in which the role of artillery is best expressed in the system of fire support and anti-tank combat, it is indispensable, from the standpoint of the organizational-formation structure, to reassess the composition and strength of the artillery organs in staffs of corps and strategic groupings of forces. It is also necessary to make a critical analysis of the number and contents of combat documents which are to be compiled and worked out by the artillery organ, and to establish whether the same types of combat documents are necessary to be worked out at all command and control levels.

RELATIONSHIP BETWEEN THE AIM OF AN OPERATION AND THE MISSIONS NECESSARY FOR ITS ACCOMPLISHMENT

M Sc ŽIVORAD VUJČIĆ, Colonel

The author draws attention to the lack of conceptual and terminological delimitation between the aim and the missions necessary for its attainment. By means of definition of the basic elements of the aim, such as the contents, interval and extent of its attainment, the author contributes to the clarification of these concepts. For the purpose of the establishment of quality of the selected aim, and particularly with the purpose of performing the analysis of its attainment, criteria for the selection and evaluation of the attainment of the aim of an operation have been worked out.

COUP D'ETAT AS A MILITARY-POLITICAL PHENOMENON

Doc. D Sc DRAGAN SIMEUNOVIĆ

This analysis has been caused by a scientific need that the the meaning of coup d'état as the military-political phenomenon should be precisely clarified and established, and thus made its distinction in comparison with the putch or a political revolution. This distinction contributes to the reduction of possibilities for the identification and substitution of these concepts both in the scientific military-political and in the general vocabulary.

A particular scientific challenge for the author was the fact that this phenomenon has not been sufficiently researched, i.e. that it has been underestimated as a subject of our scientific interest. This work is therefore one of the rare ones, and also the first one having a scientific-study character, published on this topic in our periodicals.

PROBLEMATIC APPROACH TO THE TRAINING IN THE FIELD OF THE ART OF WAR, AND TO THE TECHNIQUES OF CREATIVE SOLVING OF PROBLEMS IN THE TRAINING OF STAFFS AND COMMANDS

Doc. D Sc VOJISLAV STOJKOVIĆ, Lt. Colonel

The author starts from the surmise that in a modern war the possibility of mechanical application of acquired knowledge and experience of military leaders in the process of their directing the preparation, organization and carrying out of combat operations will be almost nonexistent. Therefore the ability of creative action in complex and unforeseeable conditions of the peace-time and wartime practice will make one of the basic components of the profile of officers by the beginning of the 21st century. Creativeness, as the intellectual ability, is a disposition of personality that can be developed and improved. Its improvement is in the field of the art of war possible by the development of specific creative abilities of students during their training and studies, and by creating such conditions in the work processes that stimulate the emergence of ideas and liberate the creative potentials of the military leader. Therefore the author reviews and elaborates such models of training that are suitable for the development of the creative abilities in the field of the art of war, and the techniques of creative solving of problems for which he supposes that can make possible in the work of commands and staffs utilization of creative potentials of military leaders which they acquire during the training and in other manners.

ROOTS OF CURRENT CLASHES IN YUGOSLAVIA

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

The study *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* (State borders and the internal territorial division of Yugoslavia) is the first

comprehensive work in our literature that deals with the problem of the (former) internal Yugoslav borders. The significance of these matters can be seen on the basis of the conclusion that „almost perpetually persists the danger that in each suitable situation the unsolved territorial issues can be again opened, in order that the historical injustices be corrected, usually with the help of foreign powers“.

Particularly significant is the conclusion that there does not exist a single written or other kind of document that can be used as the historical source showing that this problem was being solved on the part of any state or party body of the Yugoslav state. The matter of solving or drawing the intra-republican borders was, therefore, „veiled by secrecy, both in the manner in which it was solved and concerning the identity of the participants in the process“.

In this very serious study are repudiated numerous half-truths or even artificial constructions, that have had a far-reaching significance or even catastrophic consequences. The authors tried above all to preserve historical objectivity, differing in this from numerous actual attempts at „alteration of history“. The book contains also a number of hitherto unpublished documents, several maps and other relevant data, which additionally shows that in this study the modern historical approach has been successfully combined with elements of the legal and political analysis.

RELATIONSHIP BETWEEN THE MILITARY ORGANIZATION AND THE STATE IN THE WORKS OF NICCOLO MACHIAVELLI

SLOBODAN SIMIĆ, Captain 1st Class

Niccolo Machiavelli is doubtlessly the most significant military theoretician of the Renaissance. His basic idea or preoccupation was the problem of unification of numerous Italian feudal small states which could only by their mutual unification become able to thwart the invasion on the part of the European powers, and the powerful absolutism of the Pope. As one of the first ideologists of the Italian national unity, Machiavelli takes for the political model the enlightened absolutism, in which he sees the only lever for the attainment of a powerful central authority. A particular attention he pays to the military organization, as the sole instrument of the absolute authority. Aware that there did not exist any contemporary model, and being a bitter opponent to the concept of the hired Army, he advocates the concept of the popular Army, and hence the originality of his idea of the „armed people“.

An indisputable military-theoretical significance have Machiavelli's deliberations on the organization of the Army: on its recruiting and size, its armament and training, its combat formations, and the like. The battle is for Machiavelli the point of gravity of war, but he sees it as an ensemble of tactical combat operations. Machiavelli points out that the war is an issue and concern not of individuals but of the entire state, that it can be won only by a decisive battle, but that this battle should be accepted only when the suitable conditions exist. The power of Machiavelli's work is in that he saw the purpose of the military organization within the context of the political system, which remains actual to date.

POSSIBILITIES FOR DETECTION AND DESTRUCTION OF THE STEALTH TECHNOLOGY AIRCRAFT

ANGEL ONČEVSKI, Major General

A complex of different technical measures and methods for reduction of the radar, infra-red, optical and acoustical detectability of aircraft is in the Western terminology called the stealth technology. Low level of detectability is a very important characteristic of combat aircraft, particularly of those which when carrying out combat missions must overpower the air defence.

On the basis of the researches and development of the means for detection and destruction of the stealth technology aircraft performed to date, and the experience and lessons from the Gulf war, the author wanted in this article to point out the possibilities and specificity of organization and carrying out of combat against the „invisible“ aircraft and other similar flying machines.

ON MODELS FOR REPLENISHMENT OF PERSONNEL OF ARMED FORCES

D Sc *TODOR MIRKOVIĆ*, Colonel, *retd.*

The author reviews five basic models of replenishment of armed forces with personnel which are being applied or were applied in different countries, particularly in Europe and the North America: militia-type, mercenary Army type, volunteer-mercenary type, recruited Army, and a combined type.

For each of these models the author, on the basis of his analytical approach, reviews their advantages and disadvantages, connecting their application to actual historical, geopolitical and other conditions. The general reviews, backed by statistical data, are followed by comparative analysis of each model, with a retrospection to general trends in the domain of the replenishment with personnel of the armed forces in the European countries and the USA.

In the article are reviewed also political, economic and military aspects of the replenishment or partial professionalization of the armed forces of numerous countries, as well as the modern trends in this domain.

RESUMES

CERTAINES QUESTIONS ACTUELLES DE LA STRATEGIE MILITAIRE

Colonel mr. *RADOVAN GRUBAČ*

Les problèmes actuels de notre stratégie militaire ne peuvent pas être résolus par la surconstruction et par la transformation partielle des forces armées, mais, il semble indispensable, d'après les principes de modélisation et de projection des systèmes de l'organisation, développer et réaliser un modèle entier de l'organisation et de fonctionnement militaire. La raison de base pour cela est que par le changement du contenu et des formes du danger pour la sécurité externe et interne du pays, par le changement de la signification du temps, de l'espace, de la nature au sens politique, économique, démographique et autres – l'environnement militaro-stratégique a compris de nouvelles marques. Dans ces conditions on voit apparaître les questions suivantes: primo, redéfinition des fonctions et des objectifs du combat armé dans le système de sécurité et de défense du pays; secundo, la recherche et le choix des contenus correspondants des actions des forces armées car, par les résolutions actuelles, on ne peut pas répondre aux problèmes posés par l'environnement, et tertio, coordonner des structures et des organisations des unités et des forces armées selon les fonctions projetées et selon les objectifs à atteindre par les actions de l'organisation militaire.

FORMATION DU SYSTEME DE MOBILISATION DE LA REPUBLIQUE FEDERALE DE YOUGOSLAVIE

Colonel en retraite, prof. hon. *STEVO TANKOSIĆ*

Dans cet article on étudie les problèmes spécifiques au niveau stratégique et certains aspects de la formation du système de mobilisation de la République Fédérale de Yougoslavie. On montre l'impraticabilité des documents du système hérités de la Yougoslavie d'AVNOJ dans de nouvelles conditions. On montre aussi interdépendence de certaines activités défensives, liées aux activités de mobilisation, qui, pour cette raison, doivent être étudiées et résolues parallèlement.

Sauf cela, auteur souligne:

– études et propositions de l'échelonnement de l'armée de paix en quatre échelons „B“ (de combat), „M“ (de mobilisation et d'organisation), „N“ (d'instruction) et „L“ (logistique), et aussi il donne des critères globaux pour leurs organisation et location;

– identification de tout faits provoquant une influence sur le volume de l'armée de paix et sur l'armée de guerre et mentionnement méthodes de leur coordination avec les critères de l'utilisation rationnelle du potentiel humain pour les besoins militaires et civiles pendant toutes les phases de la guerre;

– proposition de l'intégration de certains organismes en vue de rationalisation et efficacité. Il montre la nécessité du développement des composantes territoriales par la dissolution des commandements territoriaux de tout niveau et formation des commandements territoriaux ayant pour mission la réalisation de la mobilisation, des fonctions logistiques, la sécurité du territoire et la coordination de toutes les activités importantes pour les préparatifs et la conduite de la guerre sur la partie du territoire sous leurs responsabilité;

– offre des arguments montrants inutilité des méthodes actuelles pour la détermination de la durée de mobilisation, définissant en même temps un modèle mathématique permettant prise en considération de tous les faits importants touchants le temps et les possibilités liés aux demandes stratégico-opérationnelles.

LE RAPPORT ENTRE LA DISPOSITION DE MOBILISATION ET LA DISPOSITION DE COMBAT COMME LE FAIT DES PREPARATIFS DES FORCES ARMEES POUR LE COMBAT ARME

Lieutenant-Colonel mr. SVETOZAR RADIŠIĆ

Si on regarde les dispositions de mobilisation et de combat partant des rapports de leurs objectifs (mobilisation et combat) et si on utilise le critère de succès comme le critère de base, on peut conclure que la disposition de mobilisation est plus basse que la disposition de combat. On peut faire preuve que la disposition de mobilisation ne fait pas partie de la disposition de combat en utilisant les exemples de la pratique en appliquant les méthodes logiques et mathématiques nombreuses. Par la régulation des rapports entre ces deux dispositions on crée les conditions pour l'arrangement d'une classification liée aux préparatifs des forces pour le combat armé.

Le manque des définitions valables et de la classification provoque le manque du modèle correspondant, et, avant tout, le manque du processus de la formation des disposition de mobilisation et de combat.

Dans cette oeuvre on étudie certains aspects des rapports de la disposition de mobilisation et celle de combat pour montrer le problème qui gêne la valorisation de ces deux types de dispositions car cela fait une influence directe sur le contenu et forme de leurs contrôle et de notation, automatiquement leur possibilité de modernisation.

LA PLACE ET LE ROLE DE L'ARTILLERIE DANS LES OPERATIONS DES GROUPEMENTS STRATEGIQUES

Général de division en retraite *IBRAHIM ALIBEGOVIĆ*

Auteur estime que la place et le rôle de l'artillerie dans les opérations des groupements stratégiques peuvent être vus de meilleure façon à travers les activités dans lesquelles elle participe, premièrement à travers les problèmes de groupement et de mode d'emploi se fondant sur la mission reçue déterminant son rôle dans l'opération en question. Indépendement des faits déterminant le niveau de l'opération, la nature de cette-ci, le rôle de l'artillerie dans la réalisation des objectifs posés est conditionné par le volume, le type et la complexité des missions à sa charge pendant les différentes étapes de l'opération.

Pour assurer le contrôle des activités de façon le plus efficace et opérationnel possible il vient de soit la redéfinition de la composition et la force des organes de l'artillerie au cadre des état-majors des unités et des groupements. Il est indispensable aussi de refaire une analyse des nombres et du contenu des documents de combat dans des état-majors des corps d'armées et des groupements stratégiques, ainsi que dans les état-majors de tous les niveau du commandement.

LE RAPPORT ENTRE L'OBJECTIF DE L'OPERATION ET DES MISSIONS POUR SA REALISATION

Colonel mr. *ŽIVORAD VUJČIĆ*

Dans cette oeuvre on montre la nondéterminance terminologique et démonstrative des objectifs et des missions. En définissant les attributs de l'objectif comme le contenu, interval et volume, auteur apporte sa contribution à la clarification de ces termes. Pour déterminer la qualité de l'objectif choisi et surtout pour réaliser l'analyse de sa réalisation, on a étudié les critères pour le choix et pour la mesure de réalisation de l'objectif de l'opération.

La mesure de la qualité de réalisation de l'objectif par rapport aux ressources engagées est le résultat qui se voit comme la composante quantitative et qualitative. Les effets sont montrés comme la composante quantitative et l'efficacité comme la composante qualitative de la réalisation de l'objectif.

LE COUP D'ETAT COMME LE PHENOMENE POLITICO-MILITAIRE

Doc. dr. *DRAGAN SIMEUNOVIĆ*

La naissance de cette oeuvre a été la fonction du besoin scientifique de préciser le coup d'Etat comme le phénomène politico-militaire et, par cela, de faire la distinction des phénomènes simulaires de violence comme le putsch et

la révolution politique, ce que diminue la possibilité de les égaliser ou les changer les uns pour les autres dans le vocabulaire colloquial ou politico-militaire et scientifique.

Une chalance particulière pour l'auteur se trouvait dans le fait que ce domaine n'était pas recherché en détail chez nous. Pour cela cette oeuvre représente une des premières si non la première oeuvre de caractère scientifique publiée dans nos revues.

L'APPROCHE EN PROBLEMES DE L'INSTRUCTION DE L'ART DE GUERRE ET DE LA TECHNIQUE DE LA RESOLUTION CREATIVE DES PROBLEMES PENDANT L'ENTRAINEMENT DES COMMANDEMENTS ET DES ETAT-MAJORS

Lieutenant-Colonel, doc. dr. VOJISLAV STOJKOVIĆ

Auteur part de la supposition que dans la guerre moderne il est exclu d'appliquer de façon mécanique les savoirs et les expériences des officiers engagés dans le processus des préparatifs, l'organisation et la conduite des opérations de combat. C'est pourquoi, une des composantes primordiales du profil de l'officier de l'année deux mille doit être la créativité dans les conditions très complexes et dans une ambiance très variée. La créativité comme la disposition intellectuelle de l'individu peut être améliorée. Sur le champ de l'art de guerre il est possible de développer cette caractéristique des étudiants et des stagiaires durant la période de l'instruction et de la perfection par la stimulation des idées qui débloquent les potentiels créatifs des officiers. Auteur développe et distingue les modèles de l'instruction pouvant aider les capacités créatives dans le domaine de l'art de guerre et qui sont valables pour le travail dans les état-majors mais aussi pour le travail ailleur.

LES RACINES DES CONFLITS ACTUELS EN YOUGOSLAVIE

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Etude *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* (Les frontières externes et la division territoriale interne en Yougoslavie) représente la première oeuvre complète yougoslave. L'importance de ces questions on peut voir dans la constatation que „en permanence il existe le danger de renouveler les questions non résolues des frontières et celles du territoire et de corriger les injustices historiques, en général, appuyés par les forces étrangères“.

La conclusion qu'il n'existe pas de documents écrits et autres qui peuvent servir comme les sources historiques est particulièrement importante car cette question est résolue de la part de n'importe quel organe de l'Etat ou du parti politique. La question de la résolution des frontières interrégionales est „enveloppée par un voile du secret par la façon de résolution et par la composition de ses acteurs“.

Dans cette étude, très sérieuse d'ailleurs, on nie de nombreuses semi-vérités ou des constructions artificielles qui ont eu une importance significative, même catastrophique. Les auteurs ont, avant tout, insisté à sauvegarder une objectivité historique concernant les différences nombreuses des essais de „réconstruction de l'Histoire“. Le livre contient plusieurs documents jusqu'à maintenant inconnus, plusieurs mapes et autres données, ce que confirme que, dans cette étude, on a appliqué une approche historique moderne renforcé par les éléments juridiques et politiques du problème.

LE RAPPORT ENTRE L'ORGANISATION MILITAIRE ET L'ETAT DANS LES OEUVRES DE NICCOLO MACHIAVEL

Capitaine de 1ère classe *SLOBODAN SIMIĆ*

Niccolo Machiavel est, sans doute, un des plus significatifs théoréticiens de l'époque de Renaissance. Son idée principale a été préoccupée par les problèmes de division des Etats féodaux italiens, qui pouvaient s'opposer aux invasions des forces des Etats européens seulement après leurs unification. De l'autre côté il y avait l'absolutisme du Pape. Etant un des premiers idéologues de l'unité nationale italienne, Machiavel prend comme le modèle un absolutisme édifié visant comme un seul mécanisme pour la création d'un pouvoir centraliste fort. Une attention particulière est consacrée à l'organisation militaire. Il reconnaissait ne pas avoir un exemple moderne, étant l'adversaire acharné de l'armée professionnelle, mais il donne avantage à l'armée du peuple, d'où tout originalité de son idée du „peuple armé“.

Il est de discussion l'importance des idées du Machiavel concernant l'organisation de l'armée: du recrutement et du volume de l'armée, de l'armement et de l'instruction, de l'ordre de combat et autres. Pour Machiavel, la bataille est le sel de la guerre, mais il la regarde comme la somme des actions tactiques. Parlant de la guerre, Machiavel montre que cette affaire est le problème de l'Etat, mais il faut accepter cette affaire seulement si les circonstances sont favorables. La puissance de l'oeuvre du Machiavel se trouve dans le fait qu'il voit la raison d'être de l'organisation militaire dans le contexte du système politique, ce qui est actuel même aujourd'hui.

LES POSSIBILITES DE DECOUVERTE ET DE DESTRUCTION DES AERONEFS DE TECHNOLOGIE STEALT

General de brigade *ANGEL ONČEVSKI*

Le complexe des mesures techniques et des méthodes pour la diminution de la vision radar, infra-rouge et acoustique est regroupé dans la terminologie de l'Ouest sous le nom technologie stealt. Vision basse des aéronefs militaires est une caractéristique importante, surtout pour les avions qui, durant leurs

missions de combat, doivent percer le système de la défense antiaérienne ennemie.

Dans cet article, l'auteur exploite les résultats des recherches et du développement des moyens de destruction et de découverte des aéronefs de technologie *stealt* recueillis pendant la guerre du Golfe et veut montrer les possibilités de l'organisation et de la conduite de combat contre ces soit disant avions et autres aéronefs invisibles.

DES MODELES DU COMPLEMENT DES FORCES ARMEES

Colonel en retraite, dr. *TODOR MIRKOVIĆ*

Dans cet article on étudie cinq modèles de base du complément des forces armées appliqués dans de certains pays, en particulier en Europe et en Amérique de Nord: milice, professionnel, volontairo-professionnel, recrutement, mixte.

Pour chaque de ces modèles auteur donne de bons et de mauvais côtés en liaison avec leur application de point de vue historique, géopolitique et autres. Les regards généraux sont appuyés par les données statistiques suivis par une analyse comparative des modèles mentionnés renforcées par les tendances dans la sphère de complément des forces armées des pays européens et des Etats Unis d'Amérique.

Dans l'article on étudie aussi les aspects politiques, économiques, militaires du complément ou de la professionnalisation partielle des forces armées de nombreux pays comme une tendance moderne dans le domaine.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВОЕННОЙ СТРАТЕГИИ

Полковник канд. наук *РАДОВАН ГРУБАЧ*

Актуальные проблемы нашей военной стратегии нельзя решить ее достройкой и частичной трансформацией вооруженных сил, но необходимо, в согласии с принципами моделирования и проектирования организационных систем, развивать и материализовать цельную модель военной организации и деятельности. Основная причина в том, что в результате изменения содержания и формы угрозы безопасности нашей страны извне и изнутри, изменения значения пространства и времени и изменения политических, экономических, демографических и других ограничений военно-стратегическое окружение приняло совсем другие признаки. В таких условиях навязывается следующий вопрос: во-первых, переопределение функций и целей вооруженных сил в системе безопасности и обороны страны; во-вторых, обнаружение и выбор соответствующих содержаний и форм деятельности вооруженных сил, ибо нынешними решениями нельзя ответить на все реальные вызовы окружения, и в-третьих, согласование структуры и организации вооруженных сил с проектированными функциями и целями и выбранными содержаниями и формами деятельности военной организации.

СТРОИТЕЛЬСТВО СИСТЕМЫ МОБИЛИЗАЦИИ СОЮЗНОЙ РЕСПУБЛИКИ ЮГОСЛАВИИ

Полковник в отставке, экстраорд. проф. *СТЕВО ТАНКОСИЧ*

В статье рассматриваются специфические стратегические проблемы мобилизации и некоторые аспекты строительства системы мобилизации Союзной Республики Югославии. Аргументированно указывается на то, что унаследованные из авноийской Югославии системные документы нельзя использовать в новых условиях. Также указывается на взаимообусловленность и взаимозависимость некоторых оборонительных активностей, тесно связанных с мобилизационными, которые по этой причине нужно одновременно рассматривать и решать.

Кроме указанного автором:

– рассматривается и предлагается эшелонирование армий мирного времени в четыре эшелона – „Б“ (боевой), „М“ (мобилизационный и развертывания), „Н“ (учебный) и „Л“ (тыловой), а также даются глобальные критерии по их организации и размещению;

– опознаются все факторы, от которых зависят масштабы армии и мирного и военного времен, а также приводятся методы по их согласованию с критериями рационального использования человеческого потенциала для военных и гражданских потребностей во всех фазах войны;

– предлагается объединение некоторых органов и их деятельности, с целью рационализации и повышения их эффективности. Указывается на необходимость развития военно-территориального компонента, отменения штабов Территориальной обороны на всех уровнях и формирования военно-территориальных командований для комплексного выполнения мобилизационной и тыловой функций, обеспечения территории и координации всех активностей, имеющих значение для подготовки и ведения войны на их территории;

– аргументированно указывается на то, что существующие методы определения продолжительности мобилизации больше нельзя использовать, причем определяется математическая модель, обеспечивающая учетывание всех значительных факторов и согласование времени с реальными возможностями и оперативно-стратегическими требованиями.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ МОБИЛИЗАЦИОННОЙ И БОЕВОЙ ГОТОВНОСТЕЙ КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ К ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЕ

Подполковник канд. наук СВЕТОЗАР РАДИШИЧ

Если мобилизационная и боевая готовности рассматриваются с аспекта соотношения целей (мобилизация и борьба) и при этом в качестве критерия используется успешность воинских частей в выполнении боевых задач после мобилизации, навязывается вывод, что нельзя мобилизационную готовность считать более узкой, чем боевая готовность и ее элементом. Что мобилизационную готовность нельзя считать элементом боевой готовности доказывает множество примеров из существующей практики и многочисленные математические и логические методы. Регулированием взаимоотношений между этими двумя готовностями создаются условия для улаживания классификаций, связанных с подготовкой вооруженных сил к вооруженной борьбе.

В исследованиях, представляющих основу настоящего рассмотрения, доказывается, что несоответствующие определения и классификации в рамках подготовки вооруженных сил к вооруженной борьбе были причиной недостаточного хорошего разделения на элементы подготовки вооруженных сил и боевой, т.е. мобилизационной готовности.

Отсутствие хороших определений и классификаций было причиной и отсутствия соответствующей модели, которая бы обеспечила совершенство

вание процесса подготовки вооруженных сил к вооруженной борьбе, а прежде всего строительства боевой и мобилизационной готовности.

В труде рассматриваются некоторые аспекты взаимоотношения мобилизационной и боевой готовности, с целью указания на проблему, не допускающую дать оценку обоих видов готовности, ибо она оказывает непосредственное влияние на способ и содержание их контроля и оценки, а этим и на возможность их совершенствования.

МЕСТО И РОЛЬ АРТИЛЛЕРИИ В ОПЕРАЦИЯХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ГРУППИРОВОК

Генерал-подполковник в отставке *ИБРАХИМ АЛИБЕГОВИЧ*

Автор считает, что место и роль артиллерии в операциях стратегических группировок наиболее полно можно рассмотреть через активности, в которых она принимает участие, в первую очередь через *проблемы создания группировок* и способ ее *привлечения*, т.е. на основании задач, определяющих ее роль в операциях. Также, независимо от того, идет ли речь об операциях оперативного или стратегического урона, наступательных или оборонительных, роль артиллерии в выполнении поставленных целей обуславливается объемом, т.е. видом и численностью выполняемых задач в различных этапах.

С целью обеспечения максимально эффективного и оперативного управления активностями, в которых роль артиллерии максимально проявляется в системе огневой поддержки и противотанковой борьбы, необходимо с точки зрения организационно-штатной структуры переоценить состав и численность органов артиллерии в штабах командований корпусов и стратегических группировок. Также необходимо подвергнуть анализу численность и содержание боевых документов, которые обязан делать орган артиллерии, и рассмотреть вопрос о том, нужно ли, чтобы одни и те же боевые документы были на всех уровнях управления.

ВЗАИМООТНОШЕНИЕ ЦЕЛИ ОПЕРАЦИИ И ЗАДАЧ ПО ЕЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ

Полковник канд. наук *ЖИВОРАД ВУИЧИЧ*

В труде указывается на понятийную и терминологическую неразграниченность между целью и задачей. Путем определения основных признаков цели, как содержание, интервал и объем достижения, автор способствует разъяснению этих понятий. Для определения качества выбранной цели, в частности для проведения анализа ее осуществления, обрабатываются критерии выбора и измерения осуществления, обрабатываются критерии выбора и измерения осуществления цели операции.

Мерой качества осуществления цели, учитывая привлеченные ресурсы, является результат, имеющий качественный и количественный компоненты. Как количественный компонент обрабатывается эффективность, а как качественная – действенность осуществления цели.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОРОТ КАК ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Доц. д-р *ДРАГАН СИМЕУНОВИЧ*

Возникновение настоящего труда обуславливается научной потребностью точно понятийно определить и объяснить государственный удар как военно-политический феномен, и этим раздвоить его от родственных насильственных феноменов, как путч и политическая революция, что способствует понижению возможности отождествления и замены этих понятий, как в научном военно-политическом, так и в обиходном словаре.

Особым научным вызовом для автора был факт, свидетельствующий о недостаточной исследованности этого феномена, т.е. о его недооценивании как предмете научного интереса у нас. Поэтому настоящий труд является одним из редких и одновременно первым, обладающим научным характером, который на эту тему публикуется в наших журналах.

ПРОБЛЕМНЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ВОЕННОГО ИСКУССТВА И ТЕХНИКИ ТВОРЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ В ОБУЧЕНИИ КОМАНДОВАНИЙ – ШТАБОВ

Подполковник доц. д-р *ВОИСЛАВ СТОЙКОВИЧ*

Автор исходит из предпосылки, что в современной войне будет почти исключена возможность механического применения приобретенных знаний и опыта офицерами в процессе управления подготовкой, организацией и проведением боевых действий. Поэтому способность творческой деятельности в сложных и непредугадаемых условиях практики мирного и военного времени будет одним из основных компонентов профиля офицера начала двадцать первого века. Творчество, как интеллектуальная способность, качество личности, подлежит совершенствованию. В области военного искусства его совершенствование можно обеспечить при помощи развития специфичных творческих способностей учащихся в ходе учебы и создания условий в процессе работы, стимулирующих становление идей и деблокирующих творческие потенциалы офицеров. По этой причине автор в труде рассматривает и обрабатывает модели преподавания, способствующие развитию творческих способностей в области военного искусства и техники творческого решения проблем, предполагая, что они в работе командований – штабов могут обеспечить использование творческих потенциалов офицеров, приобретенных в течение обучения, но и другим способом.

КОРНИ НЫНЕШНИХ СТОЛКНОВЕНИЙ В ЮГОСЛАВИИ

ЙОВАН О. ДЕСПОТОВИЧ

Научный труд *Државне границе и унутрашња територијална подела Југославије* (Государственные границы и внутреннее территориальное разделение Югославии) является первым цельным произведением в нашей литературе, занимающимся проблемой (бывших) внутренних югославских границ. В значение этих вопросов можно убедиться на основании констатации, утверждающей, что „почти постоянно существует угроза использования хоть и малейшей возможности для того, чтобы снова поднять нерешенные территориальные вопросы и исправить „исторические несправедливости“, обычно при помощи иностранных сил“.

Особенно значительным является вывод, что не существует любого письменного или другого вида документа, который может послужить историческим источником, что этот вопрос решался любым государственным или партийным органом югославского государства. Вопрос решения межреспубликанских границ был „окутан тайной, как в отношении способа решения, так и в отношении лиц, участвующих в решении“.

В настоящем весьма серьезном научном труде обесцениваются многочисленные мнимые истины или даже искусственные конструкции, имевшие далеко идущее значение или даже катастрофические последствия. Авторы, прежде всего, старались сохранить историческую объективность, в отличие от многочисленных попыток „переделок истории“. Книга содержит и ряд до сих пор неопубликованных документов, несколько карт и других данных, дополнительно подтверждающих, что в настоящем труде удачно сочетались современный исторический подход и элементы правовых и политологических рассуждений.

СООТНОШЕНИЕ ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ И ГОСУДАРСТВА
В ТРУДАХ НИКОЛЛО МАКИАВЕЛЛИ

Капитан СЛОБОДАН СИМИЧ

Николло Макиавелли безо всякого сомнения является самым значительным военным теоретиком эпохи Возрождения. Его основную мысль привлекает проблема объединения разрозненных итальянских мелких феодальных государств, которые только объединенные в состоянии оказать сопротивление нашествию европейских держав, с одной, и мощному абсолютизму римского папы. Как один из первых идеологов итальянского национального единства, Макиавелли в качестве политической модели берет просвещенный абсолютизм, в котором видит единственный рычаг для осуществления мощной централистической власти. Особое внимание он уделяет военной организации, как единственному орудию абсолютистской власти. Сознывая, что у него нет современного образца, будучи ожесточенным противником наемной (профессиональной) армии, он своих трудах преимущество дает народной армии, так что оттуда и исходит подлинность его идеи о „вооруженном народе“.

Бесспорное военно-стратегическое значение имеют произведения Макиавелли, посвященные организации армии: о призыве в войска и размере армии, о вооружении и обучении, о боевом порядке в сражении и др. Битва для Макиавелли является центром тяжести войны, но он ее рассматривает и как сумму тактических действий. Говоря о войне, Макиавелли указывает на то, что это дело всего государства, а не отдельных лиц, и что ее можно выиграть только в решающем сражении, но его нудно принять только тогда, когда для этого имеются благоприятные условия. Сила дела Макиавелли заключается в том, что он цель военной организации видел в контексте политической системы, что является актуальным и сегодня.

ВОЗМОЖНОСТИ ОБНАРУЖЕНИЯ И УНИЧТОЖЕНИЯ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ СТЕЛТ-ТЕХНОЛОГИИ

Генерал-майор *АНГЕЛ ОНЧЕВСКИ*

Комплекс различных технических мероприятий и методов, целью которых является понижение радиолокаторной, инфракрасной, оптической и акустической обнаруживаемости, объединяется в западной терминологии под названием стелт-технология. Низкая обнаруживаемость военных летательных аппаратов является весьма важной характеристикой, в частности для самолетов, которые при выполнении боевых задач должны подавать систему противоздушной обороны.

На основании результатов, состоявшихся до сих пор исследований, и развития средств обнаружения и уничтожения летательных аппаратов стелт-технологии и опыта войны в Персидском заливе автор в статье указывает на возможности и специфичности организации и ведения борьбы с т. н. невидимыми самолетами у другими летательными аппаратами.

О МОДЕЛЯХ ПОПОЛНЕНИЯ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

Полковник в отставке д-р *ТОДОР МИРКОВИЧ*

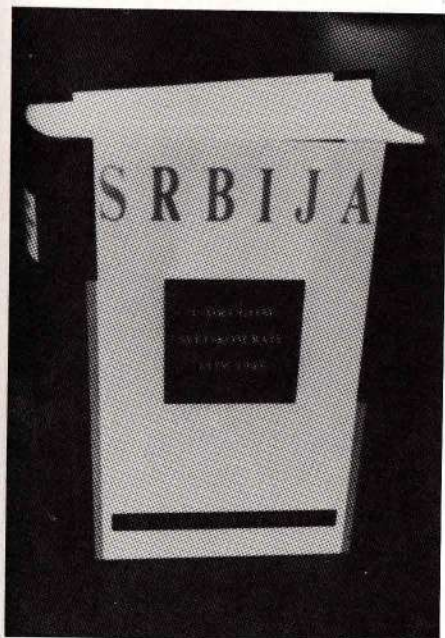
В статье рассматриваются пять основных моделей пополнения вооруженных сил, которые применяются или которые применялись в отдельных странах, в частности европейских и североамериканских: милицейская, наемническая, добровольческо-наемническая, призывная и смешанная.

Для каждой из указанных моделей автором на основании аналитического подхода приводятся хорошие и плохие стороны, причем он связывает их применение с конкретными историческими, геополитическими и другими условиями. За общими рассматриваниями, основанными на статистических данных, следует сопоставительный анализ указанных моделей, причем дается и обзор общих тенденций движения в сфере пополнения вооруженных сил европейских стран и США.

В статье рассматриваются и политические, экономические и военные аспекты пополнения или частичной профессионализации вооруженных сил многих стран, представляющей тенденцию в настоящее время.

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR

Preporučuje

NARUDŽBENICA

Ovim neopozivo naručujem:

primeraka

1. SRBIJA U DRUGOM SVETSKOM RATU
1939-1945, *Branka Petranovića*, po ceni od 1.000 dinara _____
2. NEMAČKI „NOVI POREDAK“ I JUGOISTOČNA EVROPA
1940/41-1944/45, *Milana D. Ristovića*, po ceni od 500 dinara _____

Pravna lica naručene knjige plaćaju virmanom po prijemu računa, a pojedinci pouzecem.

Adresa: VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR, 11000 Beograd, Birčaninova 5

Ime i prezime

Ulica i broj:

Mesto i broj pošte:

Potpis

Dana _____

Troškove poštarine snosi kupac. Reklamacije primamo u roku od 30 dana.
Knjige možete kupiti i u „Vojnoj knjizi“, Beograd, Vase Čarapića 22.

Poziv na saradnju

Časopis „Vojno delo“ objavljuje radove u kojima se izlažu ideje i stavovi o bitnim pitanjima odbrane, a posebno u oblasti ratne veštine. Za objavljene radove Redakcija „Vojnog dela“ zadržava autorsko pravo. Objavljeni radovi i stručne recenzije se honorišu prema važećim propisima u Vojsci Jugoslavije.

Rukopis sa rezimeom dostavlja se Redakciji u *dva primerka, kucan mašinom sa dvostrukim proredom*, na papiru formata A4. Obim rezimea ne treba da bude veći od jedne stranice kucanog teksta. Slike, šeme, grafikoni i drugi prilozi treba da budu tehnički pripremljeni za štampu. Naučna aparatura (citati, napomene, bibliografija) treba da sadrži: ime i prezime autora, naziv dela, naziv izdavača, mesto, godinu izdanja i po mogućstvu i stranicu.

Uz rukopis autor treba da dostavi: ime i prezime, tačnu adresu, telefon, broj žiro-računa i opštinu stanovanja.

Rukopise slati na adresu:

*Redakcija časopisa „Vojno delo“,
11002 Beograd (VE),
Birčaninova br. 5.*

Tehnički urednik
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić, profesor

Prevodioci
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Milan Petković

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektor
Bojana Uzelac

Daktilograf
Ljiljana Vidović